

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

BARBARA FÁBRI: The War That Went Viral:
The Russian–Ukrainian War on Social Media

HAJLING DÓRA: Az európai és az amerikai
védelmi ipari stratégia irányvonalának
összehasonlítása

M. TAKÁCS PÉTER: A háború metamorfózisa:
A premodern és modern hadviselés határán

18. évf. (2025)
2. szám

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának
tudományos folyóirata
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő:
Dr. Csengeri János őrnagy

A szerkesztőbizottság elnöke:
Dr. Balla Tibor ezredes

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Csengeri János őrnagy
Pavel Foltin rektorhelyettes (Csehország)
Dr. Forgács Balázs alezredes
Dr. Hausner Gábor alezredes
Dr. Hettyey András
Dr. Jobbágy Zoltán ezredes
Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)
Dr. Molnár Anna
Dr. Négyesi Imre ezredes
Dr. Ujházy László ezredes
Dr. Ujházi Lóránd

A szerkesztőbizottság titkára:
Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.
Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.
E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
A kiadásért felel: Dr. Deli Gergely rektor
Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Resofszi Ágnes
Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉS ZET

Balázsi Boglárka: Hibrid háború a gazdaság területén	5
Dikácz Csaba: Az igazságos háború elmélete és a koszovói konfliktus	23
M. Takács Péter: A háború metamorfózisa	43
Ollári Viktor: A technológiai szingularitás és a tömegpusztító fegyverek egyes hasonlóságai és különbségei	57

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Balogh Zsolt: Generációváltás a toborzásban	77
Barbara Fábri: The War That Went Viral	91
Mukhwinder Kaur: Ethnic Recruitment in the Armed Forces and the Contribution of Indian Soldiers to World War I	107

HADTÖRTÉNELEM

Attila Beck: Warfare of the Gepid Kingdom	125
---	-----

ÁLTALÁNOS

Hajling Dóra: Az európai és az amerikai védelmi ipari stratégia irányvonalának összehasonlítása	141
Szöllősi Annamária: A reziliencia a biztonság kontextusában	161
Tujner Viktória: Kína szerepe a formálódó világrendben	179

Balázsi Boglárka¹

Hibrid háború a gazdaság területén

A kereskedelmi háború az igazságos háború elmélet szempontjából: elmélet és esettanulmány

Hybrid War in Economics

Trade War and Just War Theory: Theory and Case Study

Absztrakt

Napjainkban egyre gyakrabban eszkalálódnak kereskedelmi háborúvá az államok közti gazdasági konfliktusok. Az Európai Unió (EU) és Kína közti, a Kínában gyártott elektromos járművekre (EV) kivetett uniós vám miatt kialakult feszültség is ezt támasztja alá. Az eset rámutat az igazságos háború koncepciójának gyakorlati jelentőségére a gazdasági konfliktusok dimenziójában. Az igazságos háború három alapvető elve – az igazságos ok, az arányosság és az utolsó lehetőség – adhat morális és jogi igazolást a kiegyenlítő lépések alkalmazására olyan helyzetekben, amikor az egyik fél igazságtalan piaci előnyre tesz szert.

Kulcsszavak: igazságos háború elmélete, kereskedelmi háború, Kína, Európai Unió

Abstract

In recent times, economic conflicts between states increasingly escalate into trade wars. The tension between the European Union (EU) and China over the EU tariff imposed on electric vehicles (EV) manufactured in China is a prime example of this trend. This case highlights the practical significance of just war theory in the context of economic disputes. The three fundamental principles of just war – just cause, proportionality, and last resort – can provide moral and legal justification for the application of counterbalancing measures in situations where one party gains an unfair market advantage.

Keywords: just war theory, trade war, China, European Union

¹ Hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Nemzetközi Biztonság- és Védelempolitikai Szak, e-mail: balazsibogika@gmail.com

Bevezetés

A hidegháború lezárultával a nemzetközi kapcsolatokban a katonai konfliktusok háttérbe szorultak, és a gazdasági érdekérvényesítés került előtérbe. A globalizáció és a multipolaritás kialakulása tovább mélyítette az államok közötti összekapcsoltságot, amelynek hatására a gazdasági függőségek és a konnektivitásra épülő stratégiák egyre meghatározóbbá váltak. Ez a háború logikájának, formájának és színterének megváltozását eredményezte: új típusú, hibrid konfliktusok és biztonsági dilemmák jelentek meg a nemzetközi kapcsolatokban. A hadviselés a katonai eszközök helyett sok esetben már hibrid módon, például gazdasági eszközökkel történik, amelyek között kiemelt szerepet kapnak a kereskedelmi háborúk.

Az EU és Kína közötti konfliktus egyértelműen példázza a gazdasági konfliktusok eskalációját. Az Európai Bizottság 2023 októberében szubvencióellenes vizsgálatot kezdeményezett, mivel úgy vélte, hogy Kína jelentős állami támogatásokkal torzíja a globális elektromosjármű-piacot. A Bizottság szerint ugyanis a túlzott mértékű kínai állami támogatások lehetővé teszik, hogy a kínai gyártók mesterségesen alacsony árakkal áraszták el az uniós piacot, ami komoly veszélyt jelent az európai autóparrá. A kiegyenlítő vámok uniós elfogadási folyamatának minden lépése azonnali retorziós intézkedéseket váltott ki Kína részéről.

Az igazságos háború elmélete lehetőséget kínál a kereskedelmi háborúk új szempontból való megközelítésére. A hibrid háborúk és a gazdasági hadviselés térnyerésével egyre többször szembesülnek az államok protekcionista lépésekkel, illetve tisztességtelen gazdasági előnyszerzéssel. A kereskedelmi háborúk igazságosság szempontjából való vizsgálata lehetővé teszi, hogy az államok a liberális szabadkereskedelem szabályainak betartása mellett, az igazságos ok, az arányosság és az utolsó lehetőség követelményeinek megfelelő módon reagálhassanak az őket érő gazdasági támadásokra. A továbbiakban röviden ismertetem az igazságos hibrid háború elméletét a kapcsolódó szakirodalom elemzésével. Ezt követően esettanulmány keretében a kínai EV-kre kivetett uniós vámkat és azok igazságosságát elemzem. Végül megállapításokat teszek az igazságos kereskedelmi háborúra vonatkozóan.

Az igazságos hibrid háború elmélete

Mi a hibrid háború?

A katonai erő használatának háttérbe szorulásával a háború másik formában, másik szintén születik újjá: hibrid háborúként. A jelen tanulmány értelmezése szerint a hibrid hadviselés nem foglalja magában, hanem felváltja a konvencionális háborúban használt hagyományos katonai eszközöket, azaz – ahogy Boda is megfogalmazta² – a hibrid háború a konvencionális háború helyettesítése más, kevésbé erőszakos, kevesebb kár okozására alkalmas eszközzel. Ebben az értelemben tehát a hibrid háború

² BODA 2022.

negatív vagy forró békeként írható le.³ A hibrid háború legfőbb jellemzője, hogy az államok közt csupán a szándékok szintjén alakul ki konfliktus, a felek ugyanis kisebb jelentőségű érdekeik kielégítésére törekednek, mint a direkt háború esetében.⁴ Az ezek megvalósításához szükséges eszközök az elérni kívánt célokkal arányosan alacsonyabb intenzitású erőszak gyakorlásával járnak.

A hibrid háborúban az érdekek érvényre juttatásához használt eszközök közé tartoznak többek közt a nemzetbiztonsági szolgálatok, az információs támadások, az autonóm fegyverrendszerek (például robotok, drónok), valamint a gazdasági eszközök.⁵ Ez utóbbiak bevetése a hibrid háború napjainkban leggyakoribb formája a gazdasági hadviselés.

Gazdasági hadviselést általában a katonai erő bevetése előtt folytatnak az államok a háború megelőzésének vagy lerövidítésének érdekében.⁶ Habár a gazdasági hadviselés eszközei sok esetben a konvencionális háborúhoz kapcsolódnak – például ENSZ által kivetett gazdasági szankciók –, a hadiipart nem, de más stratégiai fontosságú szektorokat érintő gazdasági támadások is hatásosak. A gazdasági hadviselés során a hibrid támadó saját gazdasági fölényét és a másik fél gazdasági függőségét, tehát a kettejük viszonyában fennálló aszimmetriát használja ki.

A gazdasági hadviselésnek számos formája és módja van. Az államok által leggyakrabban használt eszközök közé tartoznak például a pénzügyi és a kereskedelmi háború.⁷ Pénzügyi háborúnak nevezzük a gazdasági hadviselés azon formáját, amikor egy állam – vagy az esetek nagy részében gazdasági szereplő – pénzügyi eszközöket vet be egy másik állam gazdasági helyzetének destabilizálására, hogy ezáltal valamilyen érdekét kielégítse. A pénzügyi hadviselés eszközei közé tartozik a valutamanipuláció, a kamatlábak változtatása, a befektetések befolyásolása, valamint a tőzsdei manipuláció.⁸

A kereskedelmi háború a gazdasági hadviselés azon fajtája, amikor a szemben álló államok egymás ellen kereskedelmi korlátozásokat, vámokat és egyéb kereskedelmi intézkedéseket alkalmaznak saját világgazdasági pozíciójuk megőrzése, illetve a másik fél helyzetének meggyengítése érdekében. A kereskedelmi háborút általában egy állam kereskedelmi pozíciójának – másik fél által túlzottnak vélt – megerősödése, illetve az erre adott protekcionista intézkedés robbantja ki. Az alkalmazott eszközök közé tartozik például a hazai kereskedelmi jog nemzetközi szinten való felhasználása, a vámhatárok (önkéntes) kiépítése, lebontása és módosítása, szankciós hatású piacvédő intézkedések bevezetése a másik állammal szemben, kulcsfontosságú technológiák embargója stb.⁹ Ezen eszközök bármelyikének olyan pusztító hatása lehet, mint egy katonai műveletnek.

A gazdasági hadviselés többnyire a nemzetközi jog szabályozási körén kívül esik.¹⁰ A szabályok hiányából adódóan a pénzügyi és kereskedelmi háborút sokféleképp lehet vívni. A legtöbb esetben azonban az effajta támadások elsődleges károsultjai nem

³ BODA 2023.

⁴ SIMICSKÓ 2017.

⁵ BODA 2022.

⁶ GROSS 2014.

⁷ LIANG–XIANGSUI 1999.

⁸ LIANG–XIANGSUI 1999: 51.

⁹ LIANG–XIANGSUI 1999: 51.

¹⁰ GROSS 2014.

a célzott állam vezetői, hanem a civil lakosság. Ez morális kérdéseket vet fel. Annak eldöntésére, mit lehet és mit nem lehet tenni egy kereskedelmi háborúban, az igazságos gazdasági háború elméletének alkalmazása nyújthat segítséget.

Az igazságos háború elméletének alkalmazása a hibrid háborúra

Az igazságos háború elmélete a nemzetközi kapcsolatoknak és a katonai etikának legalább a 13. századig, Aquinói Szent Tamásig visszavezethető doktrínája, amely azt vizsgálja, milyen feltételek szükségesek egy háború igazolásához. Az igazságos háború elméletének két funkciója van: egyrészt felhatalmazza az államokat, hogy bizonyos esetekben háborút kezdeményezzenek és a meghatározott szabályok szerint háborút folytassanak, ezzel egy időben megtiltja, hogy más helyzetekben háborút indítsanak, és más módon viseljék a háborút.¹¹ Az igazságos háború elmélete az igazságosság több szabályát határozza meg, mint például az igazságos ok, az utolsó lehetőség és az arányosság szabályai. Az igazságos ok az igazságos háború elméletének alapköve, amely a konfliktus szükségességét és igazolhatóságát is vizsgálja. Az arányosság elve az igazságos háború másik alapvető kritériuma, amely azt vizsgálja, hogy a bevezetett intézkedések arányosak-e a kívánt cél eléréséhez. Az igazságos háború elmélete szerint szankciós intézkedéseket csak akkor szabad bevezetni, ha minden más, békés megoldási módot már kimerítettek, így például a tárgyalásokat és az egyeztetéseket.

A hibrid háborúban alkalmazott agresszió szintje és az okozott kár mértéke sokkal alacsonyabb, mint a közvetlen háborúban, ezért az igazságos hibrid háború indokainak köre is szélesebb, mint a közvetlen háborúé. Az igazságos okok közé tartozik az állami szuverenitás három formájának, a területi, a politikai – beleértve az állam stratégiai és gazdasági érdekeinek megsértését –, valamint a kulturális szuverenitás megsértése. Az állami szuverenitás ezen formái nem analógok az egyéni jogokkal, ezért nem nevezhetők állami jogoknak, csupán állami érdekeknek.¹²

Ezeket az állami érdekeket nem lehet nyílt támadó művelettel kielégíteni, csak önvédelmi hibrid háborúval. Az önvédelem fogalmát szélesesen kell értelmezni: az igazságos hibrid háború elmélete szerint az önvédelem magába foglalja az állami érdekek tényleges sérülése esetén gyakorolt önvédelmet, az érdekek lehetséges sérülése és a fenyegetés elleni preventív védelmet. A preventív önvédelem támadóbb jellegű, mint a tényleges önvédelem, de még mindig nem minősül nyilvánvalóan támadó háborúnak. A nyilvánvalóan támadó háború az, amikor egy állam egy másik (semleges) államot hódítási szándékkal támad meg. Ezzel szemben, ha két állam között hosszú ideje fennáll egy kvázi ellenséges viszony, abban az esetben konkrét bizonyíték hiányában is feltételezhető, hogy az egyik állam megkísérli megsérteni a másik állam érdekeit. Ez a feltételezett sérelem pedig igazságos indokot szolgáltat egy preventív hibrid háborúhoz, amely ebben az értelemben igazságos önvédelmi háború.

¹¹ GROSS 2014: 124.

¹² BODA 2024.

A következményelvű szabályok jelentős szerepet játszanak az igazságos közvetlen háború legitimitásának megítélésében, de az igazságos hibrid háborúban kevésbé relevánsak, sőt néhány esetben egyáltalán nem játszanak szerepet. Az utolsó lehetőség és az arányosság szabályai elvesztik jelentőségüket a hibrid háború alacsony intenzitása és megtévesztő jellege miatt. A hibrid háború alacsony intenzitása miatt nem kell végső megoldásként tekinteni rá, hanem a békésebb konfliktusmegoldási módszerek közé tartozik.¹³ Az alacsony intenzitás és a megtévesztő természet miatt az arányosság szabályának teljesülését nem olyan könnyű megállapítani, mint a konvencionális háborúk igazságosságának vizsgálatakor, mivel a hibrid konfliktusok helyzetei nem átláthatók. Ugyanakkor a gazdasági hadviselés, bár nem közvetlen hadviselési mód, a hibrid háború többi formájával ellentétben nem titkos, így a következményelvű szabályoknak nagyobb a relevanciája az ilyen jellegű konfliktusok igazságosságának megítélése szempontjából.

Esettanulmány: az uniós EV-vámok miatti EU–Kína kereskedelmi konfliktus

Az EU–Kína kapcsolatok áttekintése

Az Európai Unió Kínát egyszerre tekinti partnerének, versenytársának és rendszerszintű riválisának.¹⁴ Az uniós és kínai kereskedelmi kapcsolatoknak nemcsak a két gazdaság szintjén, hanem globális szempontból is kiemelkedő jelentősége van.

Kína az Európai Unió második legjelentősebb árukereskedelmi partnere.¹⁵ A két gazdaság közti árukereskedelem forgalma 2023-ban a 739 milliárd eurót is elérte, ám ez az előző évi eredményhez képest 14%-os csökkenést jelent, főként az EU-ba érkező kínai import értékének csökkenése miatt. Ennek ellenére Kína az EU harmadik legnagyobb exportpartnere és első számú importpartnere. Az árukereskedelem mérlege évek óta Kínának kedvez. 2023-ban az EU deficitje 292 milliárd euró volt: míg az export értéke 223,6 milliárd euró körül mozgott, az import ennek több mint kétszerese, 515,9 milliárd euró volt. Mind a kivitel, mind a behozatal értéke csökkent 2022-höz képest: előbbi 3,3%-kal, utóbbi pedig 18%-kal volt kevesebb 2023-ban. Az árukereskedelmi deficit a két gazdaság közt 2022-ben, 396 milliárd eurón tetőzött. Bár az import értéke jelentősen csökkent 2023-ban az előző évhez képest, a jelentések azt mutatják, hogy a behozott kínai áruk volumene növekedett.¹⁶

Az európai külföldi közvetlentőke-befektetések (FDI) összértéke Kínában az ország 2000-es WTO-csatlakozása óta folyamatosan nőtt, 2024 első negyedében 177 milliárd eurón állt. 2023-ban 6,4 milliárd euró értékű beruházás érkezett Kínába az Európai Unióból, amely 29%-os csökkenés az előző évhez képest. A kínai FDI az EU27-ek területén 2024 első negyedében 143 milliárd euró volt. 2023-ban 4,7 milliárd eurót fektetett be Kína az európai piacon, amely 2022-höz viszonyítva 10%-os visszaesést

¹³ BODA 2024: 15.

¹⁴ Európai Tanács 2023.

¹⁵ Európai Bizottság 2024a.

¹⁶ Európai Bizottság 2024b.

jelent. Nemcsak a kínai FDI értékében, hanem formájában is változás figyelhető meg: míg 2021-ig a legtöbb kínai tőke egyesülések és felvásárlások (M&A) formájában érkezett a belső piacra, 2022-ben és 2023-ban a zöldmezős beruházások tették ki a kínai FDI nagyobb részét.¹⁷

2023-ban az árukereskedelem – a 2022-es rekorddeficitet követően – jelentősen csökkent az EU és Kína közt, ami egyértelműen az uniós Kína-politika változását jelzi. Az *EU-China – A Strategic Outlook* dokumentumban ismertetett kihívások és a Kína által biztosított lehetőségek mérlege ugyanis az Európai Unió értékelése szerint az utóbbi években felborult.

A Kínában gyártott elektromos járművekre kivetett uniós vám

Az Európai Bizottság elnöke, Ursula von der Leyen 2023. évi, az unió helyzetéről szóló értékelő beszédében már előrevetítette a kínai elektromos autók piactorzító hatásával kapcsolatos vizsgálat megindítását.¹⁸ Ennek eredményeként az Európai Bizottság 2023. október 4-én indított szubvencióellenes vizsgálatot a Kínából származó akkumulátoros elektromos gépjárművek (BEV) uniós behozataláról.¹⁹ 2024. június 12-ei határozatában a Bizottság megállapította, hogy a kínai kormány valóban számottevő támogatást nyújt az ország területén működő gyártóknak, amelyek az ingyen földterülettől a kedvezményes hiteleken és irányított vásárlásokon át a közvetlen állami támogatásig és az adókedvezményekig terjednek.²⁰ Ezért ideiglenes intézkedésként a BYD esetében 17,4%-os, a Geely esetében 20%-os, a SAIC esetében pedig 38,1%-os többletvámost állapított meg a Kínában gyártott BEV-ek behozatalára. Az Európai Bizottság 2024. október 29-én zárta le szubvencióellenes vizsgálatát, amely alapján öt évre (2029. október 30-ig) végleges kiegyenlítő vámot vetett ki a Kínából behozott akkumulátoros elektromos járművekre.²¹ Az intézkedések hatálybalépését (2024. október 30.) követően a mintában szereplő kínai exportáló gyártókra különböző mértékű kiegyenlítő vámok vonatkoznak: a BYD-ra 17,0%-os többletvámost róttak ki, a Geelynek 18,8%-os tarifát kell fizetnie az eddigi 10%-on felül, míg az uniós intézkedés a SAIC esetében 35,3%-os vámot jelent. A többi együttműködő vállalat számára 20,7%-os vámot állapítottak meg. A Teslának, akinek az egyedi vizsgálat lefolytatására benyújtott kérelmét a Bizottság kellően megalapozottnak ítélte meg, kedvezőbb, 7,8%-os kiegyenlítő vámot kell fizetnie. A nem együttműködő, Európába exportáló gyártók termékeire 35,3%-os kiegyenlítő vámot kell alkalmazni. A tarifák véglegesítéséről 2024. október 4-én szavaztak a tagállamok.

Előzmények

Az Európai Unió a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokra piacvédelmi eszközökkel (TDI) reagál, amelyek célja, hogy az EU megóvja az európai gyártókat és vállalkozásokat

¹⁷ Európai Bizottság 2024a.

¹⁸ Európai Bizottság 2023a.

¹⁹ Európai Bizottság 2023b.

²⁰ Európai Bizottság 2024c.

²¹ Európai Bizottság 2024d.

a nem uniós jogalanyok ilyen jellegű tevékenysége által esetlegesen okozott károktól. A szubvencióellenes eljárásnak az adhat alapot, ha egy nem uniós kormány pénzügyi támogatást nyújt egy adott iparágak, ez pedig visszaköszön az unióba irányuló export árban, és így versenytorzító hatása van. A Bizottság azért indította el az eljárást, mert értékelése szerint az érintett, a Kínai Népköztársaságból származó termékcsoport behozatalára a kínai kormány kiegyenlíthető támogatásokat nyújt. E támogatások révén a támogatott termék piaci részesedése az unión belül gyors ütemben megemelkedett az uniós autóipar rovására. Ezt támasztják alá azon források, amelyek azt mutatják, hogy a közelmúltban megugrott a Kínában gyártott elektromos meghajtású járművek EU-ba történő exportja, s azok ára 20%-kal, átlagosan 16 ezer euróval alacsonyabb, mint a hasonló uniós termékeké.²² A vizsgálat keretében minden kínai EV-gyártónak együttműködési kérelmet küldtek, és az azt elfogadók közül választották ki a BYD-t, a Geelyt és a SAIC-ot. Ezután a Bizottság átfogóan megvizsgálta a három gyártó nyilvántartásait, és interjúkat készített a vállalati és az iparági szakértőkkel.

Az EU–Kína-kapcsolatokat érintő dokumentumokból megállapítható, hogy uniós – elsősorban bizottsági – szinten hosszabb ideje prioritásként kezelik a Kína által alkalmazott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok problémáját. Ezt a piacvédelmi eszközök alkalmazásáról készült statisztikák is alátámasztják. Az Európai Számvevőszék 2020-as jelentése²³ rögzítette, hogy a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) tagjai közül az Európai Unió a piacvédelmi eszközök aktív alkalmazójának számít, hiszen az uniós TDI-intézkedések teszik ki az összes TDI-intézkedés 6,5%-át. Az unióban 2018 végén 133 hatályos dömping- vagy szubvencióellenes intézkedés volt, és többségük a Kínából származó termékekre vonatkozott. 2022 végén már 177 végleges piacvédelmi intézkedés volt hatályban.²⁴ Mind a dömpingellenes, mind a hatályos és folyamatban lévő szubvencióellenes intézkedések első számú célpontja Kína: előbbiből 69, utóbbiakból 10 és 23 érinti Kínát. Az Európai Unió tiltott állami támogatás gyanúja miatt 2010 és 2022 között tíz különböző szektorban 270 vizsgálatot indított Kínával szemben: büntette a napelemek, az acél- és alumíniumipar, az optikai kábelek, a gumiköpenyek és az elektromos kerékpárok állami szubvencionálását is. 2023 októbere óta pedig 41 intézkedést vezetett be az ország ellen.²⁵

Kínával szembeni kereskedelemkorlátozó intézkedésekkel azonban nem csak az Európai Unió szokott élni. Törökország június elején 40%-os védővámot vetett ki a kínai autókra, májusban pedig Brazília, Mexikó és Chile emelte meg jelentősen a kínai acélt sújtó tarifáját.²⁶ Habár a kereskedelemkorlátozó intézkedések átformálták a globális áruforgalom irányát, a világkereskedelemben nem okoztak mélyebb strukturális változást. A Kínában (is) gyártó vállalatok a büntetővámokra diverzifikációval és globális működési területeik lehatárolásával reagálnak, illetve leválasztják egymásról kínai és nyugati leányvállalataikat. Ennek tudható be, hogy a Kínába irányuló külföldi befektetések utoljára harminc éve voltak olyan alacsony szinten, mint 2023-ban.

²² Európai Parlament 2023.

²³ Európai Számvevőszék 2020.

²⁴ Európai Bizottság 2023c.

²⁵ Európai Számvevőszék 2020.

²⁶ MÉSZÁROS 2024.

A nemzetközi politikai kontextus értékelése kapcsán fontos referenciapontot jelentenek az USA lépései. A Fehér Ház ugyanis szintén a tisztességes kereskedelmi feltételeknek, illetve az amerikai munkavállalók és vállalkozások érdekeinek a védelmével magyarázza ezeket a lépéseit, amelyek egyúttal illeszkednek az USA Kínával szembeni, nemzetbiztonsági félelmeket is magukban foglaló aggályainak rendszerébe. Washington 2024. május 14-én tett bejelentése szerint az elektromos autók vámját 25%-ról 100%-ra, a lítium-ionos akkumulátorok vámját pedig 7,5%-ról 25%-ra emelte.²⁷ Az USA lépése egyértelműen hatott az Európai Bizottság döntésére, bár az uniós kiegyenlítő vámok elmaradnak az Egyesült Államok által újonnan megemelt tarifáktól.

Hatások

A kiegyenlítő vámok főszabály szerint öt évig hatályban maradnak. Ez szükségessé teheti az export-import gyakorlat jelentős átgondolását, és még akkor is felmerülhet a szektor egyes szereplői részéről, hogy a gazdasági kapcsolataikat felülvizsgálják, ha nem rónak ki rájuk további vámokat, vagy ha egyébként nem tartoznak a vizsgálat hatálya alá. Az intézkedéseknek a nemzetközi és a politikai interpretációja egyúttal a fogyasztói döntésekre is hatással lehet.²⁸ Ha pedig Kína az EU esetleges lépésére válaszul szintén protekcionista intézkedéseket alkalmaz, és ezzel beindul a protekcionista spirál, az különösen hátrányosan hathat az európai gyártókra.

Amellett, hogy önmagukban nem érik el a kitűzött gazdaságpolitikai célokat, a védővámok általánosságban véve még rontják is az európai versenyképességet, mert életben tartják a kevésbé hatékony és a nemzetközi versenyben helytállni nem tudó hazai vállalatokat, miközben a kínai gyártókat versenyképességük javítására ösztönzik. Az exportkorlátozások mellett versenyben maradó kínai vállalatok ugyanis kutatás-fejlesztési ráfordításaik növelésével hosszú távon növelik versenyképességüket. Ahogy a napelemek esetében is láttuk, az európai ipart „védő” intézkedések negatív hatással vannak a kínai importtól függő vállalatokra, és általános jelleggel emelik a beszerzési árakat. A védővámok továbbá arra ösztönzik a kínai szereplőket, hogy új felvevőpiacot keresve más országok piacára is belépjenek, ahol aztán szintén az európai termelőkkel kezdenek majd versenyezni.

Az elektromobilitási piac sajátosságaiból következően azonban a vizsgált védővámok esetében más körülmények állnak fent. Tekintve, hogy a vámemelés nem a gyártáshoz szükséges alapanyagokra, hanem teljes késztermékekre vonatkozik, az EV-knél nincs az európai termelésre gyakorolt közvetlen negatív hatása. A szektor stratégiai jelentősége és sérülékenysége miatt pedig valóban szükség lehet a kínai EV-k elleni fellépésre. A Bizottság reményei szerint a kieső kínai importot pótolni tudja az uniós belüli termelés, így az intézkedések ténylegesen védenék az európai autóipart. A kiegyenlítő vámok ugyanakkor uniószerre mindenhol megemelik az EV-k árát, ezért az olcsó kínai EV-k drágább európai modellekre cserélésének terhét is az európai fogyasztók fizetik meg. A vámok miatti áremelkedés mellett, hogy átrendezi a piacot, kioltja az EV-ket olcsóbbá tevő piaci folyamatok hatását. Ebből következően az intézkedések

²⁷ The White House 2024.

²⁸ ZHANG et al. 2023.

a közlekedés dekarbonizációját is hátráltatják, ugyanis az olcsó kínai EV-k jelentősen ösztönzik a lakossági elektromobilitást. A személygépjárművek esetében a jelenlegi EV-eladási trendek alapján 2050-re csak egy-két skandináv országban sikerülhet elérni a zéró kibocsátást. Ugyancsak a vámemelés negatív következményei közé sorolható, hogy az európai export csökkenésével a kínai vállalatoknak a termelésben használt uniós gépek és alkatrészek iránti igénye is visszaesik.

Az USA 100%-os vámemelésének hatásai az uniós intézkedések jövőjére vonatkozóan is relevánsak lehetnek. 2023-ban az amerikai EV-gyártók 11,9 millió új járművet értékesítettek, míg a kínai vállalatok 13,4 milliót. Ez 2022-höz képest az előbbieknél 9%-os, míg utóbbiaknál 23%-os növekedést jelent.²⁹ Az eddigi adatok alapján megállapítható, hogy az USA májusi vámemelése a nyugati gyártók relatív versenyképességét növelte, a kínaiakét pedig csökkentette. Az USA-ban a kínai import jelentősen visszaesett, miközben például a mexikói, az indiai és a vietnámi import megnövekedett. Ezzel párhuzamosan a kínai export iránya is megváltozhat, amely a kis autópárral rendelkező országok esetében pozitív, hiszen így közlekedésük hamarabb lesz tisztább, a nagy autópáru államok részéről viszont az USA és az EU intézkedéseire hasonló lépéseket válthat ki.³⁰

Tagállami álláspontok

Az EU-s vámok kivetésével kapcsolatos tagállami álláspontok vizsgálatkor fontos a piacon belüli tagoltság. Az alsó és középkategóriás autók gyártásával foglalkozó francia Renault és a francia–olasz Stellantis egyre jobban aggódik amiatt, hogy piaci részesedést veszíthet a kínai vállalatokkal szemben.³¹ A német cégek ugyanakkor főként a közép- és felső kategóriás autókra helyezik a hangsúlyt, ez pedig kevésbé kiszolgáltatottá teszi őket a kínai versenytársaikkal szemben. Ez a különbség kihat arra is, hogy az egyes cégek miként értékelik a lehetséges pekingi megtorlások esélyét. A jelentős kínai piaccal rendelkező vagy a kínai vállalkozások tulajdonában álló EU-s – elsősorban német és svéd – gyártók a kínai piactól való függőségük miatt jobban tartanak a szankciókra várható válaszreakcióktól.³² Azt is figyelembe kell venni, hogy a kínai verseny erősödése nehézségek elé állíthatja az autópártól függő többi országot, például Szlovákiát, Csehországot, Lengyelországot is.³³

Magyarország nyitott gazdaság lévén ellenzi Brüsszel vámemeléséről szóló döntését. Ám az intézkedések véglegessé válása a Szegeden épülő BYD-gyár kapacitásbővítésével is járhat, illetve további kínai EV-beruházásokat vonzhat az országba. Elsőre úgy tűnhet, a kínai gyártók Európába településének hazánk lenne az elsődleges haszonélvezője, hiszen az új üzemek mellett, hogy munkahelyeket teremtenek, és növelik az ország GDP-jét, a már meglévő egyéb, EV-khez kapcsolódó üzemek, például az akkumulátorgyárak termelését is ösztönözhetik. Az Európai Unió azonban további lépéseket is tehet még a kínai EV-gyártókkal szemben, és Európába településüket

²⁹ The White House 2024.

³⁰ WEI 2024.

³¹ POPLAWSKI 2023.

³² Auto-Boom aus China: VDA gegen Importzölle 2024.

³³ The Chinese Challenge to the European Automotive Industry 2023.

a helyi autóipari vállalatokkal való együttműködéshez kötheti. Ebben az esetben pedig már nem Magyarország lenne a legnagyobb haszonélvező, hanem a jelentős autóipari hagyományokkal rendelkező tagállamok, például Németország, Spanyolország vagy Olaszország. Az összeszerelő gyáraknak ugyanis jóval alacsonyabb a hozzáadott értéke, mint a kutatás-fejlesztési tevékenységnek.

A 2024. október 4-i EU-szavazás a kínai elektromos járművekre kivetett vámok bevezetéséről komoly megosztottságot mutatott az uniós tagállamok között. A javaslat mellett 10 tagállam szavazott, 12 tartózkodott, 5 pedig ellenezte.³⁴ Németország, az EU legnagyobb gazdasága és autóipari hatalma a német autógyártók véleményét képviselve a vámok ellen szavazott. Ezzel szemben Franciaország, amely szigorúbb álláspontot képvisel Kínával szemben, támogatta a vámtételek bevezetését. A jelentős kínai FDI-jal rendelkező Magyarország szintén ellenezte a döntést. Orbán Viktor magyar miniszterelnök felhívta a figyelmet arra, hogy az intézkedés „gazdasági hidegháborúhoz” vezethet.³⁵

Kína álláspontja és reakciói

A kínai szereplők az eljárást politikai indíttatásúnak tartják, és a kérdés valóban nem tűnik elválaszthatónak az EU Kínával kapcsolatos általános aggályaitól. A kínaiak gyanúját táplálja, hogy a Bizottság piacelemzésének alapjául csak a három kiválasztott kínai cég (BYD, SAIC, Geely) által Kínában gyártott és az EU-ba onnan behozott járművek adatai szolgálnak – az amerikai vagy európai partnerek által Kínában gyártott és onnan Európába behozott termékeké nem. Kína már az ideiglenes intézkedések bejelentése előtt sürgette az Európai Uniót, hogy a lehető leghamarabb állítsa le a szubvencióellenes vizsgálatát, és ne zavarja meg a Kína–EU gazdasági és kereskedelmi együttműködést, valamint az ipari és ellátási láncok stabilitását. Ha az EU ragaszkodik a vizsgálat folytatásához, Kína nem fog hátradólva nézni – mondta Mao Ning, a kínai külügyminisztérium szóvivője –, hanem minden szükséges intézkedést megtesz törvényes jogainak és érdekeinek határozott védelme érdekében.³⁶ Kína azt is felróta, hogy az Európai Bizottságnak a kínai elektromosjármű-támogatással kapcsolatos panaszai kettős mércének tűnnek az EU által az Unión belüli akkumulátor- és elektromosjármű-gyártóknak nyújtott több milliárd eurós támogatás, valamint az Egyesült Államok kormánya által az inflációcsökkentési törvényben az elektromos járművek számára elkülönített hatalmas támogatások fényében.

Az uniós intézkedés bejelentése után a médiát azonnal elárasztották az arra vonatkozó spekulációk, hogy Peking miként vág majd vissza. Az Európai Bizottság június 12-i bejelentésére reagálva Kína kijelentette, hogy fenntartja magának a jogot arra, hogy a Kereskedelmi Világszervezet előtt pert indítson az EU által bevezetendő kiegyenlítő vámok miatt, amelyet augusztus 9-én meg is tett.³⁷

Az uniós EV-vámokra válaszul Kína több vizsgálatot is indított az országba exportált, elsősorban európai termékek, így az EU-ból származó brandy, tejtermékek és

³⁴ DEMARIS 2024.

³⁵ SZAKÁCS–KÖMÜVES 2024.

³⁶ Embassy of the People's Republic of China 2024.

³⁷ China Files WTO Complaint Against EU Over Tariffs on Electric Vehicles 2024.

sertéshústermékek importjával kapcsolatban. Október 8-án, néhány nappal az uniós vámok megszavazása után ideiglenes dömpingellenes vámokat vezettek be az európai konyakra, amely elsősorban Franciaországot érinti. A francia konyakipar szinte teljes mértékben lefedi Kína EU-ból származó konyakimportját. Kína augusztusban a tejtermékek ellen is dömpingellenes vizsgálatot indított, amely Ausztriából, Belgiumból, Horvátországból, Csehországból, Finnországból, Olaszországból, Írországból és Romániából származó sajtokra, tejre és más, emberi fogyasztásra szánt tejtermékekre irányul. Az EU 2023-ban Kína második legnagyobb tejtermék-beszállítója volt, a teljes import értékének legalább 36%-át tette ki. Az ideiglenes intézkedések bejelentése után Kína a sertéshús ellen indított dömpingellenes vizsgálatot, amellyel Spanyolországot, Hollandiát és Dániát vette célba. Az EU több mint felét adta annak a körülbelül 6 milliárd dollár értékű sertéshúsnak, amelyet Kína 2023-ban importált, és ennek körülbelül negyedét Spanyolország biztosította. Hollandia 620 millió, míg Dánia 550 millió dollár értékben adott el Kínának sertéshúst 2023-ban.³⁸

A kínai közmédia részét képező *Global Times* a júniusi bizottsági bejelentésre reagálva kémkedéssel vádolta meg az Európai Uniót, mondván, a szubvencióellenes vizsgálat során a Bizottság példátlan és indokolatlan mennyiségű adatot kért be az EV-gyártóktól, és azt is hozzátette: alaptalan azt mondani, hogy bizonyos kínai gyártók nem működtek együtt. A *Global Times* továbbá bírálta az Európai Uniót, amiért Brüsszel a „tolvajt kiáltó tolvaj” trükkjét alkalmazza azzal, hogy ismételt hamis jelentéseket tesz közzé a Kína gazdaságában állítólagosan meglévő jelentős torzulásokról, és ezzel megpróbálja a közvéleményt összezavarni, az illegális kereskedelmi vizsgálatokat pedig úgynevezett igazságos cselekedetként beállítani. A kínai párt által felügyelt sajtóorgánium szerint az EU kínai EV-k ellen hozott intézkedései Európában súlyosan megzavarták a kínai vállalatok normál gazdasági és kereskedelmi tevékenységeit, aláásták a Kína–EU gazdasági és kereskedelmi együttműködést, valamint veszélybe sodorták a globális szabadkereskedelem rendjét. A cikk ennek alapján levonja a következtetést: Brüsszel cselekedeteit a szabadkereskedelem elvei helyett a politikai akarat vezérli, a Bizottság által indított szubvencióellenes vizsgálatot pedig már megalkotásakor eleve igazságtalannak és nem transzparensnek szánták, manipulálták és koholt bizonyítékokkal támasztották alá.³⁹

Mivel Kína a közvetlen diplomáciai tárgyalások során nem tudta elérni a vámok eltörlését, más stratégiákat kezdett alkalmazni. Egyes európai országokat, különösen azokat, amelyek szoros gazdasági kapcsolatban állnak Kínával, gazdasági kedvezményekkel próbálta ösztönözni arra, hogy ellenezzék a vámok bevezetését. Így például Spanyolországnak Kína ígéretet tett arra, hogy nagyobb mértékű beruházásokat hajt végre az országban a magas technológiai ágazatokban, például a hidrogénenergiában.⁴⁰

A vámok EU-vezetők általi elfogadása után Kína keményen bírálta az EU döntését, és „szintiszta protekcionizmusnak” nevezte azt. Peking kijelentette, hogy kész „határozottan megvédeni” saját iparát és érdekeit, és továbbra is komolyan mérlegeli

³⁸ HUNT–CHU 2024.

³⁹ If the EU Wields the Trade Stick, How Could China Take the Hit 2024.

⁴⁰ COHEN 2024.

az ellencsapás lehetőségét.⁴¹ Ezt követően Kína 2024. november 4-én keresetet nyújtott be a WTO-hoz az EU végleges döntése ellen.⁴²

Igazságos kereskedelmi háború: az esettanulmány értelmezése az igazságos hibrid háború elméletének segítségével

Az alábbiakban az EU által a Kínában gyártott BEV-ekre kivetett kiegyenlítő vámokat az igazságos háború elméletében alkalmazott szempontok, az igazságos ok, az arányosság és az utolsó lehetőség alapján elemzem. Mindezek alapján következtetéseket vonok le, amelyek elméleti alapot biztosíthatnak a kereskedelmi háborúk igazságosságának megítéléséhez.

Igazságos ok az EU szemszögéből

Az EU szempontjából az igazságos ok a kínai állami támogatások által mesterségesen alacsonyan tartott EV-árak miatti versenyhátrány enyhítésében rejlik. A Kínából érkező járművek árelőnye olyan mértékű, amely az uniós elektromosautó-gyártók számára tartós piacvesztést jelent, és veszélyezteti a szektor munkahelyeinek fenntarthatóságát is.

2022-ben több mint két és félszer nagyobb volt az unióból Kínába exportált járműállomány értéke (24,5 milliárd euró), mint a Kínából Európába érkező járműimporté (9,7 milliárd euró).⁴³ A Transport & Environment nevű szervezet szerint az EU-ban tavaly eladott elektromos autók közel 20%-a Kínában készült. Becslések szerint ezek több mint felét nyugati vállalatok gyártották.⁴⁴

A kínai telephelyű gyártók körében a Tesla az eladások 28%-át tudhatta magáénak. A céget a Renault Dacia követte 20%-kal a második helyen. 2023-ban a kínai márkák az európai elektromos járművek piacának 7,9%-át szerezték meg, elsősorban a BYD-nek, a Tesla fő riválisának tekintett vezető kínai elektromos járműgyártónak köszönhetően. A BYD-nak és más kínai márkáknak az az előnye az európai vetélytársaikkal szemben, hogy ellátási láncuk erősebb, különösen az elektromos járművek akkumulátorai terén, ezt a területet ugyanis a szintén kínai CATL dominálja.⁴⁵

Az EU által hangoztatott álláspont szerint az ilyen (feltételezett) nagyságrendű állami támogatások piactorzító hatása aláássa az uniós gyártók versenyképességét. A kínai állami támogatásokkal létrejövő versenyelőny miatt a kínai EV-k gyors ütemben növelik részesedésüket az uniós piacon, ami az EU számára elfogadhatatlan. Az EU ezzel a döntésével azt is világossá kívánja tenni, hogy nem fogadja el a piactorzítást sem a belső, sem a külső szereplőktől. Emellett az EU célja, hogy ösztönözze saját

⁴¹ China 'Does Not Accept' EU Tariffs on EVs, Vows to Firmly Defend Interests 2024.

⁴² China Files Lawsuit With WTO Against EU's Final EV Tariff Ruling; Analysts Urge Bloc to Show Sincerity 2024.

⁴³ HAJDU 2024.

⁴⁴ KIRKEGAARD 2024.

⁴⁵ GOKMEN 2024.

elektromosjármű-piacának fejlesztését, és megvédje a szektorban foglalkoztatott munkaerőt, amely az EU munkaerejének jelentős részét alkotja.

Az igazságos ok tehát nemcsak gazdasági érdekekre, hanem stratégiai és szociális szempontokra is támaszkodik. Az EU szempontjából fontos, hogy az elektromobilitásra való átállás során a piaci szereplők között tisztességes versenyfeltételek legyenek. Az ilyen támogatások elleni fellépés a WTO szabályainak keretein belül történik, így az EU fellépése nem tekinthető a szabadkereskedelem elveivel összeegyeztethetetlen, azaz igazságtalan lépésnek.

Arányosság

Az EU által bevezetett vámok mértékét az egyes vállalatoknak nyújtott állami támogatások mértéke alapján határozták meg: céljuk, hogy a kínai állami támogatásokkal megteremtett versenyelőnyt kiegyenlítsék. A gyártókat az Európai Bizottság különböző kategóriákba sorolta, attól függően, azok mennyire voltak együttműködőek a szubvencióellenes vizsgálat lefolytatásakor, illetve a kapott állami támogatások mértéke szerint.

Bár látszólag az arányosság figyelembevételével került sor a vámok bevezetésére, a kérdés megítélése továbbra is összetett, tekintettel arra, hogy az uniós intézkedések célja az európai gyártók versenyhelyzetének fenntartása is. Az elemzők szerint egy 30%-os többletvám esetén a kínai cégek még mindig képesek lennének nyereségesen exportálni az EU-ba, tehát a jelenlegi vámok aránya nem feltétlenül éri el a kívánt piactisztító hatást,⁴⁶ ugyanakkor megfelel a liberális kereskedelmi elveknek. A jelenlegi arányos válaszlépések tehát kompromisszumot képeznek az EU védelmi céljai és a szabadkereskedelmi elvek között.

Az utolsó lehetőség

Gazdasági hadviselést általában a katonai erő bevetése előtt folytatnak az államok a háború megelőzésének vagy lerövidítésének érdekében. Ugyanakkor az utolsó lehetőség követelményének való megfeleléshez az igazságos fél nem köteles minden egyes alternatív, békésebb eszközt alkalmazni, mielőtt a gazdasági hadviseléshez nyúl. Annak a felismerése, hogy ezek nem hatékonyak, már kimeríti az utolsó lehetőség követelményét. Ebben a kontextusban kell az utolsó lehetőség kritériumát vizsgálni.

Június 22-én Kína és az Európai Unió megegyeztek arról, hogy a kivetett vámok ügyében tárgyalásokat indítanak.⁴⁷ Az ideiglenes időszak alatt azonban az egyeztetések nem vezettek eredményre. Kína mind az ideiglenes, mind a végleges vámok miatt a WTO-hoz fordult, és diplomáciai úton is próbálta befolyásolni az EU döntését, sőt gazdasági ösztönzőket is kilátásba helyezett az egyes tagállamok számára, hogy azok a szankciók ellen szavazzanak. Ebből látszik, hogy a konfliktus tárgyalások révén való rendezésének lehetősége elméletileg adott volt, ám a két fél közötti ellentétes gazdasági érdekek ezt lehetetlenné tették.

⁴⁶ SEBASTIAN–BARKIN–KRATZ 2024.

⁴⁷ CATER 2024.

Az Európai Unió és Kína a szubvencióellenes vizsgálat elindításától kezdve, az ideiglenes intézkedések bejelentésekor is folyamatosan tárgyalásokat folytattak egymással. Az egyezkedés továbbra is folyamatban van, ám a feleknek még nem sikerült megállapodniuk. Ezért az EU nem látott más lehetőséget, mint a protekcionista lépések bevezetését, amellyel az európai ipart próbálja védeni a kínai állami támogatások negatív hatásaitól.

A kereskedelmi háborúk igazságossága

Az igazságos ok követelménye biztosítja, hogy a kereskedelmi háború csak valós és jelentős gazdasági kockázatok esetén robbanjon ki. Az EU és Kína konfliktusában az EU számára igazolható ok az elektromos járművek piacán tapasztalt kínai állami támogatások által okozott piactorzító hatás. Az arányosság elve az intézkedések mértékének szigorú szabályozását követeli meg, hogy a válaszlépések se túllépni, se alulmúlni ne próbálják a konfliktus megoldására irányuló erőfeszítéseket. Az EU által alkalmazott vámintézkedések differenciálása a támogatások mértékétől függően például arányos válaszlépésnek tekinthető. Végül az utolsó lehetőség elve teszi világossá, hogy a szankciók bevezetésére kizárólag akkor kerül sor, ha a békés megoldási kísérletek kudarcot vallanak. Az EU és Kína esetében is fennállt a tárgyalásos megoldás lehetősége, azonban a két ország közötti gazdasági különbségek és stratégiai érdekek miatt egyelőre a kompromisszum megvalósíthatatlannak bizonyul.

Az igazságos háború elmélete segít szabályozott, átlátható módot biztosítani a gazdasági konfliktusok rendezésére. A kereskedelmi háború nemcsak gazdasági eszköz, hanem erkölcsi és stratégiai kérdés is: az igazságos cél nem az ellenfél teljes meggyengítése, hanem a piactorzító hatások megszüntetése és a tisztességes verseny biztosítása. Az elmélet végső soron arra ösztönzi a feleket, hogy a protekcionista intézkedéseket következetesen és igazságosan alkalmazzák, amennyiben azok elkerülhetetlenek.

Az EU és Kína példájából az alábbi következtetések vonhatók le a kereskedelmi háborúk igazságosságára vonatkozóan:

1. Ha az egyik fél (Kína) a liberális kereskedelmi rendszer szabályait tisztességtelen módon alkalmazva (túlzott állami támogatások) szerez gazdasági előnyt, amely a másik fél (EU) gazdaságát aránytalanul hátrányosan érinti, a másik fél protekcionista lépése célját tekintve igazságos.
2. A protekcionista lépés meghozatala előtt az utolsó lehetőség követelményét kimerítendő a kialakult helyzet alapos vizsgálata (Európai Bizottság szubvencióellenes vizsgálata) szükséges.
3. Ahogy az igazságos hibrid háborúnál, a kereskedelmi háborúk esetében is nehéz az egyes intézkedések arányosságának megállapítása, így ehhez az egyedi esetek átfogó elemzése szükséges.

Konklúzió

Napjainkban egyre gyakrabban eszkalálódnak kereskedelmi háborúvá az államok közti gazdasági konfliktusok.

Az EU és Kína példája rávilágít az igazságos háború elméletének gyakorlati alkalmazhatóságára a gazdasági konfliktusok területén. Az igazságos háború három alapelve – az igazságos ok, az arányosság és az utolsó lehetőség – olyan norma-rendszert kínál, amely jogi és morális alapot nyújt a kereskedelmi háborúkhöz. Ezek az elvek hozzájárulnak a globális verseny tisztaságának fenntartásához, miközben minimalizálják a gazdasági konfliktusok káros hatásait. A cél nem az ellenfél gazdasági meggyengítése, hanem a piactorzító hatások felszámolása és a tisztességes verseny feltételeinek biztosítása kell hogy legyen.

Felhasznált irodalom

- Auto-Boom aus China: VDA gegen Importzölle (2024). ZDF, 2024. április 24. Online: <https://www.zdf.de/nachrichten/wirtschaft/china-autos-e-mobilitaet-konkurrenz-deutschland-100.html>
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései. I. kötet*. Budapest: Ludovika. Online: <https://bit.ly/4liFEPu>
- BODA Mihály (2023): *A háborús ideológiák története*. Budapest: Ludovika. Online: <https://bit.ly/40jM4ps>
- BODA, Mihály (2024): Hybrid War: Theory and Ethics. *AARMS – Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 23(1), 5–17. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.1>
- CATER, Leonie (2024): China, EU Agree to Start Consultations on Electric-Vehicle Subsidies. *Politico*, 2024. június 22. Online: <https://www.politico.eu/article/china-eu-launch-ev-investigation-talks/>
- COHEN, Patricia (2024): Spain Opens Its Doors to China as a European Trade War Looms. *The New York Times*, 2024. október 30. Online: <https://www.nytimes.com/2024/10/30/business/spain-china-investment.html>
- China 'Does Not Accept' EU Tariffs on EVs, Vows to Firmly Defend Interests. *Global Times*, 2024. október 30. Online: <https://www.globaltimes.cn/page/202410/1322159.shtml>
- China Files Lawsuit With WTO Against EU's Final EV Tariff Ruling; Analysts Urge Bloc to Show Sincerity. *Global Times*, 2024. november 4. Online: <https://www.globaltimes.cn/page/202411/1322442.shtml>
- China Files WTO Complaint Against EU Over Tariffs on Electric Vehicles (2024). *AP*, 2024. augusztus 9. Online: <https://apnews.com/article/china-eu-wto-ev-tariffs-46e93252625475e1af0e023282802705>
- DEMAIRIS, Agathe (2024): *Divided We Stand: The EU Votes on Chinese Electric Vehicle Tariffs*. European Council on Foreign Relations, 2024. október 9. Online: <https://ecfr.eu/article/divided-we-stand-the-eu-votes-on-chinese-electric-vehicle-tariffs/>

- Embassy of the People's Republic of China (2024): *Foreign Ministry Spokesperson Mao Ning's Regular Press Conference on May 30, 2024*. 2024. május 30. Online: http://no.china-embassy.gov.cn/eng/lcbt/wjbfyr/202405/t20240530_11366232.htm
- Európai Bizottság (2023a): *Ursula von der Leyen elnök 2023. évi értékelő beszéde az Unió helyzetéről*. 2023. szeptember 13. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/speech_23_4426
- Európai Bizottság (2023b): *A Bizottság vizsgálatot indít az államilag támogatott kínai elektromos autók ügyében*. 2023. október 4. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/ip_23_4752
- Európai Bizottság (2023c): *A Bizottság negyvenegyedik éves jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az EU dömpingellenes, szubvencióellenes és védintézkedési tevékenységéről, valamint a harmadik országoknak az Európai Unióval szembeni piacvédelmi intézkedéseiről*. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0506>
- Európai Bizottság (2024a): *EU Trade Relations with China. Facts, figures and latest developments*. Online: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relations-country-and-region/countries-and-regions/china_en
- Európai Bizottság (2024b): *European Union, Trade in Goods with China*. Online: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_china_en.pdf
- Európai Bizottság (2024c): *A Bizottság ideiglenes kiegyenlítő vámot vet ki a Kínából származó akkumulátoros elektromos járművek behozatalára – folytatódnak a megbeszélések Kínával*. 2024. június 4. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/ip_24_3630
- Európai Bizottság (2024d): *Az EU vámokat vet ki a Kínából származó, tisztességtelen támogatásban részesülő elektromos járművekre, miközben tovább tárgyalnak az arra vonatkozó kötelezettségvállalásokról*. 2024. október 29. Online: https://europa.eu/newsroom/ecpc-failover/pdf/ip-24-5589_hu.pdf
- Európai Parlament (2023): *EU Anti-Subsidy Probe into Electric Vehicle Imports from China*. Online: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/754553/EPRS_ATA\(2023\)754553_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/754553/EPRS_ATA(2023)754553_EN.pdf)
- Európai Számvevőszék (2020): *Különjelentés 17/2020: Piacvédelmi eszközök: jól működik az uniós vállalkozásokat a dömpingelt és támogatott behozattal szemben védő rendszer*. Online: <https://doi.org/10.2865/08627>
- Európai Tanács (2023): *Az Európai Tanács következtetései Kínáról*. 2023. június 30. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7-2023-INIT/en/pdf>
- GOKMEN, Mufit Yilmaz (2024): *The EU Needs up to 50% of Tariffs to Hamper Chinese EVs. FleetEurope*, 2024. április 29. Online: <https://bit.ly/3T3Wwxr>
- GROSS, Michael L. (2014): *Economic Warfare and the Economy of War*. In *The Ethics of Insurgency. A Critical Guide to Guerilla Warfare*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139094047.012>
- HAJDU Márton (2024): *Nem biztos, hogy jó ötlet megvásolni a kínai autókat Európában*. G7, 2024. május 22. Online: <https://g7.hu/vilag/20240522/nem-biztos-hogy-jotlet-megvamolni-a-kinau-autokat-europaban/>

- HUNT, Nigel – CHU, Mei Mei (2024): China's Probes on EU Products Following EV Tariffs. *Reuters*, 2024. október 8. Online: <https://www.reuters.com/business/chinas-potential-probes-eu-firms-following-ev-tariffs-2024-06-14/>
- If the EU Wields the Trade Stick, How Could China Take the Hit? (2024). *Global Times*, 2024. június 20. Online: <https://www.globaltimes.cn/page/202406/1314567.shtml>
- KIRKEGAARD, Jacob Funk (2024): *Europe Is Taking a Constructive Approach to the Influx of Chinese Electric Vehicles*. Peterson Institute for International Economics, 2024. május 23. Online: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2024/europe-taking-constructive-approach-influx-chinese-electric-vehicles>
- LIANG, Qiao – XIANGSUI, Wang (1999): *Unrestricted Warfare*. Peking: PLA Literature and Arts Publishing House. Online: <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>
- MÉSZÁROS R. Tamás (2024): Beindult a végtelen kereskedelmi háború. *G7*, 2024. június 10. Online: <https://g7.hu/vilag/20240610/beindult-a-vegtelen-kereskedelmi-haboru/>
- POPLAWSKI, Konrad (2023): *The Franco-German Dispute Over China's Electric Vehicle Expansion in the EU*. Centre for Eastern Studies, 2023. június 22. Online: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-06-22/franco-german-dispute-over-chinas-electric-vehicle-expansion-eu>
- SEBASTIAN, Gregor – BARKIN, Noah – KRATZ, Agatha (2024): *Ain't No Duty High Enough*. Rhodium Group, 2024. április 29. Online: <https://rhg.com/research/aint-no-duty-high-enough/>
- SIMICSKÓ István (2017): A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai. *Hadtudomány*, 27(3–4), 5–18. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.3-4.3>
- SZAKÁCS, Gergely – KÖMÜVES, Anita (2024): EU Headed for 'Economic Cold War' With China, Hungary's Orban Says. *Reuters*, 2024. október 4. Online: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-headed-economic-cold-war-with-china-hungarys-orban-says-2024-10-04/>
- The Chinese Challenge to the European Automotive Industry* (2023). Allianz, 2023. május 9. Online: https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/economic-research/publications/specials/en/2023/may/2023-05-09-Automobile.pdf
- The White House (2024): *FACT SHEET: President Biden Takes Action to Protect American Workers and Businesses from China's Unfair Trade Practices*. 2024. május 14. Online: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2024/05/14/fact-sheet-president-biden-takes-action-to-protect-american-workers-and-businesses-from-chinas-unfair-trade-practices/>
- WEI, Shang-Ji (2024): The Global Implications of EU Tariffs on Chinese EVs. *Project Syndicate*, 2024. június 19. Online: <https://bit.ly/44cs3m1>
- ZHANG, Dolly et al. (2023): *EU Begins Anti-subsidy Investigation on China's New Battery Electric Vehicles*. Deloitte, 2023. október 6. Online: <https://www.taxathand.com/article/32548/China/2023/EU-begins-anti-subsidy-investigation-on-Chinas-new-battery-electric-vehicles>

Dikácz Csaba¹

Az igazságos háború elmélete és a koszovói konfliktus

The Theory of Just War and the Conflict in Kosovo

Absztrakt

A kora középkorban (egyések szerint már az ókorban) megfogalmazott, de az évszázadok alatt formálódó igazságos háború elméletének kritériumai az egyes fegyveres konfliktusokra egyaránt megvizsgálhatók, értékelhetők. A 20. század utolsó éveiben a volt Jugoszlávia (azon belül Szerbia) részét képező Koszovó (szerb nyelvhasználatban Koszovó-Metohija) tartományban a lakosság jelentős többségét képviselő koszovói albánok ellen a szerb kormány erőszakos eszközöket alkalmazott. A nemzetközi közösség előbb a diplomácia eszközeivel békés úton, majd végső eszközként a NATO katonai erejének alkalmazásával, szintén erőszakkal válaszolt. Vajon a NATO „humanitárius beavatkozása” megfelelt-e az igazságos háború „jus ad bellum” jelentette általános kritériumainak? A tanulmány erre keresi a választ a kérdésre adott ellentétes válaszok összehasonlító elemzésével.

Kulcsszavak: igazságos háború kritériumai, Koszovó, NATO, humanitárius beavatkozás, légierő

Abstract

The criteria of the just war theory, formulated in the early Middle Ages (some say already in antiquity), but evolving over the centuries, can be applied to each armed conflict. In the last years of the 20th century, the international community responded to the mass violence perpetrated by the Serbian government against the Kosovo Albanians, who constituted the vast majority of the population in the province of Kosovo (in Serbian, Kosovo-Metohija), part of the former Yugoslavia (within Serbia). First by peaceful means through diplomacy, and then, as a last resort, international community tries to manage the tense situation by the use of NATO military force. Did NATO's "humanitarian

¹ Alezredes, osztályvezető, Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Tanfolyamszervező Intézet; doktori hallgató, Hadtudományi Doktori Iskola.

intervention" meet the principle of just war theory general criteria of jus ad bellum? The study seeks to answer this question comparing the controversial approaches.

Keywords: criteria of just war, Kosovo, NATO, humanitarian intervention, air power

Az igazságos háború elméletének történelmi előzményei

„Minden igazságnak két oldala van, ezért érdemes megnézni mindkettőt,
mielőtt elkötelezzük magunkat bármelyik mellett!”
(Aesopus, Kr. e. 600 körül)

Amióta az emberiség történetének részévé váltak az államok közötti fegyveres konfliktusok, a háborúk, az azokat elindítók igyekeztek valamivel megindokolni, igazolni önmaguk akaratát. Feltehetjük azt a kérdést is, hogy van-e a háborúknak erkölcs? A filozófusok és (egyházi) gondolkodók, Arisztotelésztől (Kr. e. 384–322) Cicerón (Kr. e. 106 – Kr. e. 43) át Szent Ágostonig (Kr. u. 354–430), Aquinói Szent Tamástól (Kr. u. 1225–1274) Hugo Grotiuson (Kr. u. 1583–1645) át egészen Paul Ramsey-ig (1913–1988) és Michael Walzerig (1935–) arra keresték a választ, hogy igazolt-e és ha igen, milyen feltételek esetén erőszakot alkalmazni felebarátainkkal szemben, miért törnek ki háborúk, kik jogosultak azok megindítására, vajon az utolsó lehetőséget is kihasználták-e az erőszak alkalmazását megelőzően, arányosak-e a használt eszközök a kitűzött célok eléréséhez, megvannak-e a háború sikerének esélyei a célok elérése tekintetében, vagy a háborúban mindenkire ugyanazon szabályokat kell-e alkalmazni az erőszak alanyaiként. A magyarázatok egy részében a keresztényi értékrend, az isteni akarat és igazságtétel dominált, amely később szekuláris formában a nemzetközi jogrend kialakításához vezetett. Az emberi életet, a kultúrát és a természeti környezetet is magában foglaló teremtésvédelmet² jól szolgálja az úgynevezett igazságos háború elmélete, amely a háborús ideológiák közül a legelterjedtebb, legismertebb, és ami a jelen témához különösen az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) és benne az Egyesült Államok (USA) ilyen irányú tevékenységei, szerepének megítélése okán jól kapcsolódik, annak alapelveivel leírható.

A vesztfáliai békétől kezdődően az igazságos háború elvét, azaz a büntető háborúkat felülírta az államok szuverenitásának elve, ami felett nem helyezkedett el felsőbb hatóság, aki büntethette volna egyik vagy másik államot, ezzel pedig az államérdek jelentősége került előtérbe a politikai realizmus, és annak képviselőin, többek között Carl von Clausewitz (1780–1831), Hans Morgenthau-n (1904–1980) vagy Giulio Douhet (1869–1930) olasz tábornokon, a légierő egyik korai teoretikusán keresztül. Utóbbi szerint a légierő stratégiai alkalmazása, a polgári lakosság moráljának a hátországban történő, ipari és civil központokat érintő bombázással való megtörésével, egyedül képes eldönteni a háborúkat.³ Ennek egyik gyakorlati megvalósítási kísérleteként is tekinthetünk a NATO 1999-es Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területe elleni, 78 napos támadó légiműveletére („Operation Allied Force”).

² BODA 2023: 124.

³ DOUHET 1981.

A háború két szélsőséges értékelése, a politikai realizmus és a minden háborút tiltó protestáns keresztény pacifizmus közötti álláspontként először Reinhold Niebuhr (1892–1971) elképzelése hozott változást, aki szerint szükséges megvédeni a saját közösséget, azaz be kell vállalni a háborút mint szükséges kisebbik rosszat. Ramsey amerikai protestáns gondolkodó a humanitárius, illetve egyéb intervenciók igazolásával kapcsolatban óvatos, mert úgy gondolja, hogy a beavatkozások megítélésében nem csupán az igazságosságra kell alapozni, hanem komoly jelentősége van még az államérdeknek és a nemzetközi rendnek is. Walzer amerikai professzor számára, amennyiben a másik államon belül egy elhatárolható (például etnikai) közösség politikai és/vagy fegyveres küzdelmet folytat a saját jogai elismertetése érdekében a másik állam elnyomása ellen, akkor Walzer is hajlandó az intervenciót igazoltnak tekinteni, azzal a kitételrel, hogy a beavatkozás a beavatkozó állam és a felkelő közösség számára nem okozhat hátrányt, sem közvetlenül, sem a nemzetközi rend felborítása által.⁴

Az „igazságos háború” hagyományos elmélete a háború indításának az igazságossága (*jus ad bellum*), a háború viselésének az igazsága (*jus in bello*), valamint a háború lezárásának az igazságossága (*jus post bellum*) fő kérdései köré épül. Általánosságban az igazságos háború elméletén belül a következő alkategóriák léteznek: kellő és jogos oknak kell lennie a háború indítására (*igazságos cél*); törvényes felhatalmazásnak kell lennie a háború meghirdetésére (*legitim autoritás*); a háborút megfelelő eszközökkel kell vívni (*arányosság*); a sikerre legyen esély; és minden más (a fegyveres erőszak alkalmazásának elkerülésére szolgáló) lehetőséget ki kell meríteni (utolsó lehetőség).⁵ Ezek az etikai normák számos dokumentumban, például az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Alapokmányában, az ENSZ Biztonsági Tanács (ENSZ BT) különböző határozataiban és a Nemzetközi Bíróság ítéleteiben jogilag is rögzítve vannak.

Carl Ceulemans,⁶ a brüsszeli Belga Királyi Katonai Akadémia professzora szerint a NATO 1999-es fegyveres beavatkozása a koszovói konfliktus során az igazságos háború elméletének alapelvei, a *jus ad bellum* értelmezése alapján igazolható. Vele szemben, ugyanezen elvek mentén, ellentétes álláspontot képvisel Borisz Kashnyikov⁷ professzor, a moszkvai Gazdaságtudományi Egyetem tanára. A következőkben ketőjük véleménykülönbségét párba állítva szeretném érzékeltetni az igazságos háború elvének megközelítésbeli különbségeit, a koszovói konfliktusra, az arra adott NATO-beavatkozásra alkalmazva bemutatni.

A koszovói konfliktus

A koszovói válság 1998 februárjától 1999 nyaráig tartott a volt Jugoszláviában, 1992-től hivatalos nevén a Szerbia és Montenegró alkotta Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) területén. A konfliktus már korábban elkezdődött, amikor a koszovói albánok az 1974-es, még az úgynevezett titói alkotmányban kapott, széles körű autonómia biztosította jogukat szerették volna visszanyerni (egyesekek még inkább kiszélesíteni),

⁴ BODA 2019: 73–74.

⁵ BODA 2022: 95.

⁶ CEULEMANS 2008.

⁷ KASHNIKOV 2008.

ezzel szembekerülve a Szlobodan Milosevics elnök (1989–1997) vezette JSZK-val. Előbb az Ibrahim Rugova koszovói albán irodalmár, később Koszovó elnöke (2002–2006) vezette passzív ellenállással, erőszakmentes módon kívánták céljaikat elérni, de annak eredménytelenségét látva – a véres boszniai háborút 1995-ben lezáró daytoni békéből okulva – egyre inkább a fegyveres erőszak eszközével, a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) megalapításával kívánták kiharcolni szabadságukat, hosszabb távon függetlenségüket. A koszovói válság kiéleződésére, a JSZK katonai, rendőri és félkatonai erői által elkövetett etnikai tisztogatásokra (szerb részről nézve a koszovói albán terroristák elleni akciókra) válaszul a nemzetközi közösség reakciói gyorsak voltak, mivel tanultak a boszniai háború ilyen irányú tapasztalataiból. A tárgyalásos rendezés érdekében közvetítő, az USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország és Oroszország alkotta úgynevezett Kontakt Csoport által 1999 februárjában szervezett rambouillet-i, majd márciusi párizsi tárgyalások – minden fél számára egyaránt elfogadható eredmények nélküli – lezárását követően a NATO által 1999-ben végrehajtott, humanitárius beavatkozás jogcímén történő katonai erő alkalmazása azonban számos kérdést vet(ett) fel annak indoklására vonatkozóan. A NATO beavatkozása a koszovói válságba megfelelő példa arra, hogy azt az igazságos háború elméletével írjuk le.

Hogyan felelt meg a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elleni, 1999-es NATO katonai fellépés ezeknek a kritériumoknak?

Az igazságos cél

Mivel jelenleg nincsenek kötelező és általánosan alkalmazandó szabályok a humanitárius beavatkozásra vonatkozóan, a kérdés még mindig vita tárgyát képezi. A humanitárius beavatkozás mint igazságos cél kezdeményezőjének személyére és módjára vonatkozó eltérő felfogások mindig is egyfajta viták forrását képezték a beavatkozni kívánó országok között, továbbá sokan aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy a beavatkozást egyes országok nemzeti érdekei motiválják. A NATO deklarált beavatkozásának célja az volt, hogy véget vessen az emberi jogok tömeges megsértésén alapuló konfliktusnak, és rákényszerítse a JSZK-t, hogy a NATO érdekeit figyelembe véve fogadja el Koszovó tartomány különleges autonómiastátuszát.

Az igazságos háború elmélete megköveteli, hogy a háborút vívóknak világos elképzeléssel kell rendelkezniük arról, hogy mi a céljuk. Itt a NATO nagyon szilárd talajon állt. A NATO vezetői, különösen Bill Clinton amerikai elnök (1993–2001), fáradhatatlanul ismételtették a bombázások befejezésének feltételeit, beleértve a koszovóiak hazatérését otthonaikba, és védelmüket egy olyan nemzetközi erő által, amelynek középpontjában a NATO áll. A Nyugaton az etnikai tisztogatás miatt érzett morális ellenszenv nyilvánvaló Clinton beszédeiben:

„Koszovó sérti mindazt, amit képviselünk. Két hónappal ezelőtt még 1,8 millió albán élt ott. Most közel másfél milliót kényszerítettek ki otthonukból, falvaikat felgyújtották, férfitársaikat gyakran elválasztották családjuktól és megölték.”

„Úgy gondolom, hogy van itt egy fontos elv, amelyet remélem, hogy a jövőben is fenn-tartanak [...] hogy akár egy ország határain belül, akár azokon túl, ha a világközösségnek megvan a hatalma, hogy megállítsa, akkor meg kell állítanunk a népirtást és az etnikai tisztogatást.”⁸

A háború megindításának okaként a NATO akkori szóvivője, Jamie Shea egy nyilatkozatában úgy fogalmazott, hogy:

„Milosevics világossá tette, hogy csak egy dolog érdekli, és csakis egy dolog – egy katonai megoldás az ő értelmezése szerint, a következményekre fittyet hányva. Ezért döntöttünk az erő alkalmazása mellett. Nem hiszem, hogy az igazságos háború egyetlen kritériuma alapján is azzal vádolhatnánk minket, hogy nem merítettünk ki minden lehetőséget, hogy megpróbáljuk ezt diplomáciai úton megoldani. Ha emiatt emberek halnak meg, ami bármennyire is rosszul érint engem személyesen, és mindenkit a szövetségben, a felelősség Milosevicet terheli. Ő az a személy tehát, aki elkerülhetetlenné tette, hogy erőszakot kellett alkalmazni az erőszak megállítására.”⁹

A légi műveletek 1999. március 24-i megkezdését követő sajtónyilatkozatában Javier Solana NATO-főtitkár kijelentette, hogy „a NATO-nak erkölcsi kötelessége volt megállítani az erőszakot és véget vetni a Koszovóban jelenleg zajló humanitárius katasztrófának”.¹⁰ Solana nyilatkozatai világossá teszik a NATO jogos okra vonatkozó hivatkozásának alapját a koszovói válságban, az általa súlyosnak és tömegesnek ítélt igazságtalanságok miatt, a szerbek és a koszovói albánok között zajló konfliktusban. Bár sok nézeteltérés volt és van még mindig a NATO katonai beavatkozását megelőzően Koszovóban elkövetett emberi jogi jogsértések mértékével kapcsolatban, kevesen tagadják, hogy a koszovói albánok százezreinek helyzete – akiket a szerb erők elűztek otthonukból – kellőképpen megfelel az első kritériumnak, azaz a háború okának.

Egy későbbi, április közepén kiadott sajtónyilatkozatában Solana pontosabban fogalmazott a NATO céljairól. Azt mondta, hogy a NATO a következőket akarja:

1. minden katonai akció ellenőrizhető leállítása és az erőszak azonnali beszüntetése és az elnyomás megszüntetése;
2. a jugoszláv haderő, rendőrség és a félkatonai erők kivonása Koszovóból;
3. nemzetközi katonai jelenlét telepítése Koszovóba;
4. az összes menekült és lakóhelyüket elhagyni kényszerült személy feltétel nélküli és biztonságos visszatérése;
5. hiteles biztosíték Milosevics hajlandóságára, hogy a rambouillet-i keretrendszerre épülően politikai megállapodást dolgoznak ki Koszovó státuszára a nemzetközi joggal és az ENSZ Alapokmányával összhangban.

A szerb rendőri erők részéről 1998 tavaszától megindult UÇK elleni háború több ezer civil életét veszélyeztette, akik ezért otthonaik elhagyására kényszerültek. Szeptemberre a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) kijelentette, hogy „humanitárius

⁸ President Clinton Talks with 'Late Edition' 1999.

⁹ O'ROURKE 1999.

¹⁰ NATO 1999.

szempontból nyilvánvalóvá vált, hogy a polgári áldozatok nem egyszerűen az ún. járulékos veszteségnek tekinthetők, éppen ellenkezőleg, az ICRC szerint a civilek váltak a harcok fő áldozatává, ha nem is a tényleges célpontjaivá". Ebből a szempontból a NATO Solana által ismertetett céljai jogosak lehetnek, és úgy tekinthetők, mint amelyek jelentős mértékben igazságos okkal bírnak. A NATO nemcsak azt állította, hogy katonai akcióinak célja a humanitárius katasztrófa megállítása volt, hanem azt is biztosítani akarta, hogy a menekültek biztonságban visszatérhessenek az otthonaikba. A NATO interpretációjában a „humanitárius intervenció” volt a hangsúlyos, miközben a korábban felsorolt 2. és 5. pont indokoltságát az adta, hogy egyfelől a konfliktus forrását, másrészt a konfliktus megoldásának legfőbb akadályát ebben látta a NATO.¹¹

Természetesen a NATO mindig is azt állította, hogy elsődleges célja az volt, hogy humanitárius segítséget nyújtson Koszovónak, ami valóban megfelelő támogatást kapott a NATO-országok közvéleményétől. A NATO részéről a fegyveres fellépésének (az úgynevezett humanitárius intervenciójának) első számú érvelése az elsődlegesen a koszovói albánok elleni, a jugoszláv haderő, a rendőrség és félkatonai szervezetek erői által végrehajtott – a megfélemlítésektől a gyilkosságokig, otthonaikból elűldözésig terjedő – erőszakos cselekedetek megállítása, az ezeket végrehajtó (előbb felsorolt) szervezetek ilyen cselekedeteinek befejezését célzó semlegesítésük, megsemmisítésük, a térségből eltávolításuk (kivonásuk) elérése, a menekültek visszatérésének biztosítása és Koszovó politikai státusza tárgyalásos úton való rendezésének elősegítése (a jugoszláv részről való tárgyalásos akarat kikényszerítése).

Az ellenoldali érvelésben több elem is megjelenik. Az egyik az áldozatok számának vitatása (relativizálás), a másik a jugoszláv erők reakciójának indokolása (UÇK terrorista szervezet tevékenységével szembeni önvédelem). Ugyancsak hangsúlyosan szereplő érvelés a NATO őszinteségének megkérdőjelezése, a NATO (benne az USA) stratégiai érdekeinek (lásd kelet, illetve a Balkán felé terjeszkedésének) „humanitárius” színezetű érvényesítése. A szövetséget egyebek mellett vádolták azzal, hogy közvetve támogatta az UÇK terrorista tevékenységét, és aláásta a JSZK területi integritását, továbbá megsértette a törvényes hatalom elvét és az igazságos háború más elveit. Mások szerint fegyverfejlesztési programok igazolására használták, míg voltak, akik szerint a beavatkozás csupán a Clinton elnök ellen indított közjogi felelősségre vonásról, az úgynevezett *impeachment* eljárásról kívánta a figyelmet elvonni, ami nyilvánvalóan amerikai belügynek számított. Ezeken kívül egyebek mellett szóba hozták okként a nyugat érdeklődését Koszovó ásványkincsei (ólom, cink, kadmium) és nemesfémek (arany és ezüst) iránt is, de más fantáziadús elképzelések is keletkeztek. Azt is érvként hozzák fel a NATO „humanitárius intervenciójával” egyet nem értők, hogy korábban a törökországi kurdok esetében miért nem volt a nemzetközi közösség és benne a NATO hasonlóan határozott, vagy amikor a horvát haderő által 1995-ben otthonaikból elűldözött félmillió horvátországi, úgynevezett krajina szerbek védelmére, bár erős diplomáciai nyomást helyeztek Horvátországra, nem léptettek életbe szankciókat, és nem tettek hasonló intézkedéseket, mint amilyeneket Szerbia ellen. Nem reális azt feltételezni, hogy a NATO négy év alatt teljesen megváltoztatta volna

¹¹ CEULEMANS 2008: 198–199.

erkölcsi normáit, és hogy 1999-ben a NATO humanitáriusan érzékenyebb politikát folytatott, amely korábban teljesen hiányzott.

Az erős humanitárius elkötelezettség hiánya kimutatható magának a háború lebonyolításának módjában, és ahogyan a NATO a háború utáni „békeépítés” kérdését kezelte. Az ezzel egyetértők egyfelől hangsúlyozzák, már azzal hogy a NATO kizárólag a légierő haderőnemének eszközeivel, (korlátozott) képességeivel kívánta elérni a humanitárius céljait, továbbá a saját erőinek a jugoszláv légvédelemtől való megóvásának érdekében önkorlátozóan nem engedélyezte az 5000 méter (15 ezer láb) alatti, elsődlegesen a koszovói jugoszláv erők precíziós bombázását, ezzel egyfelől több esetben (különösen rossz időjárási körülmények esetén) megnehezítette/megakadályozta a humanitárius jogsértéseket elkövető jugoszláv erők elleni pontos támadásokat, másfelől megnövelte az úgynevezett járulékos veszteségek számát, több esetben ártatlan civilek életébe kerülően. Így éppen azok lettek áldozatai az ilyen téves csapásoknak, akiknek a megmentéséért történtek.

A NATO humanitárius elköteleződésének másik megkérdőjelezését az adja, hogy a jugoszláv kormánnyal megkötött kumanovói egyezmény után a NATO nem gondoskodott a Koszovóban megmaradt szerb lakosság biztonságáról sem. Míg a koszovói albánok visszatérhettek otthonaikba, a koszovói szerbek áldozattá váltak. A szerbek és más kisebbségek tagjainak a radikális koszovói albánok (sok esetben ex. UÇK-sok) általi meggyilkolása és elűzése, továbbá a szerb történelmi és kulturális emlékhelyek megrongálása, elpusztítása azután is folytatódott, hogy a NATO átvette Koszovó ellenőrzését. Ezzel szemben a NATO-nak nem állt szándékában olyan határozottan fellépni, mint néhány hónappal korábban Szerbiával szemben.

A NATO jelenléte még az ENSZ égisze alatt sem oldotta meg a térség problémáit. A „fordított” etnikai tisztogatás a szabad választások és az önkormányzatiság, az önrendelkezési jog elvének megcsúfolása Koszovó számára, ahogyan azt Raska és Prizren ortodox püspöke egy tiltakozó levelében is kijelentette a KFOR szerepével kapcsolatban.¹² Ebből is arra lehet következtetni, hogy a humanitárius segítségnyújtás szándéka – ha egyáltalán létezett – gyenge volt, és a háborúra vonatkozó döntés szempontjából irreleváns. Akik úgy hiszik, hogy a fent említett egyéb szándékok sokkal erőteljesebbek voltak a NATO beavatkozásában, azok feltételezhetik, hogy a helyes szándékok elvét nem tartották tiszteletben.

A legitim felhatalmazás (legitim autoritás)

A 78 napos légihadjárat egyik legvitatottabb kérdése az volt, hogy a NATO-nak volt-e legitim felhatalmazása arra, hogy erőszakot alkalmazzon Jugoszlávia ellen. A NATO erőszakkal való fenyegetése és az erőszak alkalmazása nem egyeztethető össze a nemzetközi jog jelenlegi rendszerével.

Az ENSZ Alapokmánya csak kétféle helyzetet határoz meg, amelyben jogos döntés születik az erőszak alkalmazásáról. Először is, az államoknak joguk van az egyéni és kollektív önvédelemhez az agresszióval szemben (51. cikk). Másodszer, az ENSZ BT-nek jogában áll döntenie az erőszak alkalmazásáról, a béke fenyegetése, a béke

¹² LITTMAN 1999: 45.

megszakadása vagy agresszió esetén (39. és 42. cikk). Ez utóbbi esetben lehetőség van arra, hogy az ENSZ BT regionális szervezeteket hívjon fel határozatai végrehajtása érdekében [53. cikk (1) bekezdés]. Mivel Jugoszlávia nem támadott meg, vagy fenyegetett meg egy NATO-tagot se, úgy a szövetség nem alapozhatta Jugoszlávia elleni katonai műveletét az 51. cikkre. Habár az ENSZ BT 1998 szeptemberében hozott 1199. számú határozata szerint a koszovói helyzet fenyegetést jelent a régió békéjére és biztonságára nézve, nem engedélyezte „minden szükséges eszköz” alkalmazását a fenyegetés megszüntetésére. A további intézkedéseket a helyi helyzet alakulásától tette függővé, vagyis „úgy döntött, hogy amennyiben az ebben az állásfoglalásban és az 1160. számú határozatban megkövetelt konkrét intézkedéseket nem teszik meg, további lépéseket és további intézkedéseket mérlegel a béke és stabilitás fenntartása, vagy helyreállítása érdekében a régióban”.

A NATO-t kritizáló vélemények szerint az amerikai kormányzat minden felhatalmazás nélkül már 1992-ben elkezdte fenyegetni Szerbiát. A Milosevicnek címzett, decemberi levelében George H. W. Bush elnök (1989–1993) 1992-ben arra figyelmeztetett, hogy „koszovói konfliktus esetén, amelyet szerb akció okoz, az Egyesült Államok készen áll arra, hogy katonai erőt alkalmazzon a koszovói és a szerbiai szerbek ellen”.¹³ Ezt az úgynevezett karácsonyi figyelmeztetést a Clinton-kormány megismételte 1993-ban. Az ilyen fenyegetéseket az albán radikálisok úgy értelmezték, mint annak egyértelmű jelét, hogy előnyükre válik a fegyveres konfliktus eszkalálódása a térségben, hogy majd a szerbeket hibáztassák a katonai erő alkalmazásáért. Az amerikai politika megerősítette az erőszakos megoldás albán híveinek pozícióját. Ugyanakkor sokba került a koszovói albán lakosság számos szegmense számára, akik az erőszakmentes ellenállást és a kompromisszumos stratégiát támogatták.

Az erőszak általános érvényű, előbbieken felsorolt eseteit kivéve, léteznek más, széles körben elfogadott és a gyakorlatban is érvényesíthető kivételek is, amelyek alapul szolgálhattak a fegyveres beavatkozásnak. Az egyik ilyen a népek önrendelkezési joga, amely a nemzetközi jogban ugyanolyan kötelező érvényű (úgynevezett kógens) szabály, mint magának az erőszaknak a tilalma. A koszovói albánokat is kétséggkívül megillette az önrendelkezési jog, amely gyakorlásától azonban a JSZK erőszak alkalmazásával megfosztotta, így agresszornak minősült. Következésképpen a NATO beavatkozása az ENSZ Alapokmány fentebb említett 51. cikkének szellemében indokolt lehetett. Egy másik, szintén a beavatkozást legitimáló nézet szerint az emberi jogok védelmében történt katonai akció úgynevezett humanitárius intervencióként értelmezhető. E kérdésben akár Rougieu, akár Lauterpacht, Borchard vagy Nancy Gordon és Gregory Wirick megközelítését is tekintjük, azok mind igazolják a NATO által elkövetett humanitárius intervenció mint egy állam által állampolgárain elkövetett jogsértések okozta emberi szenvedés enyhítését célzó katonai beavatkozás végrehajtását.¹⁴

A Clinton által bátorított intervenciók doktrína eredményeként lehetővé vált, hogy az UÇK a NATO támogatását a „szerb atrocitások” bemutatásával szerezze meg. Így az UÇK mindent megtett, hogy megakadályozza például a szerbek kivonulását a térségből, ami az 1998-as Milosevic–Holbrooke-megállapodás feltétele volt. Így

¹³ Crisis in the Balkans 1999.

¹⁴ SÜLYÖK 2000.

vált lehetővé, hogy az UÇK és a nyugati országok a szerb hatóságokat bélyegezzék meg bűnösnek a konfliktus deeszkalációjának kudarcáért. A NATO-tagok és maga a NATO is azt állította, hogy joguk van egyoldalúan erőt alkalmazni az emberi jogok tömeges megsértésének megakadályozása érdekében. Az ilyen állítások súlyos negatív következményekkel járnak az emberi jogok nemzetközi rendszerének kialakulására. Először is, nehéz egyetemes és objektív kritériumokat az emberi jogok megsértésére, amelyekkel minden állam egyetért, és amelyek a világ minden részén minden helyzetre egyformán alkalmazhatók. Az Egyesült Államok és a NATO ráadásul aligha értene egyet azzal, hogy más államoknak, például Oroszországnak vagy Kínának ugyanolyan joguk van a végső ítélelhozatalra az emberi jogok megsértésének kényes kérdésében. A lettországi orosz lakossággal szembeni diszkrimináció, az állampolgársági jogok megtagadása és az emberi jogok egyéb megsértése például még mindig komoly aggodalomra ad okot az orosz kormány számára.

Ezzel szemben az USA akkori külügyminisztere, Madeleine Albright szerint a két, említett ENSZ BT határozat elegendő felhatalmazást ad, mivel az ENSZ Alapokmány 7., az ENSZ BT fegyveres erőszakra vonatkozó cikke alapján meghozott határozatokat a szerbek nem tartották be, ezért nincs szükség további felhatalmazásra azok érvényre juttatása érdekében. Jogi értelemben ez az érvelés nem helytálló, mivel a 7. cikke nem jelenti automatikusan az erőszak alkalmazásának jogát. Javier Solana NATO-főtitkár az 1998 októberi katonai akcióval való fenyegetés igazolása érdekében meggyőzőbb érvekre hivatkozott.

1. Jugoszlávia kudarca az 1160. és 1190. számú határozatban az ENSZ Alapokmánya 7. fejezetén alapuló követelmény teljesítésében.
2. A humanitárius katasztrófa közvetlen veszélye, a dokumentum szerint Kofi Annan ENSZ-főtitkár 1998. szeptember 4-i jelentése alapján.
3. Az ENSZ BT erőszak alkalmazását előíró határozatának rövid időn belüli megszerzésének lehetetlensége.
4. Az a tény, hogy az 1199. számú határozat kimondja, hogy a koszovói helyzet romlása fenyegetést jelent a régió békéjére és biztonságára nézve.

Az első és a negyedik indok erősíti Albright fentebb említett érvelését. A második és a harmadik indok egy lépéssel tovább viszi a tisztán jogi érvelést azáltal, hogy erkölcsi alapot kínál a rendkívüli erőszak ENSZ BT engedélye nélküli alkalmazására. A koszovói helyzet súlyossága miatt, és mivel az ENSZ BT döntésképtelenné vált Oroszország és Kína vétőjogának megfenyegetése miatt, vitatható, hogy a NATO-nak (vagy bármely más államnak vagy koalíciónak) erkölcsi joga, különösen még kötelessége is lett volna egyoldalúan katonai akciót indítania. A NATO lépését bírálók szerint, ha az ilyen egyoldalú döntéshozatal háborús és békés kérdésekben megszokott gyakorlattá válik, az emberi jogok kérdése bármilyen típusú beavatkozás igazolására szolgálhat azon államok számára, amelyek rendelkeznek az ehhez szükséges katonai képességekkel.¹⁵

Ez az érvelés azt mutatja, hogy a NATO törvényes felhatalmazását az igazságos indíték (*just cause*) és általánosabban más erkölcsi megfontolások befolyásolták. Az igazságos indíték súlyossága (amely véget vetett az emberi jogok megsértésének)

¹⁵ CEULEMANS 2008: 201–202.

arra készítette a NATO-t, hogy újragondolja a „nyilvánvaló” törvényes felhatalmazó (azaz az ENSZ BT) választását. Azok, akik megkérdőjelezték a NATO legitimitását a koszovói beavatkozásra, enyhén szólva nagyon zavarónak találják ezt az érvelést. Az igazságos háború elmélete szempontjából az ellenzők azzal érvelnek, hogy nagyon veszélyes hagyni, hogy az igazságos indíték súlya határozza meg a törvényes felhatalmazás elemzésének eredményét. Egy ilyen manőver aláásná a törvényes felhatalmazás alapelvét mint önálló elvet. Mert egyes NATO-kritikusok szerint nincs okunk a törvényes felhatalmazás kérdését morális szempontból megvitatni, amikor a jogi szempont tökéletesen egyértelmű megoldást kínál számunkra. Ezek a kritikusok arra a következtetésre jutottak, hogy egyszerűen nem volt jogi alapja a koszovói beavatkozásnak. Az sem segített, hogy a háborút demokratikus államok szövetsége indította (és jó céllal), mivel a kollektív agresszió (azaz a korábban említett 3314-es ENSZ Közgyűlés által elfogadott definíció szerint) ugyanolyan jogellenes, mint az egyetlen állam által elkövetett.

Az a kockázat, hogy a törvényes hatóság elvét pusztán erkölcsi alapokra helyezzük, valóban nagy. Az ENSZ és a nemzetközi jog által előírt nemzetközi biztonsági rendszer mélyen destabilizálódhat, ha az erő alkalmazásával kapcsolatos jogi korlátokat homályos és általános erkölcsi elvekre való hivatkozással lazítják. Bár határozott erkölcsi konszenzus volt a cselekvésre, a NATO-tagok reakciói ebben a jogi problémában nagy különbségeket mutattak. Így néhány NATO-tag, például Belgium, vonakodott attól, hogy a koszovói háborút a beavatkozás más formáinak precedenseként kezelje.

Eredetileg a moralisták a tekintélyt Isten nevében látták, de szekulárisabb korunk más kritériumokat követel. Leal szerint:

„Kinek lehet erre felhatalmazása? Nos, talán az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekinthetnénk a legkézenfekvőbb szervnek, amely egy ilyen helyzetben a beavatkozást igazolhatná. Az ENSZ legjobb tudomásom szerint nem adott ilyen zöld utat. A NATO az a testület, amelyik meghozta ezt a döntést, és hogy a NATO-nak van-e ilyen joga vagy sem, az egyike azoknak a nagyon fontos kérdéseknek, amelyekkel egy igazságos háború teoretikusának szembe kell néznie, és fel kell tennie egy kérdést.”¹⁶

Az utolsó (a fegyveres erőszak elkerülésére vonatkozó) lehetőség kimerítése

Ezt a kritériumot tekintve is megoszlanak a vélemények. Az a kérdés, hogy a háború végső eszköz volt-e, csak a NATO mint az erőszakot kezdeményező fél esetében merül fel. Az 1998 tavaszától a szerb katonai és rendőri, valamint paramilitáris erők és az UÇK közötti fegyveres összecsapás kiszélesedésére a nemzetközi közösség többféle jogi és diplomáciai eszközzel, intézkedéssel válaszolt. Ilyenek voltak különböző diplomáciai kezdeményezések, nem katonai szankciók (például fegyverembargó, külföldi befektetések tilalma), az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) ellenőrző csoportjának telepítése és végül a katonai fenyegetés. 1998 októberében megegyezés született, tűzszünetet is aláírtak, amit azonban mindkét fél megsértett.

¹⁶ O'ROURKE 1999.

Az egyik fő kérdés lehet, hogy az 1999. február 23. és március 18. között folytatott rambouillet-i és párizsi tárgyalásoknak volt-e valaha is esélyük arra, hogy erőszak alkalmazása nélkül jöjjön létre megállapodás, és ha igen, mennyi időbe telt volna, és mi történt volna az elhúzódó tárgyalások során. A másik kérdés, hogy ezen tárgyalások kudarca mennyiben jelent(h)ette a nem katonai eszközök alkalmazása alternatíváinak kimerítését, és ezzel indokolhatta a NATO számára a legitimált katonai csapások megindítását. Önmagában véve az, hogy a tárgyalások második fordulójában Párizsban a szerb fél nem írta alá a záródokumentumot, nem jelenthette automatikusan a NATO katonai műveletének megkezdését, mivel a tárgyalásokat vezető két társelnök (Hubert Vedrin francia és Robin Cook brit külügyminiszter) által aláírt közös nyilatkozatban az szerepelt, hogy a „tárgyalásokat elnapolják addig az időpontig, amíg a jugoszláv fél nem jelzi, hogy megváltoztatta álláspontját”.¹⁷ Vajon ezek után lett volna-e értelme további nem katonai kezdeményezéseknek?

Mark Littman úgy véli,¹⁸ hogy Rambouillet-nál a tárgyalási, a diplomáciai és a nemzetközi nyomásgyakorlás lehetőségei nem merültek ki, amely álláspontja lényegében két évrre épül. Littman szerint először is fontos felismerni, hogy Jugoszlávia már jóval a végső ultimátum előtt elfogadta Rambouillet politikai javaslatainak lényegét. Számos másodlagos kérdésről még volt vita, de ezeket később is meg lehetett volna oldani. A második és még fontosabb a NATO katonai javaslatainak természete. A NATO (Richard Holbrooke személyében) mindent elkövetett, hogy elmagyarázza, a tervezet katonai végrehajtásra vonatkozó részei nem képezik tárgyalás tárgyát, miután a koszovói albán delegáció aláírását biztosították. Ez a hozzáállás vitathatatlanul drákói volt, ami egy háborúban vereséget szenvedett ország katonai megszállásához vezethet. Ha a NATO hajlandó lett volna felhagyni javaslatai vitathatatlan jellegével és tárgyalni erről a (rendkívül radikális és beavatkozó) katonai jelenlétről a belgrádi kormánnyal, akkor talán talál(hat)tak volna egy kölcsönösen elfogadható megoldást, például az ENSZ BT-nek a háborút lezáró (1244) határozatának mintájára. 1999. február 23-án pedig egyértelmű jelek mutatkoztak arra vonatkozóan, hogy a JSZK/szerb küldöttség hajlandó mérlegelni „a koszovói nemzetközi jelenlét hatókörét és jellegét az elfogadandó megállapodás végrehajtása érdekében Rambouillet-ban”. Littman érvelése azonban több ponton hibás. Egyrészt úgy állítja be, mintha a február végén lezárult rambouillet-i tárgyalások lettek volna az utolsó diplomáciai erőfeszítések a konfliktus erőszakmentes megoldására a bombázások megkezdését megelőzően, másrészt szerinte a szerbek politikailag készek voltak a megegyezésre. Előbbi megállapítással ellentétben a rambouillet-i tárgyalások március 15-én Párizsban tovább folytatódtak, hogy megegyezésre jussanak, másrészt a JSZK/ szerb delegáció hozzáállása utóbbi tárgyalások során drasztikusan megváltozott, elutasítóvá vált. Lényegében újra kívánták kezdeni a tárgyalásokat az egyszer már hallgatólagosan elfogadott politikai javaslatokat illetően, a nemzetközi katonai jelenlétre vonatkozó pontokat teljesen figyelmen kívül hagyva.¹⁹ Ami pedig a megállapodástervezet (katonai) végrehajtását illeti, a párizsi tárgyalások éppen a végrehajtás módozatainak, beleértve a katonai vonatkozású részleteinek megbeszélését célozták. Ugyanakkor Ivo H. Daalder és

¹⁷ JUHÁSZ et al. 2000: 244.

¹⁸ LITTMAN 1999: 8–13.

¹⁹ JUHÁSZ et al. 2000: 241–242.

Michael E. O'Hanlon²⁰ szerint a koszovóiak csak akkor írnak alá ideiglenes megállapodást, ha jelentős katonai erő garantálja biztonságukat, míg a szerbek nem hajlandók elfogadni egy olyan megállapodást, amely külföldi katonai jelenlétet igényel a földjükön, hiszen részükről ez a szuverenitás elvét sértené. Így pedig utóbbiak számára a dokumentumtervezet ultimátumnak volt tekinthető, amit Európa ezen részén nem szokás elfogadni! A korábban már említett Kontakt Csoport által kidolgozott, Koszovó autonómia státusáról, alkotmányáról, a helyi testületek megválasztásáról és az igazságszolgáltatásról szóló dokumentumokat Kashnyikov szerint a szerb delegációs fél elfogadta, egyedül a területi integritás garanciáihoz ragaszkodtak. Ez utóbbi kitételből következően elutasították Koszovó (valamikor) függetlenségét, és a NATO-csapatok JSZK teljes területén való szabad mozgását (értsd az ő olvasatukban: a JSZK megszállását). Maga a Kontakt Csoport is úgy nyilatkozott február 23-án, hogy közel van a politikai megegyezés.²¹

A megállapodás végleges szövegét azonban csak a tárgyalások utolsó napján mutatták be a feleknek. Történt, hogy a szöveg mintegy kétharmada teljesen új volt a szerb delegáció számára. Ráadásul a szöveg két kiegészítését nem a Kontakt Csoport, hanem a NATO állította össze. Az orosz képviselő nem volt hajlandó aláírni ezeket a drákói kiegészítéseket, amelyek szerint a NATO katonai erőit a feltételek megjelölése nélkül kellett volna Koszovóba telepíteni. A Rambouillet-i dokumentum szövege a NATO számára további „szabad és akadálytalan hozzáférést biztosított a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság egész területén”, beleértve Szerbiát is. A szerb delegáció kijelentette, hogy ezek a feltételek egyszerűen nem voltak tárgyalhatók. Szerbia ultimátumot kapott: vagy beleegyezik abba, amit joggal tekintett területe idegen katonai erő általi megszállásának, vagy légicsapások következnek. Ennek ellenére Szerbia a fenyegetések hatására beleegyezett a megállapodás politikai részének az aláírásába, és egy nemzetközi jelenlétbe is, amelynek jellegét később pontosították. Miután ez a megállapodás megszületett, Szerbia készen állt arra, hogy megvitassa a koszovói nemzetközi katonai jelenlét terjedelmét és feltételeit. A második tárgyalási forduló 1999. március 15-én kezdődött Párizsban. A szerb delegáció javaslatát azonban elutasították. Az albánok egyedül írhatták alá a dokumentumot. Az orosz küldöttség nem volt hajlandó támogatni ezt.

Mindezek az események az USA-t és a NATO-t teszik felelőssé a tárgyalások meghúzásáért. Littman joggal állapítja meg, hogy a NATO nem tett meg minden szükséges erőfeszítést a kompromisszum megtalálása érdekében. Hozzáteszi, hogy

„a Rambouillet-i megbeszélések kritikus pontján a NATO feladta a diplomáciát a nem tárgyalható követelések egy csomagja javára, amelyet egy olyan dokumentum tartalmazott, amelyet Kissinger »szörnyű diplomáciai dokumentumnak«, »provokációnak« és »ürrügynek a bombázások megkezdésére« nevezett. És valószínű, hogy ha a hadjárat végén elfogadott feltételeket terjesztették volna elő Rambouillet-ben, akkor az etnikai tisztogatás és a háború elkerülhető lett volna.”²²

²⁰ DAALDER–O'HANLON 2000: 80.

²¹ KASHNIKOV 2008: 220–221.

²² LITTMAN 1999: V.

Úgy véli, hogy a következő rendelkezések, amelyeket a NATO és a szerb kormány a háború végén elfogadott, jelentős engedményeket tartalmaztak a NATO eredeti követeléseivel szemben. Ezek a rendelkezések a következők:

1. a Koszovóban állomásozó nemzetközi erőket az ENSZ BT-nek kell engedélyeznie;
2. egy ilyen nemzetközi erő a NATO mellett orosz csapatokat is magában foglalna;
3. a felállítandó polgári közigazgatásnak az ENSZ BT ellenőrzése alatt kell állnia;
4. az erők nem léphetnek be Jugoszláviának egyetlen Koszovón kívül eső részébe sem.²³

A NATO engedményeinek köre azt mutatja, hogy korábbi célkitűzései észszerűtlenek voltak. A bombázások befejezésének feltételei ugyanis olyan fontos eltéréseket tartalmaztak a Rambouillet-től, amelyek a szerbeknek tett engedményekkel érnek fel. A NATO helyett az ENSZ Biztonsági Tanácsa kapta meg a végső hatáskört Koszovó ügyében, és ezzel vétőjogot adott Oroszországnak, a szerbekkel baráti viszonyban álló országnak. És míg Rambouillet a NATO-erőknek akadálytalan hozzáférést biztosított egész Jugoszláviához, beleértve Szerbiát is, a júniusi megállapodás csak Koszovóban engedett szabad utat a szövetségnek. E kérdésekkel kapcsolatban Michael Mandelbaum a következőképpen nyilatkozik: „Vajon az ilyen módosítások, ha a bombázások megkezdése előtt felajánlják őket, és egy erőteljesebb EBESZ jelenléttel kombinálják, elkerülhették-e volna azt, ami ezután következett, nem lehet tudni.”²⁴ Ez egy gonosz feltételezés volt, amely kikövezte a háborúhoz vezető utat. Ez azt jelenti, hogy a NATO-szövetség úgy döntött, hogy a diplomáciai megoldás megtalálására tett komoly kísérleteket elveti az erő alkalmazása javára.²⁵

Az arányosság elve

A NATO döntésében, hogy háborút indít Jugoszlávia ellen Koszovó miatt, vajon a megfelelő eszközt választotta-e, tiszteletben tartva ezzel az arányosság elvét? A kérdés megválaszolásához meg kell próbálnunk megállapítani, hogy az „Operation Allied Force” művelet végrehajtásától várható előnyök meghaladták-e annak valószínűsíthető negatív hatásait.

A művelet fő célja az volt, hogy Milosevicset rákényszerítsék, hogy véget vessen az emberi jogok folyamatos megsértésének Koszovóban, és ezt követően a jugoszláv erőket kivonják, hogy helyükre nemzetközi katonai erők érkezzenek. Az e céllal kapcsolatos előnyök igen jelentősnek értékelhetők. Először is, az ellenségeskedések leállítása megakadályozza a folyamatban lévő humanitárius katasztrófa súlyosbodását, a térség más országaira kiterjedő eszkaláció okozta instabilitást, ami további konfliktus(ok) gyökere lehet. Másodszor, és ami talán még fontosabb, az ellenségeskedések befejezése lehetőséget nyújt a társadalmi élet újjáépítésére. Egy másik fontos előnye a Jugoszlávia elleni katonai akcióra vonatkozó döntésnek a NATO hitelességének növekedése volt. Azzal, hogy ténylegesen beváltotta a Milosevics ellen megfogalmazott katonai fenyegetést, a NATO az elrettentő erejét katonai erő alkalmazásával hitelesebbé tette a jövőbeli beavatkozások tekintetében. Ez viszont jelentősen csökkentette

²³ CEULEMANS 2008: 204.

²⁴ MANDELBAUM 1999: 4.

²⁵ KASHNIKOV 2008: 229.

a tényleges erőszak alkalmazásának valószínűségét. A NATO hajlandó volt ténylegesen tenni valamit, de azt óvatosan.

Pozitívum, hogy a NATO beavatkozásának köszönhetően 1999 júniusától az albán menekültek visszatérhettek otthonaikba. A negatív oldalon, ahogyan azt már korábban kifejtettük a tartományban maradt szerb kisebbséget érintően, maga az erőszakos etnikai konfliktus nem szűnt meg. A háború további költségei közé tartozik annak borzalmai a szerb és koszovói civil lakosság számára. Emberek megsebesültek és meghaltak, és súlyos károkat szenvedett a gazdaság és a környezet. A NATO beavatkozása meggyengítette a globális nemzetközi válságkezelési rendszert, amely az ENSZ BT katonai beavatkozással kapcsolatos hatáskörén alapul.

Az arányosság elve figyelembe veszi mindazt, amit a NATO és a szerbek tettek, még akkor is, ha valójában a NATO idézte elő a háborút. Ami a szerbek tettét illeti, ők a leginkább felelősek a katonai és félkatonai erők politikájáért, amelyeket arra használtak, hogy a koszovói albán lakosságot elűzzék otthonukból. Ezek a *jus in bello* jogra hivatkozó háborús törvények megsértését jelentették. De azok, akik ellenezték a NATO döntését a háború megindításáról, már előzetesen rámutattak, hogy ilyen bűnös politikára kell számítani a szerb hatóságoktól és félkatonai alakulatoktól, ha háborút indítanak. Erre még Wesley K. Clark tábornok, a koszovói beavatkozást irányító NATO-erők főparancsnoka is felhívta a figyelmet. Szerinte a szerb terror és erőszak a NATO bombázó hadjáratának kezdetével fokozódni fog, amit igazoltak az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) adatai.²⁶

Az arányosság kérdésének körébe tartoznak a légiműveletek várható áldozatai (civil és katonai-rendőri), a téves célpontok jelentette személyi és anyagi (járulékos) veszteségek, a JSZK gazdaságában, infrastruktúrájában esett anyagi és a környezetet ért károk, továbbá a bombázások, csökkentett urántartalmú lövedékek az érintett lakosságra gyakorolt negatív egészségügyi hatásai. További hatásként értékelendő Koszovónak a JSZK-tól való elszakadási törekvése, ami nem csupán a térség (értsd: Macedónia) radikális albán erőinek megerősödéséhez vezetett, de általában véve bátorította a szeparatista mozgalmakat például a Kaukázusban, Csecsenföld vagy Abházia esetében. Ez viszont felvetette a beavatkozás precedensértékűségének veszélyét, amely nyomán a bekövetkező változások újabb konfliktusokat generálhatnak, ami semmiképpen sem tekinthető a NATO hosszabb távú érdekének.

A NATO-beavatkozásnak volt egy másik nemzetközi vetülete, az Oroszországgal (mint állandó ENSZ BT-taggal) való viszony megromlása. Egyfelől a kelet felé (a hajdan volt Szovjetunió érdekszférájában) terjeszkedő észak-atlanti politikai-katonai szövetség a szerbeket mint szláv testvéreiket bombázta, és bár Jelcin orosz elnök felvetette a NATO szárazföldi csapatainak koszovói bevetése esetén Oroszország katonai segítségnyújtását Szerbia oldalán, hosszabb távon akár egy szélesebb körű konfliktust előidézve Európában, ugyanakkor Moszkvának szüksége volt a nyugat pénzügyi támogatására, amit nem kívánt veszélyeztetni a Milosevics-rezsim hajthatatlansága miatt. Erre utal az a diplomáciai közvetítői szerepvállalás, amit Viktor Csernomirgin (korábbi orosz miniszterelnök) Martti Ahtisaari finn elnökkel közösen játszott a konfliktus tárgyalásos lezárásában.

²⁶ Lásd MØLLER 2000: 3. táblázatának adatai.

Mi a helyzet az „Operation Allied Force” művelethez kapcsolódó esetleges károkkal? A legközvetlenebb költségek a művelet tényleges végrehajtásával kapcsolatosak. A nagy magasságú bombázások stratégiai választása okán a NATO veszteségeit csekélynek értékelhetjük. Azzal, hogy a küldetésüket 15 000 láb (5000 m) magasból hajtották végre a NATO-pilóták viszonylag biztonságban voltak a jugoszláv légvédelmi rendszerektől. A NATO-pilóták biztonságáért azonban a polgári lakosság nagyobb kockázatával kellett fizetni. Ez a kockázat még inkább megnőtt, amikor a NATO úgy döntött, hogy bombázni kezd célpontokat sűrűn lakott területeken, például Belgrádban. Az anyagi károk esetében differenciáltabban kell értékelnünk. A fokozatosság stratégiájával, mint amelyet a NATO alkalmazott, mindig fennáll annak lehetősége, hogy az ellenfél már a művelet első, alacsony intenzitású szakaszában beadja a derekát. Az ilyen forgatókönyv szerint az anyagi kár valószínűleg a NATO elsődleges célpontjaira, a katonai létesítményekre korlátozódott volna.

Ugyanez a fokozatos stratégia azonban akár ellenkező hatást is kiválthat. Az alacsony intenzitású bombázások könnyen azt a képet kelthetik az ellenfél fejében, hogy a támadások nem is olyan elviselhetetlenek, és hogy esetleg ki tudják húzni a légi hadjáratot. Egy ilyen kép ellensúlyozására a NATO-nak fel kellett gyorsítania a légitámadásokat a nem csupán katonai célpontok támadásával és az intenzitás jelentős növelésével. Ez utóbbi „elhúzódoó háború” forgatókönyvében az anyagi kár nagy valószínűséggel nagyobb, mint az a kár, amelyet egy határozottabb katonai stratégia kezdettől fogva történő alkalmazásával okozott volna. Az a tény, hogy Milosevics nem olyan személy, aki könnyen beadta volna a derekát, az elhúzódoó háború forgatókönyvét tette valószínűbbé.

Akkor arányos volt-e a választott stratégia, tehetjük fel ismét a kérdést. Amikor összevetjük a költségeket és a hasznot, az „Operation Allied Force” művelet elfogadható kompromisszumnak tűnik a hatékonyság és a közvetlen és közvetett kockázatok kordában tartása között. A fokozatosan eszkalálódó, nagymagasságú bombázási műveletekkel a NATO talán nem a legmegfelelőbb, leghatékonyabb stratégiát választotta. Tekintettel arra, hogy Milosevics nem volt hajlandó elfogadni a Koszovó feletti szuverenitás elvesztését, azt mondhatnánk, hogy a NATO egy határozottabb, a szárazföldi erők bevetésével való fenyegetéssel kombinálva talán hatékonyabb lett volna. Egy ilyen határozottabb stratégia a fokozatos eszkaláció stratégiájához képest valószínűleg nem vezetett volna új hideg- (vagy akár forró) háborúhoz. A döntő tényező, amely a fokozatos és nem a határozottabb megközelítés választását indokolta, az volt, hogy az utóbbit valószínűleg nem fogadta volna el minden NATO-tag. Amikor például a NATO úgy döntött, hogy a hadjárat során fokozza a bombázások intenzitását, számos szövetséges eltérően ítélte meg nemzeti érdekeit (például a célpontok kijelölését illetően), illetve tartott a saját hazai közvéleményük alakulásától a politikai kockázat miatt. Ezért a hatékonyság veszteségét azáltal, hogy nem a nagyobb kockázattal járó, tömeges csapást, hanem a fokozatos, a növekvő bevetések számával kiterjedtebb célpontokat érintő, fokozatosan intenzívebb műveleteket választották, valószínűleg ellensúlyozta az a tény, hogy a NATO-nak sikerült a szövetséget egyben tartva a katonai műveletet elkezdni és befejezni, és ezáltal megőrizni hitelességét. Az önmaga szabta korlátoknak pedig politikai ára volt.

A siker valószínűségének kritériuma

E kérdés tekintetében olyan jelzéseket érdemes keresni, amelyek segítenek a légiműveletek hatékonyságának megítélésében, függetlenül a végeredmény ismeretétől. Ennek legkézenfekvőbb módja a két fél, a NATO és a JSZK katonai erejének összehasonlítása. A JSZK-nak természetesen fel kellett volna ismernie, hogy egy olyan szövetséggel álltak szemben, amely a világ katonai kiadásainak nem kevesebb mint kétharmadával rendelkezik, és amely a győzelemre tette fel „hitelességét”. Ha katonai fölényt tudunk megállapítani egy konfliktusban részt vevő felek egyike számára, akkor elég egyértelműnek tűnik, hogy hol van a katonai előny, és így a siker valószínűsége. A JSZK hadereje az egyebek mellett az évekkel korábban bevezetett nemzetközi fegyverembargónak köszönhetően nem jutott létfontosságú alkatrészekhez, így hadrafoghatóságának minősége még inkább elmaradt a számbeli és technikai fölényben lévő NATO-hoz képest. Ez alapján tehát arra a következtetésre juthatunk, hogy a NATO-nak minden eszköze megvolt arra, hogy rákényszerítse akarát az ellenfelére. Ez azonban csak egyfajta megközelítés, mert a NATO által kitűzött egyes célok elérése nagyon nehéz katonai erővel, ezen belül is kizárólag a légierő bombázásaival. A Szövetség elsöprő gazdasági és anyagi fölénye ellenére győzelmi kilátásai a választott stratégia miatt azonban korántsem voltak biztosak.

A NATO katonai fölényére való ilyen összpontosítás azonban túlságosan korlátozó. A siker valószínűségének elve tágabb szemléletet igényel, mint a katonai fölény a csatatéren.

A háború legelején Clinton elnök nyilatkozata, miszerint a NATO nem fog szárazföldi erőket bevetni, komoly korlátokat szabott a NATO által alkalmazható katonai eszközöknek. Ez különösen akkor igaz, ha figyelembe vesszük, hogy akkoriban általánosan úgy vélték, hogy a légierő alkalmazásával önmagában nem lehet megnyerni a háborút. Ugyanakkor nem volt valószínű, hogy a NATO sikerrel járt volna egy Szerbia elleni szárazföldi háború esetén. Ennek nem katonai, hanem elsősorban politikai okai voltak. Egy szárazföldi háború, mivel mindkét oldalon sok áldozatot követelt volna, erős ellenállást váltott volna ki számos NATO-országban, beleértve az Egyesült Államokat is. Az áldozatok elfogadása iránti vonakodás oka nyilvánvalónak tűnik. Ahhoz, hogy ne veszítse el a hazai front támogatását, el kell kerülni a saját katonáinak elvesztését valamely távoli országban (az úgynevezett hullazsák szindróma). Ez aztán a szövetség tagjai között éles ellentétekhez, a szükséges konszenzus hiányához, a katonai műveletek befejezéséhez és a NATO vereségéhez vezetett volna. Következésképpen a NATO kizárólag a légierő alkalmazása mellett döntött, amely stratégia egyik magyarázata, hogy szerették volna az 1995-ös „Deliberate Force” légiművelettel elért boszniai sikerüket megismételni. Azonban különbséget jelentett, hogy Bosznia esetében úgy a horvát haderő, mint a bosnyák erők krajnai és boszniai szerb erők elleni szárazföldi sikerei nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a háborús felek, így a szerbek is tárgyalóasztalhoz üljenek. Koszovó esetében a légicsapások megindulásakor az UÇK nem tudott sikeres szárazföldi támadó műveleteket végrehajtani.

Littman szerint előre látható volt, hogy a humanitárius katasztrófa nem fog megállni a bombázások hatására, ami a számokkal igazolható.²⁷ Ezek alapján megállapítható, hogy az otthonaikból elűldözöttek száma – a NATO-beavatkozás nyomán fokozódó erőszakos szerb tevékenységek hatására – a sokszorosára növekedett. A NATO szerint Belgrád már a bombázások megkezdése előtt megkezdte a „Patkó” hadművelet keretében a koszovói albánok Koszovó tartományból való fizikai kiszorítását, a tartomány etnikai megtisztítását. Adam Roberts viszont kétségbe vonja, hogy a NATO-bombázás hiányában az etnikai tisztogatás ilyen gyorsasággal és kegyetlenséggel zajlott volna-e le.²⁸

A kizárólag a légierőre épülő stratégia ugyanakkor ellentmondott a meghirdetett humanitárius céloknak is, viszont elősegítette a koszovói albánok közötti etnikai tisztogatást a szerbek részéről a háború alatt. A NATO tehát nem tekinthető úgy, hogy sikeresen teljesítette volna az általa kitűzött humanitárius célokat. Ha mérleget készítenénk az elért eredményekről a NATO saját célkitűzései szempontjából, akkor negatív következtetésekre kellene jutnunk. Csupán néhány diplomáciai és humanitárius célkitűzés, mint például a koszovói albánok hazatérése az otthonaikba, valósultak meg (bár lehetséges, hogy ezek más eszközökkel is könnyebben megvalósíthatók lettek volna, mint erőszak alkalmazásával). Néhány más célkitűzés, mint például a hatékony polgári közigazgatás bevezetése, ugyanakkor nem valósultak meg, ahogy a kisebbségi jogok hatékony védelmére vonatkozó célkitűzés sem.

Kashnyikov szerint a NATO nagy sietséggel, reális célok és kivonulási stratégia nélkül döntött a katonai beavatkozás mellett anélkül, hogy tudta volna, miként lehetne megbékíteni a régiót.²⁹ A NATO katonai vonakodásának második és talán egyértelműbb jele a nulla áldozatos stratégia volt. A NATO ki akarta bombázni Milosevicet, de maga nem volt hajlandó áldozatokat hozni. Ennek oka a közvéleménynek a politikusokra gyakorolt nyomásgyakorlásában keresendő. A szinte csodával egyenértékű eredmény, hogy a hetvennyolc napos háború alatt, harci (éles) feladatban egyetlen pilótát sem veszítettek el, Edward Luttwak szerint a többrétegű elővigyázatosságnak volt köszönhető.³⁰ A NATO önmagát korlátozta azzal, hogy az első hetekben csökkentett számú bevetést hajtott végre, ezzel redukálva a repülőszemélyzet kockázatát. Másrészt azzal, hogy a jugoszláv légvédelem jelentette veszély miatt 15 ezer láb repülési magasságról intézték támadásaikat, valamint a rossz időjárás esetén törölték bevetéseiket, amikor ilyen magasságból nem volt garantált a sikeres találat (miközben alacsonyabb magasságról kevésbé okoztak volna problémát az ilyen körülmények).

E stratégiai korlátok természete egyértelműen hátrányosan befolyásolta a művelet hatékonyságát. Először is, a légierő felhasználására szorítkozva a NATO csak abban reménykedhetett, hogy Milosevics a légitámadások nyomására a koszovói hadműveletek leállítása mellett dönt. Ha Milosevics úgy dönt, hogy kitart, és megpróbálja kihúzni a légi hadjáratot (amit meg is tett), a NATO sikerének valószínűsége elkerülhetetlenül jelentősen csökkenne. A légierő használata önmagában nem tudott gátat vetni az emberi jogok megsértésének. Valójában csapatokat kellett volna beküldeni

²⁷ Lásd MØLLER 2000: UNHCR adatsorai (3. táblázat).

²⁸ ROBERTS 1999: 110.

²⁹ KASHNIKOV 2008: 226–227.

³⁰ LUTTWAK 1999: 40.

a polgári lakosság védelmére (biztonságos területek vagy humanitárius folyosók létrehozásával stb.). Másodszor, a légi műveletek magassági megkötésével a NATO magas szintű kockázatot rótt éppen a védeni kívánt civil lakosságra. Ez pedig azt jelentette, hogy a NATO-nak szembe kellett néznie a balesetek (járulékos veszteségek, áldozatok) növekedésének lehetőségével, amelyek hosszú távon nagyon károsak lehetnek az arculatára. Egyszerűen nem mondhatja tovább az ember, hogy az a szándéka, hogy megvédje a polgári lakosságot, és egyidejűleg továbbra is olyan stratégiát alkalmaznak, amely ugyanazokat az embereket károsítja. Még ennél is fontosabb, hogy ez a stratégia milyen hatással volt magára a szerb lakosságra. Szerbiában jelentős politikai ellenzék alakult ki Milosevics ellen. Azáltal, hogy nemcsak a tiszta katonai célokat, hanem a vegyes katonai-polgári infrastruktúrát (olajfinomítók, rádióállomások, hidak stb.) is megcélózta, a NATO-nak figyelembe kellett vennie, hogy a jugoszláv lakosság nagyon szorosan összezárhat a Milosevics-rezsimmel, és létrejöhet egy szövetségi egységfront a NATO ellen.

Hogyan értékelhető akkor az „Operation Allied Force” művelet sikerének valószínűsége? A legkevesebb, amit mondhatunk, hogy a sikeres kimenetel esélyei nem voltak annyira nyilvánvalók. Látható volt, hogy légitámadások felerősítették és felgyorsították az etnikai tisztogatási kampányt. A NATO céljainak jellegéből adódóan ez pontosan ellentétes volt azzal, amit reméltek. A saját maguk által előírt korlátozások (szárazföldi erők bevetésének tilalma, és csak a nagy magasságból történt bombázások) meggyőzhették Milosevicset, hogy a NATO nem volt mélységesen elkötelezett Koszovó humanitárius ügye iránt, mivel a saját katonái életét a helyi (megvédendő) civilek elé helyezte. Ennek sikerkritériumként való alkalmazása azonban Walzer szerint érvényteleníti a többi igazságos háború kritériumát, mivel nem lehet igazságos az az ügy, amelyért egy állam nem hajlandó egyetlen katona életét sem kockáztatni, különösen nem egy olyan helyzetben, amikor százezreket üztek el és ezreket öltek meg azokból a koszovói civilekből, akikért a háborút vívták, és akiket a NATO-csapatok a helyszínen megmenthettek volna.³¹

Összefoglalás

Az igazságos háború alapelve és kritériumainak rendszere az évszázadok során folyamatosan alakult, változott. A Balkánon, Koszovóban a 20. század végén zajló, a jugoszláv kormány parancsára elkövetett etnikai erőszakra válaszul a nemzetközi közösség, élén az ENSZ-szel, békés eszközökkel próbált megoldást találni. Ennek különböző formái azonban a fő cél, a humanitárius katasztrófa elkerülése vonatkozásában nem voltak hatékonyak, így a NATO – nem utolsósorban hitelességének megerősítése érdekében – az aktuális nemzetközi jogrenddel szemben (az ENSZ BT hivatalos felhatalmazása nélkül) a fegyveres erőszak, kizárólag a légierő alkalmazásával, egy 78 napig tartó, a JSZK területén lévő különböző, katonai és kettős (civil) felhasználású célpontok bombázásával kívánta a tárgyalásos úton való politikai-diplomáciai rendezést kikényszeríteni.

³¹ WALZER 2004: 101.

Ez az eset is jól példázza, hogy az erőszak alkalmazásával járó, fegyveres beavatkozás legalább három szempontból (nemzetközi jogi, etikai és ([biztonság])politikai) megközelíthető, vizsgálható és értékelhető, amelynek egyik vagy másik szempontból való megközelítései nem ritkán szembekerülnek egymással. A mai, jelentősen átalakuló világrendünkben az előbbi kettővel szemben, azokat figyelmen kívül hagyva, sokkal inkább a harmadik érdek válik meghatározóvá, a mögöttük álló fegyverek erejére alapulva.

Jelen tanulmányban az igazságos háború alapelveinek *jus ad bellum* (a háború indításának joga) kritériumai mentén kívántam bemutatni a NATO beavatkozásának különböző irányú megítélését, párhuzamosan utalva egyes nemzetközi jogi és (biztonság)politikai magyarázatokra, amelyek úgy a NATO (mint a háborút elindító) oldaláról, mint az azzal szemben álló érvelések mentén vizsgálhatók. Ha mindezeket összegezzük, kimondható, hogy a NATO beavatkozása bár morálisan igazolhatóan, de jogszerűtlen módon (felhatalmazás nélkül) és módszerét tekintve kizárólag a – politikailag előnyös, de katonai hatékonyságában korlátozott – légierő alkalmazásával zajlott, máig tartó vitákat generálva annak megítélésében.

Felhasznált irodalom

- BODA Mihály (2019): Az igazságos háború elméletének újrafelfedezése a 20. század második felében: Paul Ramsey és Michael Walzer. In GÖCZE István (szerk.): *Keresztény teoretikusok, államférfiak és katonák háborúelméletei*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, 63–77. Online: https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/KESZ_GI_20190902_JAV%C3%8DTOTT.pdf#page=64
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései I*. Budapest: Ludovika, 95–108.
- BODA Mihály (2023): Az igazságos háború elmélete és a teremtésvédelem: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtésvédelem szempontjából. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 123–137. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.6>
- CEULEMANS, Carl (2008): The NATO Intervention in the Kosovo Crisis March–June 1999. In COPPIETERS, Bruno – FOTION, Nick (szerk.): *Moral Constraints on War: Principles and Cases*. Lexington Books, 195–217.
- Crisis in the Balkans. Statements of United States' Policy on Kosovo (1999). *The New York Times*, 1999. április 18. Online: <https://www.nytimes.com/1999/04/18/world/crisis-in-the-balkans-statements-of-united-states-policy-on-kosovo.html>
- DAALDER, Ivo H. – O'HANLON, Michael E. (2000): *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*. Brookings Institution Press. Online: <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctvc77ndw>
- DOUHET, Giulio (1981): A légi uralom. In Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest: Zrínyi, 577–628.
- JUHÁSZ József et al. (2000): *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest: Osiris.

- KASHNIKOV, Boris (2008): NATO's Intervention in the Kosovo Crisis. Whose Justice? In COPPIETERS, Bruno – FOTION, Nick (szerk.): *Moral Constraints on War: Principles and Cases*. Lexington Books, 219–235.
- LITTMAN, Mark (1999): *Kosovo: Law & Diplomacy*. London: Centre of Policy Studies. Online: <https://cps.org.uk/research/kosovo-law-and-diplomacy/>
- LUTTWAK, Edward (1999): Give War a Chance. *Foreign Affairs*, 78 (4), 36–44. Online: <https://doi.org/10.2307/20049362>
- MANDELBAUM, Michael (1999): A Perfect Failure: NATO's War against Yugoslavia. *Foreign Affairs*, 78(5), 2–8. Online: <https://doi.org/10.2307/20049444>
- MØLLER, Bjørn (2000): Kosovo and the Just War Tradition. Online: <https://comw.org/pda/fulltext/0008moeller.pdf>
- NATO (1999): *Press Statement by Dr. Javier Solana, NATO Secretary General Following the Commencement of Air Operations*. Online: <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-041e.htm>
- O'ROURKE, Breffni (1999): Yugoslavia: Just War Theory Applied To Kosovo Conflict. *Radio Free Europe*, 1999. május 9. Online: <https://www.rferl.org/a/1091257.html>
- President Clinton Talks with 'Late Edition' (1999). Online: <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/06/20/clinton.transcript/>
- ROBERTS, Adam (1999): NATO's "Humanitarian War" over Kosovo. *Global Politics and Strategy*, 41(3), 102–123. Online: <https://doi.org/10.1080/00396339912331342943>
- SULYOK Gábor (2000): Megjegyzések a NATO koszovói beavatkozásának margójára. *Győri Paragrafus*, 2000. március. Online: <http://rs1.szif.hu/eltegyor/paragrafus/az%20ujsag/marcius/nato.htm>
- WALZER, Michael (2004): *Arguing about War*. New Haven: Yale University Press.

M. Takács Péter¹

A háború metamorfózisa

A premodern és modern hadviselés határán

The Metamorphosis of War

At the Borderline of Premodern and Modern Warfare

Absztrakt

Átértékelődött-e vagy átstrukturálódott a klasszikus háború államtudományi, politikai filozófiai fogalomköre a 19. századtól a 21. századig? Hogyan is írható le a második világháború utáni politikai tér helyzetképe a háború szinergiájának megváltozása okán? A háború államtudományi és politikai filozófiai „túlhaladása” vajon tetten érhető-e a természeti törvények ellen fellázadó emberi gondolkodás és akaratkinyilvánítás primátusában? Korszellem vagy meghaladott absztrakciós végpont a háború?

Kulcsszavak: ellenségkép, erőszak, háború, klasszikus („rituális”, premodern) háború

Abstract

Has the concept of classical warfare in political science and political philosophy been reevaluated or restructured from the 19th century to the 21st century? How can the situation of the political space after the Second World War be described due to the change in the synergy of the war? Is the “transcendence” of war in political science and political philosophy visible in action in the primacy of human thought and expression of will that rebels against the laws of nature? Is war a zeitgeist or an abstract end point that has gone beyond?

Keywords: image of the enemy, violence, war, classical (“ritual”, premodern) war

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: eltetaki@vipmail.hu

Bevezetés

Az erőszak ősrégi jelenség, egyidős az emberiséggel. Korunk állameszméje a modernitás kezdetén született meg Európában, és kialakulásának egyik döntő mozzanata volt, hogy az erőszak fogalmával elválaszthatatlanul összefonódott. Az erőszak-monopóliumban való összekapcsolódás következménye az erőszak korlátozása és a biztonság növekedése lett. Az erőszak ezzel az állami uralom legfontosabb eszközévé vált, de semmi esetre sem tekinthető kizárólagosnak.² A természeti törvények állapotának meghaladása az emberi individuum, a ráció által a kezdeti vadság vadregényes állapotából az ember végérvényesen eljut az állam birodalmába. Thomas Hobbes, az állam és az erőszak összekapcsolásának nagy hatású teoretikusa, a szuverén megteremtése révén megalkotta az erőszak korlátozásának sajátos rendszerét a *Leviatán* képeiben: „[...] ha nem jön létre semmiféle közhatalom, vagy ha az nem elég erős, hogy biztonságot nyújtson nekünk, minden ember mindenki mással szemben saját biztonsága érdekében törvényesen és joggal a maga erejére támaszkodik [...]”.³ *De Cive* című, 1642-ben publikált művében Hobbes a következőket írta: „Állíthatom, először is, hogy az emberek állapota a polgári társadalom nélkül (amit nyugodtan hívhatunk természeti állapotnak) nem más, mint mindenki háborúja mindenki ellen; és abban a háborúban minden embernek egyforma joga van minden dologhoz.”⁴ Hobbes szemében a természeti állapotot éppen az jellemezte, hogy az emberek korlátlanul és kiszámíthatatlanul alkalmazták az erőszakot. Az erőszak önkényessége ellen van szükség a szervezett erőszakra, a *Leviatán*ra, amely a rendelkezésére bocsátott erőszak által képes féken tartani az erőszak minden más illegitim formáját. Ennek érdekében „egy olyan személyt vagy gyülekezetet jelölünk ki, amely valamennyiünket megtestesíti, vagyis valamennyiünk megbízottja, s hogy magunkénak ismerjük el mindazt, amit a minket ilyen módon megtestesítő személy a közbéke és közbiztonság dolgában cselekszik vagy elrendel, s akaratának és ítéletének mindegyikünk alárendeli a maga akaratát és ítéletét”.⁵

Hobbes eszmerendszerében a félelem és a biztonság iránti vágy szorosan összekapcsolódik, és ez teszi lehetővé és szükségessé az államot mint a biztonságot egyedülként tartósan biztosítani képes instanciát.

A klasszikus háború „fejlődéstörténete”

A második világháború csendes-óceáni hadszínterét végleg eldöntő dupla csapás, amelyet Hiroshima és Nagaszaki kapott, véget vetett a hagyományos hadviselés korszakának. Azt az érárt, amikor egy város lerombolásához tankok, bombázók és hadseregek kellenek, felváltotta az egyetlen pontos találattól és az azt követő évtizedekig tartó radioaktív sugárzástól való félelem. A „régí hadviselés játékszabályai szerint” amit a háború lerombol, azt utána az ember felépíti, ám ezt felváltotta a végérvényesen

² GRIMM 2002.

³ HOBBS 1999: 205.

⁴ HOBBS 1839: 130–311.

⁵ HOBBS 1839: 208.

halálra ítélt vidék démona és a szellemvárosok látképe. 1947-től pedig a polarizálódott világ két atomhatalma feszült egymásnak, az emberiség pedig majd fél évszázadon keresztül rettegett attól, hogy mikor szakítja át a hidegháború felleget az atomháború öngyilkos haragja, és válik bármelyikünk és mindannyiunk városa a következő Hirosimává vagy Nagaszakivá.

Felvetődik a társadalomtudósban a kérdés: melyek azok a sarokpontok és sarokkövek, amelyek hozzájárultak a háború kontextusának mai determináltságához? Az alábbiakban e tényezőket, problematikákat és gondolatokat teszem elemzésem vezérlő nyomvonalává. Kiindulópontként el kell fogadnunk azt a tényt, hogy a háború mint minden egyes társadalomtudományi „aktor” – társadalmat befolyásoló tényező – kontextusról kontextusra változik és alakul át mai modern, 21. századi formájává. Értelmezhető-e a háború problematikája az államtudomány keretein belül (s további megválaszolandó kérdés, hogy a háború értelmezhetővé válik-e a geopolitika szempontrendszerét szemlélve). Hogy megérthessük korunkat, mindig vissza kell tekinteni a régmúltra – egy történetiben gyökeredző kontextus által meghatározott tudásbázisra.

A háború mint a politikai akaratérvényesítés egyik alapvetően végletes formája

A késő reneszánszban Machiavelli az állam alapjainak földrajzi kérdéseivel is behatóan foglalkozott. Jean Bodinhez hasonlóan az éghajlat felől közelítette meg a különböző népek eltérő tulajdonságainak kérdéskörét és problematikáját. Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz alaptézise, amely szerint, „a háború csupán a politika folytatása más eszközökkel” (szűkebb értelemben a diplomácia folytatása, más eszközökkel)⁶ – az atombomba feltalálásától datálva – megváltozott kontextusban válik értelmezhetővé a nemzetközi politikai színtér szereplői egymáshoz való aktív/passzív viszonyrendszerében. A második világháború atombombáinak súlyai alatt összedőlt japán városok, Hiroshima és Nagaszaki példái is hűen tükrözik, hogy a „háború” Hannah Arendt szerint immáron nem a clausewitz-i értelemben felfogott valóságkonstrukció – a kontextus túlhaladása okán –, amelyet, ha a háború lerombolt, azt az ember felépíti, hanem ezt a felfogást gyökeresen felváltja a totális háború (az emberiség a történelem terepasztaláról történő teljes kitörlésétől való) félelme. Eme totális háborús veszedelemtől való aktív félelemnek adott nemzetközi megalapozottságot a 1949 és 1989 közötti hidegháborús nemzetközi politikai helyzet.

Az állam- és jogrendszer létezésének alapvető oka az illegitim erőszakformáktól való védelem biztosítása, amelynek konkrét biztonsági kihívása nem a klasszikus háborús fenyegetés, hanem az aszimmetrikus hadviselésből kinőtt hibrid hadviselés, az új népvándorlás vagy a nemzetközi terrorizmus. Az államnak ugyanis alapvető létoka az illegitim erőszakformákkal szembeni fellépés, és ebből következően alapvető funkciója a fegyveres védelem, amelyhez az állam minden időben köteles intézményesíteni a szükséges képességeket és biztosítani a megfelelő szabályozást. Az állam tehát álláspontunk szerint nem képzelhető el az intézményesített erőszak alkalmazása vagy az azzal való

⁶ BODA 2024a: 53–58; 2024b, MÜNKLER 2004; KONRÁD 1964.

fenyegetés nélkül, hiszen ezek hiányában a legalapvetőbb jogok érvényesülését sem tudná garantálni, vagyis létjogosultsága kérdőjeleződne meg, működésében kudarcot vallana, és a bukott államok útjára lépne. Megkerülhetetlen és mellőzhetetlen védelmi kötelezettség, amelynek ősi és a 19. századig domináns formája a katonai védelem. Az erőszak alkalmazása vagy az azzal való fenyegetés szükségessége tehát, nyugodtan mondhatjuk, hogy már az ókortól kezdve meghatározó eleme az államról való gondolkodásnak ott, ahol a cél a tartós, stabil, jelentős állam létrehozása vagy esetleg birodalommal fejlesztése volt. Niccolò Machiavelli ugyanis munkásságában meglehetősen sokat foglalkozott a fegyverek és a fegyveresek dolgával. A hatalom megszerzésének és megtartásának praktikáira fókuszáló, *A fejedelem* című korszakos művében értelemszerűen a hatalom irányából közelítette meg a hadakozás kérdését. E körben sajátos felütés a hadseregekről és a zsoldosokról írott fejezet azon gondolata, miszerint „elképzelhetetlen, hogy jó törvényeket találjunk ott, ahol nincs jó haderő, ahol pedig jó a hadsereg, szükségszerűen a törvények is jók”. Ebben a megközelítésben ugyanis úgy véljük, hogy nem valamiféle hatalomcentrikus és e végből megengedő leegyszerűsítés tárul elénk, hanem az a kormányzástechnikai és -elméleti tapasztalat, hogy törvényektől vezérelt államban elképzelhetetlen a jól működő hadsereg, ha annak működését nem szolgálják az állam és a haderő szempontjából véve egyaránt jó törvények. Ezzel a gondolattal tehát a jó haderő és a jó törvények kapcsolódási pontja lesz a fundamentum. Rendkívüli jelentőségű gondolatok ezek történelmi távlatokban szemlélve. Ezzel ugyanis Machiavelli nemcsak összegezte megállapításait és érvelését, de azt is kimondta, hogy a biztonság szavatolásának feltétele az állandó, jól szervezett és regulázott erő kialakítása és fenntartása, méghozzá az állam polgáira építve.⁷ Thomas Hobbes fogalmazta meg, amikor az állam, mint a *Leviatán* leírásával az erőszak kérdését is fókuszba állító módon határozta meg az államról való gondolkodás új irányait:

„Az embert (aki természettől fogva szereti a szabadságot és a mások feletti uralmat) azoknak az önkorlátozó intézkedéseknek bevezetésére, amelyek közt, mint látjuk, az államban él, végső soron csakis az az ok, cél és szándék készíti, hogy ily módon önfenntartásáról és élete zavartalanabb folyásáról gondoskodjék. Vagyis szabadulni akar abból a nyomorúságos hadiállapotból, amely – mint említettem – az ember természetes érzelmeinek mind az ideig szükségszerű következménye, amíg nincs valamilyen látható hatalom, hogy kordában tartsa, a büntetéstől való félelem eszközével megállapodásai teljesítésére [...] kényszerítse. [...] És a megállapodások kard nélkül pusztán szavak, nincs erejük rá, hogy akár csak a legcsekélyebb biztonságot is nyújtsák nekünk. Következésképpen, ha nem jön létre semmiféle közhatalom, vagy ha az nem elég erős, hogy biztonságot nyújtson nekünk, minden ember mindenki mással szemben saját biztonsága érdekében törvényesen és joggal a maga erejére és képességére támaszkodik – tekintet nélkül a természeti törvényekre (amelyeket mindenki amúgy is csak akkor volt hajlandó betartani, ha ezt biztonsággal megtehetette). [...] Az ennek megtörténtével egyetlen személlyé egyesült sokaságot államnak, latinul civitasnak nevezzük. És így születik meg az a nagy *Leviatán*, vagy hogy tiszteletteljesebben fejezzem ki magamat, az a halandó isten, amelynek

⁷ MACHIAVELLI 2002: 72–75.

– a halhatatlan Isten fennhatósága alatt – békénket és oltalmunkat köszönhetjük. [...] Ebben rejlik az állam lényege, [...] hogy e személy mindannyiunk erejét és eszközeit a béke és a közös védelem érdekében úgy használhassa fel, ahogy célszerűnek tartja.”

A modern állam, amely Hobbes Leviatánjának mintájára halandó istenként lép fel, csakis központosított, céltudatosan működtetett erőszak- és védelmi képessége révén tartható Carl von Clausewitz *A háborúról* (Vom Kriege) című művében alapvetésként számol azzal, hogy bár a háború elvben – és tervezésében is – lehet abszolút kiterjedésű vagy totális, a valóságban azt különböző körülmények, tényezők befolyásolják. Megfogalmazásában a háború eszköz, amely az ellenség védekezésére képtelenné tételének célját szolgálja, ami mögött mindig ott van egy politikai akarat. A politikát azonban Clausewitz inkább kormányzástanként vagy az állam – társadalom érdekében történő – irányításaként értelmezi, mintsem a hatalom megszerzésének és megtartásának diszciplinájaként. Így nézve tehát, amikor a háború törvényszerűségeit a „politika” sajátosságaival kapcsolja össze, akkor a valóságban az állami erőszak alkalmazását az állam működtetésével, az államtannal szinkronizálja, méghozzá úgy, hogy az utóbbi mérsékelheti, megszoríthatja az előbbi nézetei szerint. Ahogy ő fogalmaz:

„Ha a fejlett népek háborúi sokkal kevésbé kegyetlenek és rombolóak a fejletlenebb népekénél, ennek oka a társadalmi helyzetben keresendő, úgy az államokon belül, mint az egyes államok között. A háború az adott társadalmi helyzetből, annak viszonyaiból fakad, és ezek adják kereteit, azaz korlátozzák, mérséklük.”⁸

Ezzel tehát Clausewitz egyértelművé teszi, hogy bár a hadakozásnak vannak sajátos törvényszerűségei, mint jelenség és vele szükségképpen a teljes állami erőalkalmazás megszervezése és működtetése is csak az állami, társadalmi érdekek és viszonyok nagy rendszerének keretei között tud létezni és működni, mivel ezek nélkül elveszti célját és eszközjellegét egyaránt. A háború nem egy pillanatok alatt kirobbanó és elszigetelt esemény, hanem annak lefolyását jelentős mértékben befolyásolják az emberek tökéletlen szerveződése és azok hiányosságai is. Clausewitz egyértelművé teszi, hogy minden fegyveres erőalkalmazás, amely államilag szervezett keretek között zajlik, az állam működési rendje és létcélja, az államvezetés indítékai által korlátozott. „Így a politikai cél mint a háború eredeti indítéka mértékül szolgál a háborús tevékenység által elérendő célnak és a szükséges erőfeszítéseknek egyaránt. Önmagában és önmagáért azonban nem válhat mértékké, hanem csak a szemben álló államok vonatkozásában.”⁹ Clausewitz felhívja a figyelmet arra, hogy realista háború csak a politikai célok által megszorítva, a konkrét, reális viszonyrendszerek keretei között tervezhető és vívható, mivel a fegyveres erő állami eszköz, amelynek csak annyi önmozgása lehet, amennyi sajátossága az állam alrendszereként a fegyveres védelemben fellelhető. Clausewitz is megerősítette, hogy a háború mint az állam fegyveres erejének legintenzívebb és az ő korában legjellemzőbb tevékenysége, csak az állam és az államvezetés célrendszerében, annak elemeként értelmezhető és elemezhető helyénvaló módon. A politika

⁸ CLAUSEWITZ 2013: 85.

⁹ CLAUSEWITZ 2013: 87.

tehát átszövi az egész háborús tevékenységet, és folyamatosan hatást fejt ki rá, amíg azt a benne lévő robbanékony erők természete megengedi. Az állam – társadalom – fegyveres védelem elválaszthatatlan és kölcsönhatásos jellege olyannyira mélyen gyökerezik, hogy egészen addig intenzíven fennáll, míg a háború mint sajátos fegyveres végállapot a teljes féktelenség és öncélúság, vagyis a barbár pusztítás és pusztulás kezelhetetlen állapotába nem fordul át. Ezt a féktelenséget azonban Clausewitz már nem is tekinti háborúnak.

Max Weber nézete az állam és az erőszak viszonyát egységként ragadta meg. Ennek a szemléletnek, amely úgy véljük, hogy a történeti fejlődésben megerősítést nyert vastörvények összefoglalása az állam és az állami erőszak tekintetében, a kvintesszenciája a legitim fizikai erőszak monopóliumának tétele. Ezt Weber a következőképp foglalta össze:

„a modern államot szociológiailag végső soron csak azzal a sajátos eszközével definiálhatjuk, mely minden politikai szervezet jellemzője: a fizikai erőszakkal. [...] Az erőszak természetesen nem az állam szokásos vagy egyetlen eszköze – erről szó sincs –, hanem igenis a rá jellemző specifikus eszköz. Éppen ma különösen bensőséges az államnak az erőszakhoz fűződő viszonya. A múltban a nemzetségtől kezdve a legkülönbözőbb szervezetek tekintették teljesen normális eszköznek a fizikai erőszakot. Az állam az az emberi közösség, amely egy bizonyos területen a legitim fizikai erőszak monopóliumára (sikerrel) tart igényt. A jelenkor sajátossága ugyanis az, hogy bármely más szervezetnek vagy személynek a fizikai erőszakhoz való jogát csak annyiban ismerik el, amennyiben az állam a maga részéről engedélyezi alkalmazását: az állam számít az erőszakhoz való »jog« egyedüli forrásának.”¹⁰

Ezzel tehát a modern európai államfejlődés új szintre lépett, mivel kizárólagos állami jogként határozta meg az erőszak alkalmazását, illetve az erőszak-alkalmazás elfogadott módozatainak meghatározását, amivel végső soron minden legitim erőalkalmazás mögött ott húzódik az állam és az állam működésének érdeke. Az állam által meghatározott erőszak felhívható a hosszú távú béke és rend fenntartása érdekében. Max Weber tehát a szociológia és a pozitív értelemben vett politika aspektusából szemlélve fejlesztette tovább azt az álláspontot, amelyet Clausewitz a hadviselés és a háború aspektusában fogalmazott meg. Weber a legitim fizikai erőszak monopóliumával általános érvényű állami előjogként fogalmazta meg a fegyveres védelem szisztematikus megszervezését, vagyis a fegyveres erőkön és a háborún túli erőszak-alkalmazás módozatainak összességét is. A társadalom többsége által elfogadott – tehát weberi értelemben véve legitim – és a jognak alávetett, tehát szabályozott fegyveres erőszak nélkül. Nehezen lenne ez másként elképzelhető, hiszen ha Clausewitz megfogalmazása szerint az erőszak eszköz az állami célok eléréséhez, amely eszközre Weber szerint az államnak kizárólagos monopóliuma van, akkor onnantól kezdve, hogy az állam az újabb fejlődés eredményeként a jog keretei között, a jognak alávetetten működik, az állami erőszak működése is a jog által determinált. A háború – mint a politikai érintkezés folytatása más eszközök közbeiktatásával – természetesen

¹⁰ WEBER 1998: 115–116.

a vesztfáliai rendszer „alapkövének” letételével – és a felvilágosodás nyomán megszáporodó örökbéke-tervezetek papírra vetésével – sem iktatódott ki az államok közötti „vitarendezés” módozatai közül. A geostratégia „nemzetközi politikai, biztonságpolitikai és hadászati koncepció, a földrajzilag (katonaföldrajzilag) és geopolitikailag meghatározott regionális és globális feltételek tekintetbevétele államok és koalíciók szembenállásának körülményei között”.¹¹ A nemzetközi politikai gondolkodás mellett megjelenik a hadászati/katonai stratégiai szemlélet is, ami ettől kezdve előrevetíti a politikai akarattervényesítésben a katonai erőszak alkalmazása lehetőségét és milyenségét (direkt/indirekt jelleg) is. A geopolitika az állam, a politikum világa (a nemzeti és a nemzetközi egyaránt), a társadalom és a gazdaság működése, illetve fejlődési feltételeinek megteremtését vizsgálja komplexen a földrajz biztosította keretek figyelembevételével. A geopolitika/geostratégia nézőpontjából szemlélve a háború kérdésköre (maga a katonai támadás-ellentámadás doktrínája) túlhaladottá vált a 21. századi diplomáciai és gazdasági (sakkjátszmák és win-win szituációk) által uralt politikai-gazdasági térben szemlélve.

A premodern értelemben felfogott háború fogalmi meghaladása

Clausewitz tézise, amely szerint „a háború csupán a politika folytatása más eszközökkel”¹² Arendt hatására átértékelődik. A *Vom Kriege* maga is egy befejezetlen alkotás. A *Vom Kriege*-hez írott, 1827. július 10-én datált, úgynevezett Értesítésben, vagyis az értelmezésem szerinti előszavában, Clausewitz maga hangsúlyozza: korai halála esetén könyve csak alakatlan gondolattömeg maradna, amely még sok félreértelmezésre adhat okot. Guderian tézise szerint a háború filozófiájának, egyfajta sajátos elemzésének kísérlete, elvonatkoztatott szempontok alapján.¹³ A *Vom Kriege* egyszerre szól kora háborúiról, valamint a hadviselés gyakorlatáról, továbbá az ezek mögött rejlő, a napi praxist indokló elméleti jelenségekről, és ez utóbbiak esetében filozófiai mélységeket érint. A *Vom Kriege* olvasata félreértelmezésének központi hátterében Nagy Miklós Mihály szerint az alábbi kontextus játszik döntő szerepet, miszerint a *Vom Kriege* pusztán csak interpretáció lenne: a politikum egyik eszközének, a háborúnak értelmezése: „itt a háború hermeneutikájával, minden kor háborújának értelmezéstani alaplívával van dolgunk”.¹⁴ A háború clausewitzi fogalma a politika folytatása más eszközökkel. Holott ez pusztán csak a háború clausewitzi vizsgálatának szempontja, mert nála a háború – fogalmi meghatározása szerint – a politikai akarattervényesítés érdekében alkalmazott erőszak. A clausewitzi életmű és benne a *Vom Kriege* – az interpretációt meghaladó – a háború hermeneutikájaként történő felfogása mellett szól maga a filozófiai megközelítés is. Megtanít arra, miként, milyen metódus alapján értelmezzünk háborúkat, akár a múltban, akár napjainkban. A *Vom Kriege*-t a modern hadügy hermeneutikai alaplívának is tekintjük. A clausewitzi gondolatmenet alapján

¹¹ M. SZABÓ – MEZŐ 2015: 178; vö. FARKAS-PONGRÁCS 2018; vö. PONGRÁCS 2020: 141–189; WEBER 1998: 34.

¹² CLAUSEWITZ 2013: 39–42.

¹³ GUDERIAN 1960

¹⁴ NAGY 2017: 111.

az erőszaknak önszabályozó, belső egyensúlyi állapotban kellene lennie. Mindez szoros kapcsolatban áll a háború clausewitzi kettős voltával: a kifárasztó és a megsemmisítő jelleg paritásával – véli Nagy Miklós Mihály.¹⁵ Clausewitz a hadviselés két fajtáját különbözteti meg, a megsemmisítésre, valamint a korlátozott célra törekvőt, és mindemellett beszél – a politikai akaratérvényesítés érdekében alkalmazott – kifárasztó hadviselésről is. Az első világháború bizonyítja, hogy egyetlen háborún belül akár egyszerre is megjelenhet a kifárasztás és a megsemmisítésre irányuló törekvés. A 19. század második felében Clausewitzben a megsemmisítő hadviselés tanítómesterét látták. A megsemmisítő hadviselés clausewitzi gondolata szinte az egész első világháború folyamán uralkodott a katonai gondolkodáson. A politika totalitásából eredő, az abszolút alakra törő totális háborúval szembeni állásfoglalás lesz majd az, amely már egy új Clausewitz-kép felé mutat.

A hidegháború időszakában – az atomháború árnyékában, valamint a nagyhatalmi összeütközés helyi háborúinak korában – fedezte fel magának a katonai szakma Clausewitz új arcát; a *Vom Kriege*-re már nem pusztán a megsemmisítő hadviselés mestereként, hanem a kifárasztó akaratérvényesítés megfogalmazója-ként is tekintenek. A helyi háborúk partizánháborúk alakját öltik, és ezzel a katonai szakma mintegy rákényszerül annak felismerésére: a *Vom Kriege* alapján nagyon jól interpretálhatók a partizánháborúk, a gerillamozgalmak, valamint a világ egyes helyein markánsan megjelenő terrorizmus is. Napjainkban, amikor a terrorizmus új hullámaival nézünk szembe, s olyan eseményekkel találkozunk, amelyekben – lát-szólag – pusztán a vad ösztönök és nem csupán a politika határozza meg az alkalmazott erőszakot, Clausewitz továbbra is iránymutató. A Clausewitz által képviselt tézis, amely szerint: a háború csupán a politika folytatása más eszközökkel, napjainkra, pontosabban az atombomba feltalálásától datálva kezd megkérdőjeleződni. Hannah Arendt szófordulatával élve: „szörnyűséges katasztrófák, amelyek a világot sivataggá, a Földet pedig élettelen matériává változtatják”.¹⁶ Korszakunk politikai tapasztalatait nem a kormányzás módszerében, nem a parlamentáris rendszerek intézményeiben, nem a demokráciába vetett hitben, és nem a pártapparátusból tudjuk feltérképezni, hanem két, ezek fölé növekvő befolyásoló tényezőben, esetünkben a háborúban és a forradalomban. A két fogalomban a közös, hogy az erőszak jegyeit lehet rajtuk felfedezni: a háborúban egy már-már totális, az emberiséget is sújtó és fenyegető veszély, az atomenergia, míg a forradalomban egy adott államban meglévő rend elleni agresszív cselekedetek sokaságában nyilvánul meg az erőszak jelenléte. A háború létjogosultságát (Schmitt elmélete) nem lehet „kiiktatni” vagy „kiközösíteni”¹⁷ az emberiség természetéből. A háború schmitti értelemben a jelenvaló létben válik értelmezhető kategóriává, amelyben az államok egymáshoz fűződő ok-okozati viszonyrendszere a nemzetközi jog terepasztalán valósul meg. Carl Schmitt interpretációja a háborúról akként ragadható meg, hogy „a háborút egyáltalán nem lehet »kiközösíteni«”¹⁸ az ember alkotta térből. A barát és ellenség megkülönböztetése által nem beszélhetünk magáról a politikai életről sem, mivel

¹⁵ NAGY 2017: 113.

¹⁶ ARENDT 2002: 147.

¹⁷ SCHMITT 2002: 35.

¹⁸ SCHMITT 2002: 35.

az is megszűnik, mihelyt megtagadja egy nép ellenségeit, vagy ő maga mondja ki, hogy nincsenek nekünk ellenségeink, s ezzel meg is szüntethető a politikai tér egésze. Ahol nincsenek eltérő érdekek konfliktusai, ott nincs szükség politikára mint szervezőerőre. Míg Polányi háború és béke ellentétpárja értelmezhetővé válik a „szupranacionális intézményrendszer elméleti előfutáraként”.

A világ lerombolásával megsemmisülne az emberi kéz alkotása. Egy totális háborúban a társadalom szisztematikus megsemmisítésének képe tárul elénk. Ami e közegben elpusztul, az mind cselekvés és beszéd révén jött a világra, és vált az univerzum részévé. Clausewitz, Arendt, Schmitt és Polányi téziseikkel örökre beírták nevüket a politikai filozófia, a társadalomfilozófia, a politikatudomány és nem utolsósorban az államtudomány nagy gondolkodói közé. Munkásságuk elemzése, kritikája és modern olvasata elengedhetetlenné vált. Max Weberhez hasonlóan Clausewitz, Arendt, Schmitt és Polányi napjainkban is aktuálisak. Megállapításaik, téziseik, gondolataik adaptálhatók, implementálhatók a 21. század kutatói számára, elemzéseik újfent kutatási kérdések tárgykörét bővíthetik. Mondanivalójuk nem lehetne ennél aktuálisabb.

A modern háború doktrínája napjainkra gyökeresen átalakult – a természeti törvények által hobbesi értelemben felfogott „mindenki háborúja, mindenki ellen”, vagy a kanti „vadság vadregényes állapotából” kiinduló teóriájától –, mire eljutott mai metamorfózisáig. Ugyanakkor a háború nem szűnt meg létezni az ember uralta modern világ falai között, hiszen jelen van politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális dimenzióban is egyaránt, ami egyesek számára szörnyűséges tény, másoknak kiiktathatatlan ellenfél, de létezése örök. A modern háborús doktrína eltolódását figyelhetjük meg az arendti értelmezésben is, amelyben a csatatér átalakulása immár totális harctérre formálódik, ahol a szemben álló felek már nem tankokkal és ágyúkkal, hanem atombombával, gazdasági szankciókkal, nemzetközi és gazdasági embargókkal sújtják a vesztes feleket. E modern hadviselésben kiemelt szerep jut a nemzetközi politikai színtéren folyó geopolitikai adok-kapok játszmáknak és a kibertérben rejltő lehetőségek kiaknázásának.

A modern háború fogalom térhódítása

A modern háború fogalma a 18. századtól kezdve, de különösen a 19. és 20. században alakult ki, amikor a háború jellege jelentősen átalakult a technológiai fejlődés, az ipari forradalom, valamint a politikai és társadalmi változások hatására. A modern háború térhódítása a hadviselés céljainak, módszereinek és résztvevőinek radikális átalakulásával jár együtt, ami egyben az erkölcsi,¹⁹ jogi és filozófiai megközelítéseket is újraértelmezte. A 20. század végétől kezdődően egyes háborúkban megfigyelhető a kockázatkerülő,²⁰ kockázatmentes, kockázatátjárázó és posztheroikus jelleg. A modern technológia, például a drónok és precíziós fegyverek használata lehetővé teszi a harci cselekmények távolról történő végrehajtását, csökkentve ezzel a katonák közvetlen

¹⁹ BODA 2017a; 2017b.

²⁰ BODA 2024c.

veszélyeztetettségét. A tanulmány elemzi, hogy a kockázatkerülő hadviselés miként befolyásolja a bátorság hagyományos katonai erényének értelmezését és jelentőségét. A modern hadviselés kockázatkerülő tendenciái új kihívásokat jelentenek a katonai erények, különösen a bátorság értelmezésében és megőrzésében.

A modern háború jellemzői

A modern háborúban az egész társadalom, gazdaság és politika alárendelődik a hadviselés céljainak. A fegyverek és haditechnika fejlődése forradalmasította a hadviselést: lőfegyverek, tüzérség, gépesítés, légierő, majd az atomfegyverek megjelenése. Az információs technológia térnyerésével a modern háború egyre inkább digitalizálttá vált, például a kiberhadviselés révén. A modern háborúban nemcsak államok, hanem nemzetközi terrorszervezetek, partizánok, milíciák és egyéb szereplők is részt vesznek. A hidegháború proxykonfliktusai és a 21. századi terrorellenes háborúk. A modern háborúkkal párhuzamosan a nemzetközi jog is fejlődött: a genfi egyezmények, háborús bűnök fogalma és az emberi jogok védelme. Az igazságos háború klasszikus elvei (*ius ad bellum* és *ius in bello*) átalakultak, alkalmazkodva a modern konfliktusokhoz. A modern konfliktusokban az erős államok és a gyengébb szereplők közötti aszimmetria jelentős stratégiákat hívott életre, például a gerillaharcot és a hibrid hadviselést.

A modern háború a 21. században

A modern háborúk középpontjában egyre inkább a technológiai fölény áll, legyen szó mesterséges intelligenciáról, drónokról vagy kiberfegyverekről. A modern háború fogalma kibővült a környezeti és migrációs válságok miatti konfliktusokkal. A klímaváltozás következményei egyre inkább biztonságpolitikai kockázatokat generálnak. Boda Mihály *A proxyháború filozófiai és etikai megközelítésben*²¹ című tanulmánya a második világháború utáni proxyháborúk elméleti és etikai aspektusait vizsgálja. A szerző rámutat, hogy bár a proxyháborúk elméleti jellemzői korábban is kutatottak voltak, az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változások újra szükségessé teszik ezen jellegzetességek vizsgálatát. Áttekinti a proxyháborúk definícióját és főbb jellemzőit, hangsúlyozva azok összetettségét és a közvetlen konfliktusoktól való eltérésüket. Boda elemzi a proxyháborúk által felvetett etikai dilemmákat, különös tekintettel a felelősség kérdésére és az érintett felek közötti hatalmi dinamikákra, valamint kitér a modern proxyháborúk eseteire is, például az ukrain konfliktusra, amelyben Ukrajna és támogatóinak Oroszországgal szembeni harca Európa közvetlen közelében zajlik. Boda hangsúlyozza a proxyháborúk filozófiai és etikai vizsgálatának fontosságát, különösen a modern geopolitikai környezetben, ahol ezek a konfliktusok egyre gyakoribbá válnak. Polányi szerint a totalitárius állam erősen fegyverkezett fegyveres apparátusra alapozott szervezete egyik napról a másikra szertefoszlott, mihelyt az addigi meggyőződés helyét átvette az új. Ez az új meggyőződés pedig nem más, mint a szabad

²¹ BODA 2023.

társadalomban kitörő igazságvágy iránti szenvedély. E mellett ható tényező továbbá az, hogy kezd elterjedni egy világosabban látható politikai lelkiismeret. A marxizmus az emberi haladás eszméjét az erőszak doktrínájává egyszerűsítette le, s a moralitást alapvetően a gazdasági szükségszerűségek szintjére redukálta le, aminek hatására a morális tényezők illuzórikussá váltak. E felfogás eredményeképpen a demokrácia és a szabadság (nyugati) állampolgári építőköveit burzsoá fordulatnak vagy szemfényvesztésnek csúfolták, miközben az egypárti diktatúrát tekintették szabadnak és demokratikus alapokra épülőnek. Polányi ezen a ponton utal Hannah Arendt Oroszországgal kapcsolatos megállapítására, amelynek lényege, hogy: a bolsevizmus magabiztossága, amellyel bír, félretolja a mindennapi erkölcsi normákat.

A modern háború fogalma nemcsak a hadviselés módjainak és céljainak átalakulását jelzi, hanem azt is, hogy a háború immár a társadalom, a technológia és a politika összefonódó rendszerének részévé vált. Ahogy a konfliktusok természete változik, úgy szükséges az igazságos háború filozófiai, jogi és stratégiai megközelítéseinek folyamatos újragondolása is.

A „hibrid háború”²² kifejezés a modern konfliktusok azon formáira utal, amelyekben a hagyományos katonai műveletek mellett nem hagyományos módszerek is megjelennek, mint például információs hadviselés, kibertámadások, gazdasági nyomásgyakorlás és politikai befolyásolás. Ezek a módszerek gyakran titkosak, megtévesztésen alapulnak, és céljuk a politikai, gazdasági vagy kulturális érdekek érvényesítése. Az igazságos háború elmélete hagyományosan a fegyveres konfliktusok etikai és jogi kereteit vizsgálja, meghatározva azokat a feltételeket, amelyek mellett egy háború igazságosnak tekinthető. A hibrid hadviselés komplexitása azonban új kihívások elé állítja ezt az elméletet, mivel a hibrid módszerek gyakran nem illeszkednek a hagyományos háborús kategóriákba. A hibrid háború etikájának vizsgálata során felmerül a kérdés, hogy miként alkalmazhatók az igazságos háború elméletének kategóriái a hibrid hadviselés különböző módszereire, például a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére, az információs hadviselésre és az autonóm fegyverrendszerek alkalmazására. A cél az, hogy azonosítsuk azokat a közös pontokat, amelyek alapján kialakíthatók az igazságos hibrid háború elméletének alapelvei. A hibrid háború etikája arra törekszik, hogy az igazságos háború elméletének kereteit kiterjessze a modern, összetett konfliktusformákra, biztosítva ezzel az etikai iránymutatásokat a hibrid hadviselés különböző aspektusaira. A hibrid hadviselés a konfliktusok sokoldalú megközelítésére utal, amely a hagyományos katonai taktikát olyan szabálytalan módszerekkel kombinálja, mint a kibertámadások, félretájékoztatási kampányok és gazdasági kényszer. A stratégiák ezen keverékének célja, hogy kihasználja az ellenfél sebezhetőségét különböző területeken, gyakran elmosva a határvonalat a háború és a béke között. A hibrid hadviselés etikai szempontjai összetettek, mivel a hagyományos igazságos háború elmélet elsősorban a hagyományos konfliktusokkal foglalkozik. Boda Mihály munkájában azt kutatja, hogy az igazságos háború elméletének alapelvei hogyan adaptálhatók a hibrid hadviselés erkölcsiségének értékelésére. Olyan keretrendszert javasol, amely értékeli a különféle hibrid taktikák etikai vonatkozásait, beleértve a hírszerzési műveleteket, az információs hadviselést és az autonóm fegyverrendszerek bevetését. A hibrid hadviselésben jelentős etikai kihívást jelent a harcosok szándékos integrálása a polgári lakosságba, ami megnehezíti a különbségtételt a katonai célpontok és a nem

²² BODA 2022: 95–108; 2024d, NOSSEL 2004, NYE 1990; 2004; 2009.

harcolók között. Ez a taktika nehéz döntésekre kényszeríti a szemben álló erőket, ami gyakran polgári áldozatokkal is jár, és ezzel megkérdőjelezi a háborúban kialakult etikai normákat. Továbbá a kiberhadműveletek alkalmazása a hibrid hadviselésben kérdéseket vet fel a hagyományos etikai keretrendszerek alkalmazhatóságával kapcsolatban. A kibertámadások névtelensége és globális hatóköre bonyolítja az elszámoltathatóság és az arányosság kérdéseit, amelyek az igazságos háború elméletének kulcsfontosságú elemei. Az etikusok amellett érvelnek, hogy új iránymutatásokat dolgozzanak ki a kihívások kezelésére, biztosítva, hogy a kiberműveletek betartsák az igazságosság elveit, és minimálisra csökkentsék a civileket érő károkat. Összefoglalva, a hibrid hadviselés etikai értékelése szükségessé teszi a meglévő morális keretek újbóli vizsgálatát, hogy figyelembe vegyék az alkalmazott sokféle és gyakran kétértelmű taktikát. Az olyan tudósok, mint Boda Mihály, hozzájárulnak ehhez a diskurzushoz az igazságos háború elméletének adaptációival, amelyek célja, hogy etikai útmutatást adjanak a modern, hibrid konfliktusok kontextusában.

Összegzés

Jelen tanulmány foglalkozott a 20. és 21. századi fejleményekkel is, beleértve a preemptív és preventív háborúk kérdéskörét, valamint az új típusú konfliktusok, például a hibrid hadviselés és a terrorizmus elleni harc kihívásaival az igazságos háború elméletének szempontjából. A modern háború fogalma a 18. századtól kezdve alakult ki, különösen a 19. és 20. században, amikor a technológiai fejlődés, az ipari forradalom és a politikai változások jelentős hatást gyakoroltak a hadviselésre. A modern háború jellege radikálisan megváltozott, és új erkölcsi, jogi és filozófiai megközelítéseket eredményezett. A kockázatkerülés és a posztheroikus hadviselés megjelenése, valamint a drónok és precíziós fegyverek használata csökkentette a katonák közvetlen veszélyeztetettségét, de új kihívásokat is jelentett a hagyományos katonai erények, mint például a bátorság megítélésében. Az egyes háborúk elméleti és etikai aspektusait is újra kell vizsgálni, például a proxyháborúk és hibrid hadviselés kapcsán. A hibrid háború olyan komplex konfliktust jelent, ahol a hagyományos katonai műveletek mellett nem hagyományos módszerek, mint például kibertámadások, információs hadviselés, gazdasági nyomásgyakorlás és politikai befolyásolás is szerepet kapnak.²³ Ezek a módszerek új etikai kihívások elé állítják az igazságos háború elméletét, mivel gyakran nem illeszkednek a hagyományos háborús kategóriákba. A hibrid hadviselés etikájának vizsgálata során új kérdések merülnek fel, például a nemzetbiztonsági szolgálatok, az információs hadviselés és az autonóm fegyverrendszerek alkalmazásának etikai vonatkozásai. A kibertámadások globális és névtelen jellege bonyolítja az elszámoltathatóság és az arányosság kérdéseit. A modern hibrid hadviselésben a katonák és a civilek közötti határok elmosódása, valamint a harcosok szándékos integrálása a civil lakosságba új dilemmákat hoz a háborús etikában. Ezek a dilemmák azonban már egy másik szaktanulmány alapjait szolgálják.

²³ BRZEZINSKI 2017: 65; 2013: 44.

Felhasznált irodalom

- ARENDE, Hannah (2002): *A sivatag és az oázisok*. Budapest: Gond–Palatinus.
- BODA Mihály (2017a): Az erkölcs és a morál katonai jelentősége. *Honvédségi Szemle*, 145(4), 88–98. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/124612>
- BODA, Mihály (2017b): Soldiers's Autonomy and Military Authority. In OLSTHOORN, Peter H. J. (szerk.): *Military Ethics and Leadership*. Leiden: Brill–Nijhoff, 150–167. Online: https://doi.org/10.1163/9789004339590_008
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései*. I. kötet. Budapest: Ludovika, 95–108.
- BODA Mihály (2023): A proxyháború filozófiai és etikai megközelítésben. *Hadtudományi Szemle*, 151(6), 27–39. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.6.3>
- BODA Mihály (2024a): A háború természetéről: a háború mint a vitás kérdések rendezésének eszköze. *Hadtudományi Szemle*, 17(3), 53–69. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2024.3.4>
- BODA Mihály (2024b): A háború természetéről: a háború értelme. *Hadtudományi Szemle*, 17(4), 5–21. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2024.4.1>
- BODA Mihály (2024c): A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján. *Hadtudományi Szemle*, 152(3), 113–125. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>
- BODA, Mihály (2024d): Hybrid War: Theory and Ethics. *AARMS*, 23(1), 5–17. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.1>
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2013): *Stratégiai Vízión. Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2017): *A nagy sakktábla*. Ford. Hruby József. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- FARKAS Ádám – PONGRÁCZ Alex (2018): Az állam fegyveres védelmének állam- és jogelméleti alapjai. In FARKAS Ádám (szerk.): *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*. Budapest: Dialóg Campus, 9–30.
- GRIMM, Dieter (2002): Das staatliche Gewaltmonopol. In HEITMEYER, Wilhelm – HAGAN, John (szerk.): *Internationales Handbuch der Gewaltforschung*. Wiesbaden: Westdeutscher, 1297–1313. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-322-80376-4_53
- GUDERIAN, Heinz G. (1960): *Erinnerungen eines Soldaten*. Kurt Vowinckel. Online: <https://ia601206.us.archive.org/9/items/heinz-guderian-erinnerungen-eines-soldaten-1960/heinz-guderian-erinnerungen-eines-soldaten-1960.pdf>
- HOBBS, Thomas (1999): *Leviatán*. Budapest: Kossuth.
- HOBBS, Thomas (1839) [1642]: *Opera philosophica quae latine scripsit omnia: in unum corpus nunc primum collecta studio et labore Gulielmi Molesworth*. 2. kötet. Ford. William Molesworth. Bohn, 130–311. Online: <https://archive.org/details/operaphilosophic03hobbuoft>
- KONRÁD György (1964): A célja vesztett háború. *Kortárs*, 8(6), 924–933.
- MACHIAVELLI, Niccolò (2002): *A fejedelem*. Budapest: Kossuth.

- M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András szerk. (2015): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Budapest: Zrínyi.
- MÜNKLER, Herfried (2004): Háborúban vagyunk? Terroristák, partizánok és a háború új formái. *Politikatudományi Szemle*, 13(3), 59–69. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/112518>
- NAGY Miklós Mihály (2017): Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája. In GÖCZE István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest: Dialóg Campus, 107–119. Online: https://fejlesztisprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztisprogramok-uni-nke-hu/Allam_es_katona_web.pdf
- NOSSEL, Suzanne (2004): Smart Power. *Foreign Affairs*, 83(2), 131–142. Online: <https://doi.org/10.2307/20033907>
- NYE, Joseph S. Jr. (1990): Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. Online: <https://doi.org/10.2307/1148580>
- NYE, Joseph S. Jr. (2004): The Decline of American Soft Power. Why Washington Should Worry. *Foreign Affairs*, 83(3), 16–20. Online: <https://doi.org/10.2307/20033972>
- NYE, Joseph S. Jr. (2009): Get Smart. Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88(4), 160–163. Online: <https://www.jstor.org/stable/20699631>
- PONGRÁCZ Alex (2020): *A nemzetállamok és új szabályozó hatalmak a globális erőterben – avagy megszélídíthető-e a globalizáció?* Budapest: Dialóg Campus.
- SCHMITT, Carl (2002): *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford., vál., szerk.: Cs. KISS Lajos. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor.
- WEBER, Max (1998): A politika mint hivatás. In: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris, 156–210.

Ollári Viktor¹

A technológiai szingularitás és a tömegpusztító fegyverek egyes hasonlóságai és különbségei

Certain Similarities and Differences Between the Technological Singularity and Weapons of Mass Destruction

Absztrakt

Alig két éve még kevesen feltételezték a mesterséges intelligencia (MI) napjainkra megvalósuló, robbanásszerű fejlődését. Jelen tanulmány a technológiai szingularitást megalapozó technológiákat, ezen belül hangsúlyosan az MI mint a tömegpusztító fegyverekkel összevethető hatást megvalósító technológiákat elemzi. Kvantitatív adatgyűjtés révén kiválasztott releváns szakirodalmak elemzésével vizsgáltam, hogy milyen mértékben vethető össze az MI diszruptivitása a tömegpusztító fegyverekével; képes lehet-e az MI közvetlenül is pusztító hatást kifejteni, illetve azt, hogy lehetséges-e a szabályozása az első hidegháború idején megismert jogi instrumentumokkal.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, MI, technológiai szingularitás, tömegpusztító fegyverek, WMD

Abstract

A few experts would have predicted such explosive growth of artificial intelligence (AI) now barely two years ago. This paper analyses the technologies that underpin the technology singularity, focusing on AI as a technology with effects comparable to weapons of mass destruction. Through quantitative data collection, selected relevant literature is analysed to examine the extent to which the disruptiveness of AI can be

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Műszaki Doktori Iskola, e-mail: ollari.viktor@protonmail.com

compared to WMD, whether AI can have a direct destructive impact and whether it can be regulated by the legal instruments known during the Cold War I.

Keywords: Artificial Intelligence, AI, Technological Singularity, Weapons of Mass Destruction, WMD

Bevezető

Míg 2022 elején kevesen feltételezték, hogy megvalósulhat a mesterséges intelligencia (MI) ilyen arányú, mindennapi, széles körű alkalmazása, addig 2023 januárjában a ChatGPT regisztrált felhasználóinak száma elérte a 100 milliót. 2023 végére közel 2 milliárdan látogattak el az alkalmazás weboldalára, 2024 decemberében már heti 300 millió aktív felhasználót szolgált ki.² Szintén a tudományos fantasztikum világába sorolták számosan, hogy a nagy nyelvi modellek (LLM³) számos területen elérik, vagy akár meg is haladják a humán kompetenciákat a 2020-as évek közepéig.

Az MI stratégiai jellegét erősíti a tény, hogy a technológia vezető hatalmai (USA, Kína) legfelsőbb politikai szinten kezdeményeztek egyeztetéseket a vonatkozó kontrollmechanizmusok kialakítása érdekében.⁴

Az MI fejlődésének sarokköveiként értékelhető a fejlesztéséhez, működéséhez és folyamatos adaptálódásához szükséges minőségi adatok mennyisége,⁵ illetve ezen információtömeg „gyors” elérését/áramlását biztosító, nagy megbízhatóságú IKT-infrastruktúra⁶ rendelkezésre állása. Halála előtt kevéssel Neumann János hipotetikus jelleggel megfogalmazta, hogy a tudomány és technológia egyre gyorsuló fejlődése a jövőben olyan paradigmaváltást (szingularitást) hoz létre, amelyet követően „az emberi élet, ahogyan azt eddig ismertük, nem folytatódhat”.⁷

Jelen tanulmányban a napjainkat befolyásoló technológiai hármás (MI–5G/6G–IoT) lehetséges paradigmaváltást okozó szimbiotikus hatását⁸ értem a technológiai szingularitás (TS) fogalma alatt; szem előtt tartva a TS definícióját, amely szerint az MI egy adott ponton képessé válik önmaga rekurzív fejlesztésére, önmagánál fejlettebb megoldások létrehozására.⁹

A hazai és külföldi szakirodalom, ennek hiányában a téma neves és elismert szerzői publikációinak tanulmányozásával, elemzésével és értékelésével megvizsgálom, milyen mértékben feleltethető meg az MI és a tömegpusztító fegyverek hatása; igazolható-e, hogy az MI képes lehet közvetlen diszruptív hatást kiváltani; illetve, hogy lehetséges-e az MI „fegyverkezési versenyt” az első hidegháborúban alkalmazott fegyverkorlátozási jogi instrumentumokkal szabályozni.

² WIGGERS et al. 2025.

³ Large language model.

⁴ DEPP 2024.

⁵ Pl. az IoT-technológia, big data stb. forrásokból származó adattömeg.

⁶ 5G, kiemelten 6G, a jövő technológiáját illetően a kvantumkommunikáció.

⁷ ULAM 1958: 6.

⁸ MCCAIN 2023.

⁹ SEEWALD 2022: 94–95.

Technológiai alapozás

A TS megvalósulásának szűk keresztmetszeteit technológiai oldalról vizsgálva, az egyre növekvő mennyiségű, dinamikus frissülő, strukturált adatok¹⁰ rendelkezésre állása és adatok közel valós idejű továbbítását biztosító, nagy megbízhatóságú IKT-hálózatok (elsődlegesen 5G/6G) megfelelő penetrációjú globális alkalmazása szükséges minimumként azonosítható.

Az új generációs mobilkommunikációs hálózatok már egyértelműen az informatikai hálózatok körébe sorolhatók, kiegészítve mindezt a szoftverizáció és virtualizáció funkcióival és a szabványokban megfogalmazott „mindenhol jelen lévőség” igényével, különösen a 6G tekintetében.¹¹ Az 5G képességportfóliója három jellemző köré csoportosítható:¹²

- nagyszámú felcsatlakoztatott eszköz kiszolgálása (mMTC¹³),
- nagy sebességű adatátvitel (eMBB¹⁴),
- megbízható és egyben rövid késleltetési idejű kommunikáció (uRLLC¹⁵).

A 6G-vízió¹⁶ olyan technológiai ökoszisztémát vázol, amely biztosítani képes, hogy a Föld népességének túlnyomó része fenntartható, magas biztonsági szintű kibertérhez kapcsolódhasson.¹⁷ A 6G szinte korlátlan mennyiségű, közel teljes körű, számos dimenzióból megközelített/feldolgozott, releváns információ közel azonnali elérését biztosíthatja a felhasználó entitások számára.

Elfogadva azon definíciót, amely szerint IoT-megoldásnak tekinthető minden olyan eszköz, amelyek egymással összekapcsolódva infrastruktúrát alkotnak, biztosítva a hozzáférést az egyes infrastruktúra-elemek (azok csoportja/egésze) által generált/gyűjtött adatokhoz (és/vagy aktuátorként viselkedni); gyakorlatilag az IoT-kategóriába sorolható minden, hálózathoz csatlakozni és adatgenerálásra/-gyűjtésre képes megoldás.¹⁸

A mesterséges intelligencia vonatkozásában az EU MI Rendelet¹⁹ vonatkozó definícióját veszem alapul, amely szerint az MI „olyan gép-alapú rendszer, amelyet úgy terveztek, hogy különböző szintű autonómiával működjön, és amely explicit vagy implicit célok érdekében képes olyan kimeneteket létrehozni (például előrejelzések, ajánlások, döntések), amelyek befolyásolják a fizikai vagy virtuális környezetet”.

Ami az MI generációit illeti, különböző megfogalmazások alatt két fő fejlesztési hullámot különítenek el a szakértők:²⁰

¹⁰ Egyebek mellett nagy tömegű IoT-ökoszisztémára támaszkodva.

¹¹ TÓTH 2023: 79.

¹² TÓTH 2023: 57.

¹³ *Massive machine type communication* – pl. IoT-eszközök, gép-gép kommunikáció kiszolgálása.

¹⁴ *Enhanced mobile broadband* – nagy tömegű adatátvitelt igénylő forgatókönyvek, pl. virtuális és kiterjesztett valóság (VR, AR) kiszolgálása.

¹⁵ *Ultra reliable low latency communications* – pl. távsebészet, önzetető és pilóta nélküli járművek kiszolgálása.

¹⁶ ITU-R M.2160-0 (11/2023).

¹⁷ SINGH et al. 2025.

¹⁸ OLLÁRI 2024a; 2024b.

¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 Rendelete.

²⁰ BÁNKÚTY-BALOGH 2022: 104–106; BODA 2024b.

1. „Gyenge,” vagy „szűk” MI (ANI²¹) – a korunkban létező, jól strukturált (címkézett) adatkészletekkel tanított, adott környezetben működő, feladat-specifikus (például képtartalom-elemzési) megoldások. Ezen modellek emberi képességeket imitálnak, de az ezeket igénylő feladatokat nagyságrendekkel gyorsabban és sokszor hatékonyabban képesek végrehajtani.
2. „Erős”, vagy „általános” MI (AGI²²) – az általános célú MI-modellek²³ megjelenésével a közeljövő időtávjába átkerülő, az emberi intelligenciával egyenértékű, nem címkézett adatkészletekkel „tanított”, absztrakciós és adaptációs képességgel rendelkező, emberi döntésekre képes MI.

Az AGI megvalósulását számos szakértő 15 éven belül nem tartja reálisnak. Részben a számítási kapacitások telítődésére, az ehhez szükséges energia korlátosságára és a tanításhoz rendelkezésre álló adatok elégtelenségére hivatkozva. Mások mellett érvelnek, hogy az MI bevonása az MI-kutatásokba hozhat olyan nem várt eredményeket, új megközelítéseket hardver és „szoftver” (algoritmus) szinten, amelyek robbanásszerű fejlődést generálva, akár már öt-tíz éven belül az AGI-korszakba „taszíthatják” az emberiséget.²⁴

A jövőbeni harmadik stáció az emberi intelligenciát meghaladó mesterséges szuperintelligencia (*technológiai szingularitás*).²⁵

Jelenünket érintően a nagy nyelvi modellek (LLM) alkalmazása – fejlesztési (gyermek-) „betegségei” ellenére – érzékelhetően kezdi befolyásolni világunkat.²⁶ A 2024-es évben jelentős előrelépést könyvelhetett el az iparág. A technológia fejlődését jól szemlélteti, hogy 2024-ben az úgynevezett MMLU²⁷ benchmarkteszten a szakértői szinttől (89,8%) legfeljebb négy százalékpontos eltérési határon belül teljesített a nagyobb LLM-ek közel 50%-a. A GPQA²⁸ teszten még jobban teljesítettek az emberek, de már két modell (Claude 3.5 Sonnet, Gemini 2.0 Flash) az emberi szakértői szintet (65,4%) elérve, annak közelében teljesít, míg az OpenAI o1 jelentősen meghaladva azt 75,7%-ot ért el. Szükséges rávilágítani, hogy a nem szakértői szint a GPQA esetén 33,9%, amelyet az újabb jelentősebb LLM-ek majd mindegyike túlszárnyal.²⁹ A 2024. december végén elérhetővé tett, magas érvelési képességekkel jellemzett OpenAI o3 az első LLM, amely felülmúlta (76%) az emberi válaszadókat az ARC-AGI³⁰ teszten, illetve a legjobb 200 humán kódíró közé került. Ami a modell matematikai képességeit illeti, 2,2%-os eredményt ért el a kimagasló nehézségű

²¹ Artificial narrow intelligence.

²² Artificial general intelligence.

²³ Pl. OpenAI ChatGPT.

²⁴ ASCHENBRENNER 2024; RODRÍGUEZ 2024.

²⁵ KOVÁCS–GURÁLY 2023: 13.

²⁶ MADIEGA 2023.

²⁷ *Measuring massive multitask language understanding* (nagy tömegű, többfeladatos nyelvi megértés mérése), ismereteket felmérő teszt matematika, történelem, IT-tudományok, (USA) jog és történelem stb. témakörökben. HENDRYCKS et al. 2021.

²⁸ *Graduate-level Google-proof Q&A* (főiskolai szintű, Google-biztos kérdés-felelet), biológia/fizika/kémia tematikájú, kiemelten nehéz kérdéseket tartalmazó tesztkészlet. REIN et al. 2023.

²⁹ Lásd: <https://www.vellum.ai/llm-leaderboard>

³⁰ *Abstract and reasoning corpus – artificial general intelligence* (elvonatkoztatási és érvelési korpusz – általános mesterséges intelligencia).

FrontierMath teszten, amelyet minden eddigi modell csak 2%-ra tudott teljesíteni; illetve a középiskolás „matekzszenik” színvonalát elérő, illetve meghaladó szinten (96,7%) teljesítette az AIME³¹ feladatsort.³²

Az MI-megoldások olyan védelmi/nemzetbiztonsági célokra is felhasználhatók, mint fordítási és kommunikációtámogató feladatok, az állomány egészségügyi és bevetetőségi állapotának felmérése, előrejelzése, fenyegetésdetektálás és valós idejű helyzetértékelés, célmeghatározás, kiképzés és gyakorlat szimuláció, műveleti/taktikai/logisztikai/karbantartási tevékenységek akár prediktív jellegű támogatása, kibervédelem, multimédiás (hang, kép stb.) tartalomelemzés,³³ autonóm járművek vezérlése.³⁴ Az LLM-ek, kiaknázandó elemző-értékelő, generatív (például jelentéskészítő) és döntéstámogató képességeiket, rendkívül rövid időn belül intenzív alkalmazhatósági vizsgálatok tárgyává váltak a védelmi és a nemzetbiztonsági szférában. Továbbá korán megkezdődtek a stratégiai tervezést és a nemzetközi döntéshozatali támogató alkalmazhatóságukat vizsgáló kutatások. Mindemellett, az USA légierje (mások mellett) képzési, „háborús játékokhoz” is felhasználta a technológiában rejlő lehetőségeket.³⁵ Az USA hírszerzési közösségét összefogó Nemzeti Hírszerzési Igazgató Hivatala (ODNI³⁶) a Carnegie Mellon Egyetem bevonásával vizsgálta az LLM-ek alkalmazásának kivitelezhetőségét,³⁷ aminek eredményeként olyan megoldások születtek, mint a META Llama alapjain nyugvó „Defense Llama”.³⁸

Nyilvánossá vált tanulmányok rámutatnak arra, hogy a kínai szakértőket is élenként foglalkoztatja az LLM-ek alkalmazhatósága. A META Llama-13B és a Stanford Egyetem erre alapozott Vicuna-13B modelljének továbbfejlesztéséből létrehozott ChatBIT, az érintett publikáció megállapítása szerint, magas hatékonysággal ismeri fel az árnyalt/összetett katonai információ kontextusokat. Elemzési képességei (például fegyverrendszerek hatékonyságának értékelése) rendkívül magas szintűek; a kutatók alkalmasnak látják rendszerbe állításra információkinyerő, helyzetelemzési és művelettámogató célokra.³⁹

MI-hidegháború (?)

Keegan érvelése szerint a háború, megkülönböztetve annak rituális és abszolút (clauswitzi) verzióját, a kultúra folytatása más eszközökkel.⁴⁰ A hidegháború szempontjából a keegan-i rituális háború jellemzői⁴¹ figyelemre méltóak. Otterbein megközelítésében

³¹ American invitational mathematics examination (amerikai meghívásos matematika vizsga).

³² GLAZER et al. 2024; URISTA 2024.

³³ Arc (és egyéb biometrikus jellemzők), járművek, fegyverzet, egyéb eszközök, érzelmek stb. detektálása/azonosítása.

³⁴ OLLÁRI-SURÁNYI 2024.

³⁵ CABALLERO-JENKINS 2024.

³⁶ Office of the Director of National Intelligence.

³⁷ GALLAGHER et al. 2023.

³⁸ Lásd: <https://scale.com/blog/defense-llama>

³⁹ CHEUNG 2024.

⁴⁰ KEEGAN 2002; BODA 2024b: 106.

⁴¹ Megegyezésem alapon zajlik, célja nem a pusztítás, hanem a bátorság felmutatása, kiállás a becsületért, mindkét fél győztesnek érezheti magát (döntetlenre hozzák ki).

a rituális háború az ellenfél erejének felmérését, tesztelését szolgálja.⁴² A hidegháború alatt a szemben álló felek között voltak kisebb közvetlen súrlódások, proxyháborúk,⁴³ folyamatosan zajlott a szemben álló felek erejének tesztelése, de széles skálájú eszkaláció nem történt. A szembenállás milyenségét számos, közösen lefektetett szabály keretezte, köztük számos olyan, amelyek alapvető célja volt a forró háborúvá válás megelőzése.

Barry Buzan definíciója szerint, a hidegháború a „nemzetközi rend és hatalom kapcsán kialakuló tartós és jelentős politikai konfrontáció, amelyet az erős védelmi dilemma miatt egyik fél sem akar forró háborúval megoldani”.⁴⁴ Az Új/második hidegháború kezdetét illetően számos időpontot fogalmaztak meg kutatók. 2014-től (a Krím orosz megszállása), 2018-on át (Kína–USA) technológiai és kereskedelmi háború kiéleződése, 2022-ig (orosz–ukrán konfliktus) több dátum is felmerül. Mások arra mutatnak rá, hogy karakteresen elkülönülő, az egyes tömbök „lakossága” által tömegesen követhető ideológiai különbségek nem alakultak ki 2022-ig a szemben álló felek, blokkok⁴⁵ között, és a blokkok még ma is több szálon kötődnek egymáshoz. Az „első hidegháború” idején a szemben álló feleknél előállított tömegpusztító fegyverek mennyisége ösztönözte a forró, közvetlen konfliktusok kerülését, mivel a nukleáris eszkaláció az egész Földet érintette volna, s ez egy úgynevezett „erős védelmi dilemmát” generált. További „hidegháborús” kritérium az ideológia, amelyért az érintettek harcolni is hajlandóak.⁴⁶ Ez a feltétel napjaink konfliktus-keretrendszeréből hiányzik, így leginkább „küzdelemre érdemes vitákról”⁴⁷ beszélhetünk.⁴⁸

Az MI-hidegháború kérdését vizsgálva felmerül a kérdés: azonosítható-e tömegpusztító fegyverként (WMD⁴⁹) a TS és annak központi magja az MI? Lehetséges „erős védelmi dilemma” létrehozása MI-alapokon? A *Hadtudományi Lexikon* szócikke szerint WMD-ként definiálható az, ami „a többi fegyverhez képest, azonos körülmények esetén, hatásai sajátos jellegénél és méreteinél fogva, viszonylag rövid idő alatt rendkívül nagymértékű pusztítást okoznak az élőerőben, a haditechnikai eszközökben, az épületekben, valamint más létesítményekben”.⁵⁰ Habár készültek forгатatókönyvek a nukleáris fegyverek korlátozott alkalmazására, a szakértők megalapozottan feltételezik, hogy ezen szcenáriók megvalósíthatósági valószínűsége alacsony, és valószínűbb a széles körű eszkaláció. Ez az első csapásváltás során százezer halálát eredményezi, ezzel lenullázva a clausewitz-i politikai érdek jelentőségét, hiszen ezt követően bármely politikai (és társadalmi, nem extrém ideológiai) cél irrelevánssá válik.⁵¹

Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy önmagában az MI nem felel meg a WMD-definíciónak. Azonban a TS keretein belül, ahol IoT-ként azonosítunk minden

⁴² OTTERBEIN 2004; BODA 2024b: 106.

⁴³ Andrew Mumford (2013): „Olyan konfliktus, amibe harmadik fél indirekten avatkozik be azzal a céllal, hogy befolyásolja annak a stratégiai kimenetelét az általa támogatott fél számára.” BODA 2024a.

⁴⁴ BUZAN 2024.

⁴⁵ Euroatlanti térség – BRICS(+) formáció.

⁴⁶ Zéróösszegű ideológiai polarizáció.

⁴⁷ Gazdasági vagy politikai hatalom, kulturális befolyás érdekében.

⁴⁸ BUZAN 2024.

⁴⁹ Weapon of Mass Destruction.

⁵⁰ KRAJNC 2019: 1099.

⁵¹ BODA 2024b.

olyan eszközt, amely lehetővé teszi az MI számára, hogy WMD-t hozzon létre és/vagy vezéreljen, valójában közelítünk az erős védelmi dilemmához.

Kissinger és Allison három alapvető eltérést azonosít az MI és a WMD-k között. Először is, az MI-fejlesztések jelentős részét privát entitások folytatják, számukra másodlagosak a nemzeti biztonsági tényezők (első a profit). Másodszor, az MI-fejlesztés – összevetve a nukleáris WMD-kkel – olcsóbb és egyszerűbb; továbbá a nukleáris fegyverek fejlesztése relatíve jól nyomon követhető, szemben az ellenfél MI képességeinek azonosításával. Harmadszor, az MI-technológia fejlesztése jelentősen gyorsabb, mint a fegyverrendszereké. Az MI-verseny szempontjából problematikus, hogy míg a nyugati társadalmak fejlesztési eredményeinek többsége azonnal ismertté válik, csak közvetett információkkal rendelkezünk Kína valódi MI-képességeiről.⁵² Az élvonalbeli MI-fejlesztések néhány technológiai szuperhatalom⁵³ kisszámú entitásának kezében van, a rohamos gyorsaságú fejlesztések eredményeként a korábbi generációk olcsóbbá válnak, és proliferációjuk felgyorsul. Az MI fegyverkorlátozás jellegű szabályozását a gyors fejlődés és a nem nyomon követhető képességmentő nagyban nehezíti. Kissinger és társai „az MI alkalmazásával kapcsolatos általános felelősségtudat és következmények tudatos felmérésének képességében” jelölik meg a probléma megoldását, mivel a jogszabályok és megállapodások szinte kizárólag reaktív jellegűek lehetnek, ami az MI fejlődését tekintve nem elégséges. Mindettől függetlenül, a szerzők javaslatot tettek arra, hogy az USA és Kína között még az előtt önkorlátozó megállapodás szülessen, hogy az MI az államok biztonsági komplexumának elemévé váljon.⁵⁴

A médiában egyre gyakoribbak az MI önálló támadási képességeire utaló tartalmak, és a közvélemény tudatában megjelent az MI-szorongás.⁵⁵ Illetve, a szorongásnak táptalajt adhatnak mindazon publikus hírek és információk, amelyek nyilvánvalóvá teszik az átlagpolgár számára, hogy az államigazgatás és az ipari szféra⁵⁶ aktívan készül az újgenerációs védelem-/biztonságpolitika és hadviselés korára úgy, hogy az USA–Kína MI-fegyverkezési verseny egyértelműen zajlik, és a kissingeri „fegyverzetkorlátozó megállapodások” még váratnak magukra. Ellenben a Biden-adminisztráció egy MI-technológia továbbadását szigorúan korlátozó rendeletet adott ki 2025 januárjában.⁵⁷ Még ha egy „MI-fegyverzetkorlátozási” megállapodás nem is vezetne tényleges eredményre, folyamatos kommunikációt biztosíthatna a felek között, (némi) jobb rálátást egymás képességeire, ezeken keresztül egy (törékeny) stabilitás lenne elérhető úgy, hogy a felek, némi kompromisszum árán, profitálhatnának belőle. A Ballisztikus Rakétaelhárító Szerződés (ABM⁵⁸), vagy Közepes Hatótávolságú Nukleáris Erők korlátozásáról szóló Szerződés (INF⁵⁹) azt a célt szolgálta, hogy a szemben álló felek (hozzávetőlegesen) tisztában lehessenek egymás képességeivel,

⁵² KISSINGER–ALLISON 2023.

⁵³ Elsődlegesen az USA és Kína birtokában.

⁵⁴ KISSINGER–SCHMIDT–HUTTENLOCHER 2023.

⁵⁵ Hasonlatosan az 1980-as évekig tartó, nukleáris háború bekövetkeztét vizionáló „nukleáris-szorongáshoz”. Pl.: KIM et al. 2023.

⁵⁶ Pl. NITZBERG 2025.

⁵⁷ Forrás: <https://www.bis.gov/press-release/biden-harris-administration-announces-regulatory-framework-responsible-diffusion>

⁵⁸ Anti Ballistic Missile Treaty.

⁵⁹ Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty.

illetve lehetőség szerint ne legyenek olyan eszköz birtokában, amely túlzott paranoiát okozva világégest generálhatna.⁶⁰

Negyedik generációs kitekintés

Míg az ókor és a középkor idején a kockázatvállalásra épülő természetes bátorságot (hősiesség) helyezték piedesztálra,⁶¹ addig az újkor idején – technikailag a második világháború végéig egyértelműen, de az 1980-as évek végéig – a harcos/hős katona ideája tovább élt,⁶² de a hangsúly inkább tevődött át a kockázatok – kiképzési és technikai alapú – menedzselésére (hazaszeretetre épülő bátorság). A második világégest követően az európai civil társadalmak hamarabb, az amerikai társadalom néhány évtized késéssel kezdett érzékenyebben reagálni a katonai érdekérvényesítések áldozati listáira. Így egyre erőteljesebbé váltak azon érdekek, amelyek a saját áldozatok minimalizálását helyezték előtérbe. Ezt felismerve a kisebb/feltörekvő társadalmi csoportok, közösségek változtattak stratégiájukon, sikerre vezetve az egykori gyarmatok függetlenségi küzdelmeit, meghátrálásra kényszerítve az USA-t Vietnámban, a Szovjetuniót Afganisztánban. A William S. Lind és szerzőtársai által 1989-ben megfogalmazott 4. Generációs Hadviselés (4GH) egy, a változó világsszellemre reagáló, a hadviselés egy decentralizált, a politikai/társadalmi/gazdasági/katonai hálózatokat kiaknázó és ezek spektrumain operáló (totális jellegű), nemzeti jellegében homályosuló,⁶³ improvizatív és magasan fejlett (digitális) technológiákat kiaknázó, az információs és pszichológiai műveleteket előtérbe helyező, az előző generációs hadviselés elemeit felhasználó és jellegében a gerillaharc jegyeit is felmutató (aszimmetrikus),⁶⁴ térben és időben korlátozott kiterjedésű, alacsony intenzitású koncepció.⁶⁵ A 4GH-ban egyre nagyobb szerepet kapnak a nem állami szereplők, úgy a „biztonsági vállalkozások”,⁶⁶ mint egyes ügyekhez és/vagy társadalmi csoportokhoz köthető (művelet-végrehajtó, -támogató) entitások.⁶⁷ Az 1990-es évektől fellendülő IT-iparág, különösen a 2010-es évektől, egyre hatékonyabb autonóm és távvezérelhető fegyverrendszereket⁶⁸ volt képes biztosítani a hadseregek számára, amelyek lehetővé tették az élőerő megóvásának maximalizálását, illetve erőteljesen támogatták a 4GH-koncepció megvalósítását a fizikai, információs és kognitív dimenziókban.

Szembeötlő kettősség figyelhető meg az úgynevezett „nyugati” (elsődlegesen az euroatlanti) társadalmak esetén. Habár a szórakoztatóipar által előállított termékek⁶⁹

⁶⁰ MAURER 2018.

⁶¹ Lásd pl. görög, germán hős eposzok.

⁶² Lásd pl. a vietnámi háború kultuszát az amerikai társadalomban.

⁶³ Egyes társadalmi elemek/csoportok, nemzeti, nemzetközi, nemzetek feletti szereplők egyidejű, akár dinamikusán változó összetételű részvételével zajló folyamatok. Egyéni szinten is elmosódik a határ a civil és a katonai szereplők között.

⁶⁴ Nem katonai eszközök, módszerek (társadalmi destabilizálás, információs támadás, kémkedés, célzott támadás személyek vagy objektumok ellen) előtérbe helyezése. BODA 2023.

⁶⁵ BODA 2024a.

⁶⁶ Privát katonai szolgáltatók (*private military contractor, PMC*).

⁶⁷ Szürke- és feketezonás pénzügyi szolgáltatók, terror- és szervezett bűnözéshez sorolt szervezetek, hackercsoportok stb.

⁶⁸ Pl. drónok.

⁶⁹ Kiemelten filmek és „videójátékok”.

egyre erőszakosabbak, a társadalom érzékenysége a szenvedésre általánosságban növekszik. Egyes kutatók, szembe menve a korábban megállapítottaktól, amellet érvelnek, hogy nincs bizonyíthatóan empatikus készségeket csökkentő hatása az erőszakos tartalmak fogyasztásának.⁷⁰ Más megvilágításból vizsgálva a kérdést, kutatók egy része azon álláspontot képviseli, hogy a drónok és egyéb „autonóm fegyverrendszerek”⁷¹ alkalmazói oldalról, a videójátékok világába helyezték át a hadviselést. Egy konzolkezelő számára a kiiktatandó célszemély nem valóságos ember, hanem egy „kiberentitás”, így a megsemmisítése jelentős lelkiismereti problémát nem okoz. Mások felhívják a figyelmet arra, hogy ezen alkalmazások kezelői – a technológia sajátosságai okán⁷² – számos esetben szembesülnek azzal, hogy nem lehetnek biztosak abban, jogos fegyverhasználat történt-e. Továbbá, kifejezetten a drónkezelők esetében ismétlődő feladat lehet egy adott célterület rendszeres megfigyelése, amely során az ott tartózkodókat vizsgálják, kvázi kötődés alakul ki, majd ezt követően támadási parancsot kapnak, amelynek végrehajtása jelentős stresszhatást fejt ki rájuk stb.⁷³ Az MI bevonása, a távvezérelhető és autonóm fegyverrendszerek alkalmazása ezen stresszt csökkentheti. Részben a beérkező információk elemzése révén csökkentik a kezelőkön lévő felelősségstresszt, mivel – ha nem is „hivatalosan” – átvesszi a felelősséget például egy adott képanyag elemzése révén. Ugyan nem (feltétlenül) az MI hajtja végre a likvidálást, de a kezelő hivatkozhat arra, hogy az MI erősítette meg a célt. Amennyiben a teljes vezérlést átvesszi, az emberi elem (és sérülékenységei) kiiktatható, de jelentős mértékben dehumanizálja a szemben álló felet, a szimpla statisztikai hatékonyság vizsgálatának szintjére szorítva műveleti feladatok tervezését és végrehajtását.⁷⁴

Egyes kutatók az MI hadviselésre gyakorolt pozitív (lehetséges) hatásai közé sorolják, hogy a saját élőerő kímélése mellett egy MI-vezérelt (autonóm) fegyverrendszer, amennyiben a hatályos nemzetközi hadijog és egyéb szabályozók és megállapodások figyelembevételével tanították (programozták), minden körülmény között, kifáradástól mentesen biztosítja a végrehajtott művelet jogszabályi megfelelőségét.⁷⁵ A megállapítás elméleti szinten helytálló, de az emberi elem kiemelésével egy hatékony mesterséges entitást kapunk, amely nem rendelkezik olyan tulajdonságokkal, mint nagylelkűség, kímélet. A feladatát magas hatékonysággal végrehajtja. Mindemellett számos olyan kérdés merül fel, amely az emberi kulturális diverzitásra vezethető vissza. Kiragadott példaként, az MI miként ismeri fel nagy hatékonysággal a tényleges megadást és a megtévesztést; miként mérlegel a járulékos (civil) veszteségek tekintetében; a művelet végrehajtását vagy az emberi élet kímélését helyezi előbbre?

A kiberműveletek a 4GH szerves részét képezik. Napjainkra, levonva a 2007-es Észtországot ért és az azt követő jelentősebb kibertámadások⁷⁶ tanulságait, az egyes

⁷⁰ APA 2020, ROY-COLL 2024.

⁷¹ Az a gép, amely közvetlen emberi segítség nélkül képes a környezetét érzékelni, ez alapján döntést hozni és cselekedni. BODA 2022.

⁷² Az adatátviteli csatorna szűk sávzsélessége, a távolságból fakadó átviteli kihívások, interferenciák stb. okán sok esetben nehezen elemezhető képanyag.

⁷³ HIJAZI et al. 2017; CAMPBELL 2021.

⁷⁴ BODA 2024a: 114.

⁷⁵ BODA 2024a:118.

⁷⁶ KOVÁCS 2023: 88–96.

államok, valamint a szövetségeket tekintve a NATO⁷⁷ egyre nagyobb hangsúlyt fektet a kibervédelmi és „kiberelrettentési” (válaszcsepási) képességek létrehozására. Nem lezárt annak vizsgálata, hogy pontosan mi tekinthető „jelentősebb”⁷⁸ támadásnak, és miként biztosítható, hogy az ellencsapás ténylegesen az agresszor katonai szempontból legitim eszközeit érje.

Az MI-alkalmazás szempontjából kiemelt ötödik generációs hadviselés (5GH) elsődlegesen az érzékelés és információ internalizálásának milyenségét igyekszik befolyásolni úgy, hogy a támadás alanya ne legyen tudatában, hogy támadás alatt áll, és hogy éppen elveszíti a háborút. Az 5GH mellett érvelő szerzők szerint az újgenerációs hadviselés alapvető célja az ellenfél társadalmi csoportjainak morális, kulturális befolyásolása úgy, hogy az országukról, társadalmukról, közösségükről, a világról, a politikai folyamatokról alkotott képük a támadó elvárásai szerint torzuljon.⁷⁹ Azaz elsődlegesen tekinthető az információs/pszichológiai műveletek alkalmazása, az „adaptív információs fölény” megszerzése érdekében, ahol a hangsúly a célközönség gondolatainak, véleményének átalakítására, valamint meggyőzésére, esetleg manipulálására helyeződik.⁸⁰

MI-eszkáláció

Egyetlen kifejezéssel összefoglalva a (stratégiai) „bizonytalanság” a legalkalmasabb kifejezés a mesterséges intelligencia hatásának leírására. Egyes szerzők szerint éppen az MI jelenthet megoldást az úgynevezett „bizonytalanság kódének”⁸¹ eloszlására, az irracionális döntések kiszűrésével az élőerő megóvásának hatékonysága is növelhető.⁸²

Érdemes azonban figyelembe venni, hogy ez abban az esetben következhet be, ha az MI hatásköre⁸³ korlátozott és/vagy csak az egyik fél rendelkezik stratégiai, műveleti, taktikai döntéseinek meghozatalát támogató MI-megoldással. Ellenkező esetben megvalósulhat az „MI-eszkáláció”. A döntéstámogató MI-rendszerbe érkező „azonnalos”, nagy tömegű, multimodális adatokat vizsgálva a rendszer azonosíthatja, hogy a szemben álló fél is MI-megoldást alkalmaz, és elkezd ennek megfelelő, irracionálisnak tűnő, hatékony döntéseket hozni, javaslatokat tenni. Más területről hozott példával illusztrálva, egy MI-támogatású chipfejlesztési projekt során a DL modell olyan megoldásokat javasolt, amelyek szignifikánsan túlmutattak az eredetileg becsült végtermék hatékonyságán, funkcióportfólióján, az emberi fejlesztők

⁷⁷ A 2016-os varsói csúcs műveleti területként azonosította a kiberteret, a 2019-es londoni külügyminiszteri találkozó deklarálta és a főtitkári éves jelentés megfogalmazta, hogy egy jelentősebb támadás aktiválhatja a szövetség V. cikkelyét, ezt a 2021-es brüsszeli csúcstalálkozó megerősítette. Lásd KASSAI 2022.

⁷⁸ Hagyományos fegyverekkel összemérhető károkozás. BODA 2024a:117.

⁷⁹ QURESHI 2019.

⁸⁰ HAIG 2022: 116.

⁸¹ Az emberi megismerés korlátaiból fakadó taktikai helyzetértékelési bizonytalanság.

⁸² BODA 2024a: 120–121.

⁸³ Az MI által elérhető adatok köre, mennyisége; döntési kompetenciái, ezek (jogosultsági) horizontális és vertikális kiterjedése stb.

logikáján.⁸⁴ Az MI-eszkáláció egy hatványozottan gyorsuló folyamat, mivel a szemben álló modellek, kvázi GAN⁸⁵-ként, technikailag és szükségszerűen egymást tanítják.

Szükséges szem előtt tartani, hogy amennyiben a szemben álló felek egyaránt AGI-val rendelkeznek, az eszkáláció közel elkerülhetetlen, mivel az alkalmazott modellt döntési gyorsaságát az emberi elme nem képes felülmúlni. Az AGI alkalmazását, korlátozását vállaló fél magas valószínűséggel egyben a vesztes fél lesz. Ezért a felek, egy igen rövid időintervallumot követően kénytelenek lesznek az AGI számára korlátlan cselekvési szabadságot biztosítani.⁸⁶

Az eszkálációt más irányból megközelítve, az LLM-alapú védelmi, nemzetbiztonsági, külügyi döntéshozatalt támogató megoldások esetében szükséges szem előtt tartani, hogy egy LLM az emberi tudás és történelem esszenciája. Ezért logikus végeredményként, ezen modellek sajátosságait vizsgálva a kutatók azon eredményre jutottak, hogy hajlamosak a nemzetközi események kinetikus (szélsőséges) eszkálálására.⁸⁷

Igazságos MI-alkalmazás

Figyelemmel a 4GH jellemzőire, a tényleges katonai erő alkalmazásától eltekintve, problematikus magas biztonsággal elkülöníteni az általános diplomáciai tevékenységet, a geoökonómiai eszköztár mindennapi alkalmazását ezek 4GH-célú érvényesítésétől, a nemzetbiztonsági szolgálatok hibrid hadviselést támogató tevékenységétől.

A nemzetbiztonsági érdek hazai megközelítését az Nbtv.⁸⁸ 74. § a) bekezdése tisztázza, amely a jogalkotó szerint Magyarország függetlenségének (szuverenitásának) biztosítása, alkotmányos rendjének védelme. Ez összevethető az „igazságos hírszerzés” elmélete szerinti célportfólióval.⁸⁹ Tekintettel arra, hogy a nemzetbiztonsági entitások sok esetben nem tények, hanem a feltételezések alapján vizsgálódnak, az MI alkalmazása ennek támogatására egyrészt lehetőséget biztosít feltételezések gyors alátámasztására, illetve az MI olyan feltételezésekre is „javaslatot tehet”, amelyeket az illetékes szolgálatok elemző-értékelő feladatot ellátó munkatársai nem vettek figyelembe. Az „MI-eszkáláció” lehetősége ezen esetben is fennáll, mivel az alkalmazott MI- (például LLM-) modellek mintafelismerő képessége felderítheti, amennyiben egy ellenérdekelt fél/ország MI-támogatású nemzetbiztonsági tevékenységet folytat és ennek megfelelő „javaslatokat” tesz, amit szignifikáns valószínűséggel – viszonylag rövid idő alatt – az ellenérdekelt fél MI-je is azonosít, és ennek tükrében módosítja kimeneti eredményeit (ajánlásait). Hasonlóan ítéltethető meg az MI alkalmazása az „igazságos információs műveletek” esetében is. Az autonóm – *on-the-loop*⁹⁰ vagy *out-of-the-loop*⁹¹

⁸⁴ KARAHAN et al. 2024.

⁸⁵ *Generative adversarial network* – generatív versengő hálózat.

⁸⁶ BODA 2024b.

⁸⁷ A vizsgált modellek (GPT-4, GPT-3.5, Claude 2, Llama-2-Chat, GPT-4-Base) mindegyike „eszkálált”, a GPT-3.5, Llama-2-Chat, GPT-4-Base javasolta az atomfegyverek bevetését. RIVERA et al. 2024.

⁸⁸ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.

⁸⁹ Az állam területének, politikai életének (beleértve gazdasági és stratégiai érdekeit), kultúrájának védelme. BODA 2022: 97.

⁹⁰ Az emberi felügyelet, beavatkozási lehetőség a cselekvési „hurokban” marad.

⁹¹ A cél meghatározását és az eszköz aktiválását követően nincs lehetőség emberi beavatkozásra, az ember kikerül a cselekvési „hurokból”.

– fegyverrendszerek tekintetében a már említett jogkövetés vs. hatékonyság és kiszámíthatóság paradoxon vet fel számos kérdést. Különösen az *out-of-the-loop* megoldások esetében kényes a felelősség kérdése, mivel az aktiválást követően az eszköz várható viselkedése nem szükségszerűen ismert az alkalmazást elrendelő számára, illetve téves gyártói információk alapján hozza meg a bevetést elrendelő döntését. Magától értetődően az autonóm fegyverrendszer felelőssége sem értelmezhető.⁹²

A fentiek alapján, az MI igazságos, felelős alkalmazásának sarokköve a lehetséges következmények ismerete, ezek megbecslésének képessége. Ez már egy új típusú, az MI alkalmazásának sajátos velejáróit kezelni képes politikai/gazdasági/katonai/rendvédelmi vezetői mentalitást igényel.

Tudomány és gazdaság

A Thomas Friedman (2005) által felvázolt, az internet révén megalapozott „Globalizáció 3.0” előnyeit kiaknázó Kína a 2010-es évekre potenciális kihívóvá vált az USA és a „Nyugat” számára.⁹³ Ezt kezelendő, részben nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva, 2019-ben (Trump-adminisztráció) az USA aktívan blokkolni kezdte a kínai vállalatok és egyéb entitások hozzáférését fejlett chiptechnológiákhoz, illetve az azok előállítását biztosító megoldásokhoz (például EUV-⁹⁴ litográfia). 2022-ben ezt a Biden-adminisztráció kiegészítette a chiptervezés terén etalonnak számító EDA szoftver elérhetőségének korlátozásával. Ezzel, a hivatalosan elfogadott álláspont szerint, Kína 1–3 generációval elmaradt a versenytársak mögött, és nem képes 7 nanométeresnél (nm) fejlettebb chiptechnológia megvalósítására, míg a TSMC már 4 és 3 nm-es chipeket szállít az MI-technológia alapjának számító NVIDIA H100 és B100, B200 GPU-kba.⁹⁵ A korlátozások azonban ösztönözték a kínai belső innovációs folyamatokat. A távol-keleti ország az EU K+F-költségével közel azonos (200+ Mrd EUR) összeget fordított új technológiák fejlesztésére 2022-ben.⁹⁶ A chiptervezés és -gyártás terén bevezetett USA-korlátozások alternatív lehetőségek – például fotonikus chiptechnológia és a chipre integrált úgynevezett optikai neurális hálózatok (ONN⁹⁷) – vizsgálatára sarkallták a kínai kutatókat.⁹⁸

A TS-triád elemei tekintetében Kína és az USA előnye nehezen behozható a követők számára. Az MI-t támogató „fejlett integrált áramkörök tervezése és gyártása” területén Kína jelentősen lekörözte vetélytársait, a top 10%-ba tartozó, magas idézettségű tudományos publikációk arányát tekintve (lásd 1. ábra).

⁹² BODA 2022.

⁹³ OLLÁRI 2024b: 246.

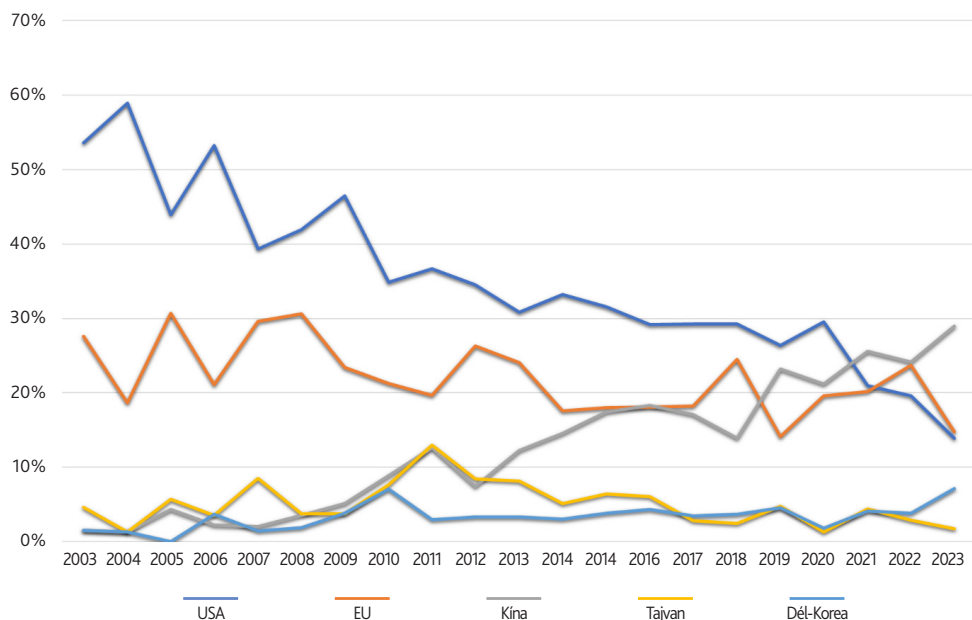
⁹⁴ Extrém ultraibolya.

⁹⁵ *Graphic processing unit* – grafikus feldolgozóegység.

⁹⁶ OLLÁRI 2024b: 248.

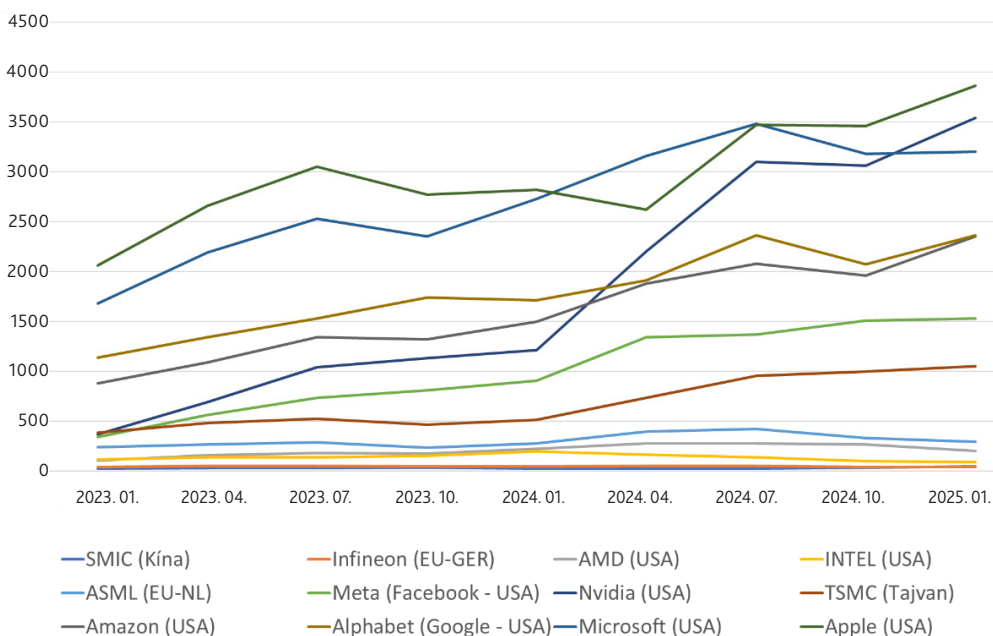
⁹⁷ Optical Neural Network – az AGI egyik lehetséges alapozó technológiájaként jellemzik.

⁹⁸ XUE et al. 2024.

1. ábra: A fejelett integrált áramkörök tervezésével és gyártásával kapcsolatos, top 10%-ba tartozó tudományos művek publikációs rátája

Forrás: GAIDA – WONG-LEUNG – ROBIN 2023

2. ábra: A jelentősebb technológiai cégek piaci tőkeértéke 2023. 01. és 2025. 01. között

Forrás: a szerző szerkesztése <https://companiesmarketcap.com/> alapján

Egyértelműen kijelenthető, hogy a nagy nyelvi modellek elérhetőségének széles körű elterjedése jótékony hatással volt a legnagyobb technológiai vállalkozásokra. Piaci tőkeértékük az „LLM-éra” eddigi szakaszában átlagosan megháromszorozódott. A 2. ábra értékeit vizsgálva érdemes kiemelni, hogy az európai félvezetőgyártás nem tudott lépést tartani az LLM-hez köthető gazdasági és technológiai folyamatokkal.

Összegezve megállapítható, hogy míg az alkalmazás-fejlesztés releváns gazdasági túlsúly a „Nyugat”, elsősorban az USA oldalán látszik megjelenni, a humán és nyersanyag-erőforrások tekintetében Kína (és BRICS+ partnerei) van előnyös helyzetben. A tudományos teljesítményt tekintve relatíve még kiegyensúlyozott a verseny.

MI-kihívások

A koppenhágai iskola felosztását tekintve a katonai szektor az állam védelmi kötelezettségeit; a politikai szektor a „társadalmi rend”⁹⁹ védelmét, szuverenitását megőrző feladatait; a gazdasági szektor az állam működéséhez források védelmének biztosítását; a környezeti szektor a természeti környezetet érő, abból származó kockázatokkal kapcsolatos feladatokat; a társadalmi szektor a közösség identitásának védendő elemeit¹⁰⁰ foglalja össze.¹⁰¹

Az állam stabilitását aláásó politikai törekvések egyben szuverenitását is támadják (akár az 5GH keretén belül). Ezért bármely biztonsági szektor tekintetében az azonosított fenyegetések és védelmi lépések érintik a politikai szektort. Ezen átfedések valamennyi szektor vonatkozásában megfigyelhetők.¹⁰² Az MI-alapú védelmi, nemzetbiztonsági megoldások komplex adatszerzési, tartalomgenerálási, kiber- és kinetikus műveletindítási potenciálja az érintett biztonsági szektorok összességének kompromittálására alkalmas lehet olyan hatékonysággal,¹⁰³ amely hagyományos IT-ökoszisztémát és szignifikáns humán közreműködést feltételezve nem lenne megvalósítható.

A világsajtó, a líbiai polgárháború egy epizódja (Békevihar¹⁰⁴) során a török gyártmányú Kargu-2 UAV-ok („lézengő” lövedékek) bevetését már „gyilkos” MI/robot alkalmazásként állította be. Azonban a cikkek alapjául szolgáló ENS-jelentés mindössze a Kargu-2 felhasználásának tényét tartalmazta, és azt a műszaki adatot, hogy ez a drón a kezelővel fenntartott adatkapcsolat nélkül is képes támadást végrehajtani.¹⁰⁵ Mivel a jelentés nem tért ki arra, hogy a bevetések során tényleges emberi felügyelet nélkül cselekedett volna a drónok bármelyike, nem alkalmazható az MI műveleti célú, autonóm jellegű bevetésének bizonyítására. Hasonló helyzet alakult ki az orosz–ukrán konfliktus kapcsán. A média rendszeresen jelentet meg cikkeket, amelyek az MI katonai alkalmazását, az ezzel kapcsolatos, túlnyomórészt ukrán fejlesztők és az országot támogató entitások K+F-erőfeszítéseit jelenítik meg.¹⁰⁶ Kétségtelen, hogy

⁹⁹ Kormányzati ökoszisztéma és az azt legitimáló ideológiák.

¹⁰⁰ Kultúra, nyelv, vallás, struktúrák, összetétel stb.

¹⁰¹ REMEK 2014.

¹⁰² BUZAN – WÆVER – DE WILDE 1998: 141–142.

¹⁰³ A technológia adatfeldolgozó, elemző/értékelő, önfejlesztő, finomhangoló képességeit figyelembe véve.

¹⁰⁴ A Nemzeti Egyetértés Kormányja által, Haftar tábornok csapatai ellen indított 2020. évi hadművelet.

¹⁰⁵ BODE 2024.

¹⁰⁶ BONDAR 2024.

az MI jelentős támogatást nyújthat a drónok számára az elektronikai hadviseléssel szembeni ellenálló képességük növelésére,¹⁰⁷ drónrajok vezérléséhez, jól detektálható célpontok¹⁰⁸ azonosításához. Támogathatják a multimodális¹⁰⁹ (lehetséges) célpont-azonosítást. Elméleti szinten a rejtett objektumok, illetve adott személyek azonosítása sem lehetetlen, azonban a bizonytalansági tényező olyan szinten van, hogy az autonóm csapásvégrehajtás számos, a nemzetközi hadijoggal szembe menő következménnyel járhat. Kiragadott példaként, az ideális feltételek mellett végzett arcazonosítás közel 100%-os hatékonyságú lehet, azonban az ettől eltérő esetekben még a leghatékonyabb algoritmusok esetében is szignifikánsan növekszik az azonosítási hibaarány.¹¹⁰ Rejtett objektumok esetén reális veszély, hogy az ellenfél az elektronikai hadviselés eszköztárát felhasználva hamis célokat telepít, avagy a drónt küldő fél objektumát „festi meg”¹¹¹ úgy, hogy azt „baráti tűz” érje. A humán célpontokat illetően, a biometrikus jellemzők és a ruházat azonosítása kellően bizonytalan ahhoz, hogy kizárólag ezek alapján jogszerű támadást lehessen kezdeményezni – emberi jóváhagyás nélkül.

Összegzés

A vázoltak alapján megállapítható, hogy az MI önmagában nem tekinthető WMD-nek. Azonban a TS keretrendszerében, valós idejű és releváns adatok szinte korlátlan mennyiségéhez és a végrehajtó (például kiterjesztetten értelmezett IoT) technológiákhoz hozzáférve a tömegpusztító fegyverekkel összevethető hatást érhetnek el, így erős védelmi dilemmát generálhatnak, részben a vázolt MI-eszkáláció jelenségén keresztül.

Az MI-eszkáláció kialakulásának két lehetőségét azonosítottam:

- Adott konfliktusokban szemben álló felek által alkalmazott MI-modellek egymásra hatásán keresztül, azaz a beérkező adatok révén, egymás tevékenységét detektálva és elemelve exponenciálisan gyorsuló fejlődési ciklusba lépnek (kvázi GAN jelenség).
- Az LLM-ek technológiai sajátosságaikból fakadóan (nagy tömegű tanító adatbázis) hajlamosak lehetnek a vizsgált konfliktus szélsőséges (nukleáris) eskalálására javaslatot tenni.

Mindezekon felül, az LLM-ek tanító adatkészlete számos olyan információt tartalmazhat, amely lehetővé teszi nagy hatékonyságú kiberfegyverek¹¹² mellett kémiai, biológiai tömegpusztító fegyverek, de akár nukleáris fegyverek kifejlesztését, a vonatkozó

¹⁰⁷ PL. GPS-zavarásokkal szembeni immunitást biztosíthat a drónrajszintű alternatív, MI-támogatású navigációs megoldások alkalmazása.

¹⁰⁸ Nagyobb méretű szárazföldi, tengeri, légi járművek, egyéb műtárgyak.

¹⁰⁹ Komplex, a látható fény és az infravörös tartományban készült videótartalmak, radar- és hőképek, rádióforgalmazás, hangkörnyezet stb. elemzésén alapuló azonosítási eljárások.

¹¹⁰ HAZAI 2024.

¹¹¹ „A” fél, amennyiben ismeretekre tesz szert a „B” fél által alkalmazott objektum MI-algoritmusairól, kihasználhatja azok sérülékenységeit, hogy saját érdekében befolyásolja (pl. offenzív támadás – *evasion attack*) a modell működését. Lásd VAN et al. 2022.

¹¹² PL. dezinformációk nagy sebességű generálása, állandó finomítása. PUSCAS 2024.

kutatások támogatását, gyorsítását, ami számos biztonsági problémát vet fel globális szinten.¹¹³

Habár Kissinger és szerzőtársai jelezték, hogy az MI esetében nehezen megvalósítható a hatékony „MI-fegyverzet korlátozó” szerződések tető alá hozása, szorgalmazták azt, mivel ezek dinamikus és folyamatos kommunikációt feltételeznek az érintett felek között, hozzájárulva világunk stabilitásához. Az MI-fegyverzet-korlátozással kapcsolatos kérdéskörrel összefüggésben arra világítottam rá, hogy már Kissinger szerint sem lehetséges magas biztonsággal azonosítani az ellenfelek tényleges MI-képességeit (szemben például a nukleáris képességekkel), továbbá az MI-technológia tapasztalt¹¹⁴ és egyes kutatók által feltételezetten exponenciálisan gyorsuló fejlődése közel lehetetlenné teszi, hogy az első hidegháborúban megismert jogi instrumentumokkal az MI-fegyvereket szabályozni lehessen.

Mint arra rámutattam, a technológiával kapcsolatosan jelenleg az USA tűnik gazdasági és technológiai területen előnyben lévőnek. Szükséges hozzátenni, hogy a tudományos kutatások területét elemezve Kína az USA-val összevethető eredményeket mutat fel. A Biden-kormányzat egyik utolsó lépéseként kibocsátott, az MI-technológia továbbadását korlátozó jogszabály jelzi, hogy a területen kialakult technológiai, kereskedelmi (nemzetbiztonsági háttérű) konfliktus nem a nyugvópont irányába mozdul el az elkövetkezendő időszakban.

Felhasznált irodalom

- APA (American Psychological Association) (2020): *APA Reaffirms Position on Violent Video Games and Violent Behavior* (Press Release). 2020. március 3. Online: <https://www.apa.org/news/press/releases/2020/03/violent-video-games-behavior>
- ASCHENBRENNER, Leopold (2024): *Situational Awareness: The Decade Ahead*. 2024. június. Online: <https://situational-awareness.ai/>
- BÁNKÚTY-BALOGH Lilla (2022): A mesterséges intelligencia elterjedésének geoökonómiai hatásai és Magyarország. *Külgazdaság*, 66(7–8), 102–130. Online: <https://doi.org/10.47630/KULG.2022.66.7-8.102>
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In: M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései I.* Budapest: Ludovika, 95–109.
- BODA Mihály (2023): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In: GÖZCE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő: Tanulmányok M. Szabó Miklós emlékére*. Budapest: Ludovika, 21–28.
- BODA Mihály (2024a): A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján. *Honvédségi Szemle*, 152(3), 113–125. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>

¹¹³ Li et al. 2024.

¹¹⁴ Évente megjelenő új, jelentősen fejlettebb generációk. Lásd ChatGPT. A 2022-es 3.5 modellt egy éven belül követte a 4-es, majd ismét egy éven belül a számos benchmarkon az embert leköröző o3.

- BODA Mihály (2024b): A háború mint kaméleon. A fegyvertechnika fejlődésének hatása a háború és a politika viszonyára a kezdetektől a mesterséges intelligenciáig. *Hadtudomány*, 34(3), 99–113. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.3.99>
- BODE, Ingvild (2024): Emergent Normativity: Communities of Practice, Technology, and Lethal Autonomous Weapon Systems. *Global Studies Quarterly*, 4(1). Online: <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksad073>
- BONDAR, Kateryna (2024): Understanding the Military AI Ecosystem of Ukraine. *Center for Strategic and International Studies (report)*, 2024. november 12. Online: <https://www.csis.org/analysis/understanding-military-ai-ecosystem-ukraine>
- BUZAN, Barry (2024): A New Cold War? The Case for a General Concept. *International Politics*, 61, 239–257. Online <https://doi.org/10.1057/s41311-024-00559-8>
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner.
- CABALLERO, William N. – JENKINS, Phillip R. (2024): On Large Language Models in National Security Applications. *arXiv:2407.03453v1 [cs.CR]*. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2407.03453>
- CAMPBELL, Jamal M. (2021): *Psychological Effects on UAV Operators and Proposed Mitigation Strategies to Combat PTSD (Thesis)*. Monterey (Califronia, USA): Naval Postgraduate School. Online: <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1150884.pdf>
- CHEUNG, Sunny (2024): PRC Adapts Meta's Llama for Military and Security AI Applications. *China Brief*, 24(21). Online: <https://jamestown.org/program/prcs-adaptation-of-open-source-llm-for-military-and-security-purposes/>
- DEPP, Michael (2024): A Blueprint for a Functional China-US Working Group on AI. *The Diplomat*, 2024. április 27. Online: <https://thediplomat.com/2024/04/a-blueprint-for-a-functional-china-us-working-group-on-ai/>
- FRIEDMAN, Thomas L. (2005): It's a Flat World, After All. *The New York Times Magazine*, 2005. április 3. Online: <https://www.nytimes.com/2005/04/03/magazine/its-a-flat-world-after-all.html>
- GAIDA, J. – WONG-LEUNG, J. – ROBIN, S. (2023): *Critical Technology Tracker. Who Is Leading the Critical Technology Race. A Project by the Australian Strategic Policy Institute*. Online: <https://techtracker.aspi.org.au>
- GALLAGHER, Shannon et al. (2023): *A Retrospective in Engineering Large Language Models for National Security*. Carnegie Mellon University Software Engineering Institute. Online: <https://insights.sei.cmu.edu/library/a-retrospective-in-engineering-large-language-models-for-national-security/>
- GLAZER, Elliot et al. (2024): FrontierMath: A Benchmark for Evaluating Advanced Mathematical Reasoning in AI. *arXiv:2411.04872v5 [cs.AI]*. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2411.04872>
- HAIG Zsolt (2022): Kibertéri kognitív befolyásolás az információs műveletekben. *Hadtudományi Szemle*, 15(2), 115–130. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2022.2.7>
- HAZAI Lászlóné (2024): A klasszikus biometriától, biostatistikától az automatikus biometrikus személyazonosság-ellenőrzésig. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 12(1), 64–84. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2024.1.5>

- HENDRYCKS, Dan et al. (2021): Measuring Massive Multitask Language Understanding. *arXiv arXiv:2009.03300v3*. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2009.03300>
- HIJAZI, Alaa et al. (2017): Psychological Dimensions of Drone Warfare. *Current Psychology*, 38, 1285–1296. Online: <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9684-7>
- KARAHAN, Emir Ali et al. (2024): Deep-Learning Enabled Generalized Inverse Design of Multi-Port Radio-Frequency and Sub-Terahertz Passives and Integrated Circuits. *Nature Communications*, 419, 456–459. Online: <https://doi.org/10.1038/s41467-024-54178-1>
- KASSAI Károly (2022): A kibertér műveleti képesség szerepének, jelentőségének és fókuszának evolúciója a NATO stratégiai dokumentumai alapján. *Military and Intelligence CyberSecurity Research Paper*, (9), 1–38. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/100742>
- KIM, Jeff et al. (2023): AI Anxiety: A Comprehensive Analysis of Psychological Factors and Interventions. *SSRN*, 2023. szeptember 15. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4573394>
- KISSINGER, Henry A. – ALLISON, Graham (2023): The Path to AI Arms Control. *Foreign Affairs*, 2023. október 13. Online: <https://www.henryakissinger.com/articles/the-path-to-ai-arms-control/>
- KISSINGER, Henry A. – SCHMIDT, Eric – HUTTENLOCHER, Daniel (2023): ChatGPT Heralds an Intellectual Revolution. *The Wall Street Journal*, 2023. február 24. Online: <https://www.henryakissinger.com/articles/chatgpt-heralds-an-intellectual-revolution/>
- KOVÁCS László (2023): *Hadviselés a 21. században: kiberműveletek*. Budapest: Ludovika.
- KOVÁCS Zoltán – GURÁLY Roland (2023): A mesterséges intelligencia és egyéb felforgató technológiák. In KOVÁCS Zoltán (szerk.): *A mesterséges intelligencia és egyéb felforgató technológiák hatásainak átfogó vizsgálata*. Budapest: KNBSZ, 7–26. Online: https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/01_MI.pdf
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest: Dialóg Campus.
- LI, Nathaniel et al. (2024): The WMDP Benchmark: Measuring and Reducing Malicious Use With Unlearning. *arXiv:2403.03218v7 [cs.LG]*, 2024. május 15. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2403.03218>
- LIU, Yang et al. (2024): Advancements in Brain-Machine Interfaces for Application in the Metaverse. *Frontiers in Systems Neuroscience*, (18). Online: <https://doi.org/10.3389/fnins.2024.1383319>
- MADIEGA, Tambiama (2023): *General-Purpose Artificial Intelligence*. European Parliamentary Research Service, 2023. március. Online: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/745708/EPRS_ATA\(2023\)745708_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/745708/EPRS_ATA(2023)745708_EN.pdf)
- MAURER, John D. (2018): The Purposes of Arms Control. *Texas National Security Review*, 2(1), 8–27. Online: <http://dx.doi.org/10.26153/tsw/870>
- MCCAIN, Abby (2023): How Fast Is Technology Advancing? Growing, Evolving, and Accelerating at Exponential Rates. *ZIPPIA*, 2023. január 11. Online: <https://www.zippia.com/advice/how-fast-is-technology-advancing/>
- NITZBERG, Alex (2024): Autonomous Systems and Weapons Company Anduril Announces Plan to Build Massive Manufacturing Facility in Ohio. *FOXBusiness*, 2025. január 16. Online: <https://www.foxbusiness.com/fox-news-military/>

autonomous-systems-weapons-company-anduril-announces-plan-build-massive-manufacturing-facility-ohio

- OLLÁRI Viktor (2024a): A technológiai szingularitás egyes biztonsági kihívásai. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 12(3), 64–81. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2024.3.5>
- OLLÁRI Viktor (2024b): Certain Geopolitical Insights into the Technological Singularity. In *Proceedings of the International Conference on National and International Security*. 2024. október 17–18., 239–256. Online: <https://doi.org/10.52651/nmb.c.2024.9788080406738.239-256>
- OLLÁRI Viktor – SURÁNYI Zsolt (2024): A mesterséges intelligencia alkalmazásának egyes kérdőjelei. *Honvédtörvény*, 76(3–4), 75–92. Online: <https://doi.org/10.29068/HO.2024.3-4.73-90>
- PUSCÁS, Ioana (2024): Large Language Models and International Security. *UNIDIR*, 2024. november 11. Online: https://unidir.org/wp-content/uploads/2024/11/large_language_models_web-1.pdf
- REIN, David et al. (2023): GPQA: A Graduate-Level Google-Proof Q&A Benchmark. *arXiv arXiv:2311.12022v1*. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2311.12022>
- ROY, Nicolas – COLL, Michel-Pierre (2024): Empathy: Exploring the Impact of Violence in Video Games. *eLife*, 13. Online: <https://doi.org/10.7554/eLife.94949>
- QURESHI, Waseem A. (2019): Fourth- and Fifth-Generation Warfare: Technology and Perceptions. *San Diego International Law Journal*, 21(1). Online: <https://digital.sandiego.edu/ilj/vol21/iss1/7>
- REMEK Éva (2014): Mekkora a „biztonságunk árnyéka” globalizált világunkban? In BORDÁS Sándor – GLAVANOVICS Éva (szerk.): *Nemzeti és etnikai konfliktusok a Kárpát-medencében*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, 67–78. Online: <https://www.kodolanyi.hu/jol-let/images/tartalom/File/publikaciok/Nemzeti-es-etnikai-konfliktusok.pdf>
- RIVERA, Juan-Pablo et al. (2024): Escalation Risks from Language Models in Military and Diplomatic Decision-Making. In *FAccT '24: Proceedings of the 2024 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 836–898. Online: <https://doi.org/10.1145/3630106.3658942>
- RODRÍGUEZ, Elio Quiroga (2024): Critical Analysis of a Militaristic Approach in the Context of Agi: A Postcolonial Perspective. *AI & Society*, 40, 2335–2337. Online: <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02069-w>
- SEEWALD, A. K. (2022): A Criticism of the Technological Singularity. In DINGLI, A. et al. (szerk.): *Disruptive Technologies in Media, Arts and Design*. Springer, 91–119. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-93780-5_8
- SINGH, P. R. et al. (2023): 6G Networks for Artificial Intelligence-Enabled Smart Cities Applications: A Scoping Review. *Telematics and Informatics Reports*, 9, 100044. Online: <https://doi.org/10.1016/j.teler.2023.100044>
- SCHMIDT, Eric (2023): Innovation Power: Why Technology Will Define the Future of Geopolitics. *Foreign Affairs*, 102(2), 38–52. Online: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/fora102&i=256>

- SINGH, Rohit et al. (2024): Towards 6G Evolution: Three Enhancements, Three Innovations, and Three Major Challenges. *IEEE Network*, 2025. május 29. Online: <https://doi.org/10.1109/MNET.2025.3574717>
- TÓTH András (2023): Az 5G-technológia jellemzői és a kialakításában rejlő kihívások. In TÓTH András (szerk.): *Új típusú kihívások az infokommunikációban*. Budapest: Ludovika, 51–98.
- ULAM, Stanislaw (1958): *John von Neumann*. Rhode Island (USA): American Mathematical Society.
- URISTA, Timothy (2024): The Rapid Rise of 'o3': A New Turning Point in the AGI Debate. *AI Advances*, 2024. december 21. Online: <https://ai.gopubby.com/the-rapid-rise-of-o3-a-new-turning-point-in-the-agi-debate-45c04177ac4f>
- VAN, Min-Hao (2022): Defending Evasion Attacks via Adversarially Adaptive Training. *2022 IEEE International Conference on Big Data (Big Data)*, 1515–1524. Online: <https://doi.org/10.1109/BigData55660.2022.10020474>
- WIGGERS, Kyle et al. (2025): ChatGPT: Everything You Need to Know About the Ai-Powered Chatbot. *Tech Crunch*, 2025. január 3. Online: <https://techcrunch.com/2025/01/03/chatgpt-everything-to-know-about-the-ai-chatbot/>
- XUE, Zhiwei et al. (2024): Fully Forward Mode Training for Optical Neural Networks. *Nature*, 632, 280–286. Online: <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07687-4>

Balogh Zsolt¹

Generációváltás a toborzásban

A háború természetének hatása a toborzásra

Generational Change in Recruitment

The Impact of War's Nature on Recruitment

Absztrakt

A Magyar Honvédség modernizációs folyamatának elkerülhetetlen velejárója a külső és belső környezeti kultúra változásaihoz való alkalmazkodás. A korábban kiépült és alkalmazott szervezeti folyamatok és eljárások, így az utánpótlás újratervezése az erősen hierarchizált szervezetekre jellemző hagyományos toborzási stratégiák újragondolását eredményezheti. A honvédelem ágazati szakképzésben tanuló kadétként elvben megfelelnek ennek a kritériumnak, hosszabb távon képesek lehetnek ellátni a hadsereg számára szükséges emberi erőforrások biztosítását. Képzésük során a hazafias és honvédelmi nevelés keretében akár rendkívül költségigényes különleges képességeket is elsajátíthatnak, utolsó tanévük alatt pedig lehetőségük nyílik tartalékos katonai szolgálat vállalására és az alapkiképzés végrehajtására. Katonai továbbtanulásuk mégis kevésbé tűnik eredményesnek. Feltételezésem szerint a jelenleg zajló háborúk, fegyveres összeütközések aszimmetrikus, hibrid jellegük miatt rombolják a nemzeti haderőknek a hagyományos háborúk hősiességre, a katonai dicsőségre épített romantikus képét. Ugyanakkor a generációjukra jellemző technológiai nyitottság, rugalmas gondolkodás és egy megújult modern haderő kialakításának vonzó képe – az emberi szerep csökkenése mellett – átalakíthatja a hadseregről alkotott képüket, és a hős harcos mítoszának halványulása mellett megnyithatja az utat a fiatal technikai affinitású generáció számára. A hagyományos szolgálatot kínáló toborzásnak – mindamelllett, hogy az ilyen típusú konfliktusok romantikája megkopott, de nem tűnt el – meg kell újulnia ugyanúgy, mint ahogy a hadviselés stratégiai elvei is átalakulnak.

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: zsolt.balogh.katonasuli@gmail.com

Kulcsszavak: generációelmélet, honvédkadét-szakképzés, honvédelmi nevelés, Honvéd Kadét Program, toborzás, katonai képességek változása

Abstract

An integral aspect of the modernisation process of the Hungarian Defence Forces is adapting to the changes in both external and internal environmental cultures. The previously established and applied organisational processes and procedures, including the redesign of succession planning, may lead to the reconsideration of traditional recruitment strategies characteristic of highly hierarchical organisations. Cadets studying in the sectoral vocational training of national defence theoretically meet this criterion and may, in the long term, be capable of providing the human resources required by the armed forces. During their training they can also gain highly specialised and often extremely cost-intensive skills within the framework of patriotic and national defence education. In their final year, they have the opportunity to undertake reserve military service and complete basic training. Their pursuit of further military education appears to be less successful. I assume that the asymmetric and hybrid nature of ongoing wars and armed conflicts undermines the traditional, romanticised image of national armed forces, which is built on the heroism and military glory of conventional wars. At the same time, their generation's characteristic openness to technology, flexible thinking, and the appealing vision of a renewed, modern armed force – along with the diminishing role of human involvement – could reshape their perception of the military. As the myth of the heroic warrior fades, it may pave the way for the young, tech-savvy generation to engage with military careers. Traditional recruitment, which offers conventional service, must also be renewed – just as the strategic principles of warfare are evolving – despite the fact that the romance of such conflicts has faded but not entirely disappeared.

Keywords: generational theory, defence cadet vocational training, national defence education, Defence Cadet Program, recruitment, changes in military capabilities

Bevezetés

A modern szervezeti kultúra dinamikus változása a gazdasági és társadalmi viszonyok újradefiniálása mellett az alkalmazkodás szükségszerűségét is jelenti nemcsak az egyén, hanem a katonai hivatás, a különböző munkakörök, beosztások tekintetében is. Az erősen hierarchizált bürokratikus szervezeteknél, mint a haderő, a változás folyamata értelemszerűen lassabban megy végbe. A felülről vezérelt, részletesen és módszeresen kialakított, új törvényi szabályzókkal támogatott és a foglalkoztatási keretrendszer munkaerőpiaci jellemzőihez igazított fejlesztési program alapvetően a meglévő szervezeti kultúra értékeire építő változásvezérlést jelent. A hadseregek hagyományos értékei, több évszázados – nagyobb történelmi léptékkel nézve több ezer éves – elfogadott társadalmi és egyéni közmegegyezésen, normákon és hagyományokon alapulnak. A katonai szervezeti kultúra változásához jelentős külső és belső társadalmi nyomás szükséges, amely komplex formában egy időben jelentkezik

a politikai, gazdasági, technológiai és más társadalmi dimenziókban. Meglátásom szerint a jelenleg zajló negyedik ipari forradalom, az innovatív technológia mindennapokban történő alkalmazásának képességét tekintve, növeli a generációk közötti távolságot, és a hagyományos munkaerőpiaci fogalmak újragondolását eredményezheti. Idővel ez a változás a katonai szervezetek esetében sem lesz másképp, és akár olyan sziklaszilárd jelentésűnek hitt fogalmak esetében is kénytelenek leszünk szembenézni az újradefiniálás lehetőségével, mint hierarchia és fegyelem, a vezető és a hiteles személy vagy a hősiesség és a bátorság kapcsolata. Boda Mihály rámutat arra a történelmi folyamatra, amelyben a technológiai fejlődés következtében a kézfegyverek megjelenésétől eljutottunk a mai, kockázatkerülő, negyedik generációs háborúhoz, ahol a katonával szembeni követelmények a műveleti alkalmazás által megkívánt technikai, irányítói szerepekre hárulhatnak. A háborúk természetének átalakulása, a hibrid és aszimmetrikus hadviselés térnyerése eltérő parancsnoki és végrehajtói állományt von maga után.² A hadviselés szabályai alapján vívott, klasszikusnak tekinthető mozgáscentrikus hadikultúra alkalmazott stratégiai és operatív szemlélete megkívánta a kiváló harctéri katonai képességekkel, attitűdökkel rendelkező, fizikailag és taktikailag jól felkészült parancsnokok hadszíntéren történő – végső esetben akár önfeláldozó – tevékenységét. A személytelenebb hadviselés – amely nemcsak az egyén katonai vezetői és fizikai képességében, hanem a technológiai nyitottságában és jártasságában bíz – más képességek birtokában lévő fiatalok alkalmazását is lehetővé teszi, hiszen a katonai döntések egyre távolabbról érkeznek, és az automatizált fegyverrendszerek csak részben, vagy egyáltalán nem igénylik a harctéri fizikai jelenlétet. A kibertérben járatos, a metaverzumban otthonosan mozgó fiatal generáció a korábbi hagyományosnak vélt katonai értékekről való gondolkodástól akár jelentősen is eltérő álláspontot képviselhet. Kevésbé lehet számára követendő példa a hősie harctéri küzdelem – amely nyilvánvaló áldozatokkal járhat –, mint akár a digitális térben, vagy az ember nélküli fegyverrendszerek irányításában, kezelésében és alkalmazásában megvalósított műveleti feladat. A Magyar Honvédségnek ugyanúgy, mint számos szövetséges modern haderőnek szükséges elvégeznie azt a szervezeti adaptációs vizsgálatot, amely – alkalmazkodva a kor kihívásaihoz – új és sok esetben akár merész újító jellegű toborzói tevékenységgel, annak stratégiai módszerei részletes kidolgozásával képes választ adni a katonai utánpótlás demográfiai és társadalmi kihívásaira. A feladat elvégzése komplex kihívás, amelybe beletartozhat az egészségi, mentális és fizikai követelmények újragondolása, a polgári fenntartású honvédelmi ágazati képzést folytató technikumok katonai integritása, a fiatal generációk motivációinak feltárása is. A tanulmány jelenleg a motivációt az értékek alapján fogja megvizsgálni.

Hős katona, avagy a hagyományos katonai értékek és tradíciók identitásszerepe

A háborúk története egyben a katonák története is, a nemzettudat, vagy közösségi tudat alakításának és befolyásolásának hagyományos eszköze. A katonai példaképek

² BODA 2024.

megjelenítik a hazához, nemzethez való elköteleződés, a közösség iránti áldozatvállalás és tenni akarás legnemesebb példáit. A hagyományos katonai értékek és tradíciók nemcsak a honvédelmi célok iránti elköteleződést jelentik, hanem erősítik a nemzeti összetartozást, a nemzeti identitást is. A hős katona egyik legjellemzőbb tulajdonsága az erős hivatástudat. Boda Mihály kifejti, hogy az olyan pozitív személyiségjegyek, mint a becsület, a bátorság és hűség, a katonai hivatás gyakorlásának az alapvető erkölcsi feltételei közé tartoztak, és ezáltal a társadalom joggal várja el, hogy a katonai hivatást gyakorlók a háború megvívásában és a győzelem kiharcolásában kitűnjenek ezen erények megjelenítésében.³ A társadalmi viszonyok változása, a hadseregek technológiai modernizálása, a háborúk természetének átalakulása már más jellegű katonai képességeket is preferálhat. A béketeremtő és humanitárius tevékenységek, a pilóta nélküli repülőeszközök irányítása és nem utolsósorban a kibertér speciális műveleti képességei a katonai erények átalakulásának új foglalkoztatási dimenziói.⁴ A hagyományos katonai értékek mindazonáltal a jelen társadalmának is fontosak, a hangsúly ugyan kibővült, és más értékek is előtérbe kerültek, de többek közt a bátorsághoz köthető kezdeményezőkészség, határozott fellépés vagy a mára már szinte kivételesnek számító végigvezetett személyi döntéshozatali képesség olyan erények, amelyek jellemzően a katonák, a fegyveres szervek hivatásos állományát jellemzik. Krizbai János tanulmányában⁵ a katonai szervezetekhez való kötődést és annak tartalmát vizsgálta, és rámutatott arra, hogy a hivatást választók rendelkeznek a közös identitás érzésével, a hivatástudattal együtt jár az a meggyőződés, hogy ebből a tudatból fakadnak az adott szolgálatot irányító etikai szabályok. A hivatás azonban autonóm, öntörvényű tevékenység. Felveti azt a kérdést, hogy vajon meddig tarthat az egyén szervezeti elköteleződése az olyan erősen szabályozott szervezetekben, mint a hadsereg, hogy illeszkednek a fiatal generációk változó életstratégiái, és az mennyire jutalmazza az aktív lojalitást a passzívvál szemben. A megújuló toborzó stratégia nem koncentrálhat csak a bemeneti feltételek előnyeinek megismertetésére, értékalapú megközelítéssel a szervezeti kultúra rugalmasságát, a modern haderőkre jellemző működési racionalitást és az aktív szerepvállalást is fel kell mutatnia. Látjuk, hogy a hagyományos katonai tradíciók és értékek átalakulóban vannak, de a modern kori hadviselésben akad példa nemcsak a személytelenebb, technikai jellegű, távolságtartó katonai műveletekre, hanem a katonai egyégek és alegységek által vívott közvetlen fegyveres küzdelemre is.

Hi-tech katona – a változó katonai érték

A katonai szervezetek változása, a hadseregek modernizációja és a háborúk jellegének megváltozása a környezeti technika és technológia innovatív eredményeinek alkalmazása nélkül értelmetlen. Boda rávilágít arra az összefüggésre, hogy a katonai műveletekben alkalmazott technológiai innováció, az új modern fegyverek és

³ BODA 2016.

⁴ BODA 2020.

⁵ KRIZBAI 2022.

fegyverrendszerek alkalmazása, rendszerint a háború új típusának megjelenését vetíti elő.⁶ A 20. században ez a folyamat minden eddiginél jobban felgyorsult, és a több évszázados fejlődési szakaszokat egy-két évtizedes, vagy akár rövidebb periódusok is válthatják. Meglátása szerint az automatizált és autonóm fegyverek, a kibertérre kivetített katonai műveletek alkalmazása és a szuperképességekkel és harctámogató eszközökkel felvértezett katonák mesterséges intelligenciával történő támogatása változást hoz a háború megítélésében, és mindez hozzájárul a kockázatkerülő háborúk megjelenéséhez, ami akár az olyan hagyományosnak vett katonai értékek újfajta megközelítését is jelentheti, mint a bátorság. A bátorság Carl von Clausewitz⁷ (1780–1831) szerinti megfogalmazása – amely a hazaszeretet érzésének jelentőségét emeli ki a fegyveres küzdelem által teremtett, sok esetben vérontással járó, veszélyes és kockázatos helyzetek által kiváltott félelemérzés kezelésére – a kibertérben kevésbé értelmezhető. A megkívánt személyiségjegyek nem az általános katonai kiképzés módszertana alapján kialakított képességek megszerzésére – alaki rendgyakorlatok, gépkarabély-lövészet, akadálypálya, harcászati ismeretek stb. – fókuszál, hanem jellemzően a technikai tudásra, a mentális és logikai készségekre vagy a metaverzumban való jártasságra épít. A kibertérben folytatott tevékenységek hatékonyabbá tételére korunk egyik nagy és ellentmondásos újítása, a mesterséges intelligencia (MI) alkalmazása, napjainkban már evidenciának tekinthető. Boda szerint a kockázatkerülő háborúk jellemzői alapján az MI, mindamellett, hogy a hatékonyságot elősegítő erőmegsokszorozó tényezőként van jelen, képessé válik taktikai és stratégiai döntések meghozatalára is. Mariarosaria Taddeo⁸ kutatásai alapján olyan megállapításra jutott, hogy a modern technológiai társadalmakban az MI már átfogó, komplex védelmi rendszer irányítására is alkalmas, amely a nem kinetikus eszközök védelmi használatától kezdve a kinetikus eszközök bevetésén át végül az emberi katonai kötelek, taktikai egységek koordinálását is elvégzi. A drónok tömeges alkalmazásával, a technológiai – vagy nevezzük gépi – döntések meghozatalának elterjedésével az egyéni harcos képességeinek szükséges átstrukturálása mellett, megjelenik a felelősség átvezetése a hagyományos katonai és akár emberi interakciókban. A gépi vezetés és irányítás alkalmazása, a drónok, a pilóta nélküli repülőgépek, az automatizált rendszerek és a nagy hatótávolságú fegyverek bevetése személytelenebbé teszi a háborút, a társadalom és katona kapcsolatában már nem a hős katona, hanem inkább a technikus, az automatizált rendszer üzemeltetője vagy végrehajtója van jelen. Könnyen belátható, hogy mindez nagyon távol van a hős katona ideális társadalmi és egyéni értékeitől, hiszen a katona is kevésbé érzi magát hősnek, ha az ellenség nehezen azonosítható vagy rejtőzködik.

A hibrid háborúk, avagy a megújult katonai képességek

A modern konfliktusokra jellemző hibrid hadviselés megfogalmazásában sokáig tartotta magát az az elképzelés, hogy a történelem során alkalmazott direkt hadviselés mellett egyidejűleg a hadszíntéren megjelent indirekt hadviselés igazából semmi újdonságot nem

⁶ BODA 2024.

⁷ CLAUSEWITZ 1961.

⁸ TADDEO-BLANCHARD 2023.

jelent, csak a kettő kombinációjáról van szó. Boda Mihály⁹ kifejti, hogy a hibrid háborúk hadtörténelmi vonatkozásai mellett fel kell figyelniük arra is, hogy a terrorizmus ellen vívott harcban alkalmazott módszerek önállóan is szerepelnek az államok szimmetrikus konfliktusaiban. Példaként a terroristavezérek kiiktatását hozza fel, amit alátámaszt a mai közel-keleti konfliktusok izraeli stratégiája is, amelynek következtében az ellenség vezetőinek és irányítóinak likvidálása első számú prioritássá lépett elő, forró békének nevezi a hibrid háborút, vagyis azt az állapotot, ahol az államérdek érvényesítésére többek közt olyan speciális eszközöket alkalmaznak, mint a különleges szolgálatok, az információs támadások és az automatizált fegyverrendszerek. Szenes Zoltán¹⁰ értekezésében rávilágít, hogy a század háborús konfliktusaiban egy időben találkozhatunk a régi és új, valamint a hibrid hadviselési formákkal: „Csak a sokoldalú felkészítés biztosítja az erők magas és alacsony intenzitású műveleteinek vegyített formáiban (high-low mix) való helytállását bármilyen ellenség ellen, legyen az kiképzett katonai egység, félkatonai szervezet vagy terrorista csoport.” Kifejti, hogy a haderőfejlesztésnek fel kell készülnie a hibrid műveletekre, a szimmetrikus és aszimmetrikus fenyegetések egyidejű komplex kezelésére, és el kell érnie a katonai képességek széles tárházának növelését. A modern haderő jellemzője, hogy képes összhaderőnemi többdimenziós feladatok végrehajtására, amelyek felerősítik a jövőbeni szervezeti változások igényét. Meglátásom szerint a szervezeti változtatási és megújulási igénnyel együtt az egyéni katonai képességek megújítására, illetve beemelése is szükség van. Az új technológiák alkalmazása a modern hadviselésben az egyéni és szervezeti kompetencia közös eleme. A technikai fölény kivívásához az alkalmazott szervezeti egységek mellett azok kezeléséhez szükséges emberi képességek is szükségesek, ilyen a drónok irányítása, a kibertérben zajló műveletek elvégzése vagy az MI kezelése. Az állandó technológiai fejlődés ösztönzi a katonákat, hogy akár aktívan járuljanak hozzá az újításokhoz, illetve folyamatos képzésekkel a tudásalapú identitásuk megerősítéséhez. A távoli műveletek sebészi precizitása egyfelől felelősségteljes döntéshozatalt, másrésztől etikai kérdéseket feszeget. A Szenes által megfogalmazott multinacionális műveletek szükségessége a modern katonától megköveteli az együttműködést a nemzetközi szövetségesekkel. A modern kommunikációs rendszerek és hálózatok lehetővé teszik a hatékony koordinációt és gyors reagálást, így a hi-tech katonák egyaránt szolgálnak a fizikai térben, a kibertérben és az információs hadviselés területén, ami újfajta multidimenziós identitást alakít ki. Következtethetünk arra, hogy a modern katonai értékek identitásszerepe abban rejlik, hogy újradefiniálják, mit jelent katonának lenni a 21. században. Az innováció, a tudásalapúság, a globális összekapcsoltság és a precizitás identitást hoz létre, amely harmonizálhat a hagyományos katonai értékekkel, miközben a modern hadviselés követelményeihez igazodik.

⁹ BODA 2023.

¹⁰ SZENES 2005.

A katonai toborzás változó stratégiái

A műveleti komplexitás nemcsak hadműveleti kihívás, hanem egyben humánerőforrás-gazdálkodási kérdés is. A katonai szervezetek harcértékét az alkalmazott élőrők kiképzettsége mellett annak megfelelő létszámbiztosításában is mérni kell, ebből a gondolatból egyenesen következik, hogy az utánpótlás biztosítása a megnövekedett szervezeti igények kielégítésére egyre nagyobb kihívást jelent a hatékony toborzási stratégiák kialakításában. A katonai toborzás szükségszerűen alkalmazkodik az adott ország társadalmi, gazdasági és kulturális környezetéhez, a hadsereg utánpótlásának, személyi erőforrás-gazdálkodásának tervszerűen – már meglévő, megismert vagy új kutatási eredményekre támaszkodóan – kell elérnie azt a célját, hogy a potenciális jelölteknek – a különböző humánerőforrás-szervezési stratégiák mentén – vonzóvá tegyék a katonai pályát. A toborzás egyidős a hadseregek megalakulásával, a katonai pálya elismertsége összefügg a katonai értékek társadalmi megbecsülésével, a háborúk igazságosságának közvetítése az egyén áldozatvállalásával összhangban, a közvetlen környezetére is pozitív hatást gyakorol. Boda Mihály¹¹ kiemeli, hogy a hivatás jelentős közösségi integritást jelent, amelyből meglátásom szerint permanens módon következik, hogy az egyén katonai pályaválasztást érintő motivációi egybe kell hogy essenek korának társadalmi elvárásaival, értékrendjével. A 21. századi társadalmi változások joggal nevezhetők forradalminak, olyan, korábban egyértelműnek tekintett fogalmak kérdőjeleződtek meg, mint a nemzet, a család, vagy akár a férfi és a nő társadalmi helye és szerepe, nem beszélve a biológiai megközelítés újragondolásáról. Szükségesnek tűnik a későbbiekben a motivációra, társadalmi integritásra vonatkozó kutatások elvégzése és eredményeinek felhasználása a megújuló humánerőforrás-gazdálkodás terén arra vonatkozóan, hogy milyen stratégiai módszerekkel és szervezetfejlesztési dimenziókban alakuljon a Magyar Honvédség hadseregszervezési folyamata.

Klasszikus toborzási stratégia

A több évszázada működő katonai toborzás a hagyományos katonai értékekre és tradíciókra épített. A változó hadikultúrák esetében kisebb módosításokkal, megváltozott környezetben, de lényegében ugyanabban a dimenzióban látta el feladatait. A különböző történelmi korszakok eltérő hadikultúrájához, eltérő toborzási stratégiák párosultak, klasszikus értelemben a személyes interakciókon keresztül a toborzó bemutatja a hadseregben vállalt szolgálat előnyeit, összehasonlítva a társadalom más területeivel. A jelöltek motivációinak ismeretében bemutatják a katonai karrier társadalommobilizációs előnyeit, a közösség által nagyra tartott és megbecsült katonai értékeket, úgymint a fegyelmet, a becsületet, az önfejlesztés lehetőségét és a nemzet szolgálatának fontosságát. A toborzók ennek megfelelően részt vesznek a különböző közösségi rendezvényeken, a központilag szervezett katonai bemutatókon, állami ünnepségeken, fesztiválokon, sporteseményeken, ahol közvetlen kapcsolatba léphetnek a potenciális jelentkezőkkel. A technológiai fejlődés lehetővé tette a toborzás dimenzióinak kiterjesztését, mint például a TV-reklámok, rádiós és újsághirdetések, valamint

¹¹ BODA 2018.

óriásplakátok, de ezek a módszerek még mindig nem jelentenek stratégiai váltást, hanem inkább a klasszikus toborzási eszközöknek a korszaknak megfelelő alkalmazását. A klasszikus toborzási módszerek között megjelent a korszakra jellemző technikai toborzás is. Az online kampányok keretében a különböző közösségi felületeken – akár hirdetésekben keresztül – népszerűsítik a haderőt. Toborzási weboldalak jelennek meg, ahol információt nyújtanak a karrierlehetőségekről, toborzási eseményekről, valamint lehetőséget biztosítanak a katonai szolgálatra való jelentkezésre. A különböző interaktív platformok mobilalkalmazásokkal, videójátékokkal és szimulációs programokkal mutatják meg a katonai életet virtuális környezetben. A katonai pálya népszerűsítése történhet mozifilmek, dokumentumfilmek és zenés produkciók segítségével is, de egyre népszerűbb a híres személyek, sportolók bevonása is a toborzókampányokba.

A kompetenciaalapú toborzás

A kompetenciaalapú katonai toborzási stratégia olyan megközelítés, amely a potenciális katonák képességeire, készségeire, személyiségjegyeire és viselkedési jellemzőire összpontosít. A cél az, hogy a jelentkezőket nemcsak fizikai vagy alapvető alkalmasságuk, hanem a katonai szolgálathoz szükséges konkrét kompetenciáik alapján értékeljék és válasszák ki. Ez a megközelítés figyelembe veszi a modern hadviselés változó igényeit, beleértve a technológiai és taktikai szaktudást, valamint az érzelmi és szociális készségeket. A kompetenciaalapú toborzás rendkívül komplex, magas szakmai felkészültséget kívánó toborzási tevékenység, ahol a fókuszcsoporthoz kiválasztása a katonai szervezet egyes szerepköréhez szükséges képességek beazonosításával, feltérképezésével és az alkalmasság megállapításával foglalkozik. Célzott toborzásról van szó, amely azokra a jelöltekre összpontosít, akik ténylegesen megfelelnek az adott katonai szerepkör elvárásainak. A modern hadviselés igényeihez igazított képességek és készségek megjelölésével a technológiai szakértelem vagy kiberbiztonsági tudás könnyebben elérhetővé válik a pályára irányításban, amely kiegészül a különböző gazdasági ösztönzőkkel, a civil életben is hasznos egyedi szakmai képzések és technikai ismeretek megszerzésének támogatásával, tanulmányi ösztöndíjak alkalmazásával. J. F. C. Fuller brit tábornok, katonai teoretikus a két világháború között már azonosította azt a szükségszerű felismerést, hogy a gépek működtetéséhez egyre inkább speciálisan képzett szakemberekre van szükség, a modern hadviselés hagyományos értelemben vett katonai képesség igénye átalakult.¹² Előrevetíti azt az elgondolást, hogy a fizikai képességek, a fegyelem, a jellemző katonai attitűdök és elvárások mellett a szaktudás is elengedhetetlen. A kompetenciaalapú toborzásban, ahol elsősorban az elvárt képességek és készségek számítanak, a tradicionális szerepek átalakulnak, a folyton változó és átalakuló munkakörökhöz a jól alkalmazkodó, fejlődésre képes katonákra lesz szükség.

A fókuszált toborzás képes a fiatalok, hátrányos helyzetűek, roma kisebbségek, vagy éppen magasan képzett szakemberek (például IT, egészségügy) célzott megszólítására. A kompetenciaalapú toborzás különösen fontos a modern hadseregek számára, ahol a hagyományos fizikai erő mellett a technológiai és pszichológiai képességek is

¹² FULLER [1923] 2019.

megjelennek. A stratégia segíti a katonai szervezeteket abban, hogy a legalkalmasabb jelölteket válasszák ki a változó hadviselési környezetben. A Honvéd Kadét Program intenzívebb bevonása a toborzási stratégiába a célzott pályára irányítási tevékenység megjelenését és az általa nyújtott tervezhetőséget is magával hozza.

A metaverzum katonái és a szervezeti kihívás relációja

A digitális térben zajló, a mesterséges intelligencia által támogatott, vagy akár stratégiai szinten megtervezett és kivitelezett hadviselés olyan tehetségeket igényel, akik különösen érdeklődnek az informatikai és technológiai alapú hadviselés iránt. A kibertér hibrid jellege és aszimmetrikus természete miatt a katonai személyzetnek képesnek kell lennie a gyors helyzetfelismerésre és döntéshozatalra, sok esetben akár az önálló kreatív megoldásokra. Kovács László¹³ több nemzetközi kiberműveletekért felelős szervezet vizsgálata alapján azonosítani tudott olyan általános jellemzőket, amelyek a legtöbb ország elvárt kiberterművelési képességeire igazak. Megállapította, hogy a többé-kevésbé eltérő feladatrendszerek ellenére a vizsgált országok mindegyike a katonai kibererőktől az ország teljes kibervédelmi képességeinek növelését várja el, amely a katonai feladatok mellett az adott kritikus infrastruktúra védelmi feladatait is jelenti. A kiberhadviselés komplex, dinamikus környezetet igényel, ezért nyilvánvalónak tűnik, hogy a katonai kiberterműveletek ellátására alkalmas szervezetek kialakítása időigényes feladat, a rendelkezésre álló információk és nemzetközi tapasztalatok alapján jellemzően több év, ami ráadásul megkívánja a képességek rugalmas változására reagáló folyamatos és dinamikus szervezeti modernizációt is. Kovács¹⁴ megállapítja, hogy ugyanez igaz a személyi állományra is, a felkészítésük nem ér véget a beosztásra feljogosító szakmai tanfolyam elvégzésével, folyamatos képzésnek és ezáltal folyamatos szakmai és technológiai kihívásoknak kell megfelelniük. A szerzett tudás és felhalmozott tapasztalat alkalmazása és átadása a következő generációknak kulcsfontosságú ugyanúgy, mint annak a munkaerőpiaci folyamatnak a kezelése, amely a közsférából a multinacionális vállalatok irányába történő munkavállalói elmozdulások exponenciális növekedését hivatott mérsékelni. Az Egyesült Államokra is igaz, hogy a nagy globális piacvezető cégek fizetési és egyéb juttatási formáival nehéz a közsférának, így a hadseregnek is versenyezni. A célzott munkavállalói megkeresésre épülő humán-erőforrás-gazdálkodás azt a képességalapú utánpótlás-biztosítást jelenti, amelyben lehetőség nyílik a szervezet folyamatos, tervszerű szakemberigényének kielégítésére. A katonai szervezet a középiskolások célzott szakmai támogatásával a diákok képzésében és toborzásában jelenik meg. A U.S. Cyber Command létrehozta a Cyber Patriot STEM (science, technology, engineering, and mathematics, STEM, magyarul mérnöki és matematikatudományi) programot, amelyben a kutatás-fejlesztést több mint 50 egyetemmel közösen végzi, továbbá témánk szempontjából rendkívül figyelemreméltón, lehetőséget biztosít a környező középiskoláknak is az együttműködésre. A toborzás ilyen széles körű spektrumában történő alkalmazása a jövő sikeres utánpótlásának záloga lehet. Kovács¹⁵ tanulmányából az is kiderül, hogy más országok, mint például

¹³ Kovács 2021.

¹⁴ Kovács 2021.

¹⁵ Kovács 2021.

a németországi Bundeswehr müncheni egyetemén akkreditált kiberbiztonsági mesterképzéssel párhuzamosan a lengyel Nemzeti Kibervédelmi Központ is hasonló módon, 2019-ben kiberbiztonsági egyetemi mesterképzést indított, és a varsói Katonai Műszaki Egyetem támogatásával kiberbiztonsági tematikájú középiskolai osztályt is alapított. Hazai viszonylatban a Nemzeti Közzolgálati Egyetem is elindította Kiberbiztonság nevű kétéves mesterképzési szakját, azonban a középiskolai honvédelem ágazati képzésben szakmai vizsgát tevő kadétek célzott, kompetenciaalapú megkeresése és a K+F-rendszerhez integrálása még várat magára.

A honvédelmi nevelés és a hibrid katonai értékek

A honvédelmi nevelés középiskolai megjelenítésének gondolata az önkéntes haderőre történő 2004-es áttérést követően egyre inkább aktuálissá vált. Az eltelt időszakban a hadsereg és társadalom kapcsolatának igénye mellett, a katonai képességek elsajátítása, a katonai szakmai tantárgyak középiskolai integritása¹⁶ és a katonai utánpótlás igénye is megjelent. Az oktatási rendszerrel harmóniában lévő honvéd kadét program¹⁷ (HKP) lefedi a középiskolai oktatás majdnem teljes spektrumát. Megjelenik szakkör és közismereti formában a HKP1-szinten, az ötéves technikumi szakképzésben HKP2-szinten, és a kötelezően bentlakásos, nevelői felügyelettel ellátott, szigorú naprendi pontok alapján működő zárt, gimnáziumi és technikumi képzési formában (HKP3). Mindegyikre jellemző a hazafias és honvédelmi nevelés megvalósítása, amelynek célja, hogy tudatosítsa a haza szeretetének és a haza védelmének fontosságát a hagyományos katonai erények és tradíciók közvetítésével. A tanulmányi idejük alatt formaruhát viselő kadétek megismerik a Magyar Honvédség működési jellemzőit, részt vesznek a nemzeti, katonai hagyományok ápolásában. A Honvédelmi Sportszövetség (HS) támogatásával a rendkívül sokrétű sport- és szabadidős tevékenység keretében olyan egyedi képességeket fejlesztő és kialakító programokra, tanfolyamokra iratkozhatnak be, mint a vitorlázó repülő, a bűvár, vagy éppen a drónpilóta-képzés. A programokat, tanfolyamokat jellemzően a HS finanszírozza. Későbbi kutatás alapja lehet, hogy a honvédelmi nevelés különböző szinterei milyen módon kapcsolódhatnak szorosabban a katonai utánpótláshoz, illetve milyen motivációval rendelkeznek azok, akik továbbtanulásukban a katonai hivatást választják. A kadétprogram polgári és katonai fenntartói formája elsőre talán nehezen összeegyeztethetőnek tűnik, azonban ez a helyzet inkább előnyére, mint hátrányára válhat a katonai szervezetnek. A HKP2 polgári fenntartású technikumokban a diákok civil iskolatársaikkal és tanáraikkal együtt él meg a felnőtté válás folyamatát, amelyet szociológiai szempontból a nyitott társadalmi interakciók jellemeznek. A szakmai sokszínűség, a technológiai tudás iránti növekvő igény miatt a kadétek identitása szorosan kapcsolódik a társadalom fejlődéséhez és biztonságához. A HKP3 jellemzően a hagyományos katonai identitás és a katonai szervezet része, ami elvár olyan követelményeket is, hogy minden honvéd kadét legyen fegyelmezett, kitartó, csapatjátékos és alázatos, megtanulják a társaikat vezetni és egy csapatban vezetve lenni. A honvédelmi nevelés hibrid katonai értékeinek

¹⁶ 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről.

¹⁷ 42/2021. (VIII. 31.) HM utasítás a Honvéd Kadét Programról, valamint a hazafias és honvédelmi nevelés támogatásáról.

feltérképezésével a magyar toborzás nagy lépést tehet a jövő rugalmas humánerő-forrás-gazdálkodása felé. A közös hagyományok ápolása, a közös formaruha összeköti őket, és erősíti a bajtársiasság kialakulását, a *mi* érzést és a közösséghez tartozás tudatát. Ugyanakkor a kadétprogram keretein belül megjelennek a hi-tech katonai értékek is, az innováció, technológiai kiválóságra való igény, a kreativitás és precizitás, amelyek új teret nyitnak a katonai identitás számára. Katonai előmenetelüket inkább olyan pozíciók betöltésében látják, amelyek lehetőséget adnak a folyamatos szakmai fejlődésre és az egyéni önmegvalósításra. Tisztában vannak „speciális” tudásukkal és annak társadalmi megbecsültségével, éppen ezért kialakulhat az elitizmus és kiválóság érzése, ami erősíti szakmai büszkeségüket és hivatástudatukat. A Honvéd Kadét Program a hazafias és honvédelmi nevelésen keresztül közvetíti a hagyományos katonai értékeket, ugyanakkor a modern szakképzés keretein belül megjelenik a társadalom technológiai tudás iránti növekvő igénye, új identitást létrehozva. A közvetített kombinált, hibrid katonai és társadalmi értékek azt eredményezik, hogy a kadétek újradefiniálják, mit jelent katonának lenni a 21. században. Az innováció, a tudásalapúság, a globális összekapcsoltság és a precizitás új identitást hoz létre, amely harmonizálhat a hagyományos katonai értékekkel, miközben a modern hadviselés követelményeihez igazodik.

Az új generációk háborúi

A munkaerőpiacon megjelenő Z generációnak a környezeti világra adott válaszai már jelenleg is komoly kihívást jelentenek a munkahelyek számára. Fontos számukra a szakmai fejlődés és az állandó tanulás lehetősége, ugyanakkor rendkívül kritikusak az elavult szervezeti hierarchia, a hagyományos vezetési stílusok és az idejétmúlt szervezeti kultúrákkal szemben. Pais Ella Regina tanulmányában¹⁸ kifejti, hogy életüket a digitális világhoz kötötten élik, jók az absztraháló és a figyelemmegosztási képességeik, fejlett problémamegoldó képességgel rendelkeznek, erős gyakorlati igénygel. Ugyanakkor ennek ára van, számolni kell azzal, hogy a virtuális világban tapasztalt negatív közösségi élményeik a valós környezettől való elidegenedésüket is magukkal hozzák, az internet világába való beleszületésük identitásuk kialakításának jelentős tényezőjévé válik, átalakítja az emberi és munkahelyi kapcsolataikat. A tekintélyhez való viszonyuk megváltozott, a vezető hiteles személye számukra kulcsfontosságú. Világosan látszik, hogy a digitális technika eszközrendszerének birtoklása az egyének és a környezetük kapcsolatait forradalmian megváltoztatja. A katonai szervezetek viszonyában ezek a kutatási eredmények aggodalomra adhatnak okot, azonban a fegyverzet- és haderő-modernizációnak szüksége van rájuk. Képességük a technológiai vívmányok kezelésére, megértésére és alkalmazására kulcsfontosságú a modern haderő tekintetében. Továbbá azzal is lehet számolni, hogy a hősi katonai erények jelentősége – akár a médián vagy tananyagokon keresztül történő közvetítése – veszítenek jelentőségükből. Szükségszerű figyelembe venni, hogy ők az első globális generáció, és a nemzeti identitás kevésbé van jelen a metaverzumban. Átlépték a globális, kulturális

¹⁸ PAIS 2013.

határokat, közös trendek, események befolyásolják őket, és – a világ különböző pontjairól – kapcsolatban is állnak egymással.

Összefoglalás

A katonai toborzás szempontjából nem hálás feladat felkészülni a fiatal generációkat megszólító új stratégiára, amelyet a jellemzően hosszú idő, a jelentős befektetett munka és az évek múltán jelentkező eredmények jellemeznek. A hagyományos és a jelenlegi toborzási módszerek azonban egyre kevésbé hatékonyak, az angol, német és cseh haderők – csak hogy párat említsünk – kritikus utánpótlási problémái jelzik, hogy változtatni kell a módszereken. A honvédség és az oktatási rendszer – bürokratikus szervezeti jellegük miatt – a jelen kihívásaira próbálnak megoldást keresni, és kevésbé tudnak a jövőre fókuszálni. Az említett amerikai és lengyel példából kiindulva fel lehet mérni az úgynevezett mélységi toborzás megvalósításának lehetőségeit, amelyben a figyelemmegszerzésért való közdelem a legfontosabb. Szükséges lehet kihasználni a generációjukra jellemző technológiához kötődő magatartásukat, a játékidők fontosságát, a technológiai nyitottságukat és a K+F-programokba való csatlakozási lehetőség biztosítását már talán középiskolás korukban is. A középiskolai oktatás merev keret-tervű rendszere mellett reménysugár lehet az átalakított szakképzés (technikum), ahol az oktató a kimeneti képességekre szabadon készíti fel a diákok (HKP2). A jelenlegi felnőtt generációk háborús megközelítésében a hagyományos értékeknek továbbra is van szerepük, csak ki kell egészíteni azokat a technika uralásával. A munkaerőpiacra lépő új, fiatal generációk szemében viszont szembenállás figyelhető meg a hagyományos és hibrid háborúra való értékek elválasztásában. Gyakorlatias, problémamegoldó stratégiáikban, távolságtartó praktikus szemléletükben a technika uralásához kapcsolódó értékrendszer nem kiegészítője a hadviselésnek, hanem prioritása.

Felhasznált irodalom

2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2019-80-00-0042/2021>. (VIII. 31.) HM utasítás a Honvéd Kadét Programról, valamint a hazafias és honvédelmi nevelés támogatásáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-42-B0-15>
- A Budapesti Műszaki Szakképzési Centrum Than Károly Technikum és Szakképző Iskola Szakmai programja (2024). Online: <https://than.bmszc.hu/szakmai-dokumentumok/szakmai-program>
- A Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium szakmai programja (2023). Online: https://kratochvil.hu/Public/uploads/kozerdeku_adatok/Szakmai_Program_2023.pdf
- BODA Mihály (2016): Bátorság és távolság. *Hadtudomány*, Különszám, 44–56. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2016.26.K.44>
- BODA Mihály (2018): A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28(3–4), 135–155. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135>

- BODA, Mihály (2020): Peacekeepers' Autonomy and Military Authority. *AARMS*, 19(2), 65–78. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2020.2.5>
- BODA Mihály (2023): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között –A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós nyugálományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Budapest: Ludovika, 21–28.
- BODA Mihály (2024): A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján. *Honvédségi Szemle*, 152(3), 113–125. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>
- CLAUSEWITZ, Carl von (1961): *A háborúról I*. Budapest: Zrínyi.
- FULLER, John Frederick Charles [1923] (2019): *The Reformation of War*. Creative Media Partners.
- KRIZBAI János (2022): A paradigmaváltás szükségessége és lehetőségei a katonai szervezetek irányítási, működési rendszerében. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései I*. Budapest: Ludovika, 143–161.
- KOVÁCS László (2021): Offenzív kiberműveletek II. Kibererők és képességeik. *Hadmérnök*, 16(3), 119–137. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2021.3.7>
- PAIS Ella Regina (2013): *Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. Online: https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/pais_alapvetesek_a_z_generacio_tudomany-kommunikaciojához_-_tanulmany_2013.pdf
- SZENES Zoltán (2005): Katonai kihívások a 21. század elején. *Hadtudomány*, 15(4).
- TADDEO, Mariarosaria – BLANCHARD, Alexander (2023): Ethical Principles for Artificial Intelligence in Natinal Defence. In CRISTIANO, Fabio et al. (szerk.): *Artificial Intelligence and International Conflict in Cyberspace*. London: Routledge, 159–185. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003284093-10>

Barbara Fábri¹

The War That Went Viral

The Russian–Ukrainian War on Social Media

Abstract

This study explores the role of social media – particularly Twitter, Reddit, and TikTok – in modern warfare, using the Russian–Ukrainian war as a case study. It identifies six key areas where social media functions as a tool of warfare: intelligence gathering, target acquisition, information operations, cyberspace activities, defence strategies, and command and control. The research employs a qualitative approach to analyse how these platforms shape public perception, facilitate cyberattacks, and assist in strategic coordination while also addressing challenges such as misinformation, bias, and ethical concerns. By building on hybrid warfare and information operations theories, the study underscores how social media blurs the lines between traditional media and the battlefield. Ultimately, it calls for interdisciplinary methodologies to better understand the strategic impact of social media in contemporary conflicts.

Keywords: social media, information operations, hybrid warfare

Introduction

The role of social media in modern warfare has fundamentally altered the dynamics of conflict, particularly within the context of the Russian–Ukrainian war. This paper explores how social media platforms, notably Twitter, Reddit, and TikTok, serve as essential tools in hybrid warfare and information operations, blurring the lines between traditional media and the battlefield. These platforms enable intelligence gathering, influence public perception, and coordinate both offensive and defensive actions.

The article highlights six key areas where social media serves as a tool of warfare: intelligence and reconnaissance, target acquisition, information and influence, cyberspace operations, defence, and command and control. Through real-life cases

¹ PhD student, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, e-mail: b.bihaly@gmail.com

from the Ukrainian crisis, it demonstrates how social media facilitates intelligence gathering, target identification, narrative shaping, cyberattacks, operational security, and coordination of actions.

The article explores how the Ukrainian crisis has affected the use of social media in warfare, emphasising the importance of platforms like Twitter, Reddit, and TikTok in spreading information, moulding narratives, and swaying public perception. It also addresses the challenges associated with collecting and analysing social media data for research, including issues related to bias, misinformation, and geolocation restrictions.

The essay's conclusion highlights how social media has transformed modern warfare, erasing distinctions between traditional media and the battlefield. It acknowledges the complexities of using social media as a tool of war and promotes a nuanced comprehension and interdisciplinary methods for analysing its impact on present-day conflicts.

Building upon this foundation, the research constructs a robust conceptual framework elucidating the nuances of the integration of social media into warfare strategies. It delineates key concepts including hybrid warfare, information operations, and the strategic deployment of social media for intelligence gathering, influence, and cyber operations.

The research conducts a qualitative analysis of the amassed data, employing rigorous methodologies to decipher underlying patterns, trends, and narratives. Through this analytical lens, the essay unveils the intricate interplay between social media dynamics and the evolving landscape of modern warfare.

Throughout the analysis, the research adopts a critical perspective, contemplating the intrinsic limitations and obstacles associated with employing social media as a research instrument in conflict regions. It wrestles with concerns regarding bias, misinformation, and ethical dilemmas, emphasising the importance of careful evaluation and scrutiny when interpreting data from social media sources.

Hypotheses

1. Social media platforms have become potent instruments in contemporary warfare, blurring the lines between traditional media and the battlefield.
2. The social media has been transformed in the modern conflict area, particularly in the context of the Ukrainian crisis, by illustrating how it facilitates intelligence gathering, target identification, narrative shaping, cyber operations, operational security, and coordination of actions.

Methodology and data collection

To substantiate the paper's claims, a more detailed explanation of data collection methods is essential. A qualitative analysis of social media data was conducted, drawing from OSINT tools, geotagged posts, and sentiment analysis algorithms.

Ethical considerations, such as ensuring data authenticity and minimising bias, were carefully integrated into the research framework.

However, challenges remain in terms of data verification. Social media content is notoriously difficult to authenticate, and bot activity or deliberate state-led disinformation campaigns can compromise the integrity of open-source data. Further research should explore how to develop more robust methods of fact-checking and verifying content during ongoing conflicts.

Introduction: social media in the hybrid war

Research into social media's role in conflict zones has gained momentum, with scholars such as Thomas Elkjer Nissen² and Sanda Svetoka³ providing foundational insights into how platforms like Facebook and Twitter influence information warfare. However, recent studies on Reddit and TikTok, two platforms with significant growth in user-generated content during the Russian–Ukrainian conflict, remain underexplored.

Moreover, while there is significant research into the role of social media in Western military operations, there is a comparative lack of focus on non-Western perspectives, especially regarding how platforms like Weibo or VKontakte may play similar roles in Eastern European conflicts.

Information used as an element of warfare and national power is as old as civilisation itself; however, the emergence of the information age ensured the exponential

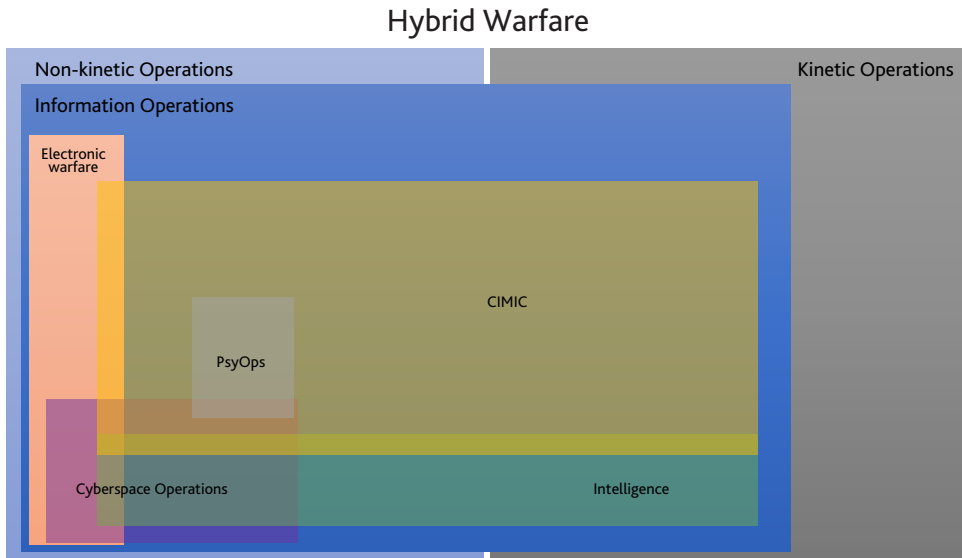

Figure 1: Hybrid operations
Source: compiled by the author

² NISSEN 2015.

³ SVETOKA 2016.

proliferation of tactics, technologies, and threats to relate to the simple new art and science of information operations (IO). The emergence of Web 2.0 technologies, especially social media, and their subsequent use for military purposes represents an evolution in military affairs that creates an opportunity to level the playing field between major and minor powers and non-state actors around the world.

Hybrid warfare, in a classical sense, means the use of kinetic and non-kinetic operations side by side, and sometimes they are overlapping each other. While kinetic operations take place in the physical (real) dimension, targeting infrastructures existing in the physical space, non-kinetic operations usually take place in the information space and cognitive dimension, first preceding kinetic operations, and later (ideally) supporting them in accordance. Also, there are impact based operations in the information domain, which means one launches an operation within the information domain, but the end state will have an effect in the physical dimension. As far as we know, the aim of hybrid operations was to keep the conflict below the war threshold, but this paradigm seems to be overturned with the current war in Ukraine.

Hybrid warfare combines conventional military force with irregular tactics, including the use of cyber and information operations to disrupt the enemy's capabilities without direct engagement. This involves both kinetic operations (physical warfare) and non-kinetic operations (psychological and cyber warfare). Social media is pivotal in the latter, providing a venue for intelligence gathering, psychological operations, and the dissemination of disinformation.

In military terms, information operations (IO) are the integrated employment of electronic warfare, psychological operations, military deception, and operations security. Social media fits into this framework by enabling open-source intelligence (OSINT), providing a low-cost, high-reach medium for strategic communication, and facilitating target audience analysis.

The US-issued JP 3-13 doctrine on information operations⁴ divides the information battlefield into the following three interrelated dimensions:

- physical dimension
- informational dimension and
- cognitive dimension.

This information dimension includes electromagnetic space, which overlaps with cyberspace, where cyber operations take place. Intelligence, reconnaissance operations and civil-military cooperation (CIMIC) also take place in this dimension. In light of this, psychological operations (PSYOPS) within CIMIC and various intelligence and reconnaissance operations (e.g. OSINT) can take place in information, electromagnetic and cyberspace in addition to the kinetic space as well. SM platforms can cater to the operational and strategic needs during conflict.

The real goal of both PSYOPS and reconnaissance operations is to gain information superiority over the adversary. And while, according to the initial interpretations, the focal point of information operations is the acquisition and maintenance of superiority,

⁴ JP3-13 2006.

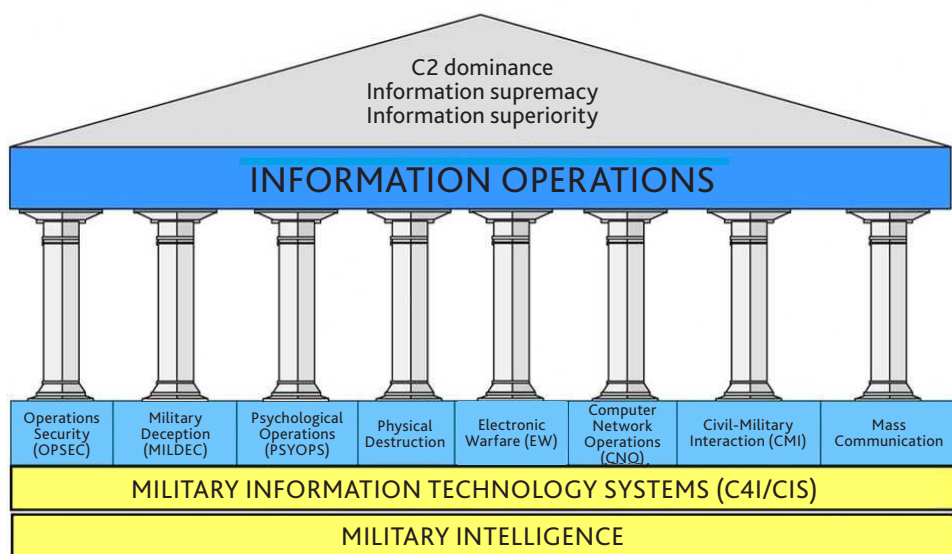

Figure 2: Information operations

Source: HAIG 2018

nowadays during military operations, where the most affected layer in the information space is the civilian population, the goal is not for own forces to have more and better-quality information, or better ability to use it, but to win the target audience for the purposes of the military operation.⁵

Cyberspace (of which social media is increasingly a defining part) is often used during conflicts to knock out an adversary's communication systems. And cyberwarfare narratives tend to be limited to the computer systems that support our daily lives and businesses, maintain critical infrastructure, provide financial transactions, power, and more.⁶

Disruption or downtime of network and computer systems can have dramatic effects, but targeted narrative-driven operations can achieve results no less impressive than attacks on critical infrastructure.

Social media as a tool of warfare

We have already witnessed the use of social media in several international conflicts (Arab Spring, Syria, Ukraine) with the aim of conveying political and ideological goals, shaping public opinion, mobilising supporters, coordinating military activities (or successfully continuing strategic communication), as well as an undisclosed tool for collecting open information.

⁵ HAIG 2018.

⁶ SVETOKA 2016.

According to a study of Thomas Elkjer Nissen, social media support for military operations can be implemented in six areas: (1) intelligence, (2) target selection/identification, (3) information and influence (as in white and grey zone PSYOPS), (4) cyberspace operations, (5) defence, (6) C2 (command & control).⁷ All these activities, regardless of whether they have online or offline effects, can be carried out through social media, mutually support each other, and can often be done in concert with kinetic activities.

1. *Intelligence and reconnaissance*: Focused search and analysis of information from social media networks and profiles, including content and conversations; these activities may be overt or covert. There are many approaches to social media information gathering analysis (e.g. trend, network, sentiment, geographic, content, behavioural, system, and information analysis). All of these forms of analysis can contribute to target audience analysis and support psychological warfare or target selection for online and offline operations. Basically, social media enables detailed information about networks, actors and related communications, helping any group to better understand the information environment and the situation of any target group without physical presence. When studied consistently, social media can be a useful source of situational awareness and even early warning signs of a future crisis.⁸
2. *Target acquisition*: social media can be used to identify potential targets for military action in kinetic space (based on geotagged images or social media conversations). For example, in Libya, Google Maps and cell phones were used to map regime positions, which were then transmitted to NATO, which used the information to identify targets.⁹
3. *Information and influence*: Nissen here refers to the dissemination of information to influence the values, belief systems, perceptions, emotions, motivation, reasoning and behaviour of the target audience.¹⁰ The use of social media in this case seeks to achieve certain military effects in the cognitive space: it shapes, informs, influences, manipulates, exposes, reduces, promotes, deceives, forces, deters, mobilises, persuades.
4. *Cyberspace operations*: Targeting social media platforms and accounts, hacking password-protected sites, changing the content of a profile, or rendering a website completely unusable. These actions may include activities such as Distributed Denial of Service (DDoS) attacks on websites, hacking accounts using brute force, accessing and revealing the contents of emails or mobile phones, changing the content of social media accounts, or breaking into databases to gather information. All such activities are aimed at preventing other actors from using social media platforms, at least temporarily, to communicate, coordinate actions, access information or spread propaganda.¹¹

⁷ NISSEN 2015.

⁸ NISSEN 2015: 62–64.

⁹ CASTILLO 2015.

¹⁰ SVETOKA 2016: 67.

¹¹ SVETOKA 2016: 65–66.

5. *Defence*: Nissen refers to a form of operational security (OPSEC) conducted within the confines of social media platforms, pages, profiles, and accounts at a technical or systemic level. Defensive measures may involve the utilization of encryption, anti-tracking, and/or IP-masking software in conjunction with social media.¹²
6. *C2*: Social media serves as a platform for internal communication, information dissemination, and the coordination and synchronisation of actions. Its use for command and control (C2) purposes is particularly vital for non-state actors like insurgent groups, particularly in cases where these groups lack a formal structure or are dispersed across vast geographical areas. Social media can function as a communication tool and a method to organise their endeavours. Nonetheless, employing social media also exposes the activities of insurgent groups to intelligence services.¹³

Effects of the Ukrainian crisis

The publication aims to present the six methods of using social media listed by Nissen through real-life cases. According to him, when using social media in hybrid operations, it is not civilian individuals, but soldiers or experts conducting planned operations that place influential, deceptive messages in social media content to deliberately change the narrative. It also should be taken into consideration, however, that these examples are only illustrative tools and do not serve as evidence of any event, as the contents are created by mostly civilian (private) users, hence there is always a possibility the information they use is limited and one-sided, therefore suitable to shift narratives.

Intelligence and reconnaissance

Social media has become a powerful tool for real-time intelligence gathering. Platforms such as Twitter and TikTok allow civilians and soldiers alike to document troop movements, battle progress, and key events. The OSINT community leverages these posts to analyse military strategies, weapon deployment, and battlefield success.

For example, during the early stages of the Ukrainian crisis, photos of Russian military convoys were frequently shared on social media, allowing analysts to pinpoint troop locations and movements, sometimes even before state intelligence agencies could respond. However, misinformation (which is not intentional) and deliberate disinformation (which is intentional) can distort such data, necessitating careful cross-referencing with other sources.

Despite its utility, social media is often flooded with disinformation, especially in politically charged conflicts. While OSINT analysts strive to verify geolocated images and metadata, deepfakes and misleading content can easily distort the truth.

¹² SVETOKA 2016: 90.

¹³ SVETOKA 2016: 71.

Disinformation campaigns can also exploit social media algorithms, making it difficult for platforms to distinguish between real and fake content.

The simplest tool for collecting open information is social media. Generation Y and Generation Z also like to joke that anyone who is not registered on one (or all) of the platforms does not really exist. In a completely clear way, the secret services lovingly use this to inform targets and set up contact networks – since the user is not necessarily a conscious user, and user awareness is generally low, so one shares information about oneself (and one's family and contact network) completely publicly.

Not surprisingly, there are also strict regulations in Hungary that the use of social media by the staff of law enforcement and defence agencies is limited (e.g. publishing a photo taken in uniform can only be published with the permission of a superior).¹⁴

For a similar purpose, it is forbidden to bring mobile phones into certain offices and certain locations (it is no longer a secret that applications are listening), or it is forbidden to use mobile phones when performing certain tasks in the operational area.

Besides gathering information about persons, there is much video footage posted from the frontline.

A recording which was presumably taken in the Bakhmut region during the battle is suitable for gathering intelligence and getting a more accurate picture of the events of the battles, as well as the equipment and condition of the two sides.¹⁵

WarLeaks channel¹⁶ on YouTube has a designated playlist about artillery, aviation and ground operations, which serves the same OSINT/IMINT goals if used well.¹⁷

Target acquisition

Target designation and target selection are closely related to intelligence gathering. Many experts and volunteers (civilians) have published photos and videos of Russian troop movements on social media since the start of the war in Ukraine.

In modern warfare, target acquisition has expanded beyond traditional reconnaissance methods. For instance, civilians unknowingly assist in identifying military targets by posting geotagged images. This has occurred repeatedly during the Russian–Ukrainian war, where platforms such as Google Maps and YouTube have been utilised to identify potential targets.

While this method democratises intelligence gathering, it also raises ethical concerns. The blurred lines between civilian and military participation in intelligence activities complicate the question of accountability in warfare.

¹⁴ Measure 4018-1/2020 of the Commander-in-Chief of the Hungarian Armed Forces on the regulation of the application and use of national defence value-creating and value-mediating internet interfaces and social media pages of the national defence organisations and their personnel.

¹⁵ YouTube 2023. The WarLeaks YouTube channel was available at the time of writing of this study. It has since been closed [the editors].

¹⁶ WarLeaks is an independent military blog/vlog, primarily sharing combat footage and military-related content. Established in 2014, WarLeaks focuses on providing educational and newsworthy content for military enthusiasts around the world. Its mission is to offer firsthand experiences of military events and the impact of conflicts, with a non-political stance aimed at promoting understanding rather than glorifying violence. The channel is not affiliated with any government or defence organizations. (Source: warleaks.net <https://rumble.com/c/UkraineCombat>)

¹⁷ YouTube 2022.

Oryx is a blog operating on the basis of such OSINT (and IMINT), where photos taken by volunteers are constantly received and the losses of combat vehicles and equipment on the Russian and Ukrainian sides are analysed.¹⁸

For the purpose of similar intelligence and target identification activities, a system was created to monitor the license plates of combat vehicles coming from the Russian and Belarusian borders. Before and during the start of the war, photos of combat vehicles collected and analysed in these systems regularly appeared, for example on Twitter.¹⁹

An interesting example from the point of view of targeting is that after the outbreak of the first conflict in 2014, the combat radios used by the Ukrainian defence forces in the early stages of the crisis were particularly vulnerable to Russian electronic attack systems. Therefore, the Ukrainian soldiers first used their own mobile phones as an alternative for communication, which made them easy to identify and track.²⁰

Social media can be a tool for this in that the published photos and videos cannot only contain important information about the area from an IMINT point of view but are often accompanied by geotagging – so we can voluntarily enter our location on the photo we want to post.

For example, this Twitter thread shows various pictures of logistics centres in Luhansk, supposedly used by Russian troops.²¹

According to the use, these are the railway hubs that are mainly used by the Russian forces, which easily makes them the next target of a possible counterattack.

Information and influence

Information warfare is now conducted on platforms that shape global narratives real-time. During the Russian–Ukrainian conflict, both sides have utilised social media to sway public perception. Ukraine has successfully employed platforms like Twitter and TikTok to portray the conflict from the perspective of its civilian victims, appealing for international support and military aid.

Conversely, Russia has used platforms for disinformation and propaganda, focusing on shaping internal narratives and influencing foreign audiences.

Ukraine effectively positioned itself as the defender in the war, portraying its civilians and cities under attack. Unlike Russia, which was seen as the aggressor, Ukraine's social media campaigns focused on humanising the conflict, sharing real-time updates of bombings, destroyed homes, and suffering families. This emotional appeal resonated deeply with Western audiences. Also, Ukraine allowed independent journalists and civilians to document the war freely, while Russia heavily censored information, used trollfarms, governmental media platforms and paid influencers. Ukrainian citizens actively posted videos and images of Russian attacks on Twitter,

¹⁸ See: <https://www.oryxspioenkop.com/search/label/Russia?&max-results=7>

¹⁹ TOLER 2022.

²⁰ BIHALY 2022.

²¹ NLwartracker 2023.

TikTok, and Telegram, increasing transparency and authenticity. These firsthand accounts were harder to dismiss as propaganda.²²

Russia had a well-documented history of disinformation campaigns, particularly during past conflicts (e.g. Crimea 2014, U.S. election interference). This made audiences more skeptical of Russian claims. Fact-checking organisations and major social media platforms flagged or removed Russian state-backed content, further damaging Russia's credibility.²³

The world has seen different narratives throughout time from both the eastern and the western governments. The first that may come in one's mind is the MH17 aircraft and the pro-Kremlin disinformation narratives.²⁴ This article shows the events and the subtle change of the narrative from 2014 to 2021 in an infographic.

The sinking of Moskva warship was a hot topic on social media. For example, on Reddit, which is a popular platform for discussing all kinds of topics, many subreddits (topics) discussed it. There were many theories (serious and humorous as well) about what was really going on.

One redditior commented that the Russian government was indeed very quiet about this event.²⁵

But there was another redditior who shared their "personal experiences" during the shelling of Odessa and the sinking of Moskva. This comment also suggests that the anti-ship missiles were fired by the Russian army.²⁶

Another aspect of influencing through social media is blocking content by the platform moderators. The Chinese platform, TikTok has blocked reaching Russian content from outside Russia and cut Russian users off from the outside world at the same time, thus creating a "propaganda bubble".²⁷

Nonetheless, hundreds of videos were posted on TikTok, one of them is a young lady showing how to start a Russian armoured vehicle.²⁸ As reported by Reuters, the lady is a car mechanic and vlogger, and the video was recorded a year before the invasion of Ukraine began.

Cyberspace operations

The scope of cyberattacks continues to broaden throughout the conflict. Concurrently, according to Nissen's analysis, the social platform accounts are subjected to some form of damage during these cyberattacks. Despite the diverse presence of conflict actors across various platforms, there have been several reports of influencers' pages being compromised by hackers, yet no such incidents involving relevant war actors have been reported at the time of writing this article.

²² KOTIŠOVÁ – VAN DER VELDEN 2023.

²³ SHULTZ – JASPARRO 2022.

²⁴ EU vs Disinfo 2022.

²⁵ R/navy 2022.

²⁶ R/WarshipPorn – comment by U/MgLemonhead 2022.

²⁷ MORRISON 2022.

²⁸ BRUMFIEL 2022.

Nevertheless, the utilisation of social media on the battlefield can inadvertently provide significant intelligence, and the careless and irresponsible use of geotagging can easily expose content creators to targeting. Thus, albeit indirectly, social media serves as a tool for cyberspace operations.

The rise of social media coincides with an increasing reliance on cyberspace operations in warfare. From Distributed Denial of Service (DDoS) attacks on Russian government websites to hacking social media accounts, cyberspace has become a key battleground. In particular, Ukraine's IT Army has coordinated cyberattacks via Telegram, effectively rallying civilian hackers in the fight against Russia.

The involvement of civilian actors in cyberspace operations presents significant ethical dilemmas. Non-combatants participating in DDoS attacks and cyberwarfare may be violating international law, particularly in countries where these actions are considered illegal. Moreover, social media posts can inadvertently endanger civilians, as military forces often track these activities to locate and attack cyber operations hubs.

Defence

Leaked information about operations is decreasing in an observable trend. One of the reasons for this is that OSINT-based sites like Oryx's blog at one point couldn't handle the huge amount of information that was pouring into them. On the other hand, the proper use of operational silence, especially in these extraordinary times, when everything spreads like wildfire on social media, has at least as much impact as a well-prepared disinformation campaign.

In my opinion, the defensive function of using social media as a tool of war lies precisely in this: in proper strategic communication, an integral part of which is operational silence, besides taking active and passive defence mechanisms on our information infrastructures.

The same happened to the Ukrainian forces in September, according to ISW's tweet.²⁹

Command & Control (C2)

Although it can fall into the influence category, too, the next example is the deepfake video of President Zelenskyy, calling on soldiers to lay down their weapons.³⁰

Deepfake videos leverage powerful techniques from machine learning and artificial intelligence to manipulate or generate visual and audio content that can more easily deceive.³¹

Such attempts can easily cause the destruction of C2 within defence forces amidst the chaos of war, thereby promoting the information superiority of the opponent.

²⁹ ISW 2022.

³⁰ THALEN 2022.

³¹ KIETZMANN et al. 2020.

On the other hand, the non-official IT ARMY of Ukraine uses a Telegram channel not only for communicating their success, but to coordinate their operations against Russian targets.³²

On 28th April 2022, a YouTuber with more than 260 thousand followers streamed a video, seeking help in stopping Russian propaganda, amid the Kremlin's ongoing invasion of Ukraine.³³

The YouTuber also demonstrates how to launch a DDoS (Distributed Denial of Service) attack and partake in conducting cyberwarfare against Russia using nothing other than your own computers and a VPN connection.

DDoS attacks are easy to conduct, perhaps this is the reason we have not seen sophisticated malware attacks or extortions until the end of 2022. On the other hand, conducting any kind of cyberattacks are at least a grey zone in a legal sense, but in many countries, even DDoS attacks are criminal offenses according to their jurisdiction.³⁴

Revisiting the hypothesis

H1: Social media platforms have become potent instruments in contemporary warfare, blurring the lines between traditional media and the battlefield. The study convincingly reinforces this by thoroughly investigating the multifaceted function of social media in contemporary conflicts. By exploring the intricacies of hybrid warfare and information operations, it showcases the essential integration of social media platforms into modern military tactics. Drawing from real-world instances and analysis, the essay demonstrates how social media is employed for intelligence gathering, target identification, information propagation, cyber activities, defensive measures, and command and control operations. Moreover, it critically evaluates the challenges and limitations associated with employing social media as a tool of war, including issues of bias, disinformation, and ethical considerations. Overall, the essay provides a comprehensive exploration of the intricate dynamics of modern warfare in the age of social media.

H2: The social media has been transformed in the modern conflict area, particularly in the context of the Ukrainian crisis, by illustrating how it facilitates intelligence gathering, target identification, narrative shaping, cyber operations, operational security, and coordination of actions. The essay effectively supports this hypothesis by thoroughly analysing the diverse ways in which social media is utilised within the Ukrainian crisis. The essay meticulously scrutinises real-world cases and illustrations, demonstrating how various entities leverage social media platforms to further their strategic objectives in conflicts. By elucidating the distinct roles of social media in endeavours like gathering intelligence, pinpointing targets, disseminating

³² IT ARMY of Ukraine 2023.

³³ Boxmining 2022.

³⁴ SHARMA 2022.

information, conducting cyber operations, implementing defence strategies, and facilitating command and control, it underscores the transformative influence of social media in contemporary warfare. Furthermore, it emphasises the necessity of nuanced comprehension in analysing the influence of social media on modern conflicts, thus reinforcing the hypothesis that social media has profoundly reshaped the landscape of warfare.

Lessons learned

The integration of social media into warfare has shifted the balance of power, allowing smaller actors, including non-state actors, to participate in modern conflicts with unprecedented ease. However, while the benefits of intelligence gathering and real-time communication are undeniable, they come with significant challenges, including the spread of disinformation and the risk of unintended civilian participation in military operations.

After corporate communication operating in the private sector, political (and even military strategic) communication also appeared on social media platforms. Now, detection and influence campaigns are not only about the individual, but enter a completely new dimension, instead of ordinary marketing goals or crimes, they are given a military-political colour.

The article highlights how social media has become a powerful tool in modern warfare. The rapid dissemination of pictures, videos, and accounts on social media platforms during the Russian invasion of Ukraine demonstrated that conflicts can now "go viral" through this medium.

Social media platforms serve as sources of open-source intelligence (OSINT), allowing military actors to gather information about targets, locations, and activities. Geotagged photos and videos shared by civilians provide valuable insights into troop movements, equipment, and conditions on the ground. Also, content posted on social media can promote, deceive, deter, and mobilise both domestic and international audiences, and by technical advancements, like deepfake, trust in information sources can be undermined, furthermore, confuse the public about the nature of events.

The article acknowledges that collecting and analysing a large volume of social media data for research is challenging. The information may be limited, biased, or one-sided, making it important to critically assess the content's accuracy and context.

Although, there will never be a single post, article or Twitter thread that can truly capture all of what's happening in Ukraine.

Collecting the data on which the research is based was difficult and had faced many obstacles. For instance, it is almost impossible to collect and classify such a large amount of information "manually", so the aim of the publication is only to give a glimpse into the fact that social media acquires a new meaning in times of war. In part, it is difficult to present the cases in full because geolocation prevents access to certain contents.

Lastly, we must realise that the use of this new tool of war to implement and support operations cannot be simply divided into categories, since these exist in multiple interdependencies in the context of hybrid warfare and information operations.

In conclusion, the study not only unravels the complexities of social media's entanglement with warfare but also offers profound insights and lessons learned. It underscores the imperative for adaptive military strategies that harness the power of social media while navigating its pitfalls, signalling a paradigm shift in the nature of modern warfare.

As the author of this essay, I emphasised the transformative role those social media platforms have assumed in contemporary warfare. Through meticulous research and analysis, I have sought to unravel the intricate dynamics of this phenomenon, shedding light on how social media has become an indispensable tool in the arsenals of military strategists and non-state actors alike.

Central to my article are the six key areas where social media intersects with warfare: intelligence and reconnaissance, target acquisition, information and influence, cyberspace operations, defence, and command and control. Through real-life cases from the Ukrainian crisis, I have illustrated how social media facilitates various aspects of military operations, from intelligence gathering to operational coordination.

However, I acknowledge the inherent limitations and challenges of using social media as a research tool in conflict zones. Issues of bias, misinformation, and ethical considerations loom large, underscoring the need for discernment and scrutiny in interpreting social media data.

In conclusion, this essay serves as a call to arms, urging policymakers, military leaders, and researchers to grapple with the complexities of social media's integration into warfare strategies. It is my hope that by shedding light on this critical issue, we can foster a more nuanced understanding of contemporary conflicts and pave the way for more effective strategies in an increasingly digitised battlefield.

Policy recommendations:

- Governments should work with social media platforms to develop better content moderation tools that can prevent the spread of disinformation without impeding free speech.
- International legal frameworks should be updated to account for the role of civilians in cyberwarfare, ensuring accountability while respecting non-combatant rights.
- Further interdisciplinary research is required to understand how artificial intelligence and deepfake technology will shape future conflicts, particularly in the realm of social media manipulation.

As for future research directions, future studies could investigate the role of non-Western social media platforms in warfare, such as Weibo or VKontakte, and explore how deepfake technologies could be integrated into future military strategies. There is also an opportunity to examine the long-term effects of social media on post-war reconstruction and international relations.

References

- BIHALY, Barbara (2021): Az elektronikai hadviselés eszközei az információs és kiber-térműveletek támogatásában az ukrán konfliktus példáján keresztül. *Hadmérnök*, 16(4), 101–112. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2021.4.8>
- Boxmining (2022): I need your help! How you can support Ukraine with one app (DISBALANCER). *YouTube*, 28 April 2022. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=k9LwqbowGMk>
- BRUMFIEL, Geoff (2022): 4 Reasons Why Social Media Can Give a Skewed Account of the War in Ukraine. *NPR*, 19 March 2022. Online: <https://www.npr.org/2022/03/19/1087265230/4-reasons-why-social-media-can-give-a-skewed-account-of-the-war-in-ukraine?t=1650349260532>
- CASTILLO, Walbert, (2015): Air Force Intel Uses ISIS 'moron' Post to Track Fighters. *CNN*, 5 June 2015. Online: <https://edition.cnn.com/2015/06/05/politics/air-force-isis-moron-twitter>
- EU vs Disinfo (2021): MH17: Timeline of Pro-Kremlin Disinformation narratives. *EU vs Disinfo*, 13 July 2021. Online: <https://euvsdisinfo.eu/mh17-timeline-of-pro-kremlin-disinformation-narratives/>
- Fact Check (2022): TikTok Video Showing How to Work Russian Military Tanks Predates Invasion, 2022. *Reuters*, 2 March 2022. Online: <https://www.reuters.com/article/factcheck-tiktok-tank/fact-check-tiktok-video-showing-how-to-work-russian-military-tanks-predates-invasion-idUSL1N2V520P>
- HAIG, Zsolt (2018): *Információs műveletek a kibertérben*. Budapest: Dialóg Campus.
- ISW [TheStudyofWar] (2022): Ukrainian forces are maintaining a strict operational silence in southern Ukraine, which may appear as if Ukrainian forces are not advancing. Ukrainian forces are also likely operating in several directions in Kherson Oblast. *Twitter*, 10 September 2022. Online: <https://twitter.com/TheStudyofWar/status/1568580937176211457>
- IT Army of Ukraine (2023): *Telegram*. Online: <https://t.me/itarmyofukraine2022/990>
- JP-3-13 *Information Operations* (2006). Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff.
- KOTIŠOVÁ, Johana – VAN DER VELDEN, Lonneke. (2023). The Affective Epistemology of Digital Journalism: Emotions as Knowledge Among On-the-Ground and OSINT Media Practitioners Covering the Russo-Ukrainian War. *Digital Journalism*, 13(3), 378–397. Online: <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2273531>
- KIETZMANN, Jan – LEE, Linda W. – MCCARTHY, Ian P. – KIETZMANN, Tim C. (2020): Deepfakes: Trick or Treat? *Business Horizons*, 63(2), 135–146. Online: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.11.006>
- Measure 4018-1/2020 of the Commander-in-Chief of the Hungarian Armed Forces on the regulation of the application and use of national defence value-creating and value-mediating internet interfaces and social media pages of the national defence organisations and their personnel.
- MORRISON, Ryan (2022): Chinese Owned TikTok Created Alternative Universe for Russia after Ukraine Invasion. *Daily Mail*, 14 April 2022. Online: <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-10718887/Chinese-owned-TikTok-created-alternate-universe-Russia.html>

- NISSEN, Thomas E. (2015): *#TheWeaponizationOfSocialMedia*. Copenhagen: Royal Danish Defence College.
- NLWARTRACKER [@NLwartracker] (2023): 1/15 I have been working on unraveling the Russian logistics networks in the Luhansk area since the beginning of Jan. when different geolocated videos showed convoy's of armoured vehicles moving towards the frontlines in Luhansk & Donetsk. *Twitter*, 18 February 2023. Online: <https://twitter.com/NLwartracker/status/1627047617938223106?fbclid=IwAR07SBr-NuQiUjG0SEF6bf3YkwkB1yC3vFI7XUt5jjClCu5UqHcctKrkTIRE>
- ORYX (2023): Russia. *Oryx*, 24 June 2023. Online: <https://www.oryxspioenkop.com/search/label/Russia?&max-results=7>
- R/navy (2022): Explanation of what happened to the cruiser "Moscow". *reddit*, 2022. Online: https://www.reddit.com/r/navy/comments/u4fsul/explanation_of_what_happened_to_the_cruiser_moscow/
- R/WarshipPorn – comment by U/MgLemonhead (2022): Rip, mighty one. admirals did not improve the fire extinguishing system and they paid for it. this photo was taken at April 10, 4 days ago. [1280*960]. *reddit*, 2022. Online: <https://www.reddit.com/r/WarshipPorn/comments/u34fr5/comment/i4nbbub/>
- SHARMA, Ax (2022): A YouTuber is encouraging you to DDoS Russia – How Risky is This? *Bleeping Computer*, 1 May 2022. Online: <https://www.bleepingcomputer.com/news/security/a-youtuber-is-encouraging-you-to-ddos-russia-how-risky-is-this/>
- SCHULTZ, Daniel – JASPARRO, Christopher (2022): How Does Russia Exploit History and Cultural Heritage for Information Warfare? Recommendations for NATO. *Think Tank Policy Brief*. Online: <https://acthinktank.scholasticahq.com/article/118601-how-does-russia-exploit-history-and-cultural-heritage-for-information-warfare-recommendations-for-nato>
- SVETOKA, Sanda (2016): *Social Media as a Tool of Hybrid Warfare*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- THALEN, Mikael [@MikaelThalen] (2022): A deepfake of Ukrainian president Volodymyr Zelensky calling on his soldiers to lay down their weapons was reportedly uploaded to a hacked Ukrainian news website today, per @shayan86 pic.twitter.com/txlryecgy4. *Twitter*, 16 March 2022. Online: https://twitter.com/MikaelThalen/status/1504123674516885507?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweet-embed%7Ctwterm%5E1504123674516885507%7Ctwgr%5E8a277957fe170d-7ef663b92d1379fc1b9f7f0e5d%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.npr.org%2F2022%2F03%2F19%2F1087265230%2F4-reasons-why-social-media-can-give-a-skewed-account-of-the-war-in-ukraine
- TOLER, Aric (2022): Tracking Russian Military Vehicles on the Move. *Bellingcat*, 8 February 2022. Online: <https://www.bellingcat.com/resources/how-tos/2022/02/08/tracking-russian-military-vehicles-on-the-move/>
- YouTube (2022): Ukraine War: Russian Missile Intercepted by Ukrainian Air Defense. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=ioxN760OX6U&list=PLQo8IaJoevEvFtclCk6IR-GivMPZH3FlcYs>
- YouTube (2023): Intense GoPro Combat Footage of Trench Battle in Ukraine #ukrainewar. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=2yB8jKUmXj0&list=PLQo8IaJoevFsTsNEwXO5SUF0hSuw7VLR&index=1&t=0s>

Mukhwinder Kaur¹

Ethnic Recruitment in the Armed Forces and the Contribution of Indian Soldiers to World War I

A Qualitative Study

Abstract

The author of this article describes how ethnic-based recruitment into the Indian armed forces began during the colonial period. The article is about Indian soldiers deployed in Europe and other parts of the world during World War I. The text examines how the divisions were formed based on ethnic and class divisions.

From warrior castes to recruitment across India, encompassing all castes, the Indian army underwent a significant transformation. The author also discusses the role of religion in the formation of the divisions.

Keywords: ethnic recruitment, Indian Armed Forces, World War I

"These Indian units comprised Gurkhas, Punjabis, Mahomedans, Sikhs, Pathans, Garwhalis, Dogras, Rajputs and Jats. Men of many different races, speaking different languages and holding different religious beliefs, but one and all British and Indian alike, bound together by the tie of loyalty to their King Emperor and determined to uphold the honour and ideals of his Empire."

Sir Charles Anderson: Opening Address The Indian Memorial,
Neuve Chapelle, France 1927

¹ PhD student, Ludovika University of Public Service, Service Doctoral School of Military Sciences.

Introduction

The induction of ethnic recruitment in the Indian armed forces roots back to the time when the British arrived in India. They understood the ethnic demography of the country which was vast to comprehend. From regions to languages, from cultures to food everything was varying. The prevailing caste system then in India has led to the manifestation of regimentation based on castes in the Indian armed forces. After the rebellion in 1857, Indian soldiers were classified by the British on the basis of various martial races, which were further divided into castes, separating the two categorically as the 'martial' caste from the 'non-martial' caste.²

This classification was supposedly made because it was believed that a 'martial race' was brave and well-built for fighting, but 'non-martial races' were sedentary and unsuited for fighting.³ However, it was also believed that the martial races were brave, yet not able to perform leadership and command the military formations, politically docile, intellectually inferior and submissive. The British made their policies of martial Indian recruitment from those who were less educated because they had this vision that they were easier to control, but the fact lies in the Indian cultural method of education. In Indian cultures, people are docile, welcoming and accepting, which gave the British the opportunity to blend in and turn this against them.⁴

The Commonwealth War Graves Commission acknowledged the bravery of these 138,000 Indian soldiers who were sent to Europe throughout World War I. During 1914–15, the majority of these soldiers served in France in the adjacent Neuve Chapelle and the Ypres Salient. A significant number of brave individuals died in the effort to impede the German advance. On 6 August 1914, the Indian Army began its operations on the Western front.⁵ That day, the London War Council asked the Viceroy's government to send two divisions of infantry and a cavalry brigade to Egypt. These troops were ordered to Europe on 27 August. The Menin Gate, the largest World War I memorial in continental Europe, in Ypres, Belgium, and the Indian soldiers' memorial at adjacent Neuve Chapelle, France, both honour the incredible sacrifice made by Indian soldiers in Europe. An Indian memorial was built on the lawn south of the Menin Gate in 2002 at the request of the Government of India.⁶

WW1 Victoria Cross recipients in India:

1. Risaldar Badlu Singh: "His valour and initiative were of the highest order"⁷
2. Gobind Singh Rathore: "Succeeded in delivering a message"⁸
3. Sepoy Chatta Singh: "Rescued his Commanding Officer under heavy fire"⁹
4. Naik Darwan Singh Negi: "Retaking and clearing the enemy out of our trenches"¹⁰

² JARBOE 2013.

³ RAND 2006.

⁴ RAND 2006.

⁵ RAND 2006.

⁶ PURI [s. a.].

⁷ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/31034/supplement/14040>

⁸ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/30471/supplement/725>

⁹ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/29633/supplement/6191>

¹⁰ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/28999/supplement/10425>

5. Rifleman Gabar Singh Negi: "The first man to go round each traverse, driving back the enemy"¹¹
6. Lance-Naik Lala: "Rescued two men through courage and devotion"¹²

WW1 Victoria Cross recipients in Pakistan (then Punjab Province):

1. Sepoy Khudadad Khan: "Remained working his gun"¹³
2. Jemadar Mir Dast: "Carried 8 British and Indian Officers to safety"¹⁴
3. Naik Shahamad Khan: "For three hours held the gap under heavy fire"¹⁵

The Battle Honours awarded to units of the Indian Army in France and Flanders:¹⁶

1. France and Flanders, 1914–18
2. France and Flanders, 1914–16
3. France and Flanders, 1914–15
4. France and Flanders, 1915
5. France and Flanders, 1916–17
6. La Basse, 1914
7. Armentiers, 1914
8. Messines, 1914
9. Ypres, 1914–15
10. Gheluvelt Festubert, 1914
11. Festubert, 1914–15
12. Givenchy, 1914
13. Neuve Chapelle Ypres 1915
14. St Julien Aubers Festubert, 1915
15. Loos Somme, 1916
16. Bazentin Delville Wood Flers-Courcelette Morval Cambrai, 1917

The theory of Martial Races

In November 1885, General Frederick Roberts became the Indian Army's Chief. He expounded and gave shape to the unscientific and unsubstantiated theory of 'Martial Races'.¹⁷

The pioneer steps to institutionalise the 'theory of Martial Races' came into existence in 1892. A letter signed by the then DAAG, B Dufficesit issuing instructions for recognition of 6 Bengal LI (Light Infantry) of the Bengal Army into a single class regiment of pure JAT Troops has been sent to Lt Col Gravis Commanding officer of 6 Bengal LI (Light Infantry). Out of 18 battalions 16 battalions of the Bengal Army were

¹¹ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/29146/supplement/4143>

¹² <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/29579/supplement/4809>

¹³ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/28999/supplement/10425>

¹⁴ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/29210/page/6269>

¹⁵ <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/29765/supplement/9418>

¹⁶ Ministry of External Affairs [s. a.]: 23.

¹⁷ FOGARTY-JARBOE 2021.

converted to pure caste regiments starting from 1892. The concept was designated to certain classes only who would be recruited for combat duties in the infantry. In the next additional step from 1896 onwards, the 'Madras Army Infantry Regiments' began to depopulate the troops from the Madras Presidency and started to induct martial races from the Punjab region.

The experiment which later turned into martial race theory was to ensure the recruitment was primarily made from Northern India and from amongst communities where university education was limited. In areas with higher educated people¹⁸ like Madras (now Chennai), Calcutta (now Kolkatta) and Bombay (now Mumbai) recruitment into combat arms was restricted. It was concluded that higher education could inspire ideas of nationalism, freedom and growth resulting in a challenge to the British Empire.¹⁹

A number of communities were classified as 'Martial Races' and recruitment was to be restricted to them. Exceptions were made with respect to Maratha, Reddy, Kodava, Bunt and Nair communities from the Deccan and South India. This was cemented further during the reorganisation under Lord Kitcher (1903–1911) when most of the combat units began to be filled up with troops from North India with one class composition only. The experiment of pure class composition units started in 1892 and was abandoned in 1922, due to a revolt by 5 Inf (LI) a pure Mussalman Rajput class composition unit in 1915 in Singapore. The units in 1922 were mixed into pure company based fixed classes to counterbalance any revolt/uprising by a community or a caste.²⁰

Caste and religion-based regiments in India (at present):²¹

1. Punjab Regiment
2. Madras Regiment
3. Maratha Light Infantry
4. Rajputana Rifles
5. Rajput Regiment
6. Jat Regiment
7. Sikh Regiment
8. Sikh Light Infantry
9. Dogra Regiment
10. Garhwal Rifles
11. Kumaon Regiment
12. Assam Regiment
13. Bihar Regiment
14. Jammu & Kashmir Rifles
15. Jammu & Kashmir Light Infantry
16. Naga Regiment
17. 1 Gorkha Rifles
18. 3 Gorkha Rifles
19. 4 Gorkha Rifles

¹⁸ FOGARTY–JARBOE 2021.

¹⁹ Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

²⁰ Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

²¹ JAVAID 2020.

- 20. 5 Gorkha Rifles
- 21. 8 Gorkha Rifles
- 22. 9 Gorkha Rifles
- 23. 11 Gorkha Rifles
- 24. Ladakh Scouts
- 25. Arunachal Scouts
- 26. Sikkim Scouts

Indian soldiers served outside the Indian Territory under British Empire²²

This section will explain the overall distribution of Indian armed forces deployed on foreign land, which is defined under Force A to Force E.

Indian Expeditionary Force 'A'

This force fought in France and Belgium. The Indian Government provided two Cavalry along with two Infantry Divisions for overseas deployment at the onset of the war in Europe. The force was named the Indian Expeditionary Force 'A' (IEFA), along with the British Expeditionary force (BEF) the IEFA was attached creating four divisions within two Army Corps; an Indian Infantry and an Indian Cavalry Corps.²³

Indian Expeditionary Force 'B'

They were dispatched to Tanganyika and their task was to intrude the German East Africa. The India office specified the duty of handling the British East Africa governor's request for assistance in September 1914 in dealing with the German forces on the German East Africa front. In response, India sent a force at the end of October 1914, named as Indian Expeditionary Force 'B'. Comprising an Imperial Service Infantry Brigade, a Mountain Artillery Battery, engineers, a pioneer battalion, along with the 27th (Bangalore) Brigade from the 9th (Secunderabad) Division. The command of IEFB was placed under Major General Arthur Aitken and landed at Tanga.²⁴

Indian Expeditionary Force 'C'

To assist the King's African Rifles, the Indian Expeditionary Force 'C' was primarily utilised to secure the Ugandan railway line and provide communication protection.

IEFC was assembled to support service in the British East Africa. The force comprised the Punjabi men from the Indian Army's 29th Punjabis, and half battalions from Princely states of the Rampur, Kapurthala, Jind, Bharatpur, as well as a volunteer

²² Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

²³ Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

²⁴ Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

15-pounder artillery battery, a volunteer Maxim gun battery, the 22nd (Derajat) mountain battery (Frontier Force), along with a field ambulance. IEFC was formed to be a defensive one, unlike IEFB and IEFA.²⁵

Indian Expeditionary Force 'D'

Holding the city of Kut under siege by Ottoman forces was the mission assigned to Indian Expeditionary Force 'D'. The IEFD was the largest Indian Army force that served overseas in Mesopotamia. The first formation was sent in November 1914 and it was the 6th (Poona) Division. More than 11,012 people died during this participation, 3,985 passed away from wounds, 12,679 died from disease, whereas 13,492 went missing or were taken prisoners (that include 9,000 prisoners from the Kut).²⁶

Indian Expeditionary Force 'E'

Indian Expeditionary Force 'E' defended the Suez Canal. The IEFE consisted of the 10th and 11th of the Indian Divisions which had been sent to Egypt in October 1914 to protect the Suez Canal. This force sustained the same nomenclature throughout the war, although its composition had seen a number of changes.²⁷

Indian Expeditionary Force 'F' (Supplementary Forces to Force D and E)

The IEFF was constructed to further supply troops of the original IEF 'E' meant for Egypt and IEF 'D' which is Mesopotamia. From the original IEF 'D', the 3rd (Lahore) and 7th (Meerut) Divisions were moved from Mesopotamia. In July 1918, two Indian cavalry divisions, the 4th and the 5th Cavalry Division were moved to this IEF from France to serve in Palestine.²⁸ The 15th Imperial Service Cavalry brigade, which was comprised of numerous supplementary troops and three regiments of Lancers from Princely States of the Hyderabad, Jodhpur (Rajasthan), as well as Mysore, joined them.²⁹

Indian Expeditionary Force 'G' to reinforce the Gallipoli Campaign

In the year 1915 (April), IEFG was raised consisting of the 29th Brigade operating far from its parent division which was the 10th Indian Division. IEFG consisted of one Sikh battalion along with three Gurkha battalions, two powerful martial races from the northeast and north. After leaving Egypt, the brigade joined the British 29th Division and was kept in reserve for the Second Battle of Krithia.³⁰

²⁵ Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

²⁶ Infantry Research Centre & Museum [s. a.].

²⁷ Infantry Research Centre & Museum [s. a.]; PRIME 2018.

²⁸ Infantry Research Centre & Museum [s. a.]; PRIME 2018.

²⁹ Infantry Research Centre & Museum [s. a.]; PRIME 2018.

³⁰ Infantry Research Centre & Museum [s. a.]; PRIME 2018.

The Indian Army's IEFs were also deployed in Tsingtao (in China), Persia, Gulf of Aden, Macedonia, Merv (in Russian Turkmenistan), Afghanistan, Baluchistan and what was called the North-West Frontier throughout the war.

During the war, labour recruitment affected Indian martial races asymmetrically, especially the Punjabis. From August 1914 to November 1918 during entire war, about 60% of the combat troops came from the state of Punjab. This plan was followed by a race-based recruitment strategy known as the 'martial race doctrine', which was implemented during the war. Noticeably: "It is one of the essential differences between the East and the West, with certain exceptions, only some certain clans and classes [in India] can bear arms; the others have not the physical courage necessary for the warrior."³¹ Only a few groups were designated for military service by the Indian army and its recruiters: Sikhs, Muslims, Punjabi Dogras and Hindu Jats, Pathans from the North-West Frontier, along with Gurkhas from Nepal.³²

It was specifically forbidden for the massive majority of the Indian troops to serve in the military. By 1918, less than one percent of the population of British India, the Punjabi Sikhs, had sent 90,000 soldiers, or one-eighth of the 621,224 combatants sent overseas as a result of racial policy. After the war, Bengal, which had about 23 million men, only had one combat unit at the front.³³ In contrast to the British Isles, in which men from the Wales, England, along with Scotland enrolled at similar rates (a remarkable exclusion was Ireland), India had a very different wartime experience.³⁴

Indian soldiers participated in World War I in the following divisions:³⁵

CAVALRY:

Mhow Division:

2nd Lancers

Meerut Division:

MEERUT BRIGADE:

3rd Horse

16th Cavalry

18th Tiwan Lancers

DIVISIONAL CAVALRY:

4th Cavalry

11th Lancers

Lahore Division:

FEROZEPUR BRIGADE:

7th Lancers

JULLUNDUR BRIGADE:

15th Lancers

DIVISIONAL CAVALRY:

23rd Cavalry (F.F)

³¹ MACMUNN 1911: 129–130; FOGARTY–JARBOE 2021.

³² FOGARTY–JARBOE 2021.

³³ FOGARTY–JARBOE 2021; O'DWYER 1925: 223.

³⁴ FOGARTY–JARBOE 2021.

³⁵ Ministry of External Affairs [s. a.].

AMBALA BRIGADE:

30th Lancers

Poona Division:

LUCKNOW BRIGADE:

29th Lancers

1st Indian Cavalry Division:

6th King Edward's Own Cavalry

9th Hodson's Horse (3rd Ambala Cavalry Brigade)

INFANTRY:

Lahore Division:

FEROZEPUR BRIGADE:

129th Baluchis

57th (Wilde's) Rifles (F.F.)

89th Punjabis

9th Bhopal Infantry

JULLUNDUR BRIGADE:

15th Ludhiana Sikhs

40th Pathans

47th Sikhs

59th (Scinde) Rifles (F.F.)

SIRHIND BRIGADE:

1/1st Gurkha Rifles

1/4th Gurkha Rifles

27th Punjabis

125th (Napier's) Rifles

DIVISIONAL TROOPS:

15th Lancers

23rd Sikh Pioneers

34th Sikh Pioneers

20th and 21st Field Companies,

3rd (Bombay) Sappers and Miners

Indian Field Ambulance

Meerut Division

DEHRA DUN BRIGADE:

1/9th Gurkha Rifles

2/2nd Gurkha Rifles

6th Jat Light Infantry

28th Punjabis

GARHWAL BRIGADE:

2/3rd Gurkha Rifles

1/39th Garhwal Rifles

2/39th Garhwal Rifles

BAREILLY BRIGADE:

41st Dogras

33rd Punjabis

58th (Vaughan's) Rifles (F.F.)
 69th Punjabis
 2/8th Gurkha Rifles
 DIVISIONAL TROOPS:
 4th Cavalry
 107th Pioneers
 2nd and 3rd Field Company,
 Sappers and Miners
 4th and 5th Field Companies, 3rd
 (Bengal) Sappers and Miners
 Indian Field Ambulance
 Support Services: Supply and
 Transport Corps, Indian Hospital
 Corps, Indian Labour Corps
 IMPERIAL SERVICE TROOPS:
 CAVALRY:
 Alwar Lancers
 1st Gwalior Lancers
 Indore Mounted Escort
 1st Jodhpur Lancers
 SAPPERS:
 Maler Kotla Sappers
 Tehri-Garhwal Sappers
 TRANSPORT:
 Bharatpur Transport Corps
 Gwalior Transport Corps
 Indore Transport Corps

The Peel Commission

In order to understand the Indian religions, social structures and various castes, the British established a commission whose sole task was to identify the martial races, communities and various regions for the purpose of recruiting loyal and obedient soldiers. Since the revolt against them was from South Indian states like Bengal and the Eastern region of India, the British government refrained from inducting soldiers from these regions. The North of India had Sikhs, Jats, Gharwalis, Dogras, which were under the classification of brave ones, therefore, the recruitment centre was shifted to the Northern part of India. The country kept the caste system and divisions organised on a regional basis even after gaining independence for historical reasons and due to the social mindset.³⁶ Nowadays, new regiments are based on all castes and all religions.³⁷

³⁶ FOGARTY-JARBOE 2021.

³⁷ FOGARTY-JARBOE 2021.

Philip Mason suggests the martial race's ancient origins in pre-British India along with the usefulness of this notion to the British Raj. Individuals' categorisation into 'martial' as well as 'non-martial' was not a British³⁸ innovation. It was the comprehension of a feature already inherent in the Indian social order, which conveniently facilitated a victory.³⁹

Serving their own convenience, the British recognised the prevailing religions and castes as part of the soldiers customs, which helped British officers blend in with their soldiers. Also, they studied their regional language and performed their religious traditions to offer a sense of belonging to themselves and their troops. This approach has been followed to date in the Indian Army, for instance, if an officer is from a South Indian state generally will be fluent in their local language, English and Hindi. However, if he/she is appointed as an officer in a Punjab regiment he/she will have to learn Punjabi, the regional language, their customs so that the troops can connect efficiently with their superior.⁴⁰

The 1st and 3rd (Gaur) Brahman Infantry were established in 1903 as a caste-based unit and disbanded following World War I.⁴¹ The martial races' very existence may depend on religion, and even in cases where it was only a contributing factor, religion nonetheless played a significant role along with advantages from official support and acceptance. Pre-World War I British thinking was characterised by views on recruitment and the importance of preserving the religious customs of the recruited martial races.⁴²

The role of these races was immense, not only in the wars fought by India but in the wars fought by Indians in Europe as well. World War I by far is an elaborate case to study and understand how the people from these groups were detailed and portrayed in society.⁴³

Battles fought by Indian armed forces on foreign lands

The First Battle of Ypres

In the late 1914, the Indian soldiers, or else Sepoys, were sent to Europe (France) by the British to stop the Germans from attacking them and to save their rule over the territory. The Sepoys (Soldiers) were from the Lahore along with Meerut Divisions and were transferred to France's trenches outside Ypres in late October 1914.⁴⁴

Europe was a strange as well as an unfamiliar place to the Indians. The language was unfamiliar to them, and the culture was totally different. The French – or else Belgians – and Indians were puzzled by one another. Yet, the French population

³⁸ ROBINSON 2015.

³⁹ MASON 1974.

⁴⁰ BBC 2015.

⁴¹ JAVAID 2020.

⁴² JACK 2006.

⁴³ JAVAID 2020.

⁴⁴ PURI [s. a.].

welcomed the Indians mainly at the beginning of war. They went north via Orleans from Marseille.⁴⁵

During World War I, Sikhs served in Germany, Belgium, Greece, France, Malta, Italy and Romania. Some Sikh pilots' and injured soldiers' graves may also be found in the United Kingdom.⁴⁶ Soldiers from Lahore Division were Sikhs and Muslims, the soldiers from Meerut division were Hindu kshatriyas (name of a martial race). They were transferred to France without knowing their language, culture or religion. They fought for a bigger cause that was 'honour'.⁴⁷ To this day, the Indian Armed Forces carry out their tasks with respect, honour and pride for their unit and their country. It was the basic principle of all martial races that they could sacrifice their lives, but not their honour.⁴⁸ The British interpreted and executed this in various ways, keeping their own interests in mind.⁴⁹

In October 1914 and 14 months later, 20,748 British soldiers and 89,335 Indian riflement, or Indian sepoy, along with 49,273 Indian labourers, served in the Indian Corps at the battles of Ypres, Givenchy, Festubert, Second Ypres, Neuve Chapelle, as well as Loos, where they suffered about 34,252 casualties.⁵⁰

Only one Indian cavalry division remained in France when the Indian Corps left the front lines in late November 1915 and sent its soldiers to the front lines in the Middle East in December. The Indian army had been severely diminished by the conflict on the Western Front, and commanders feared that another winter in trenches could incite a mutiny among the sepoys. Since Indians were not suited to harsh weather conditions, they suffered the most. The British took the glory, and Indian soldiers quietly left the European theatre of war because there were no applauding crowds or protests like there had been when they arrived fourteen months earlier. Their pride was intact and they fought for their honour throughout the war. They received a message from the King-Emperor George V, who gave them the following assurance, conveyed by the Prince of Wales: "In a warfare waged under new conditions and in particularly trying circumstances, you have worthily upheld the honour of the Empire and the great traditions of My Army in India."⁵¹

The Second Battle of Ypres

The Germans had a fresh plan in place for breaking through the allied defences at Ypres in the first few months of 1915. A chemical attack (chlorine gas) was devised in honour of Fritz Haber, the chemistry Nobel laureate. At 5 p.m. on 22 April 1915, the first successful chemical attack occurred during the Second Battle of Ypres.⁵² Approximately two thousand French soldiers were killed by the new weapon throughout that evening and night. Since their superiors were dubious about the supposed

⁴⁵ PURI [s. a.].

⁴⁶ SINGH 2014.

⁴⁷ THOMAS 2021.

⁴⁸ THOMAS 2021.

⁴⁹ PURI [s. a.].

⁵⁰ JACK 2006; MEREWETHER-SMITH 1917: 459.

⁵¹ MEREWETHER-SMITH 1917: 463; JARBOE 2013.

⁵² PURI [s. a.].

success of the gas attack and viewed it more as an experiment, the breakthrough the Germans were expecting never came through.⁵³ As a result, the initial plan that included enough reserve forces to gather and take advantage of a potential breakthrough was abandoned. Due to the lack of defending allied forces, the German front had already advanced a few kilometres closer to Ypres.⁵⁴

During the second war of Ypres, there was an exceptionally high number of casualties. Indian sepoy had to participate, and the 47th Sikh division's sepoy who attacked in the first line lost 348 of their 444 soldiers or 78% of the regiment.⁵⁵ The attack resulted in a total loss of approximately 2,000 personnel for the two brigades. A pivotal role was played by Punjabi soldiers in preventing the German juggernaut. The delay would be detrimental to Berlin's war ambitions, since it provided essential time for the British and French forces to reinforce their defences. The Punjabi recruits distinguished themselves once more in the battle at Neuve Chapelle.⁵⁶ After suffering significant casualties on both sides, the British-led onslaught at Chapelle was eventually stopped after breaking through the German lines. More than 1,000 Punjabi men⁵⁷ were killed in the ill-planned assault, which aimed to capture Gallipoli.⁵⁸

The Battle of Aubers Ridge

Conceived in April 1915, the Rue du Bois attack, also known as the 9th May 1915 in the Indian Corps, was delayed by the Second Battle of Ypres. A two-pronged onslaught on both sides of the Neuve Chapelle was the strategy. The German forces in the Neuve Chapelle – Aubers – Fauquissart triangle had to be cut off when the two attacking forces, separated by 6,000 yards, broke through the lines, advanced concentrically and met on the Aubers ridge. In opposition to both 'prongs,' the Germans were deeply entrenched; they had made a significant effort to fortify their lines following the shock of Neuve Chapelle.⁵⁹

The early hours of 9 May were clear and pleasant. Assault forces gathered in the trenches, supports advanced to the assembly trenches, as well as the communication trenches were packed with troops ready to advance, making it a busy night for the British and Indians.⁶⁰ Along with other meticulous preparations for the attack, bridges were erected to span the broad ditch among the lines and equipment dumps had been placed near the front lines. The slaughter started at 5:40 a.m., as soon as the attack started. Similar experiences were had by the invading battalions, who were immediately destroyed by German machine guns upon crossing the parapet. When the offensive was formally stopped in the evening, the trenches were in the same location as when the combat had started. However, the Meerut Division constituted 24 Indian officers, 69 British officers, 1,055 British, along with 823 Indian other ranks

⁵³ DENDOOVEN [s. a.].

⁵⁴ DENDOOVEN [s. a.].

⁵⁵ THOMAS 2021.

⁵⁶ PURI [s. a.].

⁵⁷ MALIK 2021.

⁵⁸ PURI [s. a.].

⁵⁹ Ministry of External Affairs [s. a.].

⁶⁰ Ministry of External Affairs [s. a.].

killed. 122 members of every rank in the Lahore Division may be added to these, for a total of 2,093.⁶¹

The Battle of Festubert

The British government's objective for the Indian military was to march southeast into La Bassée town from 15 May to 25 May, in the year 1915; 5,000 yards from the left to the right, the Meerut Division, along with the British 2nd and 7th Divisions, on convergent lines. Three trench lines made up the German defence in this region. It involved both Indian divisions. The attack was executed for the Meerut Division. Lahore Division was supposed to maintain its position while providing artillery and small-arms fire support to the advancing soldiers. The assault commenced from the trenches south of the Rue du Bois around 11:30 p.m. on the night of 15 May. The men were immediately exposed to heavy artillery and machine gun fire, as well as German searchlights, flares and fire grenades, which lit the night as they emerged from their trenches. At midnight, it was evident that there was no chance of success; yet, Brigade headquarters ordered a new attack to be launched at three in the morning.⁶² The 2/3rd Gurkhas were supposed to lead this charge, but they were seriously outnumbered as soon as they went over the parapet due to a deadly barrage of rifles, machine guns, along with artillery fire. The German trenches were once again bombarded on the morning of 16 May. It was agreed at this point that the Indian troops must strike by the opening next to them, which was occupied by the 2nd Division since the defences in front of the Indian Corps were extremely strong to allow for a breakthrough. The only option was a portion of the captured trench that was occupied by the 15th Sikhs. Here, the only thing between the two sides was a barricade. On the morning of the 18 May, the 15th Sikhs resisted intense bombing attacks. They had run out of bombs by the early afternoon. Lieutenant J. G. Smyth of the 15th Sikhs was given the order at 3:30 p.m. to transport two bomb boxes and a bombing party from the old front line to the seized trench, which was 250 yards over open ground. Out of the several volunteers, he chose 10 Indian bombers: 2 from the 45th Sikhs, 4 from the 19th Punjabis, as well as 4 from the 15th Sikhs. When Smyth reached a shell hole within 30 yards of their target, he was carrying one of the two bomb boxes with just one guy remaining; the others had been dead or injured. They eventually arrived at the captured trench while under cover fire. All of the soldiers in Smyth's party received decorations for their valour, and Smyth received the Victoria Cross. The Battle of Festubert had a mixed overall outcome. It was mentioned by Sir John French that "ground was won on a front of four miles to an average depth of 600 yards"⁶³ and highlighted the major losses of the enemy. The attacking forces, that included the Indian Army, must be admitted to having incurred significant casualties and mostly failing to accomplish their goals.⁶⁴

⁶¹ Ministry of External Affairs [s. a.].

⁶² Ministry of External Affairs [s. a.].

⁶³ Ministry of External Affairs [s. a.].

⁶⁴ Ministry of External Affairs [s. a.].

The Battle of Loos

It was decided to split up the Indian Corps and use its regiments on the other fronts after Loos, who had participated in 10 significant battles or operations and had experienced a year of continuous trench battling on the Western Front. All the infantry returned to Marseilles by the end of 1915. In early 1918, however, two cavalry divisions were still in France. About 33,000 Indian Corps members were killed, wounded or missing in France and Flanders (of whom about 9,000 died), while another 18,000 were ill. The dead were buried in Belgium and France, commemorated primarily on the Indian Memorial at the Neuve Chapelle, and few on the Menin Gate Memorial in Belgium. Furthermore, 170 individuals died on hospital ships while on their way to England or on English territory. Three men, who were probably Christians, were buried in the cemetery of Brockenhurst parish church, 49 Muslims were buried in Woking (they were eventually reburied in Brookwood Cemetery along with the Brookwood Military Cemetery), and the remaining, who were Sikhs and Hindus, were cremated.⁶⁵

The Battle of Passchendaele

The Third Battle of Ypres was a military campaign that commenced on 31 July 1917 and concluded on 10 November 1917. Due to the name of the village as well as the ridge where the campaign came to an end, it is commonly called the Battle of Passchendaele.⁶⁶ The goal of the campaign was to free the Belgian coast from German rule, but it turned out to be a series of assaults that gradually weakened the German defences and forced the soldiers to withdraw.⁶⁷

The Autumn of 1914 witnessed the arrival of the Indian Army to France to support the BEF.⁶⁸ A significant portion of the British troops serving on the Western Front were supplied by the Indian Army Corps, which included two infantries along with cavalry divisions with both British and Indian personnel. They participated in some of the most famous battles, suffered corresponding losses, and won multiple decorations. By early 1915, their numbers had been reduced by half, and by the end of the year, they had received 2,300 decorations, 11 of which were Victoria Crosses.⁶⁹ About 140,000 Indian soldiers had served in Europe by the end of 1915, either on the front lines or in auxiliary capacities, before the majority were redeployed to Egypt or Mesopotamia.⁷⁰ The Indian cavalry divisions, on the other hand, did not redeploy until the Spring of 1918 after having served as infantry.⁷¹

In the letters of Indian soldiers, religion, faith and devotion to God appeared in various ways: numerous comparisons were made to the supreme sacrifice of Guru Gobind Singh's sons, to how ordinary soldiers became fearless and showed bravery in the face of their opponents, and to the right of Punjabis to the community names

⁶⁵ Ministry of External Affairs [s. a.].

⁶⁶ Government of Canada 2020.

⁶⁷ MALIK 2021.

⁶⁸ MACPHERSON 1923.

⁶⁹ MACPHERSON 1923.

⁷⁰ HYSON-LESTER 2012.

⁷¹ HYSON-LESTER 2012.

'Singh' (lion) and 'Kaur' (lioness and princess).⁷² The Mahabharata's titanic struggle of the Pandavas and Kauravas regarding its difficult scale along with post impact was portrayed by the Indian soldiers in the letters, too.⁷³ Another analogy, this one from the Muslim history, had been intended to emphasise the war's severity and the potential for imminent martyrdom, particularly the battle of Karbala, in which Husayn ibn Ali died in a tragedy that laid the groundwork for Shi'ite Islam.

Conclusion

"Those who dwelled on God's Name, shared their honest earnings with others, wielded sword in battlefield, distributed food in companionship, offered their heads at the altar of Dharma, were cut up limb by limb, skinned alive, boiled or sawn alive, but did not utter a sigh nor faltered in their faith, kept the sanctity of their hair until their last breath, sacrificed their lives for the sanctity of Gurdwaras; remember their glorious deeds and utter O Khalsa Ji, Waheguru!"⁷⁴

(This above is a prayer of Sikhs, in which they have talked about the bravery of their ancestors and ask the community to stay proud of the sacrifices made, also to uphold the bravery in the coming generations.)

What has made the braves keep fighting for the people who were not theirs? The ideology of Naam (name), Namak (salt), Nishaan (the imprints) lives on in the ethos of the Indian armed forces to this day. To fight for the name of your country, your unit and your family with complete loyalty (Namak) and lastly to leave your imprint in this world where they all know that you existed once and shower the glory on you is all what these soldiers were concerned about. The caste system in India is not a new concept, as it has been there for centuries, since the reigns of the kings. The population was divided to form a systematic culture for the functioning of society. If not castes, then every country had a way of categorising people. That is how societies worked. The martial races were raised on the concept of honour, and they were ready to lose everything but their pride, which is a part and parcel of a religion, too. In the modern Indian armed forces, there is no caste-based recruitment anymore and the new raising are of all caste and all religion based. The harmony they have is impeccable. With time the societies transform and are raised to an improved level.

"Veer Bhogyah Vasundhara" – the motto of another regiment based on a martial race, the Rajputana Rifles which means "Only the brave inherit the earth", i.e. only those who are brave, powerful, persistent, risk-taking have the right to enjoy life on this earth.

⁷² OMISSI 1999.

⁷³ OMISSI 1999.

⁷⁴ Sanskriti Magazine [s. a.].

References

- BBC (2015): Why the Indian Soldiers of WWI Were Forgotten. *BBC*, 2 July 2015. Online: <https://www.bbc.com/news/magazine-33317368>
- CHARI, Mridula (2014): Rare Images of Sikh Soldiers Who Fought in World War I. *Scroll.in*, 22 July 2014. Online: <https://scroll.in/article/671238/rare-images-of-sikh-soldiers-who-fought-in-world-war-i>
- DENDOOVEN, Dominiek [s. a.]: Indians in the Ypres Salient 1914–1918. Online: https://www.academia.edu/18325541/Indians_in_the_Ypres_Salient_1914_1918
- FOGARTY, Richard – JARBOE, Andrew Tait (2021): Non-European Soldiers. *International Encyclopedia of the First World War*, 29 April 2021. Online: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/non-european-soldiers/>
- GOODENOUGH, William H. – DALTON, James C. (1893): *The army book for the British empire. A record of the development and present composition of the military forces and their duties in peace and war?* Forgotten Books, 448, 467.
- Government of Canada (2020): *Ypres 1917, 31 July to 10 November*. Online: <https://www.canada.ca/en/departement-national-defence/services/military-history/history-heritage/casualty-identification-military/ypres-1917.html>
- HYSON, Samuel – LESTER, Alan (2012): 'British India on trial': Brighton Military Hospitals and the Politics of Empire in World War I. *Journal of Historical Geography*, 38(1), 18–34. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jhg.2011.09.002>
- Infantry Research Centre & Museum [s. a.]: *1858 to WWI Room*. Online: <https://infantrymuseummhow.com/project/1858-to-wwi-room/>
- JACK, George M. (2006): 'The Indian Army on the Western Front, 1914–1915: A Portrait of Collaboration. *War in History*, 13(3), 329–362. Online: <https://doi.org/10.1191/0968344506wh344oa>
- JARBOE, Andrew Tait (2013): *Soldiers of Empire: Indian Sepoys in and Beyond the Imperial Metropole during the First World War, 1914–1919*. Boston, Massachusetts: Northeastern University. Online: <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/Soldiers%20of%20empire-%20Indian%20sepoys%20in%20and%20beyond%20the%20imperial%20metr.pdf>
- JAVAI, Afra (2020): History of Caste-Based Regiments in the Indian Army: Here's All you Need to Know. *Jagran Josh*, 15 June 2020. Online: <https://www.jagran-josh.com/general-knowledge/history-of-caste-based-regiment-in-the-indian-army-1592216143-1>
- MACMUNN, George F. (1911): *The Armies of India*. London: C. and C. Black.
- MACPHERSON, William Grant (1923): *Medical Services, General History Vol. II. The Medical Services on the Western Front, and During the Operations in France and Belgium in 1914 and 1915*. London: H.M.S.O.
- MALIK, Ammad (2021): The Forgotten Service of Punjabi Soldiers During World War I. *The Express Tribune*, 1 December 2021. Online: <https://tribune.com.pk/article/97509/the-forgotten-service-of-punjabi-soldiers-during-world-war-i>
- MASON, Philip (1974): *A Matter of Honour: An Account of the Indian Army, Its Officers and Men*. London: Jonathan Cape.

- MEREWETHER, J.W.B. – SMITH, Frederick (1917): *The Indian Corps in France*. London: John Murray.
- Ministry of External Affairs [s. a.]: *India and the Great War. France and Flanders*. Online: https://www.mea.gov.in/Images/pdf1/France_Flanders_eng.pdf
- Gorkha Rifles, The Sirmoor Rifles*, Aldershot, 1912, 29, 37.
- O'DWYER, Michael (1925): *India as I Knew it, 1885–1925*. London: Constable.
- OMISSI, David (1999): *Indian Voices of the Great War: Soldiers' Letters, 1914–18*. Basingstoke–London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-27283-9>
- PRIME, Adam J. (2018): *The Indian Army's British Officer Corps, 1861–1921*. University of Leicester. Online: <https://leicester.figshare.com/ndownloader/files/18486344>
- PURI, Manjeev Singh [s. a.]: *Indian Army in the Ypres Salient World War I (1914–1918)*. Indian Embassy Brussels. Online: https://indianembassybrussels.gov.in/pdf/Indian_Army_Ypres.pdf
- RAND, Gavin (2006): Martial Races and Imperial Subjects: Violence and Governance in Colonial India 1857–1914. *European Review of History*, 13(1). 1–20. Online: <https://doi.org/10.1080/13507480600586726>
- Roberts to Stewart, 21 July 1882, in Robson, *Roberts in India*, 264.
- Roberts to Stewart, 21 July 1882, in Robson, *Roberts in India*, 266.
- Roberts to Stewart, 30 June 1882, 21 July 1882, in Robson, *Roberts in India*, 257–258, 265–266.
- Roberts, *Forty One Years*, 499, 532.
- Roberts, *Forty One Years*, 499, 530, 532, 534.
- ROBINSON, Catherine (2015): Indian Soldiers on the Western Front: The Role of Religion in the Indian Army in the Great War. *Religions of South Asia*, 9(1), 43–63. Online: <https://doi.org/10.1558/rosa.v9i1.23964>
- Sanskriti Magazine [s. a.]: *Ardas – The Sikh Prayer Explained*. Online: <https://www.sanskritimagazine.com/ardas-the-sikh-prayer-explained/>
- SINGH, Bhupinder (2014): Role of Sikhs in World War I – A Brief Summary. Book Launch. *SikhNet*, 9 September 2014. Online: <https://www.sikhnet.com/news/role-sikhs-world-war-i-brief-summary-book-launch>
- The Gazette [s. a.]: *The Indian Army in WWI: Magnificent Bearing and Indomitable Courage*. Online: <https://www.thegazette.co.uk/all-notices/content/332>
- THOMAS, Edward (2021): The Indian Army Arrives on the Western Front. *Roads to the Great War*, 9 June 2021. Online: <https://roadstothegreatwar-ww1.blogspot.com/2021/06/the-indian-army-arrives-on-western-front.html>

Attila Beck¹

Warfare of the Gepid Kingdom

Abstract

In the second half of the 5th century, after the battle of Nedao river in 454, the new, independent kingdom of Gepid was established. The Gepids and their allies, led by King Ardarich, won a decisive victory over the army of the Hun ruler Bleda. The new Germanic state lasted for approximately one hundred and fifteen years and fought numerous wars with its neighbours during its short history. In these armed conflicts, the Gepids were confronted by hostile peoples with different fighting styles, which influenced the fighting style of the Gepids. The aim of my thesis is to present the characteristics of the Gepid kingdom's warfare and their application in their armed conflicts.

Keywords: medieval warfare, military cultures, Germanic peoples, Gepids, Eastern Roman Empire

Introduction

After the death of Attila, the king of the Huns, a feud broke out in his kingdom. His successors wanted to divide up his inheritance, and the situation was suitable for the Gepid king Ardarich.² According to the Germanic ruler, the time was come to gain independence from the Huns, then he gathered allies and launched an uprising.³ The Huns and their subjects, led by Ellac,⁴ Attila's eldest son, marched against the Gepids. The two armies met near the Nedao River⁵ and in this battle, the Gepids won a decisive victory over the Huns.⁶

After the victory, Ardarich, the victorious Gepid king, founded a new Germanic kingdom in the eastern part of the Carpathian Basin. The geography of the new Gepid state was important. To the east were the neighbours of the Steppe peoples and the newly arrived Slavs, to the south their territory was bordered by the Eastern Roman/

¹ Archaeologist, Aquincum Museum and Archaeological Park, e-mail: beck.attila@uni-nke.hu

² Ardarich was a Gepid king (r. 447–455).

³ Kiss 2015: 75; BÓNA et al. 1993: 27.

⁴ Ellac, son of Attila, was a king of the Huns (r. 353–354).

⁵ Nedao river, its exact location is unknown, mentioned only by the Gothic historian Jordanes.

⁶ Kiss 2015: 75–76; BÓNA et al. 1993: 27.

Byzantine Empire, to the west lived other Germanic peoples, the most important of which were the Eastern Goths⁷ and later the Lombards.⁸ This location meant that the Gepid kingdom was simultaneously situated alongside several different military cultures. The Gepid leadership had to find a response to the potential threat of different warlike opponents, which had an impact on the development of their warfare. In my article I seek to answer the question of what characteristics the Gepid military culture had and how it was influenced by the warfare habits of the peoples living in its neighbourhood.

The structure of the Gepid army

When we examine the Gepid warfare, we have to take into consideration that relatively few written sources have survived on their fighting methods. It is therefore important to analyse and research analogies with other Germanic peoples. It is important to note, however, that Germanic warfare had many elements in common, but they cannot be considered completely homogeneous.⁹

The first Gepid campaigns, according to written sources, took place in the middle of the 3rd century. One such reference is found in Jordanes¹⁰ *De origine actibusque Getarum*, also known as the *Getica*. According to the Gothic historian, the Gepid ruler Fastida¹¹ incited his people and then led his army against the surrounding peoples, extending the borders of his territory by force of arms. In the course of the wars, he won great victories over the Burgundians¹² but also successfully brought other tribes under his rule.¹³

In these campaigns, the elite warriors of the Gepid army, who served in the various warlord and royal military escorts, played an important role. This important component of the Germanic armies was described by Tacitus¹⁴ in his work *Germania*. The Roman historian reported that young warriors joined the ranks of prominent Germanic warlords and kings serving their war aims in exchange for provisions and spoils.¹⁵ The basis of their loyalty was the wealth what they received from their warlord. It is important to note, however, that these warriors were neither mercenaries nor vassals, but a third type, a group that included both of their characteristics. The retinue fought for loot and supplies also appears in the epic poem *Beowulf*. In one scene of the heroic poem, written by unknown authors, the main character, King

⁷ East Germanic people from the Baltic Sea region. They founded a kingdom in Italy in end of the 5th century.

⁸ The Lombards are a West Germanic people from the 6th century BC. They founded a kingdom in Italy in the 6th century.

⁹ MACDOWALL-McBRIDE 1996: 3–4.

¹⁰ Jordanes (? – circa 550) Eastern Roman bureaucrat, claimed to be of Gothic descent, who became a historian later in life.

¹¹ Fastida was a Gepid king in the 3th century.

¹² The Burgundians were an eastern germanic people whose original homeland lay on the southern shores of the Baltic Sea.

¹³ JORDANES 2004: 66 (97).

¹⁴ Publius Cornelius Tacitus (55/56–117/120) was a Roman historian.

¹⁵ TACITUS 1961: 55–56 (14).

Beowulf¹⁶ and his twelve chosen warriors set out against a dragon because the monster was destroying his country. During the clash, his retinue deserted him and fled, leaving only a soldier named Wiglaf at his side. The basis of his loyalty was wealth, land and armaments what he received from the king.¹⁷ Tacitus also emphasises the close relationship between the members of the retinue and the warlord. According to the Roman historian, it was a disgrace for the members of the retinue not to fight well in battle and to survive the death of the leader.¹⁸ The size of the retinue depended on the success of the military commander and the loot and revenue he distributed. In *Beowulf*, such a successful commander was King Hrothgar.¹⁹ The scyld ruler, the heroic poem tells us, was able to increase the number of his retinue, as Fastida could, through his successful campaigns and spoils.²⁰

These professional warriors were also found elsewhere among Germanic peoples, for example among the Visigoths,²¹ where these warriors were called *saiones* in the sources.²² The *Codex Euricianus*, an early medieval code of law, regulated their rights.²³ According to Austrian historian Herwig Wolfram, these warriors were personally free under the law, and could keep the weapons they received from their *patronus*, even if they joined the escort of another warlord. In addition, the German historian also mentions that the property and chattels which these soldiers acquired during their service remained in the possession of the warlord who employed them when they left.²⁴ Like the Visigoths, the Lombard kings and princes (*ducēs*) also employed free professional warriors in their retinues. These soldiers were known as *gasindi*.²⁵ In the Merovingian Frankish kingdom such elite warriors also served the rulers. The name used for them was *antrustiones*.²⁶ These free warriors served alongside the nobility and the Germanic kings, according to the sources, thus commonly were found in Germanic military culture. Their task was to ensure the personal security of their patron, in addition when necessary, and to deal with unexpected military tasks and guard the estate and the property of the warlord.²⁷

The sources do not mention Gepid mercenaries. However, analogies suggest that such an elite group of warriors existed in the Gepid army. As the example of King Hrothgar shows, in the case of Fastida, many may have joined him and the Gepidian nobles because they wanted the spoils from successful campaigns. Winning battles and the spoils increased the number of professional warriors who joined him. The situation may have been similar during the existence of the Gepid kingdom. According to Jordanes, after defeating the Huns, the Gepids demanded an annual tribute from

¹⁶ Semi-legendary scandinavian hero and king from the 5–6th century.

¹⁷ *Beowulf* 1996: (2602–2609) 70, (2633–2660) 70–71.

¹⁸ TACITUS 1961: 55–56 (14).

¹⁹ Semi-legendary scyld (Danish) king. The date of his reign is uncertain, sometime in the 6th century.

²⁰ *Beowulf* 1996: (64–67) 4.

²¹ Also known as the Tervingi (Forest) Goths; they founded a kingdom in the 5th century in what is now Spain and south-western France.

²² WOLFRAM 1988: 241.

²³ *Codex Euricianus* 2020: CCCXI.

²⁴ WOLFRAM 1988: 241.

²⁵ BÓNA et al. 1993: 66.

²⁶ HALSALL 2003: 48.

²⁷ BODA 2023: 49–53.

the Eastern Roman/Byzantine Empire, which Emperor Marcian²⁸ granted them.²⁹ This regular source of income provided the Gepid ruler and his nobles a large and capable professional military elite for a long period of time.

In the campaigns of the Germanic peoples, such as the Gepids, not only the professional warriors took part, but also other groups of the society. The majority of armies were made up of smaller sections of people who were linked by a common kinship or territorial connection. Caius Iulius Caesar³⁰ faced the warriors of Ariovistus³¹ in his war in Gaul in the 1st century AD. The Germanic general's army was large and heterogeneous. Caesar later reports in his *De bello gallico* that the warriors of the Germanic army did not mix, but took their places in the battle formation separated by tribes.³² The Roman historian, Tacitus reported in *Germania* that the units and formations of Germanic armies were not random groupings in the battles but communities of related people.³³ This system, according to written sources, remained a feature of Germanic warfare in later times. Based on sources, it was also the basis for the organisation of Germanic armies in the 6th century AD. Maurice,³⁴ in his work *Strategikon*³⁵ described this observation. In the chapter on the warfare of other cultures, in the section on the "fair-haired peoples",³⁶ the Eastern Roman/Byzantine emperor noted that the armies were not organised into strict military formations but into tribes, by kinship and by sympathy.³⁷ The members of this social group were free in their personalities, taking part in warfare only on a temporary, non-professional basis. These armed actions should have been campaigns of plunder or conquest, or armed efforts to defend their own territory. It is important to note that although they were not professional fighters, they were well-equipped and battle-hardened.

The sources did not mention specifically this element of the Gepid military organisation. However, the abovementioned analogies suggest that the Gepids, like other Germanic peoples, had similar military structure. In addition to the warriors serving in the retinues of the warlords, there were also a large number of free, non-professional men-at-arms in the army. As with other Germanic peoples, they could go to war in small groups, organised by territorial and kinship based military units. These smaller groups, warbands, like other contemporary Germanic armies, might formed the majority of the Gepid army.

In the ancient and early medieval period, several types of branches were developed in Germanic armies. For these peoples, the distribution of military branches was not homogenous but varying from case to case. Tacitus, in his work *Germania* distinguished the Germanic tribes on the basis of their specific military branches.

²⁸ Marcian (Greek: Μαρκιανός) Emperor of the Eastern Roman Empire (r. 450–457).

²⁹ JORDANES 2004: 95 (264).

³⁰ Caius Iulius Caesar (100–44 BC) was a Roman general and statesman.

³¹ Ariovistus was a Germanic, Suebian prince who crossed the Rhine with his army in 72 BC and conquered large areas of Gaul. In 58 BC he engaged Caesar, but was defeated in battle. The exact date of his birth and death is unknown.

³² CAESAR 1964: 19 (I. 51).

³³ TACITUS 1961: 61 (7).

³⁴ Maurice (Greek: Μαυρίκιος) was the emperor of the Eastern Roman/Byzantine Empire (r. 582–602).

³⁵ Στρατηγικόν (Greek).

³⁶ That is about the Germanic peoples.

³⁷ Maurikiosz 2023: 175 (10. 3).

According to the Roman historian, the army of Chatti³⁸ was primarily made up of infantry, which was disciplined and well organised.³⁹ On the contrary, the Tencteri⁴⁰ had a more important role for the cavalry, which, like the Chatti's infantry, was a powerful and disciplined military force.

By the 4th century, the development of the cavalry of the eastern Germanic peoples were strongly influenced by the cavalry of the Steppe peoples, during which the Germanic peoples had introduced new tactical elements and weaponry into their own combat system. One of the geographical contact points between the two military cultures was the Carpathian Basin, where the Germanic Quadi⁴¹ living north of the Danube and the Sarmatians⁴² in the modern Great Hungarian Plain had developed close relations over the centuries, often fighting in alliance. Ammianus Marcellinus⁴³ drew parallels between the two peoples' cavalry warfare, and according to his source, they were able to work well together in a campaign because of the similarity of their fighting styles and weaponry. According to the Roman historian, Quadi horsemen wore typical Sarmatian military equipment, which included long lances and scaled armour.⁴⁴ The adoption of elements of Sarmatian heavy horse warfare, such as armour, the double-handed lances (*contus*) and the double-edged swords as sidearms (*spatha*), was not limited to the Quadi, but was also found among other Germanic peoples. The Goths also came into contact with the Sarmatians, who had a similar influence on their cavalry warfare, and adopted the tactical elements and innovations seen of the Quadi. The heavy cavalry, attacking in a closed order, became the main striking force of the Gothic armies, where warriors wore helmets and armour and charged towards the enemy with their lances held forward.⁴⁵ The cavalry of the Germanic peoples was not only influenced by the geographical links with the Steppe peoples. The Huns conquered a number of Germanic peoples, including the Ostrogoths and the Gepids, who later took part in the Huns' campaigns. The cavalry of the Germanic peoples of the Carpathian Basin and East Europe may have been further adapted to the Steppe peoples.⁴⁶

These factors were also present among the Gepids, as among the Goths, and the existence of heavy cavalry can also be assumed. There are sporadic archaeological evidences of the existence of heavy cavalry of Steppe origin in the area of the former kingdom of Gepids, in the form of fragments of chain mail. Such pieces were found

³⁸ The Chatti were a West Germanic tribe whose name was last recorded in the 4th century AD.

³⁹ TACITUS 1961: 66 (30).

⁴⁰ Tencteri are a West Germanic people famous for their cavalry.

⁴¹ The Quadi were a West Germanic, Suebian people lived north of the Danube, in modern Slovakia.

⁴² The Sarmatians are a collective name for the Iranian equestrian peoples. They settled in the Carpathian Basin from the 1st century BC.

⁴³ Marcellinus (330–395) was a Roman historian.

⁴⁴ Marcellinus 1993: 142 (XVII. 12).

⁴⁵ WOLFRAM 1988: 303.

⁴⁶ KISS 2015: 60.

in grave 59 of the Hódmezővásár-Gorzsa cemetery,⁴⁷ grave 178 of the Kiszombor-B cemetery,⁴⁸ and grave 80,⁴⁹ and 89 of Szentes-Bereghát.⁵⁰

In addition to the heavy cavalry, another type of cavalry of Steppe origin was also likely existed, the cavalry archers. Archaeologists have uncovered the remains of a composite bow in tomb 126/128 of the Tiszapüspöki – Fehértó-part, which is located in the territory of the former Gepid kingdom. The burial contained the typical three-edged arrowheads and the bow-end plates of the Steppe peoples' style. The warrior who was buried in the tomb also had a double-edged straight sword (*spatha*). Three-edged arrowheads have also been found in other cemeteries in the Gepid area, but composite bow was only found at this graveyard.⁵¹ In addition to archaeological finds, written sources also record the existence of the Gepid cavalry. In 517, after the fall of the Hun Empire, "Geta" cavalry appeared in the Balkans and raided and plundered the defenceless imperial provinces.⁵²

Regarding the mounted cavalry, British historian David Nicolle argues that the Germanic cavalry of the period cannot be considered a true mounted cavalry, but rather a corps of essentially mounted foot soldiers rather than true horsemen.⁵³ On the contrary, according to British historian Guy Halsall, these warriors were not mounted infantry, but cavalry that could be used in various situations, such as fighting on foot.⁵⁴ In the case of the Gepids, as with the Goths, the cavalry adopted many Steppe elements and could therefore be considered as true cavalry. However, they were expected to take their place in the ranks of the infantry, dismounting from their horses when the situation demanded it.⁵⁵

In addition to the cavalry, the Gepid army also included the infantry. According to *Strategikon* the Germanic infantry of the period set up their battlelines straight and dense.⁵⁶ This infantry formation was the shield wall, or phalanx, which suggests an infantry fighting in a closed order. The Gepid infantry is not specifically mentioned in the sources, but it is assumed that they used the fighting methods described by emperor Maurice. In addition, the use of the wedge-shaped columns described by Tacitus, the so-called "boar's head"⁵⁷ which is entirely an offensive formation, triangular in shape with the apex, where two warriors are seated facing the enemy's front line. Its main purpose is to break through the opponent's front line. Since the flanks of the "wild boar's head" were not protected against encirclement, these areas had to be secured by lightly armed infantry or cavalry. In this case, this formation was unable to break through the opponent's defensive line, so it was not sustainable.⁵⁸

⁴⁷ CSALLÁNY 1961: 128.

⁴⁸ CSALLÁNY 1961: 182.

⁴⁹ CSALLÁNY 1961: 84–85.

⁵⁰ CSALLÁNY 1961: 80.

⁵¹ MASEK – F. KOVÁCS 2022: 38–40.

⁵² Marcellinus 1995: 39 (517).

⁵³ NICOLLE 2005: 8.

⁵⁴ HALSALL 2003: 188.

⁵⁵ MAURIKIOSZ 2023: 175 (10. 3).

⁵⁶ MAURIKIOSZ 2023: 175 (10. 3).

⁵⁷ TACITUS 1961: 66 (30).

⁵⁸ GRIFFITH 1995: 189.

According to Canadian historian Simon McDowall, in the 1st and 2nd centuries, Germanic infantrymen used square shields and spears to create a properly enclosed shield wall. Later, the armament of the Germanic infantry changed, using more throwing weapons and swords. According to McDowall's hypothesis, the use of these weapons required more space, the formation became more open, the shields became smaller, and the combat became more individualised.⁵⁹ It is noteworthy that the more open formation was less effective against the closed formation of the Roman infantry, and was more difficult to resist cavalry charges, in addition the smaller shields provided less protection against the enemy's long-range weapons. The use of longer swords does not require more space. *Spathas* were used both in mounted combat, on foot in battle and individually in duels. In these situations, there are differences in the use of weapons. Thus, in the case of a closed formation on foot, the swords must be used with a different technique and not to increase the distance. The use of throwing weapons may sometimes require a greater distance between them, but after the formation can be closed again. The use of other weapons, rather than changing the fighting style, could increase efficiency and improve tactical practices.

In summary, the Gepid army, like other Germanic peoples of this period, contained two types of warriors. The first, those who served in the various retinues by profession. Their salaries depended on the spoils of war or on the tribute they exacted. Free in person, according to written sources, they could leave if they were not satisfied with their warlord. Their duties included protecting the warlord's person, safeguarding his property and participating in his campaigns. The other type did not regard war as a profession, but only participated in it as a periodic activity. They were not bound by a permanent oath of allegiance to a warlord. These warriors were organised in small groups, based on territorial or kinship ties. They usually joined the campaigns for loot or other rewards, or in cases where the host territory had to be defended against enemy attack. The Germanic tribes were thus able to field armies of large numbers in relation to their population, because of the close relationship between the total number of free men and the number of warriors who could be mobilised.⁶⁰ The Gepid army included both cavalry and infantry. Some of the cavalry, probably adopting Steppe models, were heavy cavalry, whose members, according to contemporary sources, were able to fight on foot if the situation demanded. In addition to the heavy cavalry, it is also assumed that Steppe-style cavalrymen were used. The infantry also played a role in the campaigns of Gepids. This probably meant infantrymen fighting in a closed shield wall, which was also typical of the other Germanic peoples.

Direct warfare in the Gepid military culture

Modern military science defines military culture as a set of historically developed spiritual and material values, a specific expression of certain concepts, aspirations and movements, but with specific means, purposes and functions directly related to

⁵⁹ MACDOWALL–MCBRIDE 1996: 32.

⁶⁰ KISS 2023: 91.

warfare. Their aim is to break up the cohesive forces of the enemy and to preserve the cohesion of their own troops. Military culture thus encompasses the habits, attitudes and criteria of a society in relation to war and the army. Military culture can be influenced by beliefs, prejudices and perceptions that can preserve but also shape and modify a culture's relationship to war and warfare.⁶¹ According to Lieutenant General Jenő Kovács there are three types of military cultures which belong to direct or indirect warfare. The Hungarian military scientist distinguished between the movement-centric military culture, which is engaged in direct warfare, and the indirect material-centric, or guerrilla or partisan military culture.⁶² In the modern era, the movement-centric military culture achieves its political goals by the occupation of territory and the destruction of opposing forces. The other type is the indirect form of warfare: the material-centric (regular) and guerrilla (irregular) military cultures. This method of warfare employs the exhaustion and overwhelming of the enemy.⁶³

According to written sources that record the various armed conflicts fought by the Gepids, the primary way of fighting wars was direct warfare. The use of force is direct, with the aim of destroying the enemy's military force quickly and efficiently. The warfare of gepids is more mobile and generally avoids the siege of fortified places and cities.

In the mid-3rd century, the Gepid king Fastida, according to Jordanes, significantly extended the boundaries of the territories under his rule. According to the Gothic historian, he conquered many peoples, but among the conquered he mentions only the Burgundians.⁶⁴ Fastida, after his successes on the battlefield, turned against the Goths, planning to conquer lands from them.⁶⁵ According to an early medieval source, the Goths, led by King Ostrogotha,⁶⁶ confronted the attack of Gepids. The decisive battle between the two armies took place at the city of Galtis on the Auha river.⁶⁷ According to Jordanes, the two armies directly clashed in open battle. The battle lasted for a long time, between opponents of similar strength, and finally ended in victory for the Goths.⁶⁸ The text page reveals that the Gepid king used direct warfare in his campaigns and directly dealt with his opponents.

In his campaigns, the Gepid ruler used violence to seek decisive battles in order to achieve his political goals directly. Jordanes, in particular, gives a detailed account of the battle against the Goths, but he also describes that the Burgundians suffered heavy losses by the Gepid army, which also indicates that a decisive confrontation was fought. It can be assumed that the wars mentioned by Jordanes were fought in a similar way. According to British historian Halsall in contemporary warfare, the defending party, to compensate for its disadvantage in number and/or armament compared with the attacking party, sought out a place on the route of the invading army where the terrain was favourable to it. These were often high points, narrow

⁶¹ KOVÁCS 1995: 17–18.

⁶² KOVÁCS 1995: 22.

⁶³ FORGÁCS: 2009: 27; BODA 2021: 25–48.

⁶⁴ JORDANES 2004: 62 (97).

⁶⁵ JORDANES 2004: 62 (99).

⁶⁶ Ostrogotha was the king of Goths (? –290).

⁶⁷ JORDANES 2004: 62 (99).

⁶⁸ JORDANES 2004: 62 (99).

passages or river crossings.⁶⁹ In the case of the battle of the Auha, it can be assumed that the defending Gothic army took the natural advantages of the river. The attacking Gepid army may therefore have started the battle from a more disadvantaged position. Over the course of the long battle, Fastida was unable to break the Gothic army's resistance and achieve his goals. By the end of the battle, both armies may have suffered heavy losses. Jordanes also refers to the fact that at the end of the conflict Fastida retreated with his army but was not pursued by the Goths.

With the expansion of the Huns, the Gepids also became their subjects. The exact date of the conquest is uncertain, but it may have occurred sometime in the first decade of the 5th century.⁷⁰ The Huns used the military strength of the subject peoples, and the Gepids were involved in the campaigns of the Steppe empire. The Gepid warriors were also present in the 451 campaign led by Attila, the great king of Huns⁷¹ against the Western Roman Empire.⁷² In these campaigns the Gepids were part of a larger, complex army, but within it they fought as an independent contingent under the leadership of their king Ardarich. The Gepids, like the Huns as a whole, used direct warfare, aiming to destroy the enemy directly and quickly. This is what Jordanes alluded to in his description of the battle. According to the Gothic historian, King Attila said before the battle: "we must win a quick victory, that is the essence of war."⁷³

A few years later, after Attila's death, the situation changed within the Hun Empire. According to Jordanes, the king's successors wanted to divide their father's inheritance, which would have been detrimental to King Ardarich and the Gepids, so the Germanic ruler decided to launch an uprising against the Huns' rule.⁷⁴ In this campaign, the Gepid king used the direct warfare he had been used to in the past to achieve his political goals. The two armies met at the Nedao River in 454. The course of the battle is not known, nor is it known which allied peoples were involved on the Hun and the Gepid side. Because the battle took place near a river, it may have influenced it and could have taken two forms. If the river separated the enemies, the offensive army had to find a crossing point to attack. In this case, it could have been the Huns, because they had to put down the uprising as soon as possible, and to do so, they had to attack, while the Gepids could have positioned along the river's defence lines. Just as the Gepids had previously been able to break the resistance by crossing the Auha river, the Huns could not break the resistance by crossing the river, and a possible strong counterattack by the Gepids might have put them between the river and the enemy. It was at this time that the Hun leader Ellac lost his life.⁷⁵ If the river ran perpendicular to the two armies, one flank of each side could be protected from being embraced. The Gepid army would have been in a less advantageous position, victory would have been harder, and the Huns would have suffered a decisive defeat and Ellac, Attila's son, would not have been left dead on the battlefield. Jordanes

⁶⁹ HALSALL 2003: 148.

⁷⁰ KISS 2015: 58.

⁷¹ Attila was the great king of the Huns (r. 434–453).

⁷² KISS 2015: 59.

⁷³ JORDANES 2004: 82 (205) "Inde nobis cita victoria quaerere, unde se continet bellum".

⁷⁴ JORDANES 2004: 94 (260).

⁷⁵ JORDANES: 95 (262).

also implied that the Huns and their allies had suffered heavy losses.⁷⁶ In that case, with open ground behind them, they could have fled, thus reducing casualties and allowing Ellac to survive the battle.

In 539, the relationship between the Gepid kingdom and the Eastern Roman/Byzantine Empire deteriorated. Around 536, the Gepids captured the former Roman city of Sirmium,⁷⁷ which was in Gothic hands and was claimed by Emperor Iustinian I.⁷⁸ The Gepids formed an alliance with the Frankish king Theudebert I⁷⁹ who was fighting in Italy against the emperor's troops.⁸⁰ The Gepid army launched an attack on the territory of the Eastern Roman/Byzantine Empire. In the face of the invading Germanic tribes, Calluc⁸¹ *magister militum*⁸² took the field. According to Marcellinus comes,⁸³ the general, who initially defended successfully, was eventually defeated by the Gepids and died in battle.⁸⁴ The course of the battle is not known. Marcellinus comes' account can be interpreted in several ways. The Roman commander Calluc may have been looking for a suitable field for the battle. When the Gepid army appeared, he could use this advantage to hold off and possibly repel the attacking Germans. The following day, the Roman army probably regrouped in the field and prepared for battle. The Gepid army could then resort to subterfuge to draw the Romans out of their defensible positions. The cavalry, which could bypass the Romans and launch an unexpected attack, played a crucial role in this. In this case, they could have acted in a similar way to the Gothic cavalry at the Battle of Hadrianopolis in 378.⁸⁵ The massing of the Gepid army and the cavalry charge could have broken the defences of the Roman army, and this could have led to the death of the Roman leader Calluc in battle. In the event that the Gepids had not surprised the Roman army with something unexpected, the Romans could have retreated in an organised manner to continue the fight elsewhere later. The defeat must have been decisive. According to Attila Kiss after the victory of the Gepids, there could not have remained a significant Roman military force in the Danube region.⁸⁶ According to the historian Procopius,⁸⁷ besides Sirmium, they then captured several cities of Dacia⁸⁸ and the Roman population was murdered and plundered.⁸⁹ The Gepid army used direct warfare against the Roman army throughout the campaign. They looked for the opportunity to engage in battle,

⁷⁶ JORDANES: 95 (262).

⁷⁷ Sirmium was a city in the Roman province of Pannonia, located on the Sava river, on the site of modern Sremska Mitrovica in the Vojvodina autonomous province of Serbia.

⁷⁸ Justinian I (Greek: Ἰουστινιανός) Eastern Roman/Byzantine emperor (r. 527–565).

⁷⁹ Theudebert I (533–548) was the Merovingian king of Austrasia.

⁸⁰ BÓNA et al. 1993: 28.

⁸¹ Calluc (? – 539) was a *magister militum* of the Eastern Roman/Byzantine Empire.

⁸² The *magister militum* was a top-level military command used in the late Roman Empire, dating from the reign of Constantine the Great.

⁸³ Marcellinus comes' date of birth is uncertain, died circa in 534. He was an Eastern-Roman/Byzantine historian.

⁸⁴ Marcellinus 1995: 48 (539). The exact location of the battle is unknown.

⁸⁵ MARCELLINUS 1993: 617 (XXXI. 11).

⁸⁶ KISS 2015: 124.

⁸⁷ Procopius (Greek: Προκόπιος) was a late antique Greek scholar and historian (circa 500 – circa 550).

⁸⁸ It is not clear whether the Gepids occupied Dacia Ripensis or part of Mediterranean, but according to Attila Kiss, it was the former. KISS 2015: 124.

⁸⁹ Procopius 1962: 439–441 (III.33.8).

where they inflicted a decisive defeat on the forces defending the area, making it possible to plunder and conquer Roman territory.

In 552, an armed conflict developed between the Gepids and the Langobards in the Carpathian Basin. King Audoin⁹⁰ was supported by Emperor Justinian I. The Byzantine emperor's aim was to use the military strength of the Langobards to defeat the Gepids and the Eastern Goths in the battlefield of Italy.⁹¹ Roman/Byzantine troops were not directly involved in the campaign against the Gepids, but Germanic Thuringian⁹² troops were with the Langobards. According to Paulus Diaconus,⁹³ the Gepids, led by Prince Turismod,⁹⁴ marched against the Langobard army.⁹⁵ Both sides used direct warfare, seeking to bring the war to a quick, unmediated conclusion. The course of the battle is not known, but according to a Langobard historian, both the Gepids and the Langobard fought well. The battle was ultimately decided by a fortuitous event according to Paulus Diaconus. Prince Alboin,⁹⁶ who led the Langobard army, and Prince Turismod met on the battlefield, and Alboin emerged victorious. With the death of the Gepid leader, his army was disbanded and fled the battlefield.⁹⁷ The battle between the two leaders raises the question of how much, if any, of the encounter between the two princes could have been intentional. According to Paulus Diaconus, it was accidental, Alboin had not planned such an action, but there were previous examples of the Gepids killing the leader of the opposing army in the cases of Ellac and Calluc. In this case, if this confrontation did indeed take place, it is possible that this was Prince Turismod's way of trying to decide the battle, but Alboin finally defeated him. According to Kiss, Paulus Diaconus put the clash of the two warlords in the story to emphasise Alboin's valour afterwards.⁹⁸

After the Langobard victory, the Gepids were forced to make peace with Justinian I. After the death of the emperor, relations between the new ruler Justinian II and the Langobards deteriorated and the Eastern Roman/Byzantine Empire formed an alliance with the Gepids. The conflict between the two peoples was renewed in 567.⁹⁹ In the first battle, the army led by King Alboin was victorious over the Gepids. Then, thanks to Byzantine help, the Gepids gained the upper hand over their neighbour and defeated the Langobards in the second battle.¹⁰⁰ According to Paulus Diaconus, the Langobards, through Frankish mediation, allied themselves with the Bayan the khagan of the avars¹⁰¹ to reverse the course of the war.¹⁰² The allies attacked the

⁹⁰ Audoin (r. 547–560) was king of the Langobards.

⁹¹ Kiss 2015: 145.

⁹² Thuringians were a western Germanic people.

⁹³ Original name Paulus Warnefridus (725?–799?) Langobard monk and historian.

⁹⁴ His exact date of birth is not known, he was the son of the Gepid king, Turisind (546–560), and he was killed at the Battle of Asfeld in 552.

⁹⁵ The exact location of the battle is not known, but Paulus Diaconus refers to it as "Asfeld" ("Land of Aesirs").

⁹⁶ Alboin (r. 569–572) was king of the Langobards.

⁹⁷ Paulus Diaconus: 1901: 95–96 (I. 23).

⁹⁸ Kiss 2015: 151.

⁹⁹ BÓNA et al. 1993: 93.

¹⁰⁰ Theophylact Simocatta 1996: 7–12 (VI. 10).

¹⁰¹ Bayan (r. 562–602) was the khagan of the Avar Khaganate.

¹⁰² Paulus Diaconus 1901: 101 (I. 27).

Gepid kingdom simultaneously. According to the Langobard chronicler, the Gepid king Kunimund¹⁰³ wanted to fight the invaders separately and launched his army against Alboin first. Paulus Diaconus does not name the location of the battle where the two armies clashed, the battle eventually ending in the defeat of Gepids, with the victorious Langobards killing King Kunimund.¹⁰⁴

Few written sources are available on the course of the war. There is not enough information about the course of the battles. According to the sources, both sides wanted to decide the course of the war by direct warfare and open battle. King Kunimund, although greatly outnumbered by the enemy, did not retreat to Sirmium and other fortified places, as the Langobards later did in Italy when the Franks attacked. The Gepid ruler could rely on his armed forces and possible Byzantine help. Kunimund, therefore, decided to settle with Alboin first. In the event of a victory over the Langobards, he could turn his full military force against the Avars. In the event of a possible Langobard defeat, Kagan Bayan might not have continued the campaign, but would have been inclined to reach a settlement and the Gepida kingdom might have been saved.

In summary, the Gepid military culture was primarily characterised by direct warfare. During their campaigns, they were able to deploy quickly, seeking the opportunity for open battle. Through these decisive confrontations, they sought to quickly destroy the enemy's military forces, bring the war to a close and achieve their political goals. According to the sources, the battles made good use of the terrain. The Gepids were well adapted, able to successfully confront other military cultures that differed from each other. They were able to win victories over the Roman/Byzantine, the Huns of Steppe and the Germanic Langobards, in several cases even managing to kill the enemy commander. In the war that led to their downfall, however, they failed to implement their war plans and were eventually defeated.

Indirect methods in the Gepid military culture

According to the oft-repeated basic thesis of the 19th century Prussian military theorist Carl von Clausewitz,¹⁰⁵ "War is thus an act of force to compel our enemy to do our will."¹⁰⁶ For the Germanic peoples, this often meant the direct acquisition of booty or the coercion of others to pay taxes, because war was seen as a means of directly acquiring material wealth and resources. This is reported by Tacitus in his work *Germania*. The Roman historian reports that the important purpose of the campaigns launched by the Germanic tribes was to gain fame and fortune.¹⁰⁷ Indirectly, these raids to obtain booty also served political ends, because these material goods were often used by the leaders to achieve their own ambitions.

¹⁰³ Kunimund (r. 555–567) was king of the Gepids.

¹⁰⁴ Paulus Diaconus 1901: 101 (l. 27).

¹⁰⁵ Carl von Clausewitz (1780–1831) Prussian military theorist.

¹⁰⁶ CLAUSEWITZ 1976: 75.

¹⁰⁷ TACITUS 1961: 56 (14–15).

Violence aimed at the direct acquisition of material goods was as common among the Gepids as among other Germanic peoples. In the first third of the 6th century in 517, Marcellinus comes reported of a major cavalry raid in the Balkans. According to the Byzantine official's description, „Geta” cavalry appeared on the frontier of the peninsula, as in the chapter discussed earlier, invaded the Balkan territories of the empire and sacked and pillaged several provinces.¹⁰⁸ According to the Byzantine historian, the invaders penetrated deep into the empire, plundering and ravaging Macedonia,¹⁰⁹ Thessaly,¹¹⁰ and advancing as far as Thermopylae¹¹¹ and Epirus Vetus.¹¹² The Gepids were able to gain much booty during this large-scale campaign because, according to Marcellinus comes, the emperor sent the praefectus of Illyricum, Johannes,¹¹³ to the Germans as a ransom of a thousand pounds of gold to redeem the Roman prisoners.¹¹⁴

In 530 the Gepids again attacked the imperial provinces. In contrast to the previous attack, Mundo,¹¹⁵ the military commander of Illyricum, tracked down the marauding Germans and defeated their army.¹¹⁶

The Germanic armies used the war not only to achieve their political goals, but also for the material gain from it. In contrast to the campaigns discussed in the previous chapter, the aim of the Gepids was not political, but directly profitable, so that the acquisition of booty was not the excuse for the war, but the aim itself. In these campaigns, the possibility of direct confrontation with the enemy was not sought. On contrary to direct warfare, the aim was not to destroy the enemy's military forces, but to conquer and plunder as much territory as possible in the shortest possible time, preferably unprotected. Moreover, in Halsall's view, the use of violence in this form could also be used to undermine the authority of the passive ruler of the territory, destroy his resources and create political unrest, as well as to increase confidence and faith in the potential of the attacking warlord.¹¹⁷

Fighting battles, therefore, in these campaigns was primarily about protecting the spoils and securing the return journey. A similar event took place in 571, when the Langobards attacked the Frankish territories after plundering Italy, according to Paulus Diaconus.¹¹⁸ The Langobard princes' armies soon found themselves a new target after Italy, Gaul, ruled by the Franks. The first attack on Frankish territory came in 571.¹¹⁹ Against the marauding Langobard troops, Frankish King Gutram¹²⁰ sent an

¹⁰⁸ Marcellinus 1995: 39 (517).

¹⁰⁹ Byzantine Macedonia had limited geographical connection to ancient Macedonia and was mainly located in what is now the modern region of Southern Thrace.

¹¹⁰ Thessaly is in the centre of modern Greece, south of Macedonia and separated from Epirus by the Pindos Mountains.

¹¹¹ Thermopylae (”Hot Gates”) is a narrow pass and modern town in Lamia, Phthiotis, Greece. In Greek mythology the Hot Gates is one of the entrances to Hades.

¹¹² Marcellinus 1995: 39 (517).

¹¹³ Johannes (?–?) *praefectus Illyrici*, Eastern Roman military commander of Illyricum.

¹¹⁴ Marcellinus 1995: 39 (517).

¹¹⁵ Mundo (Greek: Μούνδος; Moundos, Latin: Mundo) was an Eastern Roman/Byzantin general of Gepid, Hun and/or Gothic origins (?–536).

¹¹⁶ MARCELLINUS 1995: 39 (517).

¹¹⁷ HALSALL 2003: 140.

¹¹⁸ Paulus Diaconus 1901: 127 (II. 32).

¹¹⁹ BACHRACH 1972: 41.

¹²⁰ King Gutram (r. 561–592) was the Frankish king.

army of Burgundian soldiers led by Amatus patricius.¹²¹ According to the Frankish historian Gregorius Turonensis and the Langobard historian Paulus Diaconus, in the battle between the two armies, the Langobards won a decisive victory, Amatus was killed in fight, and the invaders returned to Italy laden with booty.¹²²

The aim of the Langobard and Gepid raids was therefore not territorial conquest but direct profit. In the first attack of the Gepids, the Byzantine forces were unable to prevent the plundering of the territory. The seriousness of the situation is also shown by the fact that the Gepids were able to take a large number of prisoners. The prisoners probably slowed the Germans down and also had to be guarded, but despite this the imperial troops were helpless. In the previous years, there had been serious internal crises and rebellions in the empire and the Gepids took advantage of this favourable situation.¹²³ The campaign of the year 530 was not as successful, however, because the imperial commander Mundo had defeated the Gepids and probably recovered most of the booty.¹²⁴

The Gepid kingdom in the 550's not only exerted pressure on the Eastern Roman/ Byzantine Empire through direct warfare, but also through indirect means. In 551, according to Procopius, the Gepids released Slavic marauders into the imperial territories at the Sirmium crossing. The Slavic warriors, according to the Byzantine historian, were transported across the Danube, for which they were charged a gold piece each. Iustinian I, according to Procopius, was unable to prevent the Slavs' depredations and raids.¹²⁵

This action by the Gepids probably served a dual purpose. The first may have been for direct material gain. This was provided by the large quantities of gold collected from the Slavs. This provided the Gepids with a secure income, while the Slavs had to bear the risk and possible losses of the campaign. This was on condition that the Gepids had to be able to control Slavs passing through their territory with their permission so that they would not attack Gepid territories. In addition to the financial gain, there was also a political gain from the operation. After the victory of the Gepids in 539, Iustinian I stopped paying annuities to the Gepids. The Slavic invasion was not repulsed by the empire and, according to Procopius, it prompted the emperor to seek an accommodation with the Gepids.¹²⁶

In summary, the Gepid military culture, in addition to direct warfare, also used indirect means to achieve its goals. These could be independent ideas, such as the direct plundering of a territory and the consequent material gain. In these cases, there is no political intent, but the opportunity is also used to obtain loot. Indirect methods were not only used for material gain but also for political pressure. In 551, such methods were used to encourage the emperor towards a political settlement.

¹²¹ Amatus was a patrician of Gallo-Roman origin, a Frankish general.

¹²² Tours-i Gergely 2010: 305–306 (IV. 42); Paulus Diaconus 1901: 131 (III. 3).

¹²³ Kiss 2015: 117.

¹²⁴ Kiss 2015: 121.

¹²⁵ Procopius 1962: 317 (VIII.25.7–11).

¹²⁶ Procopius 1962: 317 (VIII.25.7–11).

Conclusion

The Gepid kingdom was located at the junction of the Steppe military culture, the Eastern Roman/Byzantine Empire and the Germanic host territories. Throughout its history it fought many wars successfully. The Gepid army was able to fight against neighbours of different military cultures. The army of the Gepid kingdom was very similar to the armies of other Germanic peoples. These included professional fighters serving in retinues, but also the bulk of the army was made up of temporary soldiers with military experience.

As with other Germanic peoples, the Gepids had both infantry and cavalry. The development of cavalry was strongly influenced by the military cultures of the neighbouring Sarmatian and Hun Steppes, but it also retained elements of its Germanic characteristics. The Gepids, like the Goths, saw the emergence of armoured heavy cavalry fighting in the Steppe style. In addition, the use of mounted archers in the Gepida army is assumed. The infantry was structured in a similar way to other Germanic peoples. This meant, for the most part, infantrymen fighting in a closed order whose equipment was typical of Germanic military culture. These warriors engaged the enemy using a shield wall.

In their wars, they used mainly direct warfare. In these campaigns, they sought to destroy the enemies in a decisive battle, to conquer their territory and to achieve their political goals. In cases where the main objective was to obtain booty, they did not seek open battles, but attacked defenceless areas in the hope of gaining material gain. Indirect methods were also used in these campaigns, but the primary objective was the direct acquisition of booty and only secondarily the achievement of political goals. The Gepid kingdom, therefore, possessed a powerful army, which contributed much to their military and political success.

References

- BACHRACH, Bernard S. (1972): *Merovingian Military Organization, 481–751*. Mineapolis: University of Minnesota Press.
- Beowulf* (1996). Transl. Szegő György. Budapest: Eötvös Lóránt Tudományegyetem Anglisztika Tanszék.
- BODA, Mihály (2021): *A katonai erények. Hadtörténelmi példákkal szemléltetett katonai etikai elmélet*. Budapest: Ludovika.
- BODA, Mihály (2023): *A katonai erények története. Katonai személyiségjegyek Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika.
- BÓNA, István – CSEH, János – NAGY, Margit – TOMKA, Péter – TÓTH, Ágnes (1993): *Hunok – gepidák – langobardok*. Szeged: JATE Magyar Őstörténelmi Kutatócsoport.
- CAESAR, Caius Julius (1964): *A gall háború*. Transl. Szepessy Tibor. Budapest: Európa.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1976): *On War*. Transl. Michael Howard. New Jersey: Princeton University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400837403>
- Codex Euricianus* (2020). Online: <https://digiliblt.uniupo.it/xtf/view?query=;brand=-default;docId=dlt000612/dlt000612.xml>

- CSALLÁNY, Dezső (1961): *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FORGÁCS, Balázs (2009): *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest: Dialóg Campus. Online: www.uni-nke.hu/document/uninke-hu/5.%20Forg%C3%A1cs%20jegyzet.pdf
- GRIFFITH, Paddy (1995): *Viking Art of War*. Philadelphia: Casemate.
- HALSALL, Guy (2003): *Warfare and Society in the Barbarian West, 450–900*. London – New York: Routledge.
- JORDANES (2004): *Getica. A gótok eredete és tettei*. Transl. Kiss Magdolna. Budapest: L'Harmattan.
- KISS, P. Attila (2015): „... ut strenui viri...” *A gepidák kárpát-medencei története*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely.
- KOVÁCS, Jenő (1995): *Katonai stratégia és hadikultúrák (Komplex kutatási téma) II. Kézirat*. (NKE EKKL HHK Kari Könyvtár).
- MACDOWALL, Simon – MCBRIDE, Angus (1996): *Germanic Warrior, 236 – 568 AD*. London: Osprey.
- MARCELLINUS, Ammianus (1993): *Róma története*. Transl. Szepes Gyula. Budapest: Európa.
- Marcellinus (1995): *The Chronicle of Marcellinus*. Transl. Brian Croke. Sydney: University of Sydney.
- MASEK, Zsófia – F. KOVÁCS, Péter (2022): A tiszapüspöki gepida kori temető. In F. KOVÁCS, Péter (ed.): *Átkelők a túlvilágra. Két gepida temető a Közép-Tisza mentén*. Szolnok: Damjanich János Múzeum, 33–52.
- Maurikiosz (2023): *Sztratégikon*. Transl. Kató Péter – Kákóczki Balázs. Budapest: Ludovika.
- NICOLLE, David (2005): *Carolingian Cavalryman AD 768–987*. Oxford: Osprey.
- Paulus Diaconus (1901): *Historia Langobardorum*. Transl. Gombos F. Albin. Brassó: Brassói Lapok.
- Procopius (1962): *The Gothic War*. Transl. Dewing, H. B. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- TACITUS, Publius Cornelius (1961): *Germania*. Transl. Borzsák István. Budapest: Gondolat.
- Theophylact Simocatta (1986): *The History of Theophylact Simocatta*. Transl. Michael and Mary Whitby. Oxford: Clarendon Press.
- Tours-i Gergely (2010): *Korunk története. A frankok története*. Transl. Mezei Mónika – Adamik Tamás. Pozsony: Kalligram.
- WOLFRAM, Herwig (1988): *History of the Goths*. Berkley – Los Angeles – London: University of California Press.

Hajling Dóra¹

Az európai és az amerikai védelmi ipari stratégia irányvonalának összehasonlítása

A Comparative Analysis of the Direction of the European and the American Defence Industry Strategies

Absztrakt

A szerző az Európai Bizottság által 2024-ben közzétett Európai Védelmi Ipari Stratégia főbb törekvéseit vizsgálja elsősorban abból a szempontból, hogy azok mennyiben követik az Egyesült Államok által megjelölt, saját szövetségesi rendszerén belül érvényesítendő védelmi ipari ambíciókat. A cél annak vizsgálata, hogy az európai stratégia mennyiben járulhat hozzá a valóban önálló európai védelmi ipar megerősítéséhez, illetve ezáltal az európai stratégiai autonómiához.

Kulcsszavak: európai védelmi ipar, Amerikai Védelmi Ipari Stratégia, stratégiai autonómia

Abstract

The author analyses the main aspirations of the European Defence Industrial Strategy, published by the European Commission in 2024, primarily from the perspective of the extent to which it follows the defence industrial ambitions set out by the United States, to be implemented within its own alliance system. The aim is to examine how the European strategy can contribute to the strengthening of a truly independent European defence industry and thus to the European strategic autonomy.

Keywords: European defence industry, National Defence Industrial Strategy, strategic autonomy

¹ Biztonság- és védelempolitikai szakértő, nemzetközi stratégiai elemző, e-mail: dora.hajling@gmail.com

Bevezetés

Az Európai Bizottság 2024. március 5-én hozta nyilvánosságra az Európai Védelmi Ipari Stratégiát² (*European Defence Industrial Strategy*, EDIS), amely az EU első védelmi ipari szakpolitikára vonatkozó stratégiai dokumentuma. Alapvető célja az európai védelmi ipar felkészítése az eljövendő, konfliktusokkal terhelt időszakra, hozzájárulva ezzel ahhoz a törekvéshez, hogy az unió önállóságra, stratégiai autonómiára tegyen szert, s ezáltal valós hatalmi tényezővé válhasson a világpolitikában.

Az európai stratégia megjelenése előtt két hónappal, 2024. január 12-én jelent meg az Egyesült Államok történetének első védelmi ipari stratégiája (*National Defence Industrial Strategy*, NDIS)³ is. Ez az európai dokumentummal ellentétben már a világ egyik vezető katonai-gazdasági hatalma szempontjából szemléli a nemzetközi környezetet, így legfőbb célja az USA nagyhatalmi státuszának fenntartása. Ennek érdekében szükséges a védelmi ipar felkészítése az amerikai haderő igényeinek megfelelő kiszolgálására, hogy ez utóbbi sikeresen vívhasza meg a jövő konfliktusait a Washington által fenyegetésként értékelt ellenfelekkel. A dokumentumban igen hangsúlyos tényezőként jelennek meg az amerikai szövetségesek, így például Európa, akinek az USA nélkülözhetetlen szerepet szán saját stratégiájának sikerre vitelében.

A jelen elemzés célja az európai és az amerikai védelmi ipari stratégia összehasonlítása és az azok közti összefüggések felkutatása. Ennek érdekében megvizsgáljuk, hogy mik az európai stratégiában deklarált célok, és azok mennyiben illeszkednek az amerikai törekvésekhez. Az elemzés hipotézise szerint az EDIS sokkal inkább követi az amerikai stratégia irányvonalát és igyekszik az abban megfogalmazott célokat szolgálni, mintsem próbálja az EU-t önálló hatalmi tényezővé emelni.

Szakirodalmi áttekintés

Az elmúlt évek, évtizedek megváltozott stratégiai környezete az Európai Uniót is arra ösztönözte, hogy átértékelje saját védelmi képességeit és az azzal kapcsolatos jövőbeni törekvéseit. Az Európai Bizottság (EB) az előző években több olyan védelmi jellegű kezdeményezést fogantatott, amelyek jelentős változásokat generáltak az európai biztonság és védelem területén. Míg korábban az EU például nem fedezhetett fegyverkezéssel, védelmi vonatkozású műveletekkel kapcsolatos kiadásokat, addig a különböző szabályozók révén immár lehetőség nyílt arra, hogy a közösségi költségvetésből pénzügyi eszközöket csatornázzanak át a védelmi együttműködés és az európai védelmi ipar támogatására.

Ezen változások egyúttal újabb lendületet adtak annak a tudományos vitának, amely azonosítani igyekszik az Európai Unió irányításában domináns entitásokat. A szóban forgó, új európai szabályozások miatt ez a kérdés különösen aktuális és releváns a védelem vonatkozásában. A közös kül- és biztonságpolitika, illetve az ennek részét képező közös biztonság- és védelempolitika bár az európai integráció szerves része,

² Európai Bizottság–Európai Külügyi Szolgálat 2024.

³ U.S. Department of Defense 2023.

ugyanakkor speciális szakpolitikai terület. Mivel a külpolitika tárgyában az államok vonakodtak hangsúlyosabb szereppel felruházni az Európai Unió intézményeit, ezért az tagállami hatáskörben maradt, és kormányközi együttműködésre, konszenzusos döntéshozatalra épül. Az elmúlt évek egyes uniós kezdeményezései azonban közösségi szinten is elkezdték értelmezni a védelem területét, ezért akadémiai körökben felfrissült az arról szóló vita, hogy ezek a szabályozók mennyiben korlátozzák a tagállami, illetve terjesztik ki az európai hatáskört a védelmi szakpolitikában.

Az úgynevezett új kormányköziség (*new intergovernmentalism*) és az ezzel rokon koncepciók képviselői szerint az új védelmi programok nem terjeszkednek túl a területre hagyományosan jellemző kormányközi jellegen: a tagállami érdekeket kifejező, konszenzusra, kormányközi alkukra törekvő Európai Tanács és az Európai Unió Tanácsa továbbra is vezető szerepet játszik a biztonsággal és védelemmel kapcsolatos kérdések irányításában. Az Európai Bizottság e tekintetben továbbra sem rendelkezik független szerepkörrel, csupán a saját hatáskörébe tartozó feladatainak ambiciózusabb ellátására törekszik. Az elmélet képviselői szerint a végső döntés a tagállamok kezében van, hiszen sok esetben nemcsak az új szabályozók kialakítására vonatkozó megbízás származik az Európai Tanácstól, de a tagállamok a tárgyalási álláspontjuk kialakítása során is kontrollt gyakorolnak a Bizottság eredeti javaslata felett.⁴ Az Európai Tanács hangsúlyos irányító szerepét bizonyítja többek között az is, hogy az állam- és kormányfőket tömörítő testület a 2009-től hatályos lisszaboni szerződéssel hivatalosan is az Európai Unió egyik intézményévé lépett elő.⁵

Ezzel az irányvonalal szemben állnak az olyan elméletek, mint az „új szupranacionalizmus” vagy a neofunkcionalizmus, amelyek kétségbe vonják azt, hogy a közös kül- és biztonságpolitika továbbra is szigorúan kormányközi terület lenne, és amellett érvelnek, hogy az új európai védelmi kezdeményezések korlátozhatják a tagállami szuverenitást.⁶ A neofunkcionalista kutatók úgy látják, hogy az Európai Bizottság fokozatos hatáskör-kiterjesztést végez (*spill-over*), aminek része a védelem területe is.⁷ Azáltal például, hogy a közösségi költségvetésből pénzügyi eszközöket csatornázhathat át a védelmi együttműködés támogatására, az EB fontos szerepet kap a tagállamok katonai képességfejlesztésének finanszírozásában.⁸ Sabatino szerint az ilyen pénzügyi eszköz létrehozása a közös védelmi piac irányába mutató lépés.⁹ Haroche az Európai Védelmi Alapot¹⁰ is olyan szupranacionális kezdeményezésnek tekinti, amely jól szemlélteti azt a stratégiát, amelynek keretében az EB gazdasági területen meglévő kompetenciái átgyűrűznek más, kormányközi területekre, így próbálva azokban átvenni a kezdeményező szerepet. A védelmi szempontból történő megközelítés helyett tekinthetünk ipari ágazatként is a védelmi iparra, ami ezáltal kapcsolódik az Európai Bizottság gazdasági kompetenciáihoz. Közösségi szintre való emelését indokolhatná

⁴ FIOTT 2023: 452–453.

⁵ FABBRINI–PUETTER 2016: 487.

⁶ BROGGER 2025: 403–405.

⁷ HAKANSSON 2024: 30; HAROCHE 2020: 855–856.

⁸ BROGGER 2025: 406.

⁹ SABATINO 2022: 141.

¹⁰ A védelmi termékekre és technológiákra irányuló közös kutatás-fejlesztés támogatására, az európai védelmi ipar versenyképességének növelésére, a többnemzeti védelmi ipari együttműködés ösztönzésére 2017-ben létrehozott eszköz.

egyrésről az az uniós törekvés, hogy növeljék az EU gazdasági versenyképességét, másrésről az a feltételezés, hogy Európa védelmének fejlesztése a közösségi keretek között hatékonyabban lenne megvalósítható.¹¹

Hakansson szintén úgy látja, hogy az Európai Bizottság évek óta egyre aktívabb szereplőként igyekszik megjeleníteni a védelmi ipari szakpolitika területén úgy, hogy a saját kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyeken túlterjeszkedve próbál befolyásra szert tenni olyan területeken, ahol korábban csak kiegészítő szerepkörrel rendelkezett. A 2022-ben kirobbant orosz–ukrán háború külön alkalmat teremtett a szakpolitikai kezdeményezés magához ragadásához. Hakansson külön utal arra a hosszú távú törekvésre, amely a Bizottság elnöki kabinetének, illetve az elnök politikai szerepének megerősítését célozza. Egyik fontos megállapítása az Ursula von der Leyen által elnökölt Bizottságnak a korábbi, Biden-vezette amerikai kormánnyal való szoros összefonódása, ami nemcsak a személyes kapcsolatok szintjén jelent meg,¹² hanem a hivatalos, politikai szinteken is. ¹³ Az orosz–ukrán háború kitörését követően rendszeres és igen élénk egyeztetés folyt a Bizottság elnöki kabinete és a Fehér Ház között annak érdekében, hogy koordinálják az amerikai vezetéssel a háborúra adott uniós válaszokat, szankciókat. Mindezek fényében felmerülhet a kérdés, hogy az Ursula von der Leyen vezette Bizottság politikai döntéseiben, illetve a védelmi iparra vonatkozó elgondolásaiban milyen mértékben juthattak kifejezésre a Biden-kormányzat által képviselt amerikai érdekek.

Az Európai Védelmi Ipari Stratégia

Az Európai Védelmi Ipari Stratégia (EDIS) alapvető szándéka az európai védelmi ipar megerősítése abból a célból, hogy az képes legyen megfelelni a fokozódó igényeknek, s mind békeidőben, mind konfliktusos időszakban biztosítani tudja a tagállamok számára a szükséges hadfelszerelést. Az orosz–ukrán háború ismételten felhívta a döntéshozók figyelmét az ipari képességek Európában tapasztalható, évtizedek óta tartó fokozatos leépítésének és más kontinensekre való kiszervezésének negatív következményeire. A hidegháború után ugyanis európai szinten is gyökeret vert az az általános elképzelés, miszerint a hagyományos értelemben vett katonai konfliktusok korszaka lezárult, új típusú biztonsági fenyegetések jelentek meg, amelyek már nem követelik meg a haderő létszámának és az azt kiszolgáló, ellátó ipar termelőkapacitásának korábbi szinten való fenntartását. E megközelítés keretében zajlott az európai ipar, ezen belül a védelmi ipar fokozatos leépítésének folyamata és annak, elsősorban gazdasági okok miatti kiszervezése az alacsonyabb költségek mellett termelő fejlődő országokba. A folyamat káros hatásaira az elmúlt évek eseményei fokozatosan hívták fel a figyelmet. Az orosz–ukrán háború például rámutatott arra, hogy Európa milyen nehézségek árán képes biztosítani Ukrajnának a kívánt mennyiségű lőszereket és hadfelszerelést, illetve visszapótolni a hiányzó készleteket. Az EU-tagállamok vezetőinek egy jelentős része ráadásul Oroszországot az európai biztonságra jelentett súlyos fenyegetésként

¹¹ HAROCHE 2020: 854–857.

¹² Ursula von der Leyen kabinetfőnöke, Bjoern Seibert például szoros baráti kapcsolatot ápol Jake Sullivannel, az egykori amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadójával.

¹³ HAKANSSON 2024: 33.

értékeli, s ez a fajta politikai kommunikáció, párosulva az európai védelmi ipar növekvő hiányosságaival jelentősen növelheti az európai lakosság szubjektív veszélyérzetét.

Az ipari kapacitáshiány okozta problémák kezelése érdekében került tehát sor az Európai Védelmi Ipari Stratégia és az ennek végrehajtását célul kitűző Európai Védelmi Ipari Program¹⁴ (EDIP) megalkotására azért, hogy Európa önálló cselekvőképessége biztosított legyen.¹⁵ Az EDIS egyik legfőbb mondanivalója az, hogy a védelmi ipar megerősítése érdekében szükséges, hogy a tagállamok többet, hatékonyabban, közösen és európai termékekre költsenek. A Bizottság 2027-ig előirányoz egy átmeneti, 1,5 milliárd eurós költségvetési keretet, amelyet az előbb említett elvek mentén kellene felhasználni, ugyanakkor további költségvetési források bevonását is elengedhetetlennek tartja. A Stratégia olyan célokat tűz ki, mint a közös érdeket képviselő európai védelmi projektek támogatása, a költségeknek s erőfeszítéseknek a kritikus képességek kialakítására való összpontosítása, illetve a tagállamok közti koordinált, közös beszerzés fokozatos normává alakítása. A dokumentum talán legfontosabb alapelve az EU-s forrásoknak az európai piacon való befektetése, hiszen az európai védelmi ipar által biztosított eszközök és szolgáltatások előnyben részesítése előfeltétele az ágazat megszilárdításának, valamint kapacitásai növelésének.

Az EDIS ösztönözné azt is, hogy a kis- és középvállalatok nagyobb szerephez jussanak az európai védelmi ipari szektorban, és az állami finanszírozás mellett a magántőke is bevonásra kerüljön az ágazat pénzügyi támogatásába. Fontossá válik stratégiai készletek felhalmozása a védelmi ipar számára alapvető alkatrészekből és nyersanyagokból. Emellett nélkülözhetetlen az olyan állandó készenléti képességek, rugalmas termelői kapacitások kialakítása, amelyek képesek gyorsan reagálni a keresletben hirtelen bekövetkező változásokra, és szükség esetén akár tömeges gyártást is tudnak garantálni. A védelmi ipari szektorban komoly problémát jelentő munkaerőhiány kezelésére is összetett megoldási javaslattal állt elő az európai jogkezdeményező.

Az EDIS egyik legfontosabb része az Ukrajnával való együttműködés elmélyítésére irányuló szándék, amelynek jegyében egy sor olyan intézkedést irányoz elő, ami lehetővé teszi Ukrajna részvételét az uniós programokban és fokozatos bekapcsolódását az európai védelmi iparba. Ukrajna támogatása a védelmi iparra vonatkozó bizottsági kezdeményezéscsomag egyik sarkalatos pontját képezi, s az illeszkedik abba a hosszú távú elköteleződésbe, amelyet az EB – az amerikai mintát követve – az eddigiekben is tanúsított Kijev iránt. A dokumentumok létrehoznak egy úgynevezett Ukrajnát Támogató Eszközt (*Ukraine Support Instrument, USI*), amelyen keresztül igyekeznek majd az ország védelmi iparát helyreállítani, megszilárdítani, modernizálni. Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma is rendelkezik egy hasonló eszközzel,

¹⁴ European Commission 2024.

¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy az EDIS egy bizottsági közlemény, amely nagyvonalakban kijelöli az EU-nak a védelmi iparra vonatkozó stratégiai céljait. Az EDIP ezzel szemben rendeletjavaslat, amelynek rendeltetése – hatálybalépés esetén – a stratégiai célok megvalósítása lesz. A rendes jogalkotási eljárás (együtt döntési eljárás) során a javaslatot jelenleg – ahogy az immáron lezárult soros magyar elnökség alatt is – mind az Európai Unió Tanácsában (a tagállamok közti munkacsoporti egyeztetések keretében), mind az Európai Parlamentben tárgyalják annak érdekében, hogy arról az intézmények saját álláspontot alakítsanak ki. Ezt követi majd a trilógus eljárás, amely során a három intézmény (Európai Bizottság, Európai Unió Tanácsa, Európai Parlament) közötti eredményes egyeztetési folyamat esetén kialakul a rendelettervezet végleges szövege. A teljes jogalkotási folyamat hónapokig eltart, s a sikeres megállapodás esetén a rendelet kötelező érvényű jogalkotási aktussá válik, amelyet teljes egészében kell alkalmazni az unió egész területén.

finanszírozási programmal (*Ukraine Security Assistance Initiative, USAI*), amelyen keresztül megvalósítják Kijev pénzügyi, katonai támogatását.

Az Ukrajna minél teljesebb körű támogatása iránti igény az egész programot áthatja, s nemcsak az Európában befagyasztott orosz pénzügyi eszközök kamatait, de az EDIP számára kijelölt alapköltségvetés 20%-ának átcsoportosítását is lehetővé tennék a cél érdekében. A problémát az jelenti, hogy a program alapvető küldetésének megvalósítására kijelölt forrás eleve korlátozott mértékű, így abból további összegek átcsoportosítása azt a gyanút keltheti, hogy Kijev támogatása felülkerekedik az európai védelmi ipar fejlesztésének, így a jövő konfliktusaira való európai felkészülésnek hosszú távú céljával szemben. Ez végül súlyosan veszélyeztetheti, esetleg akadályozhatja is az európai védelmi ipar megerősítését, ami a program alaprendeltetése lenne. Az anyagi támogatás mellett lehetővé tennék a kelet-európai ország részvételét is különböző európai védelmi projektekben (például védelmi felszerelések tagállamok közti közös beszerzése), és ösztönöznék a két fél védelmi iparának minél szorosabb együttműködését s majdani integrációját. Ezek egyértelmű előkészítő lépések Ukrajna minél gyorsabb európai uniós csatlakozása felé.

Az EDIS mögött meghúzódó, szélesebb körű célok feltérképezéséhez a Stratégia összefoglalója szolgáltathatja a kulcsot. Ebben utalás történik arra, hogy az eszközök kiterjesztésével és a különböző törekvések felvázolásával az európai védelmi ipar képes lesz kihasználni egy *integráltabb védelmi piac* hatékonyságának növekedését. Az integrált védelmi piac az a kulcskifejezés, amely segít a védelmi iparra vonatkozó jelenlegi jogalkotási csomag mögött húzódó uniós szándékok megértésében. Hasonló kifejezés jelent meg ugyanis a 2024 áprilisában nyilvánosságra hozott Letta-jelentésben is,¹⁶ amely többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy a *Biztonsági és Védelmi Ipari Közös Piac* kialakítására való törekvés elengedhetetlen ahhoz, hogy az Európai Unió képes legyen a jelenlegi és jövőbeni biztonsági kihívások kezelésére.¹⁷ A szupranacionális, neofunkcionalista elméletek szemszögéből vizsgálva mindez megerősítheti azt a feltevést, miszerint általános uniós törekvésnek tekinthető az európai védelmi piac „közösségiesítése”, egységes piaccá alakítása, ahol az Európai Bizottság kizárólagos szabályozóként léphetne fel. Az előbb említett elméletek képviselői akár azt is vélelmezhetik, hogy az EDIS és az EDIP megalkotásával az EB mögöttes célja egyúttal annak felmérése is, hogy a tagállamok milyen mértékben támogatnák a későbbi védelmi unió létrehozását.

Az EDIS által kijelölt hivatalos irányvonal alapvetően nemes, hiszen az a válságreagálás – azaz az azonnali (akár külső forrásokból való) eszközbeszerzés – helyett azt tűzi ki célul, hogy a függőség csökkentése érdekében a tagállamok olyan hosszú távú védelmi befektetéseket valósítsanak meg, amelyek által az unió saját eszközökre és képességekre tehet szert. Az ezekből kialakított stratégiai készletek pedig a jövőben bármikor, akár háborús konfliktus esetén is a tagállamok rendelkezésére állhatnak, s ezáltal megvalósulhatna a nagyobb fokú önellátás és autonómia. Bár a dokumentum

¹⁶ Az Európai Tanács 2023 júniusában jelentés készítését kérte az egységes belső piac jövőjéről, amely feladatra Enrico Letta volt olasz miniszterelnököt kérte fel az akkori elnökség.

¹⁷ LETTA 2024.

számos olyan részt tartalmaz, amelyek hatékonysága, célszerűsége vitatható,¹⁸ a legjelentősebb problémát mégis az jelenti, hogy végső soron kérdésessé válik az EDIS hivatalosan deklarált célja, valamint az Európai Uniónak a védelmi iparral s ezáltal saját stratégiai szerepével kapcsolatos általános ambíciója. Amennyiben ugyanis tágabb perspektívában szemléljük az EDIS-t, és számba vesszük az Európai Bizottság elmúlt években tapasztalt törekvéseinek, politikai döntéseinek általános irányvonalát, valamint megvizsgáljuk az olyan nemzetközi/transzatlanti trendeket meghatározó egyéb stratégiai dokumentumokat, mint az Amerikai Védelmi Ipari Stratégia, vagy éppen a NATO Ipari Kapacitásbővítési Terve¹⁹ (NICE), akkor az európai stratégiai autonómiára vonatkozó ambíciók más megvilágításba kerülnek.

Ahogy az EDIS által létrehozott Ukrajnát Támogató Eszköz is mutatja, az egymás kiegészítéseként értelmezendő EDIS és EDIP végső soron számos olyan eszközt teremt, amelyek több szempontból is emlékeztetnek a már létező amerikai gyakorlatra, vagy az amerikai védelmi ipari stratégiában újonnan megfogalmazott megoldási módozatokra. Az európai stratégia például komoly összhangban áll az amerikaival abban a tekintetben, hogy fontos szerepet szán a „hasonlóan gondolkodó” partnerekkel való együttműködésnek, amely kikötés feltételezi a nyugati szövetségesi kötelekek további megerősítésére irányuló szándékot, illetve a szövetségen kívüli országokkal (például Kína) szembeni távolságtartást. A fenti kifejezés nemcsak a szóhasználat, de az általa képviselt stratégiai irányultság tekintetében is követi az amerikai dokumentum által deklarált törekvéseket.

Az Amerikai Védelmi Ipari Stratégia

Az Amerikai Védelmi Ipari Stratégia struktúrájában egészen más, tartalmát tekintve pedig jóval részletesebb, szélesebb körű az európainál. Mindez nem meglepő, hiszen az USA vezető globális nagyhatalom, hatalmas méretű ipari, technológiai erőforrások állnak a rendelkezésére, s ezért is tekint teljesen más perspektívából a nemzetközi környezetre. Ennek ellenére – ahogyan látni fogjuk – a célok tekintetében jelentős átfedéseket figyelhetünk meg a két dokumentum között.

A stratégia abból az alapfeltevésből indul ki, amiből az európai: az elmúlt évtizedekben főleg költséghatékonysági okokból kiszervezték az ipari tevékenységet olyan fejlődő országokba, mint Kína, aminek következményeként a távol-keleti ország ipari „nagyhatalommá” vált, és a termelési kapacitások tekintetében jelentős mértékű előnyre tett szert a nyugati szövetségesekkel szemben. Ehhez adódik hozzá az, hogy a létfontosságú nyersanyagok viszonylatában az Egyesült Államok éppen azoktól a szereplőktől válhat függővé, akiket globális ellenfeleknek tekint. Az ipari tevékenység kiszervezése olyan egyéb problémákat is maga után vont, mint az egyes

¹⁸ Kérdéses például, hogy az Európai Unió hogyan kívánja biztosítani a védelmi ipari termeléshez szükséges stratégiai nyersanyagokkal való ellátottságát, miközben egyértelműen megfogalmazza a távolságtartást Kínával szemben, amely ország azonban a világ ritkaföldfémkészleteinek jelentős részét tartja ellenőrzése alatt. Mindez a Kínával való kapcsolatok ideológiai alapon való meghatározását vetíti előre, miközben a ritkaföldfémek az úgynevezett zöldátállásnak, illetve az új technológiáknak, így a hadiipari termékeknek is elengedhetetlen alapanyagai.

¹⁹ NATO 2024a.

ágazatokban – így a védelmi iparban is – kialakuló szakképzett munkaerő hiánya. Ez a fajta kiszolgáltatottság, illetve az ellátási láncok sérülékenysége jelentősen gyengíti az amerikai nemzetbiztonságot. A nem megfelelő védelmi ipari kapacitások nem képesek kielégíteni a világ első számú hatalma hadseregének szükségleteit, amelynek az eljövendő időszakban komoly konfliktusok megvívására kell felkészülnie. Ez tehát az az alaphelyzet, amelyet az Amerikai Védelmi Ipari Stratégia kezelni kíván.

A dokumentum legfőbb ambíciója egy olyan modern és *globális védelmi ipari ökoszisztéma* megteremtése, amely hozzájárulna az integrált elrettentés koncepciójának megvalósításához és végső soron az USA és szövetségesei biztonságához. Az Egyesült Államoknak a védelmi ipari kapacitások terén olyan mértékű előnyre kell szert tennie az ellenfelekkel szemben, amely biztosítaná, hogy az ország bármilyen konfliktust képes legyen sikerrel megvívni a jövőben. Az ambíciónak fontos részét képezi a globális jelző, amely arra utal, hogy egy *nemzetközi védelmi ipari bázis* megteremtése a cél a hasonlóan gondolkodó országok között, azaz egy olyan hálózatos együttműködési keretet kell kifejleszteni, amely a kooperáció által *növeli a szövetségesek védelmi ipari össztermelését*. Ahogy láttuk, a hasonlóan gondolkodó országok közti együttműködés fokozásának szükségessége az európai stratégiában is megjelenik, és ez a stratégiai megközelítés jelentősen hozzájárul a világ két szemben álló táborra való felosztásához.

Az alapcél elérése érdekében az amerikai stratégia az európaihoz hasonló módozatokat fogalmaz meg, amennyiben támogatja az ellenállóképes ellátási láncok kialakítását, a kis- és közepes vállalatok termelési láncokba való bevonását, illetve a magán- és állami finanszírozás szerepének növelését a védelmi iparban. A dokumentum négy prioritást fogalmaz meg. Az első az ellenállóképes ellátási láncok megteremtése, amely tekintetben a cél, hogy a védelmi ipari bázis képes legyen a szükséges eszközöket és szolgáltatásokat a megfelelő mennyiségben és időben, kellő költséghatékonysággal garantálni. Fontos az ellenfelek termelési kapacitásaitól, nyersanyagkészleteitől való függetlenség biztosítása, valamint nemzetközi együttműködési mechanizmusokon keresztül a termelési fölény kiépítése. A rugalmas termelési kapacitások és a stratégiai készletek felhalmozásának szükségessége, illetve a védelmi ipar lakosság általi nagyobb elfogadásának ösztönzése szintén olyan törekvések, amelyek az amerikai és európai stratégiának is gerincét képezik.

A második prioritás a kellő létszámú és képzettségű munkaerő biztosítása,²⁰ a harmadik pedig a rugalmas beszerzések rendszerének kialakítása. Az amerikai Védelmi Minisztérium igyekszik majd többéves beszerzési mechanizmusokon keresztül folyamatos, kiszámítható igényt támasztani a védelmi iparral szemben. A békeidőre jellemző beszerzések helyett a válságos időkre tervezett rugalmas, gyors beszerzések szükségesek, s a rendszernek képesnek kell lennie átállni a gyors, robusztus védelmi termelésre. Mind a fentiekben említett hosszú távú igénytámasztás, mind a háborús gazdaságra való gyors átállás lehetősége fontos részét képezi az EDIS-nek is. A negyedik prioritás olyan fair kereskedelmi mechanizmusok kialakítása a szövetségesekkel, amelyek révén gazdasági elrettentést lehet gyakorolni az ellenfelekkel szemben. Meg

²⁰ Érdekeség, hogy a stratégia ezen része ideológiai felhanggal is rendelkezik, hiszen talán túlzottan is hangsúlyos szerepet szán az alulreprézantált kisebbségi csoportok védelmi iparba való bevonásának, s ennek keretén belül fontosnak tartja a „hagyományosan fekete egyetemek” védelmi iparral kapcsolatos kutatói-oktatási programokban való közreműködését. A stratégia kijelenti továbbá, hogy a diverzitás hiánya az ipari területeken az új ötletek és az innováció hiányához vezet.

kell tehát akadályozni, hogy a potenciális agresszor gazdasági eszközök segítségével (például a védelmi iparba való befektetésekkel, kisajátításokkal) befolyást szerezzen és gyengítse az USA védelmi ipari bázisát.

A hasonlóságok mellett az NDIS több különbséget is felmutat az európai stratégiával szemben. Az USA például nagy szerepet szán azoknak a technológiai vállalatoknak, amelyek hagyományos értelemben ugyan nem képezik a védelmi ipari ökoszisztéma részét, azonban technológiai újításaik és innovációs képességük révén jelentősen növelhetik a védelmi ipar hatékonyságát. Európa ezen képességei szerényebbek, és technológiai lemaradása révén nem is tud hasonló nagyságrendekben gondolkodni. Az NDIS-ben hangsúlyosan jelennek meg továbbá olyan kérdések, mint a kibervédelem, a gazdasági elrettentés, a szellemi tulajdonjog védelmének kiterjesztése, vagy a gyártás minél fokozottabb automatizálása, amik az EDIS-nek nem képezik részét, s ez is jelzi a két fél közti technológiai különbségeket.

Az NDIS kifejti, hogy az orosz–ukrán háború kirobbanását követően az Egyesült Államok sikerrel koordinálta az Ukrajnának biztosítandó, többek között hadfelszerelésekre vonatkozó támogatási erőfeszítéseket a nyugati szövetség keretein belül. Erre a tapasztalatra építve felvetik, hogy egy hasonló, amerikai vezetéssel megvalósuló, az ázsiai-csendes-óceáni régióban elhelyezkedő partnerországok védelmi iparai közötti együttműködési mechanizmus kialakításával tovább növelhetnék a védelmi ipari termelési kapacitást. Talán ebben áll az NDIS lényege, ambíciói megértésének kulcsa. A stratégia megjegyzi, hogy már a NATO is felhívta a figyelmet arra, hogy a transzatlanti régióban megvalósuló erőteljesebb védelmi ipari együttműködés alapvető jelentőséggel bír a szükséges képességek kialakításában. Arról van tehát szó, hogy *az USA integrálni kívánja a szövetségeseket és partnereket egy olyan hálózatos termelési láncolatba, amely által megvalósulhatna a kívánt védelmi termelésbővülés, ami szükséges egy hosszabb távú geopolitikai versengésre való felkészüléshez.*

A stratégia kijelenti továbbá azt, hogy az USA támogatja a szövetségesek védelmi ipari szakpolitikájának fejlesztését, védelmi iparának erősítését. A kialakítandó mechanizmusoknak magukban kell foglalniuk *ellátásbiztonsági rezsimeket (Security of Supply, SoS arrangements)*, amelyek biztosítják az amerikai Védelmi Minisztérium és a külföldi partnerek számára a kritikus komponensekre vonatkozó, *egymás védelmi ipari bázisaiban leadható elsőbbségi megrendeléseket*, támogatva ezáltal a nemzetközi ipari együttműködést. Jól látható tehát, hogy az európai stratégia épp ezt az irányvonalat követi, hiszen szerepel benne a fentiekben említett ellátásbiztonsági rezsím megteremtésének célja, amely azonban együtt jár a tagállami kompetenciák súlyos megnyirbálásával is.

Az amerikai törekvés egyértelműen kirajzolódni látszik: az elmúlt évek különböző amerikai stratégiái már több ízben a csendes-óceáni régiót jelölték meg stratégiai súlypontként. Kína és Oroszország fő fenyegetésként való megnevezése sem új keletű. Washington az elmúlt időszakban megkezdte tehát a felkészülését egy *Kínával való esetleges fegyveres konfliktusra*, s ez az az *értelmezési keret, amelyen belül az NDIS törekvései vizsgálандók.* Az USA ennek érdekében igyekszik egyre szorosabbra vonni szövetségesével való kapcsolatait, miközben támogatja azt, hogy partnereinek az amerikai riválisokkal ápolta kapcsolatai fokozatosan épüljenek le, s a szövetségesek véglegesen

leváljanak Washington stratégiai ellenfeleiről. Az EU komplex orosz kapcsolatainak lebontása is fokozatosan ment végbe az orosz–ukrán háború kirobbanását követően.

A nyugati szövetségesi kapcsolatok erősítése különböző területeken valósul meg, és ennek részét képezi a védelmi iparoknak egy olyan rendszerben való integrációja, amely Washington szabályai szerint jön létre és az ő irányítása alatt zajlik. Az amerikai elképzelések szerint az így kialakuló „ipari erő” révén a haderő rendelkezik majd azokkal az eszközökkel, amelyek elrettentik a potenciális agresszorokat, vagy pedig fegyveres konfliktus esetén képessé teszik a hadsereget az ellenfél legyőzésére. A két stratégia kapcsán végső soron feltűnik az is, hogy azok egymást kiegészítő módon kezelik a két fenyegetésként értékelt országot. Az európai főképp az Oroszország által jelentett kihívásra és vele szemben Ukrajna támogatására fókuszál (az orosz fenyegetés kezelésében Ukrajna az „eszköz”), az amerikai fél pedig alapvetően Kína feltartóztatására kíván összpontosítani, aminek fontos részét képezi Tajvan pénzügyi-katonai segítése.

1. táblázat: Az EDIS és az NDIS ambícióinak összehasonlítása

Hasonlóságok	Különbözőségek
iparfejlesztés, a kiszervezett ipari kapacitások visszatelepítése	nagyobb léptékben gondolkodó amerikai stratégia (az ázsiai/csendes-óceáni térségre kiterjedő együttműködési mechanizmusok kiépítése)
ellenállóképes (reziliens) ellátási láncok kialakítása	amerikai részről a geopolitikai versengés erőteljesebb megjelenése
a kis- és középvállalatok intenzívebb bevonása a termelési láncokba	amerikai részről szövetségépítés (aktív), európai részről az ebbe való betagozódás (passzív)
a magán- és állami finanszírozás szerepének növelése	az orosz fenyegetés és Ukrajna támogatása hangsúlyosabb az európai stratégiában, míg az USA a kínai fenyegetésre koncentrál
rugalmas termelési kapacitások, stratégiai készletek kialakítása	jóval ambiciózusabb amerikai célok (idegen nyersanyagkészletektől és termelési kapacitásoktól való függetlenség, termelési fölény kialakítása)

folyamatos, kiszámítható igény-támasztás a védelmi ipar számára	a saját, amerikai piacok erőteljesebb védelme (külföldi befektetések, kisajátítások elleni védekezés stb.)
a háborús gazdaságra való gyors átállás lehetőségének biztosítása	az NDIS-re jellemző a saját technológiai vállalatok szerepének erőteljes megjelenése, míg európai részről ez hiányzik (technológiai lemaradás)
ellátásbiztonsági rezsimék és az elsőbbségi megrendelések rendszerének megteremtése	amerikai részről hangsúlyosabb, európai részről hiányzó elemek: a kibervédelem, a gazdasági elrettentés, a szellemi tulajdonjog védelmének, a gyártás automatizálásának kérdése
a lakosság támogatásának megnyerése	
Ukrajna támogatása	
a „hasonlóan gondolkodó” partnerekkel való együttműködés, a szövetségesi kötelékek erősítése	

Forrás: a szerző szerkesztése

Az amerikai érdekek megjelenése az európai/transzatlanti védelmi iparban

Az USA Védelmi Ipari Stratégiájának ismeretében kiváltképp fontossá válik annak vizsgálata, hogy az amerikai érdekek hogyan, milyen módon jelennek meg az európai, illetve a transzatlanti védelmi piacon, illetve iparban. Ez hozzásegíthet minket ahhoz, hogy jobban megértsük azt, miként szolgálják az amerikai érdekeket az európai, illetve a transzatlanti védelmi piac átstrukturálására vonatkozó tervek. Az alábbiakban öt gyakorlati példán keresztül szemléltetjük egyrészt azt, hogy az USA hogyan próbálja akadályozni az európai védelmi képességek megerősítésére vonatkozó törekvéseket, ezáltal pedig az Európai Unió stratégiai autonómiáját, ami alapvetően ellentétes az amerikai érdekekkel. Másrészt áttekintjük azt, hogy a NATO-n keresztül hogyan

terjednek tovább s fejeződnek ki az NDIS-ben megfogalmazott amerikai célok a tágabb, transzatlanti térségben.

Az ellátásbiztonsági rezsim

Az Egyesült Államok által meghatározott célrendszerbe való betagozódás egyik kiváló példája az EDIS és EDIP által kialakítandó, európai szintű úgynevezett ellátásbiztonsági rezsim (*Security of Supply regime, SoS*). Ennek keretében egy olyan rendszert hoznának létre, amely a válságok idején, a kritikus védelmi ellátási láncokban jelentkező hiány esetén is képes lenne biztosítani a védelmi termékek gyártásához szükséges nyersanyagokat, alkotóelemeket. Az ellátásbiztonsági rezsim már az NDIS-ben is megjelenik, bár a rendszer egészen az 1950-es amerikai Védelmi Termelési Törvényig vezethető vissza.²¹

Az amerikai stratégia szükségesnek tartja azt, hogy a hasonlóan gondolkodó partnerekkel olyan politikákat és egyezményeket alakítsanak ki, amelyek növelik az ellátási láncok ellenálló képességét. Az NDIS szerint ezek a mechanizmusok magukban foglalják majd az ellátásbiztonságra vonatkozó SoS-egyezményeket (*Security of Supply Arrangements, SOSA*), amelyeknek fontos részét fogja képezni az úgynevezett „elsőbbségi megrendelések” rendszere is. Ezek biztosítják majd az amerikai Védelmi Minisztérium (DoD), illetve a külföldi partnerországok számára azt, hogy a védelmi szempontból kritikus alkotórészekre vonatkozóan úgynevezett „elsőbbségi megrendeléseket” adhassanak le egymás védelmi ipari bázisaiban. Az NDIS értelmében az amerikai Védelmi Minisztérium ösztönözni fogja a szövetségeseket és partnereket arra, hogy a jövőben növeljék az ilyen jellegű egyezmények számát.

Az EDIS és az EDIP által kialakítandó rendszer mindenben megfelel a fentiekben leírt elvárásoknak, ugyanis többek között szerepel benne az elsőbbségi vagy kiemelt fontosságú megrendelések tervezete. Ez szükség esetén és adott feltételek mellett lehetőséget biztosítana az Európai Bizottságnak arra, hogy európai vállalatokat kötelezzon az EU-tagállamok által leadott olyan megrendelések elsőbbségi teljesítésére, amelyek bizonyos, a válság szempontjából releváns termékekre vonatkoznak. Kiemelendő, hogy a szabályozás javasolt szövege megemlíti a harmadik országokkal (például USA) való együttműködést a kooperatív megoldások keresése, valamint az ellátási láncokat érintő problémák megoldása érdekében. A szöveg eleve számol azzal a lehetőséggel, hogy egy EU területén alapított vállalat is lehet tárgya harmadik országtól érkező elsőbbségi megrendelési kötelezettségnek, amely esetben a vállalat a Bizottságnak bejelentési kötelezettséggel tartozik.

²¹ Az amerikai Védelmi Termelési Törvényt 1950-ben, a koreai háború kirobbanására adott válaszul fogadta el a Kongresszus a hidegháborús mobilizációs törekvések részeként. Ez a mai napig az amerikai nemzetbiztonsági stratégia alapkövének tekinthető, hiszen olyan jogkörökkel ruházza fel a végrehajtó hatalmat, amelyek révén az a válsághelyzetben hatékonyan mozgósíthatja az erőforrásokat. A törvény felhatalmazza az amerikai elnököt arra, hogy felgyorsítsa és bővítsa az amerikai ipari bázisból származó, a védelem előmozdításához szükséges eszközök és szolgáltatások beszerzését. Emellett kötelezheti a vállalatokat a nemzetbiztonság szempontjából szükségesnek ítélt eszközökre és szolgáltatásokra vonatkozó megrendelések elfogadására és a megrendelések elsőbbségi teljesítésére. Az elnök különböző eszközök révén (kölsönök, közvetlen vásárlások garانتálása, magánipari létesítmények számára berendezések beszerzése) ösztönözheti és segítheti a kritikus eszközök és alkatrészek gyártásának és kínálatának bővítését. Ezen túlmenően az elnök megakadályozhatja a belbiztonságot veszélyeztető külföldi fúziókat vagy felvásárlásokat is.

Az amerikai Védelmi Minisztérium már számos ellátásbiztonsági megegyezést²² hozott tető alá annak érdekében, hogy biztosítsa a védelmi termékek és szolgáltatások kölcsönösen garantált ellátását. Ezek a bilaterális ellátásbiztonsági egyezmények lehetővé teszik a Minisztérium számára az elsőbbségi szállítás/ellátás igénylését (*to request priority delivery*) a partnerországokban működő vállalatoktól olyan esetekben, amikor azt az amerikai védelmi igények indokolják. Ez a lehetőség természetesen a másik aláíró fél számára is nyitva áll. A rendszer tehát ösztönzi a partnereket arra, hogy egymástól szerezzék be a védelmi termékeket, és ez az ellátások kölcsönös függőségét, a szövetségesi kapcsolatok még szorosabbra fűzését eredményezi.

Az amerikai eszközbeszerzések túlsúlya az európai védelmi piacon

Egy 2023 szeptemberében megjelent tanulmány²³ körütekintően vizsgálja az ukrán háború hatását az európai védelmi piacra. Az írás többek között kifejti, hogy a háború jelentősen növelte az európai államok védelmi jellegű beszerzéseit. Az eszközök többségét ugyanakkor EU-n kívüli forrásokból, azon belül is nagyrészt az Egyesült Államoktól szerezték be.²⁴ Az elemzés szerint kezdetben a nagyobb készletei miatt Washington bár profitált a kibővült európai megrendelésekből, azonban egy idő után azzal kellett szembesülnie, hogy korlátozott termelési kapacitásai miatt nem képes az igények maradéktalan, időben történő kielégítésére. Egyes európai szereplőket ez a helyzet arra sarkallta, hogy az amerikai hadiipari vállalatokkal kialakított partnerségeken keresztül, azok keretében bizonyos amerikai eszközöket Európában kezdjenek el gyártani. 2023 júniusában a német Rheinmetall és az amerikai Lockheed-Martin hadiipari vállalat például bejelentette, hogy együttműködnek az amerikai HIMARS rakéta-sorozatvető európai változatának az EU területén történő gyártásában.

Ez, a tanulmány által is felvázolt helyzet azonban egy kiváltképp fontos kérdést vet fel. Felmerül ugyanis, hogy nem tudatos amerikai stratégia részét képezi-e az, hogy az Egyesült Államok az ilyen együttműködésekben keresztül még jobban megveti a lábát az erős/erősödő védelmi iparral rendelkező európai országokban annak érdekében, hogy erőteljesebb hadiipari függéseket alakítson ki. Az USA fegyverexport-ellenőrzési törvénye és a Nemzetközi Fegyverkereskedelmi Szabályzata (*International Traffic in Arms Regulations*, ITAR) értelmében ugyanis Washington megakadályozhatja olyan védelmi cikkek és szolgáltatások újrakivitelét (re-export), amelyek az USA-ból származó alkatrészeket tartalmaznak, vagy amelyek gyártása során amerikai technológiát használtak fel. Ezen szabályozások értelmében tehát egy az EU területén gyártott, amerikai alkatrészt nem tartalmazó, de a gyártási folyamat során amerikai technológiát felhasználó védelmi cikkre is – mint például a HIMARS európai változata – amerikai korlátozások érvényesek, azaz exportjuk az USA jóváhagyásához kötött. Európai részről tehát nem rendelkezhetnének szuverén módon az adott védelmi eszközzel, az USA pedig biztosítaná, hogy ne szoruljon ki az európai védelmi piacról, és arra továbbra is befolyást gyakorolhasson a komolyabb európai önállósodási törekvések ellenére is.

²² Industrial Base Policy 2024.

²³ MAULNY 2023.

²⁴ A 2022–2023-as időszakban az EU-tagállamok védelmi összbeszerzéseinek 78%-a az EU-n kívülről, s összességében 63% az USA-ból származott.

A fenti példát ismételten alapul véve pedig talán az sem teljesen véletlen, hogy éppen az a Rheinmetall kötött együttműködést az amerikai hadiipari céggel, amelyben egyre nagyobb részesedéssel rendelkezik az amerikai BlackRock tőkebefektető vállalat. A globális magántőkealapok térnyerése és főleg az amerikai, de fokozott mértékben az európai védelmi ipari cégekben való részvénytőkefóliók növelése, így az ezen cégek feletti ellenőrzés fokozatos megszerzése egyre több biztonsági vonatkozású kérdést vet fel. A magántőkének a hadiiparba való csoportosítása bár számos olyan kockázattal bír, amely alapvetően visszatárhathatja a befektetéseket, a jelentős haszon ígérete – kiváltképp nemzetközi konfliktusok idején – vonzza a befektetőket. Ez esetben azonban jelentős annak kockázata, hogy egy magántőkealap többségi részesedés esetén stratégiai kontrollt szerez az adott cég felett, és ez – védelmi ipari cégek esetén – az állam szempontjából komoly nemzetbiztonsági kérdéseket is felvethet.

AMCHAM Recommendations: A soros magyar EU-elnökségre vonatkozó amerikai ajánlások

Az előbbieken kifejtett, a harmadik országok védelmi ipari termékek felett gyakorolt kontrolljának problémájához kapcsolódik az EDIP rendelettervezet, amelynek eredeti szövegjavaslata illeszkedik az előző EU-szabályozások sorába,²⁵ ugyanis nem biztosítaná az EU-támogatás lehetőségét az olyan védelmi termékeket és szolgáltatásokat létrehozó tevékenységek számára, amelyek úgynevezett nem társult harmadik országok ellenőrzése alá esnek. Ennek értelmében tehát egy olyan termék gyártása, amelynek későbbi exportja például az Egyesült Államok jóváhagyásához kötött, nem részesülhetne EU-s pénzügyi forrásból. Ennek oka az, hogy amennyiben nem valósulhat meg egy végtermék szabad felhasználása, az egy EU-n kívüli szereplőnek való kiszolgáltatottságot eredményez, ez pedig ellentétes az európai érdekekkel és az EDIP hivatalosan deklarált törekvéseivel. Az eredeti javaslat tehát mindenképpen előremutató, és jelzi azt az ambíciót, hogy az európai pénzügyi forrásokat az európai védelmi ipar fejlesztésére használjuk fel.

Azonban az EDIP egyelőre egy rendelettervezet, amelynek végleges szövege egy több hónapos, többszereplős tárgyalássorozat végén alakul majd ki, így kérdéses, hogy a majdan megszülető rendelet mennyiben fog változni az eredeti javaslathoz képest. Kétségtelen tény, hogy az Egyesült Államok érdekei a fenti szabályozással ellentétesek. Ezt bizonyítja az a hivatalosan közzétett dokumentum is, amelyben a brüsszeli Amerikai Kereskedelmi Kamara felvázolta ajánlásait a magyar soros elnökség munkaprogramjával kapcsolatosan.²⁶ Ebben a szervezet az EDIS-ről is megfogalmazta határozott véleményét, és arra „biztatta” az akkor kezdődő magyar EU-elnökséget, hogy 1. támogassa az együttműködést a hasonlóan gondolkodó harmadik országbeli partnerekkel, továbbá 2. biztosítsa azt, hogy az EDIP-nek a harmadik országokra vonatkozó (előbb

²⁵ Európai Védelmi Alap (*European Defence Fund*, EDF), Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a lőszergyártás támogatásáról (*Act in Support of Ammunition Production*, ASAP), Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az európai védelmi ipar közös beszerzés révén történő megerősítését szolgáló eszköz létrehozásáról (*European Defence Industry Reinforcement through common Procurement Act*, EDIRPA).

²⁶ AmChamEu 2024.

említett) korlátozó intézkedéseit végül kellőképpen rugalmasan alakítsák ki, illetve, hogy 3. támogassa a kormányok rövid távú, sürgős védelmi képesség beszerzéseit.

A szervezet tehát felhívta a magyar soros elnökség figyelmét az EU–USA együttműködés fontosságára, illetve kíváncsún tartotta azt, hogy az előbbieken említett, EDIP által bevezetendő korlátozó intézkedések ne akadályozzák az USA-val való kooperációt, azaz ne vonatkozzanak az Egyesült Államokra. A dokumentum arra tett tehát kísérletet, hogy az amerikai érdekeknek megfelelően befolyásolja az európai jogalkotást. A rendelettervezetet érintő tárgyalások során az Egyesült Államok ilyen irányú érdekeit közvetett módon az olyan EU-tagállamok is képviselhetik, amelyek szoros politikai, katonai és gazdasági kapcsolatokat alakítottak ki Washingtonnal. Ezek az államok saját érdeküknek is tekintik azt, hogy az USA ne szoruljon ki az európai piacról.

A NATO Ipari Kapacitásfejlesztési Kötelezettségvállalása

Az amerikai NDIS-ben is kifejezésre juttatott ambíciókat tökéletesen kiegészíti a NATO nemrégiben megjelent terve, amely egyúttal tágabb perspektívát nyújt az EDIS törekvéseinek megértéséhez is. A Szövetség a 2024. júliusi washingtoni csúcson elfogadott NICE (*NATO Industrial Capacity Expansion Pledge*, NATO Ipari Kapacitásfejlesztési Kötelezettségvállalás) keretében megfogalmazta a védelmi ipar kapacitásainak és termelőképességének növelését érintő alapvető célt, amelyről már a 2023-as vilniusi csúcson is megállapodás született (*Defence Production Action Plan*, Védelmi Termelési Akcióterv).²⁷ Ez jelzi, hogy a védelmi ipar fejlesztésére és kapacitásainak növelésére irányuló törekvés az USA és az EU mellett a NATO részéről is megfigyelhető, ami bizonyítja a szövetségesek védelmi ipari együttműködésére vonatkozó közös elköteleződését. A NATO bevallása szerint is saját elrettentési és védelmi képességeinek fontos részét képezi a transzatlanti védelmi ipari együttműködés, amelyre a szervezet alkalmas eszközként tekint a védelmi ipari kapacitások növelése érdekében.

A NICE nagyvonalakban leképezi az NDIS-ben és EDIS-ben megfogalmazott fő célokat, mint például a közösen végrehajtott védelmi beszerzések ösztönzése, a több évre szóló határozott kereslettámasztás a védelmi ipari szereplőkkel szemben, a védelmi ipari kis- és középvállalkozások szerepének növelése, az Ukrajnával, valamint a partnerországokkal való védelmi együttműködés serkentése, az interoperabilitás (csereszabathozás) és felcserélhetőség fokozása, valamint a kritikus védelmi ellátási láncok ellenálló képességének növelése. A NICE keretében a NATO többek között kötelezettséget vállal arra, hogy az európai és észak-amerikai régió közötti fokozott együttműködés révén erősíti tagjai védelmi iparait, ami illeszkedik az Egyesült Államok által meghatározott transzatlanti, szövetségesi irányvonalhoz.

Európai Rakéta- és Légvédelmi Pajzs Kezdeményezés kontra Mistral projekt

Sokszor megfogalmazódik az a feltevés, hogy az európai stratégiai autonómia megteremtésének feltétele valójában az amerikai védelmi ernyő megszűnése, ehhez azonban

²⁷ NATO 2024b.

elengedhetetlen az, hogy Európa képes legyen egyedül megvédeni önmagát. Az elmúlt évtizedek ipari leépítései miatt azonban ennek a képességnek a megteremtése egy hosszú távú folyamatot és erre vonatkozó valós, közös európai politikai akaratot feltételez, amihez pedig a közös európai érdek fel- és elismerése nélkülözhetetlen. Az európai önállósodási törekvésekre (stratégiai autonómia) vonatkozó, közös európai politikai akarat azonban egyelőre igen gyenge lábakon áll, amit számos tényező bizonyít. Egyrészt egyelőre nincs egyetértés a stratégiai autonómia tartalmára vonatkozóan, másrészt az EU-tagállamok részéről megvalósuló amerikai katonai eszközbeszerzések nagy aránya, az európai területen állomásozó amerikai katonák, vagy például az Európai Rakéta- és Légvédelmi Pajzs Kezdeményezés (*European Skyshield Initiative*, ESSI) és a Mistral projekt szembenállása is rávilágít az európai országok közti ellentétes nézőpontokra, érdekekre, valamint az USA-tól való igen erőteljes függésekre.

Az ellentét lényege, hogy az orosz–ukrán háború folyamányaként Európa biztosítani szeretné légvédelmét az esetlegesen Oroszországból érkező rakétákkal szemben. A probléma megoldására két projekt született. Az egyik a Németország vezette ESSI, amely német, amerikai és izraeli rakétavédelmi komponensekből állna. A másik a Franciaország kezdeményezte projekt, amelynek keretében öt állam (Franciaország, Belgium, Magyarország, Észtország, Ciprus) vásárol francia Mistral rakétákat. A két versengő projekt tovább növeli a szakadékot a francia és német irányvonalak között. Párizs támogatná az európai védelmi ipari bázis erőteljesebb fejlesztését és versenyképességének növelését, azonban túl azon, hogy az ESSI projekt ehhez nem járul hozzá, az egyúttal tovább növeli az USA-nak való kiszolgáltatottságot.²⁸ Az ESSI-n keresztül ugyanis továbbra is fennáll az a probléma, hogy harmadik országok rendszereinek használata külső szereplők engedélyéhez kötött, ami csökkenti az európai szuverenitást.

Ez a légvédelmi rendszerre vonatkozó „vita” jól szimbolizálja az európai önállósodási törekvéseket és a stratégiai autonómiát támogató Franciaország, valamint az azt erőteljesen vitató és az európai biztonság fenntartásában az USA szerepét nélkülözhetetlennek tartó Németország közti érdekellentétet. Az előrehaladáshoz szükséges közös európai akaratnak pedig talán ezúttal is a két „főszereplő”, egyelőre a védelmi kérdések kapcsán (is) alapvetően ellentétes álláspontot képviselő Párizs és Berlin viszonylatában kellene megszületnie.

Összegzés

A fentiek fényében egyre világosabbá válik az, hogy az európai védelmi ipari stratégiát alapvetően az amerikai irányvonalak határozzák meg. Az is látható, hogy az EU az Egyesült Államokra is jellemző struktúrának megfelelően igyekszik átalakítani, felépíteni az uniós szintű védelmi ipart. Erre példa az elnöki jogkörök kiszélesítése a területen, vagy éppen az elsőbbségi megrendelések rendszere, ami szintén az amerikai sajátosságokon alapszik. Az új, a 2024 és 2029 közötti időszakra felálló Európai Bizottságban már önálló biztos, az egykori litván miniszterelnök, Andrius Kubilius

²⁸ Club Défense de l'Aege 2024.

felel a védelmi és ürügyei kérdésekért, ami tovább emeli a védelemmel és a védelmi iparral kapcsolatos kérdések súlyát az EU-n belül. A Bizottságnak a Stratégia által előirányzott, új feladatkörei több szempontból is lefedik továbbá az amerikai Védelmi Minisztérium bizonyos tevékenységeit, például a védelmi szempontból releváns termékek termelési zavarainak kezelése vagy az ellátási láncokat érintő kockázati indikátorok meghatározása tekintetében.

Az Európai Védelmi Ipari Stratégia deklarált célja az a jogos törekvés lenne, hogy az európai ipar, s ezen belül az európai védelmi ipar erőteljes fejlesztése megvalósuljon. Ez alapfeltétele lenne annak, hogy csökkenjen Európa kiszolgáltatottsága a kontinensen kívüli ipari szereplőkkel szemben, és létrejöhessen az európai stratégiai autonómia. A problémát az jelenti, hogy az EDIS-t megvalósítani szándékozó programmal kapcsolatos, jelenleg is zajló tagállami viták és tárgyalási folyamat során az eredeti célok annyira felhíghatnak, hogy a stratégia végül képtelen lesz beteljesíteni eredeti misszióját. Az európai országok egy csoportja például az orosz–ukrán háborúra hivatkozva támogatja a gyors, költséghatékony, megbízható hadfelszereléseknek akár Európán kívülről történő beszerzését azzal a törekvéssel szemben, hogy a tagállamok elsősorban az európai védelmi iparból származó beszerzéseket preferálják. Megjegyzendő, hogy ezek többségében azon tagállamok, amelyek az amerikai gyártású hadi eszközök főbb európai megrendelőit képezik.

Kétségtelen, hogy Donald Trump, új amerikai elnök hivatalba lépése befolyásolja majd a tanulmányban felvázolt folyamatokat és az amerikai–európai együttműködést a védelem területén. Bizonyos, hogy a Biden-kormányzat idején szívélyesnek, kiegyensúlyozottnak mondható kétoldalú kapcsolatok Trump kormányzása alatt távolságtartóbbá, kiszámíthatatlanabbá válnak majd. A saját védelmi képességek fejlesztésére irányuló európai törekvések elviakban összhangban állnak az új amerikai elnök által elvárt irányvonallal. Donald Trump azonban már elnökségének kezdetén nyilvánvalóvá tette azt, hogy az amerikai biztonsági garanciákért cserébe elvárja európai szövetségesei védelmi költségvetésének drasztikus növelését.²⁹ A GDP 5%-ának védelmi célokra történő felhasználása a jelen gazdasági körülmények közepette nem tűnik reálisnak az európai szövetségesek részéről, ezt azonban Trump amerikai katonai eszközök beszerzéséért cserébe valószínűleg elnézi majd.³⁰ Ennek folyományaként tehát tovább fokozódhat az amerikai katonai eszközbeszerzések aránya az európai védelmi piacon, ami még erőteljesebb hadiipari függést eredményezhet.

Amerikai szempontból nézve az az egyértelmű, aktuális kormányzattól független érdek, hogy a szövetségesek csak olyan mértékben rendelkezzenek a szükséges védelmi ipari kapacitásokkal, hogy azok *ne támaszkodjanak túlságosan az USA védelmi iparára*, ne terheljék túl, *inkább csak kiegészítsék azt*. A konfliktusos időszakra készülő Egyesült Államok számára kiemelten fontos a költséghatékonysági tényező s a túlzott kiadások elkerülése. Ahogy az NDIS is kifejti: ha nem alakítják ki a szövetségesekkel a megfelelő együttműködéseket, akkor Washington arra kényszerül, hogy arányosan nagyobb anyagi terhet viseljen a védelmi jellegű termékek kifejlesztése során. Végző soron pedig az is amerikai érdek, hogy a szövetségesek, illetve védelmi iparaik *elég*

²⁹ JONES 2025.

³⁰ MAULNY 2025.

függjenek az USA-tól ahhoz, hogy ne válhassanak túlságosan önállóvá és az amerikai védelmi ipar versenytársává.

Felhasznált irodalom

- AmChamEU (2024): *Recommendations to the Hungarian Presidency of the Council of the European Union*. Online: https://www.amchameu.eu/sites/default/files/publications/files/20240702_presidency_recommendations_hungary_2024.pdf
- BROGGER, Tine Elisabeth (2025): A 'Europe of Defence?' The Establishment of Binding Commitments and Supranational Governance in European Security and Defence. *Journal of European Integration*, 47(3), 403–422. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2379421>
- Club Défense de l'Aege (2024): *European Skyshield, une défense aérienne de l'Europe américaine*. Online: <https://www.portail-ie.fr/univers/defense-industrie-de-l'armement-et-renseignement/2024/european-skyshield-une-defense-aerienne-de-leurope-americaine/>
- Európai Bizottság – Európai Külügyi Szolgálat (2024): *Közös közlemény az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Új európai védelmi ipari stratégia: a védelmi készség elérése egy reagálóképesebb és reziliensebb európai védelmi iparral*. Brüsszel, 2024. március 5. Online: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/b33042ee-bb46-4a96-8af1-fb61fdc4a199_en?filename=JOIN_2024_10_1_HU_ACT_part1_v2.pdf
- European Commission (2024): *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the European Defence Industry Programme and a framework of measures to ensure the timely availability and supply of defence products*. Brüsszel, 2024. március 5. Online: <https://bit.ly/3TF6HIY>
- FABBRINI, Sergio – PUETTER, Uwe (2016): Integration without Supranationalisation: Studying the Lead Roles of the European Council and the Council in Post-Lisbon EU Politics. *Journal of European Integration*, 38(5), 481–495. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2016.1178254>
- FIOTT, Daniel (2023): In Every Crisis an Opportunity? European Union Integration in Defence and the War on Ukraine. *Journal of European Integration*, 45(3), 447–462. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2183395>
- HAKANSSON, Calle (2024): The Ukraine War and the Emergence of the European Commission as a Geopolitical Actor. *Journal of European Integration*, 46(1), 25–45. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2239998>
- HAROCHE, Pierre (2020): Supranationalism Strikes Back: A Neofunctionalist Account of the European Defence Fund. *Journal of European Public Policy*, 27(6), 853–872. Online: <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1609570>
- Industrial Base Policy (2024): *Security of Supply*. Online: <https://www.businessdefense.gov/security-of-supply.html>
- JONES, Marc (2025): Trump's NATO Spending Demands Could Hit Europe's Credit Ratings, Says S&P Global. *Reuters*, 2025. február 14. Online: <https://www.reuters.com>

com/markets/europe/trumps-nato-spending-demands-could-hit-europes-credit-ratings-says-sp-global-2025-02-14/

LETTA, Enrico (2024): *Much More than a Market*. Online: <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>

MAULNY, Jean-Pierre (2023): *The Impact of the War in Ukraine on the European Defence Market*. Online: https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2023/09/19_ProgEuropeIndusDef_JPMaulny.pdf

MAULNY, Jean-Pierre (2025): *Retour de Donald Trump à Washington: le grand test pour l'industrie de défense européenne?* Online: <https://www.iris-france.org/retour-de-donald-trump-a-washington-le-grand-test-pour-lindustrie-de-defense-europeenne/>

NATO (2024a): *Industrial Capacity Expansion Pledge*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227504.htm

NATO (2024b): *NATO's Role in Defence Industry Production*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_222589.htm#plan

SABATINO, Ester (2022): *The European Defence Fund: A Step Towards a Single Market for Defence?* *Journal of European Integration*, 44(1), 133–148. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.2011264>

U.S. Department of Defense (2023): *National Defense Industrial Strategy*. Online: <https://www.businessdefense.gov/docs/ndis/2023-NDIS.pdf>

Szöllősi Annamária¹

A reziliencia a biztonság kontextusában

Resilience in the Context of Security

Abstract

A 21. századi biztonságpolitika egyik központi kérdése a reziliencia szerepe a napjaink biztonsági környezetét meghatározó tényezők között. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a reziliencia milyen megoldást kínálhat a jelenkori biztonsági kihívások kezelésére. Ennek érdekében az EU–NATO biztonsági tengely mentén áttekinti Európa aktuális biztonsági környezetét alakító és befolyásoló releváns tényezőket, valamint kísérletet tesz a reziliencia elhelyezésére a globális biztonsági rendszer geopolitikai kihívásainak összefüggérendszerében. A reziliencia és a biztonság közötti kapcsolat feltárásával a tanulmány rávilágít e szemlélet stratégiai jelentőségére, és amellet érvel, hogy alapvető szerepet játszhat a fenntartható biztonság megteremtésében.

Kulcsszavak: reziliencia, polikrizis, biztonság, forró béke, hibrid háború, igazságos hibrid háború, EU, NATO, transzatlanti kapcsolatok

Abstract

One of the central issues of 21st century security policy is the role of resilience among the factors shaping today's security environment. This paper examines how resilience can address the security challenges of today. To this end, it reviews the relevant factors shaping and influencing Europe's current security environment along the EU-NATO security axis and attempts to place resilience in the context of the geopolitical challenges of the global security system. By exploring the relationship between resilience and security, the paper highlights the strategic importance of this approach and argues that it can play a fundamental role in achieving sustainable security.

Keywords: resilience, polycrisis, security, hot peace, hybrid warfare, just hybrid war, EU, NATO, transatlantic relations

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszoigálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: szollosi.annamaria@outlook.hu

Bevezetés

A 21. század átalakuló világrendjének aktív, dinamikusan fejlődő és folyamatosan változó fenyegetései új típusú kihívásokat teremtenek. A komplex rendszerek növekvő összefonódása sokszínű és kifinomult kiber-, fizikai és technológiai fenyegetettséget eredményezett, amely bármely társadalmi réteg ellen irányulhat. A hibrid fenyegetések határokon átnyúló természetük miatt nemcsak nemzeti, hanem regionális és globális szinten is veszélyt jelentenek.² A technológia robbanásszerű fejlődése tovább erősítette a hibrid fenyegetések potenciális romboló hatását,³ aminek köszönhetően az ártó szándékkal fellépő személyek, szervezetek, nemzetek egyre kifinomultabb technikákat, taktikákat alkalmaznak. Ugyanakkor aggasztó tény, hogy a technológiai fejlődés üteme meghaladja a védelmi mechanizmusok kiépítésének sebességét, így a megelőzés megszokott eszközei nem nyújtanak megfelelő védőhálót. A háborúk, járványok, pénzügyi válságok határokon átnyúló hatása globális és egyre nyilvánvalóbb, miközben a világ jelentős része nincs megfelelően felkészülve ezek kezelésére.⁴ A nemzetközi biztonsági szervezetek és állami szereplők folyamatos, jelentős nyomás alatt állnak, hogy lépést tartsanak az egyre növekvő fenyegetésekkel. Az átfogó geopolitikai, technológiai változások és a társadalmi viszonyok átrendeződése új alkalmazkodási stratégiákat követelnek meg.

Bár a reziliencia a biztonságstudományok terén viszonylag későn, a 2000-es évek elején jelent meg,⁵ rövid időn belül világszerte átformálta a biztonsági szemléletet és az egyik vezető nemzetbiztonsági prioritássá vált. Fokozódó népszerűsége okán kiemelt helyet foglal el a nemzetek, nemzetközi biztonsági szervezetek politikai napirendjében, és napjainkban a biztonsági stratégiák egyik alapvető pillérévé vált.⁶

A tanulmánynak nem célja a biztonság fogalmának vizsgálata, azonban célszerű behatárolni azt az értelmezési keretet, amely irányt adhat a további vizsgálatnak. A *Rendészettudományi szaklexikon* két meghatározást is kínál a biztonság fogalmára. Jelen tanulmány az állami-társadalmi dimenziót hangsúlyozó megközelítést tekinti irányadónak, amely szerint a biztonság olyan többtényezős, komplex fogalom, amely „az állam és társadalom érdekeinek, értékeinek, az ország területének és lakosságának külső és belső veszélyektől, fenyegetésektől mentes állapotát” jelenti.⁷

Hidegháború helyett forró béke?

A modern békefelfogás a liberális értékek mentén a békét az igazságosságra, a jogokra és a méltányosságra alapozza. Az igazságos béke elmélete a teológiában gyökerezik. Az elmélet az 1980-as évek közepén jelent meg az Egyesült Államokban, amikor keresztény teológusok a háború alternatívájaként erőszakmentes, nem katonai

² EKMAN 2024: 2.

³ NATO 2023c.

⁴ FJÄDER 2014; ANDERSSON–CRAMER 2023; KEENAN et al. 2024.

⁵ BOURBEAU 2013: 4–5.

⁶ JUNCOS–JOSEPH 2020: 290.

⁷ BODA 2019: 66–67.

megoldásokat kerestek.⁸ Az igazságos háború elméletével szemben, amely az erőszak alkalmazásának etikai igazolására összpontosít, az igazságos béke elmélete a békére helyezi a hangsúlyt.⁹ A szakirodalomban három fő irányzat különíthető el, az első az igazságos háború kontextusában vizsgálja, a második a békefenntartó műveletek révén értelmezi, míg a harmadik a megbékélés folyamatoként tekint rá.¹⁰ Ezek a megközelítések a legalapvetőbb békekonceptiótól a fenntartható béke megteremtésére irányuló fejlődésként értelmezhetők. Az elmélet központi gondolata, hogy a háború csak abban az esetben nyerhet igazolást, ha tartós békét eredményez, ami magában foglalja azt a gondolatot is, hogy az igazságos társadalmi rend megteremtéséhez a háborúra ne eszközként, hanem célként tekintsünk.¹¹ Az orosz–ukrán háború kontextusában a geopolitikai változások közvetlenül befolyásolhatják az elméletek értékelését. Ukrajna álláspontja szerint a konfliktus lezárásának alapvető feltétele az igazságos és fenntartható béke garantálása. A társadalmi kohézió és reziliencia megerősítésére összpontosító stratégiai vagy adaptív békeépítés az adott társadalom saját mechanizmusaira, hagyományos konfliktuskezelési eszközeire és politikai struktúráira építve segíthet a hosszú távon fenntartható béke elérésében.¹² Felmerül azonban a kérdés, hogy az ukrán önvédelem és ellentámadás igazolható-e az igazságos béke elméletével. Az elmélet idealizált alapfeltevése ugyanis nem ismeri el az állam önvédelmének jogát, és a konfliktusok rendezését párbeszédre és erőszakmentes eszközökön alapuló, nemzetközi intézmények által közvetített folyamatként képzei el.¹³

A béke típusai között megkülönböztethető a pozitív béke, amely a konfliktusok konstruktív kezelését és a társadalmi igazságosság megteremtését jelenti, valamint a negatív béke, amelyet a nyílt erőszak hiánya jellemez. A forró béke a hidegháború kifejezés analógiájára olyan állapotként jellemezhető, amelyben látszólag ugyan béke van, azonban a felszín alatt intenzív rivalizálás és geopolitikai küzdelmek formálják folyamatosan a nemzetközi kapcsolatokat. Az így kialakult állapot a formális béke ellenére állandó bizonytalanságot eredményez. Ebben a megközelítésben a hibrid háború a konvencionális, direkt háború és a harmonikus béke közötti mezsgyén helyezkedik el, és a forró béke állapotának feleltethető meg.¹⁴ A poliarchikus világképet jellemző többdimenziós hatalmi struktúrában nincsen egyetlen domináns hatalom, az erőforrások és a világpolitikai befolyás több, egymással versengő szereplő és hatalom között oszlik meg.¹⁵ A nemzeteken túl a nem állami aktorok – nemzetközi szervezetek, transznacionális vállalatok, nem kormányzati szereplők – is egyre nagyobb befolyással érvényesítik érdekeiket, formálják a globális politikát és a nemzetközi kapcsolatokat alakulását. A poliarchikus nemzetközi színteret jellemző többpólusú dinamika a forró béke állapotát „táplálja”, amelynek egyik jellemző példája lehet az Amerikai Egyesült

⁸ STEPHAN 2016.

⁹ SCHLIESSER 2023.

¹⁰ POTAPPEL 2024.

¹¹ BOLT et al. 2023.

¹² NOVÁK-VARRÓ 2021.

¹³ POTAPPEL 2024.

¹⁴ BODA 2023: 26–27.

¹⁵ BODA 2024: 30.

Államok és Kína közötti növekvő kereskedelmi és technológiai feszültségek miatt a két ország viszonyrendszerében kialakult helyzet.¹⁶

A hibrid háború karakterisztikája

Az eltérő nézetek és érdekek ütköztetése és érvényesítése napjainkra jelentős változáson ment keresztül. A hibrid háború a modern geopolitikai konfliktusok egyik jellemző katonai stratégiája. A fogalmi meghatározást intenzív tudományos vita övezi,¹⁷ amelynek bemutatása meghaladja jelen tanulmány kereteit. A terminológiát érintő konszenzus hiánya ellenére a tudományos közösség egyetért a főbb ismertetőjegyekben: ötvözi a hagyományos és a nem hagyományos – hibrid, proxy és aszimmetrikus – elemeket, miközben több dimenzióban – katonai, politikai, gazdasági, információs és társadalmi területeken – zajlik.¹⁸ Eszköztára széles, magába foglalja többek között a dezinformációs kampányokat, a kibertámadásokat, a gazdasági nyomásgyakorlást, a hírszerzési és szabotázs műveleteket.¹⁹ A modern geopolitikai konfliktusokban az érdekek érvényesítése nem korlátozódik a fegyveres erőszak kizárólagos alkalmazására. A felsorolt elemek a katonai stratégiák kiegészítéseként, vagy gyakran azok helyettesítőjeként önállóan, a formális fegyveres konfliktus megindítása nélkül is alkalmazhatók.

A hibrid hadviselés összetett, többretegű stratégia, amelyben a katonai és nem katonai eszközök alkalmazása fokozatosan és változó intenzitással valósul meg, eszköztára napjainkban is a geopolitikai törekvések egyik meghatározó eleme. Az orosz stratégia a NATO katonai fölényéből fakadó korlátokat alternatív módszerekkel kerüli meg, a katonai erő rejtett és nyílt formában is megjelenhet.²⁰ A Krím félsziget 2014-es annektálásakor a nem katonai eszközök alkalmazása játszotta a főszerepet, azonban a 2022-es orosz–ukrán háború kezdeti szakaszát már a nyílt katonai konfrontáció jellemezte.²¹ A Hibrid Fenyegetések Elleni Európai Kiválósági Központ 2024. májusi jelentése szerint ennek oka, hogy a nyugati országok korlátozták az orosz fél információs műveleteit. Az orosz „diplomata” tömeges kiutasítása csökkentette a hírszerzési és befolyásolási képességeket, az energiafüggőség mérséklése és a gazdasági szankciók bevezetése pedig korlátozta a gazdasági érdekérvényesítést, amely együttesen a korábbi években felépített befolyásolási mechanizmusok részleges leépülését eredményezte. Az orosz hibrid eszköztár visszaszorulása azonban nem bizonyult tartósnak, 2023 közepe óta ismét fokozott intenzitás tapasztalható a nem konvencionális hadviselés eszközeinek alkalmazásában,²² amelyek különösen a Balti-tenger térségére koncentrálnak.²³

A hibrid stratégiák jellemző ismérve a megtévesztés. A konfliktus és a béke határvonalán különösen fontos aspektus lehet az igazságosság kérdésének erkölcsi

¹⁶ SWAINE 2024; Carnegie Endowment 2024; European Commission 2023: 8.

¹⁷ PERSON–KULALIC–MAYLE 2024: 1754.

¹⁸ NATO 2014; RESPERGER 2018; HÁBER 2022.

¹⁹ PRAKS 2024.

²⁰ NATO 2023c: 14.

²¹ PROCHÁZKA et al. 2023: 55.

²² NATO 2023c: 39.

²³ PRAKS 2024.

vizsgálata. A szürke zóna taktikai sokoldalúságának közvetett hatásai révén az olyan kísérő jelenségek, mint a hihető tagadhatóság (*plausible deniability*), vagy a küszöb alatti taktikák (*sub-threshold tactics*), bonyolult etikai dilemmákat és kihívásokat eredményezhetnek. Az etikai vizsgálat segíti a hibrid háború igazságosság elveinek tükrében történő megértését. Az igazságos hibrid háború elmélete az igazságos háború elméletéből kiinduló etikai megközelítés, amely azt hangsúlyozza, hogy a döntéshozóknak a konfliktusos helyzetek értékelésénél az etikai aspektusokat is figyelembe kell venniük. Az olyan etikai alapelvek, mint az arányosság, az igazságos cél, a jogi és humanitárius keretek betartása, valamint a politikai dimenziók etikai nézőpontból történő mérlegelése erkölcsi iránytűként szolgálhatnak a stratégiai döntések meghozatalában, és hozzájárulhatnak az etikai alapú konfliktuskezeléshez, ezáltal segíthetik a konfliktus igazságosabb és kiegyensúlyozottabb értékelését.²⁴

Európa geopolitikai ébredése

A polikrízis kora

Tudományos körökben 2022-ben terjedt el a polikrízis kifejezés mint a fejlődő multipoláris világrend²⁵ kísérőjelensége.²⁶ A Világgazdasági Fórum Globális kockázatokról szóló 2023. évi jelentésében szereplő meghatározás szerint a polikrízis „egymással összefüggő globális kockázatok olyan halmaza, amelyek hatása egyre súlyosbodik, és az összehatás meghaladja az egyes részek összegét”.²⁷ Az elhúzódó, vagy permakrízisek – mint például a klímaváltozás, a geopolitikai konfliktusok vagy a gazdasági instabilitás – mellett megjelenő újabb gazdasági, környezeti, társadalmi és politikai válságok gyakran átlépik az egyes szektorok, nemzetek határait, és egymásra rétegződő hatásuk globális kihívásokat generál.²⁸ A jelenséget könnyen kontextusba lehet helyezni, ha számba vesszük a közelmúlt eseményeit: a Covid-19-világjárványt követően kibontakozó energiaválság, az alapvető ellátási láncokat érintő gazdasági zavarok, vagy a kényelmetlen közelségben zajló orosz–ukrán háború csak néhány példa a közelmúlt gyors egymásutániságban bekövetkezett kríziseinek sorában. A gyorsan változó 21. században a polikrízis jelensége különösen releváns. Az egyidejű válságok globális, rendszerszintű, komplex problémákat generálnak, mivel nem csupán párhuzamosan, egymás mellett zajlanak, hanem szinergikusan felerősítik egymást, tovább növelve az együttes kockázatokat és kihívásokat.²⁹

²⁴ BODA 2022.

²⁵ BUNDE-EISENTRAUT–SCHÜTTE 2025.

²⁶ TOOZE 2022.

²⁷ World Economic Forum 2023: 9.

²⁸ MAKARYCHEV–DÍEZ 2023: 6–7; HENIG–KNIGHT 2023: 3–6.

²⁹ European Commission 2023: 7.

Az EU biztonságpercepciója

Az Európai Unió (EU) 2016-os *Globális Stratégiája* (EUGS) a globális intézmények stabilitásának védelmére, a transznacionális kihívások kezelésére és a regionális partnerek rezilienciájának erősítésére irányult. A konkrét fenyegetések azonosítására és azok közvetlen kezelésére összpontosító reaktív fenyegetés – reakciómodell helyett a biztonság holisztikus megközelítésével, minden egyénre és a társadalom egészére kiterjedő stratégiát alkalmazott.³⁰ Az EUGS-ben még a reziliencia jelentette a változó világpolitikai környezethez történő alkalmazkodást segítő új külpolitikai megközelítést, valamint egy olyan stratégiát, amely hozzájárul az EU belső stabilitása, ellenálló képessége és a multilaterális rendszer megerősítéséhez.³¹ A 2022-ben kiadott *Stratégiai Iránytű* új pályára állította az EU általános biztonság- és védelempolitikáját. A koncepció négy fő stratégiai pillérre – cselekvés, biztonság, befektetés, partnerség – épít, több mint 80 konkrét célkitűzést tartalmaz, és 2030-ig határozza meg az EU biztonsági és védelmi prioritásait.³² A korábbi biztonságpolitikai megközelítésekhez képest irányváltást jelent, mivel a hosszú távú stratégiai szemlélet helyett az azonnali, közvetlen biztonsági fenyegetések elhárítása vált dominánssá.³³ A *Stratégiai Iránytű* leszögezi, hogy az EU a kontinens biztonságát az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével (NATO) együttműködésben, a két szövetség partnerségének stratégiai alapjaira helyezve kívánja biztosítani. Ugyanakkor kifejezi, hogy a NATO európai pilléréként az EU-nak önállóan is képesnek kell lennie saját biztonságának és védelmének garantálására.³⁴ Az ukrajnai események hatására 2023 januárjában az EU és a NATO stratégiai partnerségre lépett.³⁵ A *Stratégiai Iránytűt* több kritika is érte, mivel retorikai szinten az erősebb, önállóbb és gyorsabban reagáló EU biztonságpolitikáját vázolja fel, azonban hiányoznak belőle a konkrét célok, végrehajtási mechanizmusok vagy a tagállami kötelezettségvállalások, ezért kérdéses a gyakorlati hatékonysága, és inkább tekinthető politikai üzenetnek, semmint tényleges cselekvési tervnek.³⁶

A NATO biztonságpercepciója

„Ha békét akarsz, készülj a háborúra” (*Si vis pacem, para bellum*) – tartja a Vegetiusnak tulajdonított latin mondás, amely jól rezonál a NATO filozófiájával. A szövetség az elrettentést a fenyegetések eskalációjának megelőzésére alkalmazza, és úgy véli, hogy a háborúra való felkészülés a béke fenntartásának legfontosabb eszköze.³⁷ Alapvető feladatai az elrettentés és a védelem, a válságmegelőzés és -kezelés, valamint a kooperatív biztonság.³⁸ A NATO konszenzuson alapuló döntéshozatali folyamata az Észak-atlanti Szerződésben rögzített alapelveken nyugszik, céljainak és biztonsági tevékenységeinek a stratégiai koncepció ad keretet. Míg a 2010-es dokumentum „erős

³⁰ TONRA 2020.

³¹ TOCCI 2020; BARGUÉS 2022.

³² EU 2022: 4.

³³ BARGUÉS 2022.

³⁴ European External Action Service 2024: 6.

³⁵ NATO 2023b.

³⁶ KAIM–KEMPIN 2022; BARGUÉS 2022.

³⁷ NATO 2023a.

³⁸ NATO 2022.

és konstruktív partnerséget" javasolt Oroszországgal, a hatályos, 2022-es koncepció már a „legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetésként” pozicionálja.³⁹ A biztonsági fenyegetettség növekedése miatt a korábban semleges Finnország és Svédország is új alapokra helyezte védelmi stratégiáját és NATO-tagságért folyamodott. A *Stratégiai Koncepció* a 360 fokos biztonsági megközelítés elvét hangsúlyozva a kollektív védelemre helyezi a hangsúlyt, és az 5. cikk alkalmazásának lehetőségét kiterjeszti a fegyveres támadás szintjét elérő hibrid műveletekre is.⁴⁰

A *Defense & Security Analysis* folyóirat 2024 novemberében közzétett tanulmánya a jelenlegi biztonsági kihívások tükrében vizsgálta a NATO által alkalmazott elrettentési modell hatékonyságát. A kritikai elemzés mellett érvel, hogy a NATO alulértékeli a hibrid fenyegetések jelentőségét, és az elrettentési eszközökre összpontosítva elsősorban a védelem fizikai dimenzióra helyezi a hangsúlyt. Oroszország a hagyományos katonai erejének relatív gyengeségét hibrid stratégiájával ellensúlyozza, amely a katonai válaszlépések küszöbértéke alatt marad, így elkerüli a NATO kollektív védelmi intézkedéseinek aktiválását. Az orosz–ukrán háború kitörését követően a NATO ugyan újragondolta elrettentő stratégiáját, azonban a keleti szárny megerősítése és a magas készségű erők bővítése továbbra is a hidegháborús típusú elrettentési megközelítést tükrözi, és nem képes megfelelően kezelni a jelenlegi geopolitikai biztonsági környezet hibrid aspektusát. A hibrid fenyegetések természetüknél fogva összetettek, sokrétűek és kiszámíthatatlanok, ezáltal nehezen, vagy egyáltalán nem észlelhetők, és hatásuk gyakran késleltetetten jelentkezik. Hatékonyságukat gyakran a meglepetés ereje adja. A tanulmány mellett érvel, hogy Oroszország a hibrid taktikák széles spektrumát alkalmazza, amit a NATO válaszlépéseinek is tükröznie kell, és ugyanolyan sokrétűnek kell lenniük, azaz a hagyományos elrettentő erő fenntartása mellett nagyobb figyelmet kell szentelnie a nem kinetikus, hibrid fenyegetésekre.⁴¹ A több dimenzióban és környezetben zajló modern konfliktusokban a multitér- (*multi-domain*, MDO) műveletek útján a NATO és tagállamai egy időben, integrált módon reagálhatnak.⁴² A katonai tevékenységek valamennyi műveleti területre (tengeri, szárazföldi, légi, űr- és kibertér) és környezetben, nem katonai tevékenységekkel történő szinkronizált alkalmazása paradigmaváltást jelentett a NATO katonai stratégiájában, de a tagállamok által 2023. május 19-én jóváhagyott NATO MDO koncepció még a korai szakaszában jár.⁴³ A tanulmány konklúziója szerint proaktív válaszlépésekkel, a hibrid fenyegetések elleni célzott fellépés, a reziliencia fejlesztése és a tagállamok közötti szorosabb együttműködés útján a NATO a biztonság minden dimenziójában megőrizheti hatékonyságát.⁴⁴

³⁹ SZENES 2022.

⁴⁰ NATO 2022.

⁴¹ GIOE–MIRON–OZAVA 2024.

⁴² FAZEKAS 2022.

⁴³ CANNON 2024.

⁴⁴ GIOE–MIRON–OZAVA 2024.

A transzatlanti kapcsolatok válsága

Oroszország 2022. február 24-én háborút – vagy orosz nézőpontból különleges katonai műveletet – indított Ukrajna ellen, amely tovább fokozta a régió geopolitikai feszültségeit, és új fejezetet nyitott az európai biztonsági architektúrában. Az orosz birodalmi stratégia az Ukrajna ellen indított háborúra nem pusztán kétoldalú konfliktusként tekint, hanem az általa fenyegetésként értelmezett nyugati biztonsági rendszerrel szembeni globális konfliktus részeként. Hosszú távú stratégiai célja az orosz befolyási övezet kiszélesítése, amely az európai és közvetve a globális biztonsági struktúra átrendeződését eredményezheti,⁴⁵ ezért az EU elkötelezett Ukrajna támogatása iránt, „bármilyen áron, ameddig csak szükséges”. Az ukrain háború az EU-tagállamok korábban elképzelhetetlennek tartott összefogásával példátlan mértékű katonai, gazdasági és humanitárius támogatást eredményezett.⁴⁶

Az Egyesült Államok (USA) a NATO-szövetségen keresztül 1949 óta Európa biztonságának garanciája,⁴⁷ amely nélkül az EU katonai és geopolitikai szempontból is jelentősen kiszolgáltatottabb lenne. A transzatlanti szövetség dinamikáját és Európa jövőbeli biztonsági kilátásait alapjaiban befolyásolja az Egyesült Államok megváltozott Ukrajna-politikája, amelyben Donald Trump 2025. januári hivatalba lépése jelentett fordulóponthoz. Az EU annak realitásával néz szembe, hogy az USA számára a jövőben Európa nem lesz prioritás,⁴⁸ és nem vállal szerepet a kontinens katonai biztonságának biztosításában.⁴⁹ A lépés az európai katonai biztonság nyilvánvaló meggyengülésén túl az EU politikai és stratégiai mozgásterét is szűkítené.

Európában válságtanácskozás indult a jövőbeli irányvonalról.⁵⁰ Volodimir Zelenszkij ukrán elnök a 61. Münchener Biztonsági Konferencián egy lehetséges alternatívaként európai hadsereg megalakítását javasolta.⁵¹ Az önálló európai katonai erő a NATO európai pillérjeként – vagy más megközelítésben ellenpólusaként – az USA befolyása és katonai kontrollja nélkül lehetne képes Európa biztonságának szavatolására. Oroszország katonai erejének ellensúlyozásához azonban az európai védelmi potenciál erőteljes fejlesztése szükséges, ami a védelmi kiadások további növelését vonná maga után. A közös védelmi beruházások reformja⁵² javíthatja az európai katonai képességeket, de azon túl, hogy a kiépítése hosszú folyamat, felmerül a kérdés, hogy az uniós tagállamok egyöntetűen készen állnak-e és képesek-e finanszírozni a megnövekedett pénzügyi és katonai terheket.⁵³ Az amerikai elnök a biztonság garantálása érdekében az európai országok fokozottabb szerepvállalását és a védelmi kiadások növelését szorgalmazza.⁵⁴ Az európai jóléti gazdaságok azonban a szociális és nem a katonai biztonság biztosítására vannak berendezkedve. Átlagosan a bruttó hazai termék (GDP) 1,9%-át fordítják katonai és több mint 25%-át szociális

⁴⁵ PRAKS 2024.

⁴⁶ European External Action Service 2024: 4–6.

⁴⁷ SHAMIM 2025; VERHOFSTADT–DEVESA 2025.

⁴⁸ LETZING 2025.

⁴⁹ PORTER–HIGGINS 2025; VERHOFSTADT–DEVESA 2025.

⁵⁰ FEJÉRDY–SIKLÓSI–VASS 2025; IVENGAR 2025.

⁵¹ Munich Security Conference 2025.

⁵² European Commission 2025.

⁵³ FEJÉRDY–SIKLÓSI–VASS 2025; DORN–POTRAFKE–SCHLEPPER 2024.

⁵⁴ SHAMIM 2025.

kiadásokra (az Egyesült Államok esetében ez az arány a katonai kiadások esetében a GDP 3,4%-a,⁵⁵ a szociális kiadásoknál a GDP 20%-a). Az amerikai szándékot, miszerint Európa vállaljon nagyobb felelősséget a saját biztonságáért és növelje a védelmi kiadásokat a GDP 5%-ára, ennek fényében kell vizsgálni. Ez nagyságrendekkel több, mint a NATO-tagállamok 2014-ben tett, máig nem teljeskörűen teljesített vállalása, miszerint a GDP legalább 2%-ával járulnak hozzá a védelemhez.⁵⁶

Az amerikai külpolitikai fordulat hatására kialakult új geopolitikai helyzetben továbbra is sok a bizonytalanság és a nyitott kérdés.⁵⁷ Az amerikai szándék egyre inkább körvonalazódik, azonban Európa válasza – amelyet a tagállamok közötti megosztottság, a közös külpolitikai akarat hiánya, a védelmi együttműködési hajlandóság és a katonai szerepvállalás formájának és mértékének eltérő megítélése is alapvetően befolyásolhat⁵⁸ – ezekben a napokban formálódik. A transzatlanti szövetség jövője, valamint Európa biztonságának és versenyképességének alakulása azon fog múlni, hogyan alkalmazkodik az új geopolitikai realitáshoz: továbbra is a transzatlanti szövetség jelenlegi kondíciójának konzerválására törekszik, vagy megkísérli magát az Egyesült Államok katonai és védelmi támogatása nélkül is a nemzetközi szintér releváns katonai szereplőjeként pozicionálni.⁵⁹

A biztonság új megközelítése

A 20. században a biztonság klasszikus meghatározása a katonai védelem, a szuverenitás és a területiség hármas pillérén alapult. Az állam biztonságát elsősorban a hadserege és védelmi képességei garantálták, elsődleges célja a területi integritás fenntartása volt, amelynek alapját az állam függetlensége képezte.⁶⁰ A 21. század elején új fenyegetések, kihívások és új szereplők is megjelentek a nemzetközi szintéren. Az egyre komplexebbé váló biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések nemcsak az államot, hanem az egyént, a közösségeket és a globális szférát is érintik, ami a biztonság „politikai, katonai, gazdasági és pénzügyi, társadalmi, valamint környezeti dimenzióinak” együttes kezelését igényli. A katonai biztonság is új hangsúlyokat kapott, így a biztonsági fenyegetések hatékony kezeléséhez elengedhetetlen a katonai, politikai és gazdasági eszközök integrált alkalmazása.⁶¹

Napjaink hadviselésének legkritikusabb prioritásai a reziliencia fejlesztése, a védelem és az elrettentés fokozása.⁶² Az EU és a NATO együttesen lép fel a növekvő hibrid fenyegetésekkel szemben, és egyre nagyobb figyelmet fordít a reziliencia fejlesztésére, különösen az olyan „puha biztonsági kérdések” kezelésében, mint a kibertámadások és a geopolitikai konfliktusok. A NATO reziliencia alatt a „sokkokra és zavarokra való felkészülés, az ellenállás, a válaszadás és a gyors felépülés képességét” érti. A megközelítés

⁵⁵ World Bank Group [é. n.].

⁵⁶ LETZING 2025; SHAMIM 2025.

⁵⁷ A kézirat lezárásának időpontja 2025. március 2.

⁵⁸ FEJÉRDY–SIKLÓSI–VASS 2025; LETZING 2025; IYENGAR 2025.

⁵⁹ BUNDE–EISENTRAUT–SCHÜTTE 2025.

⁶⁰ PUGA 2021.

⁶¹ 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat.

⁶² BRETHOUS–KOVALČÍKOVÁ 2023: 6.

az Észak-atlanti Szerződés 3. cikkén alapul, amelynek értelmében „a Felek külön-külön és közösen, folyamatos és hatékony önszegélyezés és kölcsönös segítségnyújtás révén fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív képességüket arra, hogy ellenálljanak a fegyveres támadásoknak”. A NATO felfogásában a reziliencia alapvetően nemzeti felelősség és egyben olyan kollektív kötelezettségvállalás, amely meghatározó szerepet játszhat a szövetség alapvető feladatai szempontjából.⁶³

A reziliencia az EU megközelítésében is kulcsszerepet játszik a modern kihívások kezelésében. Az ellenálló képesség az EU olvasatában nem a pusztá védekezés és a túlélés eszköze, hanem egy olyan dinamikus stratégia, amely a tapasztalatokból tanulva, rugalmasan alkalmazkodik a folyamatosan változó környezethez, és megerősödve lép ki a válságokból.⁶⁴ A tudományos körökben „rezilienciafordulatnak”⁶⁵ nevezett változás a 2000-es évek elején következett be a szervezet szemléletében. A korai megközelítés a reziliencia fogalmát elsősorban a humanitárius segítségnyújtás és élelmezésbiztonság területére vonatkoztatta, és a „sokkhatásoknak és stresszhatásoknak való ellenállásra, az azokhoz való alkalmazkodásra és az azokból való felépülésre való képességként” határozta meg.⁶⁶ Az EUGS meghatározásában a reziliencia „az államok és társadalmak reformképessége, amely lehetővé teszi, hogy ellenálljanak a belső és külső válságoknak és kilábaljanak belőlük”. A fejlesztéspolitikai és emberi jogi megközelítés a társadalmi ellenálló képességre összpontosított, ahol a reziliencia a passzív ellenállás helyett a társadalom belső erőforrásainak mozgósításával történő aktív alkalmazkodást segíti, a biztonságpolitikai közösség viszont a rezisztencia fogalmából kiindulva a nemzeti ellenálló képességet emelte ki, amelyben a reziliencia pajzsként védi az államot és intézményeit.⁶⁷ A *Stratégiai Iránytű* rezilienciaértelmezése egy védekező, befelé forduló geopolitikai unió felé mozdult el, amely a hangsúlyt a külső ellenálló képességről a belső rezilienciára helyezte át.⁶⁸ A reziliencia fokozására vonatkozó megállapítások a dokumentum „Biztonság” című fejezetére koncentrálnak, és többek között a hibrid fenyegetésekkel kapcsolják össze.

A reziliens állam

A jövőbeli események meghatározó jellemzője a kiszámíthatatlanság és a meglepetés.⁶⁹ Ez a körülmény megnehezíti az állam számára a biztonság garantálását. A meglepetések és váratlan események állandóságának elfogadása átalakítja a kormányzás módját, amely a teljes védelem és kontroll garantálása helyett azt ígéri, hogy a kiszámíthatatlan jövőben is felkészít a túlélésre és alkalmazkodásra. A kormányzatok legitimitásának alapja továbbra is a biztonság ígérete marad, amely alapvető állampolgári igény. A biztonság hagyományos modellje azonban átalakul, és a teljes védelem garantálásának illúziója helyett a hangsúlyt a reziliencia útján a cselekvőképesség fejlesztésére helyezi, amely a váratlan eseményekre történő reagálás és alkalmazkodás ígérétét

⁶³ NATO 2024.

⁶⁴ European Commission 2020.

⁶⁵ NITOIU–SIMIONOV 2022.

⁶⁶ FIOTT–LINDSTROM 2022: 20; TONRA 2020.

⁶⁷ TOCCI 2020.

⁶⁸ JOSEPH–JUNCOS 2024; BARGUÉS 2022; ALCARO–BARGUÉS 2024.

⁶⁹ TOCCI 2020; ARADAU 2017; JOSEPH–JUNCOS 2024.

hordozza. A biztonság átalakult koncepciója így paradox módon egyszerre szolgálja a kormányzat legitimitását, ugyanakkor depolitizálja is azt.⁷⁰

A veszélyek és fenyegetések gyorsan változó arculata miatt alapvető fontosságú a felmerülő kihívásokhoz történő gyors és sikeres adaptálódás képessége.⁷¹ A biztonságról alkotott felfogás változásával egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak azok a megoldások, amelyek nem egy specifikus veszélyforrás ellen kínálnak utólagos megoldást, hanem az általános biztonsági szint emelésével a rugalmas ellenálló képességet javítják. Ez a szemléletváltás a reaktív megoldások helyett a proaktív biztonsági mechanizmusok előtérbe kerüléséhez vezetett. A reziliencia nem csupán a válságok természetének, dinamikájának és egymásra gyakorolt hatásainak megértésére koncentrál, hanem azok komplex hatásmechanizmusának enyhítése érdekében a velük való megküzdéshez kínál egy lehetséges utat. A védelmi struktúrák kiépítésének középpontjába az ellenálló társadalmat helyezi, amely képes szembenézni a sokoldalú hibrid fenyegetésekkel és minimalizálni azok hatásait.⁷²

A reziliencia hatékony megoldás lehet a nemzetek válaszlépéseinek sorában, és különös figyelemmel a veszélyek és fenyegetések tágabb geopolitikai összefüggésére, nemzetközi vonatkozásai sem elhanyagolhatók.⁷³ A polikrízisek korában a klasszikus értelemben vett biztonság egyre kevésbé fenntartható. Az egyes válságok önmagában való vizsgálata helyett integrált, multidiszciplináris megközelítésre van szükség. A reziliencia és a biztonság fogalmának összekapcsolása a tudományos-elméleti síkról kilépve a gyakorlatba integrálódott és szakpolitikai döntések alapjává vált.⁷⁴

A reziliencia fejlesztése alapvetően meghatározhatja egy ország biztonságát és fejlődésének lehetőségeit. A reziliens állam biztonságos állam, középpontjában a reziliens társadalom áll.⁷⁵ Egy reziliens állam nemcsak reagál a válsághelyzetekre, hanem proaktívan felkészül azok kezelésére és a fenyegetések eszkalációjának megelőzésére. Ez különösen fontos a hibrid fenyegetések korában, amelyek egyszerre célozzák az állam, a gazdaság és a társadalom különböző szintjeit.⁷⁶ A reziliencia olyan stratégiai befektetés lehet, amely a jelenlegi fenyegetések kezelésére és a jövőbeli válságok megelőzésére egyaránt alkalmas. Az „állami-társadalmi immunrendszer” kiépítése a folyamatosan változó biztonsági környezetben a stabilitás és a fenntarthatóság biztosítója. Ez nem csupán szabályozási és technológiai kérdés, a politikai és társadalmi akarat összehangolása szükséges, ezért átfogó stratégiai keretben kell vizsgálni. Az állam szempontjából hosszú távú stratégiai tervezést és a magánszektorral kialakított szoros együttműködést igényel, mivel a társadalom aktív részvétele nélkül a biztonsági stratégiák sem lehetnek eredményesek. A reziliencia nem korlátozódhat a katonai és állami struktúrákra. A hagyományos, szektorális biztonságpolitikai gondolkodás már nem képes hatékonyan megfelelni a 21. század összetett és gyorsan változó kihívásainak.⁷⁷ A rezilienciaalapú gondolkodáshoz szemléletváltásra

⁷⁰ ARADAU 2017: 79–91.

⁷¹ COAFFEE–CHANDLER 2017: 386.

⁷² TOCCI 2020.

⁷³ FJÄDER 2014.

⁷⁴ TOCCI 2020; JOSEPH–JUNCOS 2024.

⁷⁵ TOCCI 2020.

⁷⁶ FARKAS–RESPERGER 2020: 147–148.

⁷⁷ FARKAS 2022: 65–122.

van szükség: egy komplex, rendszerszintű megközelítésre, amely integrálja az állami, társadalmi és technológiai elemeket.⁷⁸ A reziliencia így válhat az ország biztonságának és fejlődésének egyik legmeghatározóbb pillérévé.

Konklúzió

A geopolitikai, geostratégiai érdekek érvényesítése változatos formát ölthet, ami folyamatosan új sebezhetőségeket teremt. A reziliencia nem tekinthető egy „időben megrekedt”, meghaladott biztonsági paradigmának, hiszen a biztonsági spektrum kiszélesedése révén dinamikusan fejlődik és új szempontokkal bővül. Kutatása napjainkban is időszerű, releváns eredményeinek szakpolitikákba történő beépítése a kiszámíthatatlan biztonsági környezet változóinak ellensúlyozásával stratégiai fontosságú lehet.

A rezilienciaértelmezéseknek közös a mögöttes dinamikája: az egyén, a szervezet, a közösség, egy ország vagy maga a globális közösség olyan új, ismeretlen veszéllyel néz szembe, amellyel korábban nem találkozott és amelyre nincs kialakított megküzdési stratégiája. A túlélés az életben maradás érdekében kifejlesztett alapvető emberi ösztön, a fenyegetésekkel való szembenézés vagy az attól való menekülés ősi mechanizmusa. A reziliencia az alkalmazkodás és problémamegoldás komplex formája, a környezet és a tapasztalatok által formált képesség, amely túlmutat a túléléssel kapcsolatban gyakran emlegetett bináris stresszreakción (harcolj, vagy menekülj). Nem csupán a kihívások, nehézségek átvészelésére, hanem az azokkal való megküzdésre is hosszú távú stratégiát kínál, így a 21. századi túlélés kulcsa lehet. A gyorsan változó környezeti és geopolitikai kihívásokkal szemben rugalmas adaptálódás és alkalmazkodóképes rendszer szükséges. A reziliencia nem csupán védekezési stratégia vagy egy újabb eszköz a fenyegetések elleni küzdelemben, hanem egy újfajta gondolkodásmód alapja, amely holisztikus szemléletű, átfogó stratégiai keretet kínál az új típusú biztonságpolitikai fenyegetésekkel szembeni hatékony védekezéshez.

A bizonytalan és folyamatosan változó biztonsági környezetben azok a nemzetek kerülhetnek stratégiai lépéselőnybe, amelyek a rezilienciát beágyazzák a biztonságról alkotott gondolkodásukba, és lakosságuk a dinamikusan változó fenyegetéseknek ellenáll. Nem lehet minden lehetséges forгатókönyvre felkészülni, ezért olyan stratégia kialakítása szükséges, amely a jövőbeli kihívásokhoz való valós idejű alkalmazkodást teszi lehetővé. Geopolitikai kontextusban különösen fontos előre gondolkodni, mert a „bizonytalanság birodalmában”⁷⁹ a reziliencia válhat az új biztonság alapjává.

Felhasznált irodalom

1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2012-1035-30-22>

⁷⁸ PORKOLÁB 2024: 25–26.

⁷⁹ CLAUSEWITZ 1917: 52.

- ALCARO, Riccardo – BARGUÉS, Pol (2024): *Relational Power Europe. Conflict Management and the Future of EU Foreign and Security Policy*. JOINT Research Papers, 26. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003559467>
- ANDERSSON, Jan Joel – CRAMER, Clara Sophie (2023): *EUISS Yearbook of European Security 2023*. European Union Institute for Security Studies (EUISS). Luxembourg: Publications Office of the European Union. Online: <https://www.iss.europa.eu/publications/books/yearbook-european-security-2023>
- ARADAU, Claudia (2017): The Promise of Security. Resilience, Surprise and Epistemic Politics. In CHANDLER, David – COAFFEE, Jon (szerk.): *The Routledge Handbook of International Resilience*. London: Routledge, 79–91.
- BARGUÉS, Pol (2022): *The EU Strategic Compass: A Blueprint for a European Defensive and Securitisation Policy*. JOINT Brief 16. Online: <https://www.cidob.org/en/publications/eu-strategic-compass-blueprint-european-defensive-and-securitisation-policy>
- BODA József szerk. (2019): *Rendészettudományi szaklexikon*. Budapest: Ludovika.
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései napjainkban I.* Budapest: Ludovika, 95–108.
- BODA Mihály (2023): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós nyugálományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Budapest: Ludovika, 21–28. Online: <https://bit.ly/3HQJyAX>
- BODA Mihály (2024): A proxyháború filozófiai és etikai megközelítésben. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 151(6), 27–39. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.6.3>
- BOLT, Neville et al. (2023): *Understanding Strategic Communications: NATO Strategic Communications Centre of Excellence Terminology Working Group Publication No. 3*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Online: <https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/Terminology-Report-No3-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit>
- BOURBEAU, Philippe (2013): Resiliencism: Premises and Promises in Securitisation Research. *Resilience*, 1(1), 3–17. Online: <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765738>
- BRETHOUS, Marie – KOVALČÍKOVÁ, Naďa (2023): *Next Level Partnership: Bolstering EU-NATO Cooperation to Counter Hybrid Threats in the Western Balkans*. European Union Institute for Security Studies (EUISS). Luxembourg: Publications Office of the European Union. Online: <http://www.jstor.org/stable/resrep48494>
- BUNDE, Tobias – EISENTRAUT, Sophie – SCHÜTTE, Leonard szerk. (2025): *Munich Security Report 2025: Multipolarization*. Online: <https://doi.org/10.47342/ezuc8623>
- CANNON, Shaun (2024): The Alliance's Transition to Multi-Domain Operations. An AIRCOM Perspective. *The Journal of the JAPCC*, 37, 15–26. Online: https://www.japcc.org/wp-content/uploads/JAPCC_J37_screen.pdf#page=15.00
- Carnegie Endowment [@CarnegieEndowment] (2024): How can the U.S. and China Reach a Realistic Coexistence? *YouTube*, 2024. október 17. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=oQ7U-rSVGOU>

- CLAUSEWITZ, Carl (1917): *A háborúról*. Budapest: Athenaeum.
- COAFFEE, Jon – CHANDLER, David (2017): Conclusion. International Resilience and the Uncertain Future. In CHANDLER, David – COAFFEE, Jon (szerk.): *The Routledge Handbook of International Resilience*. London: Routledge, 385–392.
- DORN, Florian – POTRAFKE, Niklas – SCHLEPPER, Marcel (2024): *European Defence Spending in 2024 and Beyond: How to Provide Security in an Economically Challenging Environment*. Online: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/289556/1/1884156363.pdf>
- EKMAN, Alice (2024): Introduction: The Politics of Contestation. In EKMAN, Alice – EVERTS, Steven (szerk.): *Contestation. The New Dynamic Driving Global Politics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2–5. Online: <https://doi.org/10.2815/13410>
- European Commission (2020): *2020 Strategic Foresight Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Online: https://commission.europa.eu/document/download/497a17be-3824-4135-bf2b-1072d74272b3_en?filename=strategic_fore-sight_report_2020_1.pdf
- European Commission (2023): *Strategic Foresight Report 2023*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Online: <https://doi.org/10.2792/32296>
- European Commission (2025): *Read-out of the Meeting between the President of the European Commission Ursula von der Leyen, and the US Special Envoy for Ukraine and Russia, General Keith Kellogg*. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/read_25_539
- European External Action Service (2016): *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. European Union. Online: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
- European External Action Service (2024): *Annual Progress Report on the Implementation of the Strategic Compass for Security and Defence*. European Union. Online: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/StrategicCompass_2ndYear_Report_0.pdf
- European Union (2022): *A Strategic Compass for Security and Defence*. Online: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf
- FARKAS Ádám (2022): *A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon*. Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.
- FARKAS Ádám – RESPERGER István (2020): Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai. In FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*. Budapest: Zrínyi, 132–149. Online: <http://bit.ly/3ZXQUbZ>
- FAZEKAS Ferenc (2022): A multitér (multi-domain) műveletek kialakulása és szükségessége. *Hadtudomány*, 32(2), 59–73. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.59>
- FEJÉRDY Gergely – SIKLÓSI Péter – VASS Ágnes (2025): *A „sokkoltak klubja” – mit üzen a párizsi informális találkozó?* Magyar Külügyi Intézet. Online: <https://bit.ly/4nx2sgy>
- FIOTT, Daniel – LINDSTROM, Gustav (2022): *Strategic Compass: New Bearings for EU Security and Defence?* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Online: <https://doi.org/10.2815/40834>

- FJÄDER, Christian (2014): The Nation-State, National Security and Resilience in the Age of Globalisation. *Resilience*, 2(2), 114–129. Online: <https://doi.org/10.1080/21693293.2014.914771>
- GIOE, David V. – MIRONA, Marina – OZAWA, Marc (2024): Reassessing NATO's Deterrence and Defence Posture in the Baltics: Rebalancing Strategic Priorities to Counter Russian Hybrid Aggression. *Defense & Security Analysis*, 41(1), 145–165. Online: <https://doi.org/10.1080/14751798.2024.2424935>
- HÁBER Péter (2022): A hibrid hadviselés elméletének tömör összefoglalása a hazai szakirodalom alapján. *Felderítő Szemle*, 21(4), 72–94. Online: https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/2022_4_Felder%C3%ADt%C5%91%20Szemle.pdf
- HENIG, David – KNIGHT, Daniel M. (2023): Polycrisis: Prompts for an Emerging Worldview. *Anthropology Today*, 39(2), 3–6. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12793>
- IYENGAR, Rishi (2025): Europe's Top Leaders Meet in Paris to Stay Relevant. *Foreign Policy*, 2025. február 28. Online: <https://foreignpolicy.com/2025/02/18/europe-emergency-meeting-paris-munich-vance-russia-saudi/>
- JOSEPH, Jonathan – JUNCOS, Ana E. (2024): Conceptual Politics and Resilience-At-Work In the European Union. *Review of International Studies*, 50(2), 373–392. Online: <https://doi.org/10.1017/S0260210523000463>
- JUNCOS, Ana E. – JOSEPH, Jonathan (2020): Resilient Peace: Exploring the Theory and Practice of Resilience in Peacebuilding Interventions. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 14(3), 289–302. Online: <https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1745445>
- KAIM, Markus – KEMPIN, Ronja (2022): Compass or Wind Chime? An Analysis of the Draft "Strategic Compass" of the EU. *SWP Comment*, 3, 1–8. Online: <https://doi.org/10.18449/2022C03>
- KEENAN, Jesse M. et al. (2024): The Role of Science in Resilience Planning for Military-Civilian Domains in the U.S. and NATO. *Defence Studies*, 24(4), 493–524. Online: <https://doi.org/10.1080/14702436.2024.2365218>
- LETZING, John (2025): *Can Europe Fundamentally Reshape Its Economies to Focus On Defence?* World Economic Forum. Online: <https://www.weforum.org/stories/2025/02/can-europe-fundamentally-reshape-its-economies-to-focus-on-defence/>
- MAKARYCHEV, Andrey – DIEZ, Thomas (2023): Introduction: Political Logics and Academic Rationalities of Securitisation and International Crises. *Central European Journal of International and Security Studies (CEJISS)*, 17(2), 4–20. Online: <https://doi.org/10.51870/PEOW5184>
- MEIJER, Bart (2025): Ready to Move Fast on Easing Spending Rules for Defence. *Reuters*, 2025.február 18. Online: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-ready-move-fast-easing-spending-rules-defence-2025-02-18/>
- Munich Security Conference [@MunSecConf] (2025): Main Stage I: Defiance and Diplomacy: Prospects for Ukraine's Future. *YouTube*, 2025. február 15. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=kpFD-4yu230&t=2192s>
- NATO (2014): *Wales Summit Declaration*. Online: https://www.nato.int/cps/cn/natohq/official_texts_112964.htm

- NATO (2022): *NATO 2022 Strategic Concept*. Online: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
- NATO (2023a): *Chair of the NATO Military Committee calls for more "Kriegstüchtigkeit" and resilience at the Berlin Security Conference*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_220962.htm
- NATO (2023b): *Joint Declaration on EU-NATO Cooperation*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_210549.htm
- NATO (2023c): *The Secretary General's Annual Report 2023*. Online: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/3/pdf/sgar23-en.pdf#page=40.99
- NATO (2024): *Resilience, Civil Preparedness and Article 3*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm
- NITOIU, Christian – SIMIONOV, Loredana (2022): A New Business as Usual? The Impact of the 'Resilience Turn' on the EU's Foreign Policy and Approach Towards the Eastern Neighbourhood. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(4), 1073–1085. Online: <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.2023484>
- NOVÁK-VARRÓ Virág (2021): Az „ellenálló képesség”, mint a békeépítés eszköze. *Hadtudomány*, 31(3), 32–43. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.3.32>
- PERSON, Robert – KULALIC, Isak – MAYLE, John (2024): Back to the Future: The Persistent Problems of Hybrid War. *International Affairs*, 100(4), 1749–1761. Online: <https://doi.org/10.1093/ia/iaae131>
- PORKOLÁB Imre (2024): A Geraszimov-doktrína folytatása: Az orosz–ukrán háború tapasztalatai a stratégia tükrében. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 152(5), 18–27. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.5.1>
- PORTER, Catherine – HIGGINS, Andrew (2025): Meeting Again in Paris, European Leaders Try to Recalibrate After Trump Sides With Russia. *The New York Times*, 2025. február 19. Online: <https://www.nytimes.com/2025/02/19/world/europe/europe-trump-russia-ukraine.html>
- POTAPPEL, Maurits (2024): How Ukraine's Just War Challenges Just Peace Theory. *Journal of Religion, Culture & Democracy*, March, 1–18. Online: <https://doi.org/10.54669/001c.94254>
- PRAKS, Henrik (2024): Russia's Hybrid Threat Tactics Against the Baltic Sea Region: From Disinformation to Sabotage. *Hybrid CoE Working Paper*, 32, 1–27. Online: <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2024/05/20240530-Hybrid-CoE-Working-Paper-32-Russias-hybrid-threat-tactics-WEB.pdf>
- PROCHÁZKA, Josef et al. (2023): One Threat – Multiple Responses: Countering Hybrid Threats in V4 Countries. *Defense & Strategy / Obrana a strategie*, 23(1), 49–73. Online: <https://doi.org/10.3849/1802-7199.23.2023.01.049-073>
- PUGA, Jimena (2021): Post-Cold War Securitization in the European Union. *Global Affairs and Strategic Studies*. Online: <https://www.unav.edu/web/global-affairs/seguridad-de-la-ue>
- RESPERGER István (2018): *A válságkezelés és a hibrid hadviselés*. Budapest: Dialóg Campus. Online: <https://bit.ly/3Ges2pA>
- SHAMIM, Sarah (2025): Trump's Ukraine Policy Shift: How Are European Leaders Planning to Respond? *Al Jazeera*, 2025. február 18. Online: <https://www.aljazeera.com>

- com/news/2025/2/18/trumps-ukraine-policy-shift-how-are-european-leaders-planning-to-respond
- SCHLISSER, Christine (2023): Just War and Just Peace. *Seen & Unseen*, 2023. március 16. Online: <https://www.seenandunseen.com/just-war-and-just-peace>
- STEPHAN, Maria J. (2016): What Happens When You Replace a Just War With a Just Peace. *Foreign Policy*, 2016. május 18. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/05/18/pope-francis-just-peace-catholic-vatican-africa-isis/>
- SWAINE, Michael D. (2024): How to Stop the United States and China from Sliding into War. *War on the Rocks*, 2024. november 25. Online: <https://warontherocks.com/2024/11/how-to-stop-the-united-states-and-china-from-sliding-into-war/>
- SZENES Zoltán (2022): Felkészülés a háborúra? A NATO új stratégiai koncepciójának értékelése. *KKI Elemzések*, 41, 1–16. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.41>
- TOCCI, Nathalie (2020): Resilience and the Role of the European Union in the World. *Contemporary Security Policy*, 41(2), 176–194. Online: <https://doi.org/10.1080/13523260.2019.1640342>
- TONRA, Ben (2020): Resilience and the EU's Global Strategy: The Potential Promise of Justice. *GLOBUS Research Paper*, 4, 1–15. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3541741>
- TOOZE, Adam (2022): Welcome to the World of the Polycrisis. *Financial Times*. Online: <https://www.ft.com/content/498398e7-11b1-494b-9cd3-6d669dc3de33>
- VERHOFSTADT, Guy – DEVESA, Domènec Ruiz (2025): Trump Is Just What Europe's Defense Needs. *Politico*, 2025. február 19. Online: <https://www.politico.eu/article/donald-trump-europe-us-eu-common-security-defense-policy-nato-command-attack-disruptive/>
- World Bank Group [é. n.]: *Military Expenditure (% of GDP) – United States*. Online: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=US>
- World Economic Forum (2023): *The Global Risks Report 2023*. Online: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023/>

Tujner Viktória¹

Kína szerepe a formálódó világrendben

Stratégiai elképzelések és amerikai válaszok a második Trump-elnökség idején

China's Role in the Emerging World Order

Strategic Visions and U.S. Responses during the Second Trump Presidency

Absztrakt

A Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok közötti versengés egyik meghatározó eleme a két ország mély ideológiai ellentéte, amely részben eltérő világnézeteikből fakad. A cikk Kína szerepére fókuszál a formálódó új világrendben, különös tekintettel a szakirodalomban leggyakrabban vitatott elméletekre. Összevetve a Tianxia és az amerikai igazságos háború elméletének megjelenését napjaink politikájában, a tanulmány feltárja a két nagyhatalom elképzeléseiben látható lehetséges ütközőpontokat. Az írás arra a következtetésre jut, hogy a Trump-adminisztráció által képviselt America First politika várhatóan tovább élezi az érdekellentéteket, miközben nem feltétlenül ad megfelelő válaszokat a Kína által jelentett kihívások kezelésére.

Kulcsszavak: Kína, Egyesült Államok, világrendváltás, Tianxia, igazságos háború elmélete, ideológiai ellentét

Abstract

A key aspect of the competition between China and the United States is the deep ideological divide between the two nations, which stems partly from their different worldviews. This article focuses on China's role in the emerging new world order, with particular attention to the world order theories most commonly discussed in the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: tujner.viktoria.barbara@stud.uni-nke.hu

literature. By comparing the Tianxia philosophy with the American Just War theory in today's politics, the study explores possible points of conflict in the visions of the two superpowers. The paper concludes that the America First policy of the Trump administration is likely to further sharpen the conflicts of interest, while not necessarily providing adequate responses to the challenges posed by China.

Keywords: China, United States, changing world order, Tianxia, just war theory, ideological divide

Bevezetés

Ahogy a Kínai Népköztársaság a 21. század egyik legmeghatározóbb szereplőjévé vált, a nyugati médiában, illetve politikai diskurzusban egyre inkább állandó fenyegetésként, megoldandó problémaként jelenik meg. Peking hosszú távú céljait, vízióit állandó misztikum lengi körül. A nyugati szakértők Kína felemelkedése óta próbálják megfejteni a „rejtélyt”, vajon „világuralomra törekszik-e”, vagyis kívánja-e átvenni az Amerikai Egyesült Államok által egyesek szerint már elveszített hegemon státuszt, és várható-e egy újabb unipoláris pillanat eljövetele? A megfejtést tovább bonyolítja a két állam közötti ideológiai, világnézetek közötti eltérés. Bármilyen is legyen Kína víziója a jövőre vonatkozóan, az USA stratégiája és válaszai továbbra is meghatározók lesznek a globális erőviszonyok alakulásában. A 2024 novemberében megválasztott második Trump-kormány Kína-politikája, valamint annak sikeressége ilyen módon kulcsfontosságú kérdés lesz a közeljövőben.

Az első ciklus tapasztalataiból ítélve valóban turbulens időszak következik a két állam viszonyában. Trump ugyanis nyíltan fellépett a kínai terjeszkedéssel szemben, és kereskedelmi háborút indított.² A Biden-adminisztráció enyhített a bevezetett intézkedéseken, de nem szüntette meg azokat teljes mértékben, így az amerikai–kínai kapcsolatok sem mutattak lényegi javulást.³ Trump nyilatkozatai alapján 2025-től folytatja a védővámok emelését, és igyekszik majd minden eddiginél keményebben kiszorítani a kínai termékeket, valamint kínai vállalatokat a gyártási folyamatokból.⁴ Mielőtt azt a következtetést vonnánk le, hogy ez a típusú Kína-politika elmérgesíti a két nagyhatalom viszonyát és visszaveti Peking törekvéseit, érdemes megvizsgálnunk, hol helyezkedik el jelenleg a globális erőviszonyok komplex hálójában. Ennek meghatározásához elengedhetetlen Kína aktuális törekvéseinek, jövőbe mutató stratégiájának elemzése. Így kaphatunk tiszta képet arról, hogy merre tart Peking, és Trump elnöksége hogyan befolyásolhatja a célig vezető utat.

Mindezek alapján a cikk elsődleges célja, hogy meghatározza Kína pozícióját a jelenlegi világrendben. Ehhez elsőként az aktuális világrend-teóriákat szükséges feltérképeznünk. Ezután Kína jövőre vonatkozó átfogó stratégiáját és koncepcióit megvizsgálva megérthetjük, Peking hogyan képzei el saját szerepét a következő évtizedekben, így ezeket az elképzeléseket beilleszthetjük az új világrendről és hatalmi pozíciókról kialakult diskurzus kontextusába. Végül a lehetséges amerikai válaszlépéseket

² BOYLAN–MCBEATH–WANG 2021.

³ SCHOENBAUM 2023.

⁴ GOLDMAN 2024; VAZQUEZ–VYNCK–LYNCH 2024.

mutatom be, valamint egy potenciális jövőképet vázolok fel nemcsak a két ország kapcsolatát, de a globális erőviszonyok átalakulását is figyelembe véve.

Világrend-teóriák – Hány pólusról beszélhetünk?

A szakirodalom alapján széles skálán mozog a szakértők véleménye abban a kérdésben, hogy vajon az Amerikai Egyesült Államok és Kína között valódi szuperhatalmi játszma zajlik (két egyenrangú fél között), vagy csupán a hegemon és egy renegát állam közötti konfliktusról beszélhetünk. A két állam jövőbeli stratégiájának kialakítása, illetve az egymással folytatott versengés szempontjából lényeges, hogy vajon újra unipoláris, bipoláris vagy egy multipoláris rendszerben szükséges navigálniuk. Az alábbiakban bemutatom a jelenlegi – pontosabban szólva a kialakulóban lévő – világrendre vonatkozó, leggyakrabban megjelenő teóriákat.

A nyugati sajtóban lehangsúlyosabban megjelenő nézőpont szerint, rendkívül leegyszerűsítve jelenleg a jó és rossz összezapását láthatjuk.⁵ Ezeket a kijelentéseket általában arra a feltevésre alapozzák, miszerint Kína rendelkezik egy átfogó, hosszú távú stratégiával, amelynek a célja az Egyesült Államok hatalmának megtörése, és amelyet Doshi „a hosszú játszma” nevez.⁶ Mások szintén Kína agresszív viselkedését vetítik előre, ami annak tulajdonítható, hogy elemzések szerint nem képes fenntartani gazdasági növekedését (legalábbis nem az eddigi ütemben).⁷ Egyes szerzők egyenesen arra buzdítják az amerikai döntéshozókat, hogy lépjenek fel határozottabban Pekinggel szemben és fogjanak össze más államokkal, hogy megvédhessék a demokratikus értékeket.⁸ Elmondhatjuk, hogy a Kínával szemben felszólaló szakértők egy része a hidegháborús analógiát alkalmazza, tehát egy kétpólusú rendszerben képzelik el a két nagyhatalom rivalizálását.⁹

A következő, jóval árnyaltabb konklúziót megfogalmazó tábor szkeptikus a hidegháborús összehasonlítással szemben. Mahbubani megfogalmazza, hogy a 21. században egy teljesen új keretrendszerben kell gondolkoznunk, sokkal gyorsabban és dinamikusabban változó körülmények között. Éppen ezért a bipoláris megközelítés helyett egy multipoláris világrendet képzelnek el, ahol több hatalom is képes befolyásoló szereplőként megjelenni különböző régiókban.¹⁰ Lynch rámutat arra, hogy a többpólusú szemlélet elsajátítását jelentősen nehezíti az a tény, miszerint napjaink vezetői és politikusai semmilyen tapasztalattal nem rendelkeznek egy ilyen jellegű rendszer kezelésében, egészen egyszerűen azért, mivel nem éltek benne.¹¹

Az Egyesült Államok látszólag még nem alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez és továbbra is a hidegháborús szemlélet alapján lépnek fel Kínával szemben, ami feltételezi, hogy a konfliktus mögött egy mély ideológiai egyet nem értés húzódik.

⁵ MAHBUBANI 2020.

⁶ DOSHI 2021.

⁷ BECKLEY–BRANDS 2021: 2; Nemzetközi Valutaalap 2024.

⁸ HILLMAN 2021.

⁹ BRANDS–GADDIS 2021.

¹⁰ MAHBUBANI 2020.

¹¹ LYNCH 2024.

Ezt bizonyítja, hogy a 2018-as National Defense Strategy-ben Kínát revizionista hatalomnak nevezik (hiszen autoriter módszereit terjeszti, ezzel aláásva a nyugati értékeket), nyíltan ellenségként azonosítva.¹² Ha valóban egy új játékszabályokon alapuló multipoláris rend felé sodródunk, akkor a nyers katonai erő alkalmazása, a szemben álló hatalom leigázása nem feltétlenül vezet optimális eredményhez.¹³ Overholt szerint ebben a világrendben nincs abszolút győztes és vesztes, tehát elérhető egy olyan egyensúlyi pont, ahol mindegyik fél prosperálhat. Ez az elmélet nem összeegyeztethető az amerikai stratégiával, amelyben továbbra is a másik állam felemelkedésének megakadályozása élvez prioritást.¹⁴ Trump politikája, az America First kampánnyal szintén ezt a megközelítést erősíti.¹⁵

Kína ezzel szemben inkább elkerüli a közvetlen konfrontációt, hiszen láthatólag felismerte, hogy nem a saját „unipoláris pillanatát” szükséges elérnie,¹⁶ hanem egy olyan nemzetközi kapcsolati hálózatot kell létrehoznia, amelyben saját érdekeit érvényesítve, nyilvánvalóan saját értékrendszere szerint fejlődhet – ami természetesen nagymértékben különbözik az amerikai ideáktól. Ezeket a különbségeket a későbbiekben bővebben kifejtem.

Létezik egy olyan meglátás is, amely szerint az unipoláris pillanat, tehát az Egyesült Államok hegemoniája továbbra sem ért véget, és továbbra sem beszélhetünk poszt-hegemoniális világrendről.¹⁷ E szerint az álláspont szerint az USA vonzereje továbbra is magasabb Kínáénál, fejlettebb katonai képességekkel rendelkeznek, és még mindig a világ vezető gazdaságáról beszélhetünk.¹⁸ Mindezen következtetések – a multipoláris elképzelésekkel egyetemben – valójában azt bizonyítják, hogy az Egyesült Államok rossz stratégiát folytat, amennyiben egy kétpólusú rendszerben gondolkodik.

Végül érdemes szót ejtenünk a blokkosodás jelenségéről, ami nem kizárólag a bipoláris világrend sajátossága. A globalizáció hozadéka, hogy minden ország eldöntheti, milyen területeken mely más hatalmakkal működnek együtt, honnan importálnak bizonyos termékeket, vagy kivel kötnek együttműködési megállapodásokat. Ez a blokkosodás így nem csupán ideológiai alapon alakulhat ki, hanem gazdasági megfontolások következtében is. Egyes elképzelések szerint a „követő” államok, amelyek elidegenednek valamelyik nagyhatalom (akár az addig etalonnak tekintett Egyesült Államok) politikájától hamar nyomás alá kerülhetnek, és választaniuk kell a párhuzamosan, de különböző értékrendek alapján működő rendszerek közül.¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy a 21. században nem csupán két nagy blokkról beszélhetünk, hanem inkább egy fragmentálódott rendszerről.

Lynch szerint ezzel szemben a kisebb államoknak nem feltétlenül kell elköteleződniük egyik vagy másik tábor mellett, hiszen elméletileg lehetőségük van „válogatni” a partnerségek között.²⁰ Márpedig napjainkban számos olyan felemelkedőben lévő

¹² MAHBUBANI 2020.

¹³ OVERHOLT 2021.

¹⁴ DI LAN 2024.

¹⁵ BALKENENDE–BUIJS 2024.

¹⁶ DI LAN 2024.

¹⁷ TÁLAS 2021.

¹⁸ CHRISTENSEN 2020; LYNCH 2024.

¹⁹ DI LAN 2024.

²⁰ LYNCH 2024.

országgal kell számolnunk, amelyek a fejlődés reményében egészen biztosan hajlandóak lesznek kooperálni egyik vagy másik nagyhatalommal és kereskedelmi partnerekké válni attól függetlenül, hogy egyetértenek-e politikailag.²¹ Amennyiben ez a rendszer működőképes, az amerikai és szovjet típusú blokkok szerinti szigorú, kettős tagolódás nem valószínű, hogy újjáéled.

A hivatkozott szakirodalmat áttekintve elmondható, hogy a globális erőviszonyok folyamatos formálódása okán a legtöbb szerző elhatárolódik a végletekbe menő jóslatok megfogalmazásától, inkább több lehetséges jövőképet vázolnak fel. E jövőképek többsége valamilyen többpólusú (vagy ahhoz hasonlító) rendszerben látja a megoldást, amelyben nemcsak az Egyesült Államok és Kína (esetleg Oroszország) nagyhatalmi versengése a meghatározó, hanem mindazon gazdasági és politikai szereplők is, amelyekkel a legbefolyásosabb államok kapcsolatba kerülnek. Ezáltal olyan komplex kapcsolati hálók alakulnak ki, amelyek talán egyik eddig ismert modellbe sem illenek bele.

Eltérő világnézetek

A különböző világrendelméletek egyértelműen rávilágítanak arra, hogy a nemzetközi erőviszonyok gyökeres változásokon mennek keresztül. Ezeket a folyamatokat az Egyesült Államok és Kína szerepvállalása formálja leginkább. E nagyhatalmak jelentősen eltérő világnézetei határozzák meg azt is, hogy melyik irányvonal állna leginkább összhangban saját érdekeikkel.

Kína nemzeti ideológiája nagymértékben különbözik az Egyesült Államokétól, így nem meglepő a folyamatos politikai feszültség jelentléte. Míg Kína tetteit a császárság korából fennmaradt Tianxia (天下 – jelentése magyarul „minden a mennyek alatt” vagy „ég alatti területek”) koncepcióval²² igazolja, addig az USA esetében a 20. században újjászülető igazságos háború elméletéről beszélhetünk.²³ Előbbi egy univerzális és alapvetően pacifista világrend-elképzelés,²⁴ amelynek lényege, hogy egy központosított hatalom létezik azzal a feladattal felruházva, hogy fenntartsa a harmónia, jólét állapotát.²⁵ Ez a koncepció távolról, globális szintről kezdve próbálja megérteni a világot, nem pedig nemzetállami, egyéni szintről. Ez együtt jár egy felülről lefelé szerveződő hatalommal és autoriter módszerekkel, ami képes fenntartani azt a rendet, amely az egész világ (az „ég alatti területek”) számára harmonikus állapotot jelent. Kína mai stratégiájából láthatóvá válik, hogy sikeresen átültették ezt a gondolkodásmódot a jelenkor politikai körülményeihez igazodva. A legfontosabb központi elemnek tekinthető „kölcsonös előnyökön alapuló együttműködések”, illetve „más államok értékeinek tiszteletben tartása”, két gyakran visszatérő gondolat a kínai külpolitikában.

²¹ BRESLIN 2021.

²² SHIU 2020.

²³ BODA 2019; 2024.

²⁴ BODA 2020: 1696.

²⁵ CALLAHAN 2008; SHIH 2024.

Az igazságos háború elmélete alapvetően az ókorból eredeztethető, és számos átalakuláson ment keresztül az évszázadok alatt.²⁶ Az 1900-as években újjászülető, amerikai változat – az eredeti elképzelésekhez hasonlóan – erkölcsileg próbálja igazolni a konfliktusokat, fegyveres harcokat: az elmélet modern képviselői többek között az önvédelem, humanitárius beavatkozások igazolhatóságát vizsgálják.²⁷ Az igazságos háborúzás 20. századi verziója összeolvadt az emberi jogok és demokratikus értékek védelmével, diktatúrák elleni fellépéssel globális szinten.²⁸ Az afganisztáni vagy iraki intervenciók így igazságosnak tekinthetők, hiszen az Egyesült Államok a súlyos emberi jogi jogsértések, a terrorizmus megakadályozása érdekében indított háborút, hegemon hatalomként természetesen magára vállalva a vezető szerepet.²⁹

Habár ez a felfogás – amely napjainkban a 2000-es évekhez képest kevésbé intenzíven jelenik meg az amerikai külpolitikában – látszólag teljes mértékben szembe megy a Tianxiával és a be nem avatkozás elvével, fontos megjegyeznünk, hogy Kína szintén rendelkezik a saját igazságos háborúról szóló elméletével. Ugyanis ahhoz, hogy a Tianxia-koncepcióban megfogalmazott harmónia állapota megvalósíthatóvá váljon, a kínai elmélet is elfogadottnak tekintette a háborúzást. A 20. században Mao Ce-tung képviselte ezt az irányt a kínai gondolkodásban, aki úgy vélte, hogy a kommunista Kínának kell vezető szerepet vállalnia „az örök békéért” folyó harcban, győzedelmeskedve az imperialista nagyhatalmak felett.³⁰ Napjaink kezdeményezéseiben ez a vonal már nem jelenik meg hangsúlyosan, helyette a békés fejlődést tűzték ki célul, megtartva a Kína-központúság elemét.

A legalapvetőbb különbség tehát a modern kínai és amerikai világnézetek, ezáltal külpolitikájuk között, hogy míg az előbbi egy szocialista rendszerben látja a megoldást, addig utóbbi a liberális demokrácia terjesztésében. A két gondolkodásmód egyértelműen visszavezethető a Tianxia és az (amerikai) igazságos háború elméletéig. Mindkét ország ideológiájában találkozhatunk ellentmondásokkal, így gyakran éri kritika mindkét megközelítést. Az Egyesült Államok katonai módszereket alkalmaz más szuverén államokban, miközben az univerzális értékekre hivatkozva az országok és népek közötti egyenlőséget hirdeti. Ezzel szemben Kína a be nem avatkozás elvére, a szuverenitás tiszteletben tartására és a gazdasági együttműködésre helyezi a hangsúlyt, mégis a „kínai modell” követésére ösztönöz, és időnként – például a Dél-kínai-tengeren – offenzíven lép fel saját érdekeinek érvényesítése érdekében.³¹

Kína ma már kimondja, hogy nem tolerálja az intervenciókat, az Egyesült Államok világképe szerint pedig éppen erre van szükség ahhoz – vállalva a nyílt konfliktust –, hogy saját hatalmát megtartsa. Mindkettő vezető szerepre vágyik, más politikai meggyőződés alapján cselekedve. Kína pedig – úgy tűnik – felismeri, hogyan tudna egy sokszereplős rendszerben is kiemelkedni, akár háborúzás nélkül.

²⁶ BODA 2019: 64; BODA 2024.

²⁷ BODA 2019; BODA 2024.

²⁸ ELSHTAIN 2001; BUTLER 2003.

²⁹ MEARSHEIMER–WALT 2016.

³⁰ BODA 2020: 1698.

³¹ STRANGIO 2025.

Kína jövőkonceptiója

A kínai politikai gondolkodás megértéséhez fontos megemlítenünk egy olyan történelmi periódust, a „szégyen évszázadát”, amelynek hatása napjainkban is erősen megjelenik Peking kezdeményezéseiben. Az 1839-es ópiumháborúval kezdődő időszakban Kína a gyarmatosító hatalmak befolyása alá került, területi veszteségeket szenvedett el, a belső instabilitás pedig tovább mélyítette a válságot. 1949-ben a Kínai Népköztársaság megalakulásával az ország visszanyerte szuverenitását, és a Kommunista Párt irányítása alatt új irányvonalat jelöltek ki: a kínai nép újjászületését.³²

A „szégyen évszázadának” emléke tehát alapjaiban formálta Kína nemzeti identitását és külpolitikai törekvéseit, amelyek Hszi Csin-ping vezetése alatt új szintre léptek, tovább hordozva magukban a Tianxia alapvetéseit. A kínai jövőkonceptió alapját jelenti a Közös Jövő Közössége (Community of Shared Future for Mankind, CSFM),³³ a hozzá kapcsolódó Globális Fejlesztési (2021), Globális Biztonsági (2022), illetve a legújabb Globális Civilizációs Kezdeményezések³⁴ (2023).³⁵ E víziók eszmerendszerének ismerete elengedhetetlen Peking politikájának, valamint az új világrendről alkotott elképzeléseik megértéséhez, hiszen ezekben jelenik meg az a Tianxián alapuló értékrend, amelyet követendő példaként igyekeznek bemutatni a globális közösség előtt. A felsorolt koncepciók alapján indult útjára az Egy Övezet Egy Út program (Belt and Road Initiative, BRI), egy külpolitikai és gazdasági kezdeményezés, amelyre úgy tekinthetünk, mint a „kínai fejlődéslmény exportálására” más országokba.³⁶

A 2013-ban bejelentett BRI egy olyan globális kezdeményezés volt, amelynek fókuszában nehéz infrastruktúra-fejlesztési projektek, óriási beruházások és nagy összegű hitelek álltak.³⁷ A BRI-hez szorosan kapcsolódik a „kínai álom” víziója,³⁸ amely a „kínai nép újjászületését” és felemelkedését jelenti. Tehát a BRI egyrészt belpolitikai kezdeményezést jelent, amely egy modern, erős kínai társadalmat vizionál. Másrészt külpolitikai cél is: olyan nemzetközi környezet megteremtését szolgálja – leginkább bilaterális kapcsolatok kialakításán keresztül –, amely összeegyeztethető Kína saját céljaival, és amelyben békésen, akadályok nélkül terjesztheti ki érdekszféráját és befolyását.³⁹ A BRI-nek köszönhetően új kereskedelmi utak nyíltak meg, amelyek a világgazdaság decentralizálódását segítik elő, ezáltal hozzájárulnak a regionális szervezetek, együttműködések szerepének felértékelődéséhez. Ha ezek a kapcsolatok tartósan bizonyulnak, a már korábban kialakult új pénzügyi intézetek még hangsúlyosabbá válhatnak, és a Világbank, vagy IMF egyenrangú alternatívájaként működhetnek.

A BRI főbb elemeivel összeegyeztethető a már említett CSFM-konceptió lényege, amelyet Hszi Csin-ping 2015-ös beszédében foglalt össze: egyenlő partnerség az országok között, új biztonsági architektúra kialakítása, közös fejlődés megcélzása, különböző

³² KAUFMAN 2009.

³³ XI JINPING 2024.

³⁴ Sorrendben angolul: *Global Development / Security / Civilization Initiative*, a továbbiakban: GDI, GSI, GCI.

³⁵ XI JINPING 2022; Xinhua 2023.

³⁶ SHIU 2020.

³⁷ MCBRIDE–BERMAN–CHATZKY 2023.

³⁸ LOH 2021.

³⁹ CLARKE 2017: 7.

civilizációk közötti kapcsolatok kialakítása és zöld, fenntartható fejlődés megvalósítása.⁴⁰ A BRI tehát eszköz a CSFM-ben megfogalmazott világ megteremtésére, amelyet a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködések határoznak meg. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy Peking alternatívát kíván nyújtani az Egyesült Államok által dominált nemzetközi kapcsolatrendszerrel szemben.

A Globális Fejlesztési, Biztonsági és Civilizációs Kezdeményezések hármas szintén ezeket a célokat szolgálja, különböző területekre koncentrálna. A legelső, a Globális Fejlesztési Kezdeményezés (GDI) akkoriban indult, amikor nyugati projektek is kezdődtek a fejlődő országokban, így versenyhelyzet alakult ki az Egyesült Államokkal, amely elindította a Build Back Better World (B3W) programot.⁴¹ A BRI-projektek számának csökkenése és a visszafizetési problémák növekedése miatt szükség volt egy új elképzelésre, amely a fenntartható, innovatív, információs technológiákon alapuló rendszerek megépítését célozza. A GDI egyik célja, hogy 2030-ra elérjék az ENSZ fenntartható fejlődési céljait. Több mint 80 ország csatlakozott a GDI „baráti köréhez”,⁴² ami a multilaterális együttműködések egyik kiváló példájának is tekinthető.⁴³

A Globális Biztonsági Kezdeményezésben (GSI, a GDI politikai kiegészítése⁴⁴) Kína olyan kötelezettségeket vállal többek között, mint a kooperatív, fenntartható biztonság megteremtése, más államok szuverenitásának és területi integritásának, valamint az ENSZ alapelveinek tiszteletben tartása, vagy a békés konfliktusrendezés.⁴⁵ A GSI-t 2022-ben, az orosz–ukrán háború kirobbanása után jelentették be, rámutatva arra, hogy a jelenlegi világrend képtelen megakadályozni az ilyen jellegű agressziót. Kína ezzel szemben felelősséget vállalna egy békésebb, biztonságosabb jövő megteremtéséért. Peking az ukrajnai békével kapcsolatban megfogalmazott 12 pontban például elítéli az unilaterális szankciók alkalmazását és a „hidegháborús mentalitás” elhagyására, a harcok beszüntetésére és a békétárgyalások megkezdésére sürgeti a feleket.⁴⁶ Ugyanebben a szellemiségben értelmezendő például az Irán és Szaúd-Arábia közötti diplomáciai kapcsolatok felélesztése, Kína közbenjárásával, ami egyértelműen sikertörténetnek tekinthető.⁴⁷

A 2023-ban bejelentett Globális Civilizációs Kezdeményezés (GCI) egy értékalapú megközelítéssel egészíti ki a GDI és GSI céljait. Hszi Csin-ping beszédében kiemelte az emberiség számára legfontosabb értékeket, amelyeket a GCI-n keresztül propagálnának. Ezek az értékek a „béke, fejlődés, egyenlőség, igazságosság, demokrácia és szabadság”.⁴⁸ A GCI-ben nagy hangsúlyt kap a más államok szuverenitásának és kulturális sajátosságainak tiszteletben tartása. Egyes szerzők ezt a felfogást kifejezetten veszélyesnek tartják, és úgy értelmezik, hogy Peking ezzel a megfogalmazással mentesíti saját magát az univerzális emberi jogok tiszteletben tartása alól,⁴⁹ és felruhazza

⁴⁰ KHAN–WANG–ALI 2021.

⁴¹ RANA 2021.

⁴² SCHUMAN–FULTON–GERING 2023.

⁴³ LI 2024.

⁴⁴ DAS 2023.

⁴⁵ Center for International Knowledge on Development 2022.

⁴⁶ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2023.

⁴⁷ SCHUMAN–FULTON–GERING 2023.

⁴⁸ CGTN 2023.

⁴⁹ SCHUMAN–FULTON–GERING 2023.

magát azzal a hatalommal, hogy eldönthesse, mi fér bele a GCI értékrendszerébe és mi nem.⁵⁰ Ezzel a kezdeményezéshez csatlakozó államok a kínai értelmezés szerinti értékeknek kell hogy megfeleljenek. Az „egyenlőség, demokrácia és igazságosság” kínai definíciója pedig jelentősen különbözhet a nyugati szemlélettől.

Ezeket a koncepciókat egészítik ki Kína technológiai fejlődését és annak elismertségét megcélzó kezdeményezések, a Made in China 2025 és a China Standards 2035. A Made in China 2025 programot Hszi Csin-ping még 2015-ben jelentette be azzal a céllal, hogy az elnevezésben is jelölt határidőre Kína a világ vezető hatalmává váljon olyan kulcsfontosságú technológiák gyártásában, mint az új információs technológiák, robotok, repülőgép-berendezések, biogyógyszerek vagy energiahatékony járművek.⁵¹ A China Standards 2035 egy szinttel még feljebb lép: a cél nemcsak a legnagyobb gyártóvá, de az ipari szabványok megalkotójává is válni.⁵²

Végül érdemes tisztázni, hogy nyilvánosan elérhető kínai források, stratégiai dokumentumok alapján nem bizonyítható, hogy Kína rendelkezne olyan tervvel, amelynek nyíltan kimondott célja győzelem az Egyesült Államok felett,⁵³ ráadásul a kétpólusú berendezkedést, a hidegháborús gondolkodást kifejezetten ellenzi. Ez nem jelenti azt, hogy Pekingnek ne állna érdekében a jelenlegi globális erőviszonyok átrendezése, saját javait szolgálva: áttekintve a stratégiai koncepciókat, láthatjuk, hogy mind politikai, védelmi, gazdasági, technológiai és kulturális területen is alternatívák születnek a nyugati intézményrendszerrel szemben. Azok az államok, amelyek valamilyen okból nem azonosulnak a nyugati irányvonallal az előbbieken felsorolt bármely területen, csatlakozhatnak egy új közösséghez, amely a jövőben akár teljesen függetlenül képes működni az Egyesült Államok dominálta intézményektől.

Ütközőpontok az amerikai elképzelésekkel – A nyugati modell kihívása

Az amerikai világrend-elképzeléssel összevetve a Tianxia értékrendszerén alapuló kínai víziókat két kulcsfontosságú – és szorosan egymáshoz kapcsolódó – ütközőpontról beszélhetünk. Az első, hogy vajon igazolhatók-e bármilyen típusú intervenciók más államokban. A második, hogy milyen politikai berendezkedést vagy ideológiát közvetítenek, amennyiben akarataukban áll befolyásolni más államok belső értékrendszerét.

Kína jövőképeit és politikai kezdeményezéseit áttekintve láthattuk, hogy a cél valamiféle közös fejlődés elősegítése, a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködésekén keresztül. Explicit módon nem jelenik meg a kínai autoriter politikai berendezkedés és saját meggyőződések terjesztésének célja. A Tianxia-elképzelés alapján Kína magára vállal egyfajta vezető, vagy inkább „irányútmutató” szerepet, felajánlja a szimpatizáns államoknak, hogy csatlakozhatnak hozzá a harmónia és rend megteremtéséhez vezető úton. Erre szolgál a BRI, vagy a GDI és a kapcsolódó kezdeményezések. A csatlakozásnak azonban nem feltétele, hogy azonos politikai

⁵⁰ ELLIS 2023.

⁵¹ The State Council of the People's Republic of China 2015.

⁵² HILLMAN 2021.

⁵³ RUDOLF 2023.

berendezkedésük legyen⁵⁴ (habár az elősegítheti a kooperációt), hiszen a hangsúly elméletileg azon van, hogy mindkét fél profitáljon az együttműködésből.

Az Egyesült Államok külpolitikájában hagyományosan fontos szerepet játszanak a demokratikus értékek, és hivatalosan olyan szövetségeket részesítenek előnyben, amelyek összhangban állnak ezekkel az elvekkel. Ugyanakkor a gyakorlatban több esetben is stratégiai vagy gazdasági érdekből olyan államokkal is fenntart szoros kapcsolatokat – például a Perzsa-öböl menti autoriter rezsimekkel⁵⁵ –, amelyek nem felelnek meg ezeknek a normáknak. Ez a kettőség megmutatkozott a már említett terrorizmus elleni beavatkozásokban és más demokratizálódást célzó fellépésekben, amelyek hosszú évtizedeken keresztül voltak részei az amerikai külpolitikának.⁵⁶

A Tianxia és az abból táplálkozó CSFM harmóniakoncepciója, valamint a már-már utópikus, békés világrendről szóló víziói azonban a gyakorlatban mégsem konfliktusoktól mentes államközi interakciókat vetítenek elő a következő évekre vagy akár évtizedekre. Az olyan katonai erőfitogtatás, amely egyrészt a Dél-kínai-tengeren, illetve Tajvan szigete körül zajlik, némiképp rontja a „békés fellépésről” szóló narratíva hitelességét.⁵⁷ Hszi Csin-ping terve mégis egy olyan szoros, államok között együttműködést céloz meg, amelyben a résztvevők tiszteletben tartják a közöttük lévő kulturális különbségeket, és amelyből egy olyan jól működő, új nemzetközi szabály- és normarendszer születik, amelynek minden állam részévé akar majd válni.⁵⁸ Ez a szemlélet már nyílt szembenállást jelent az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel.

Ugyanis Kína célja, hogy 2049-re (a Népköztársaság megalakulásának századik évfordulójára) egy erős, szocialista rendszert működtető, demokratikus, nagy befolyással rendelkező, globális vezetővé váljon.⁵⁹ Hogy ez megvalósulhasson, szükségük van olyan nemzetközi támogatottságra (politikai és gazdasági értelemben egyaránt), amelyben Kína gondtalanul fejlődhet. A Kínai Kommunista Párt meggyőződése, hogy a szocializmusnak kell győzedelmeskednie, így Pekingnek bizonyítania szükséges a világ előtt, hogy ez az út is járható és működőképes.⁶⁰ Ez a gondolkodásmód „nem összeegyeztethető a nyugati világgal”, ahol az emberi jogok, szabadságjogok és az egyén érvényesülése létfontosságú kérdés.⁶¹ A kínai, autoriter berendezkedésben ezek mind alárendeltek a nemzeti érdekeknek, a kollektív célkitűzéseknek, tehát a kínai nép felemelkedésének. Ez az ideológiai különbség nagy valószínűséggel megosztja majd a globális közösséget, és kulcsfontosságú kérdés marad az új világrend kialakulásának folyamatában.

⁵⁴ SHIU 2020.

⁵⁵ CAMPBELL–CLINTON 2025.

⁵⁶ MCFAY 2004; RIEFFER–MERCER 2005; COX–LYNCH–BOUCHET 2013.

⁵⁷ STRANGIO 2025.

⁵⁸ TOBIN 2020: 16–17.

⁵⁹ CALLAHAN 2014; Xinhua 2017.

⁶⁰ TOBIN 2020: 12.

⁶¹ TOBIN 2020: 12–13; OWEN 2021.

Az amerikai válaszlépések

Az előző Trump-adminisztráció, valamint a Biden elnök által is folytatott Kína-politika alapján egyértelműnek tűnhet, hogy az Egyesült Államok célja vezető pozíciójának megőrzése minden áron. Biden elnök a 2022-ben kiadott Nemzetbiztonsági Stratégiában úgy fogalmazott, hogy a Kínai Népköztársaság az egyetlen olyan revizionista nagyhatalom, amelynek nemcsak igénye mutatkozik a világrend átformálására, de minden képessége is megvan hozzá, hogy sikerrel járjon.⁶² Kétségtelen, hogy Trump második elnöksége alatt megpróbálja megakadályozni a „kínai álom” beteljesülését, és a Biden-kormány által is megfogalmazott fenyegetésekre igyekszik majd válaszokat adni. Ennek az elhatározásnak a sikeressége azonban attól függ, sikerül-e megértenie a kínai gondolkodásmódot és jövőképet.

A 2022-es stratégia szerint az Egyesült Államok el akar kerülni egy hidegháborúhoz hasonló konfliktust, vagyis nem érdeke egy újabb kétpólusú világrend kialakulása.⁶³ Magára vállalja azonban továbbra is a demokratikus eszmék védelmét és terjesztését a világban, az autokráciák elleni küzdelem jegyében. Ez a gondolatiság továbbra is az igazságos háború elméletéből merít. A Trumphoz is kötődő America First szemlélet szembemegy ezzel az elképzeléssel, elvetve a „világcsendőrség” szerepét, nacionalista, intervencióellenes politikát folytatva.⁶⁴ Amennyiben Trump a második elnöki ciklusa alatt is egy ilyen szemléletű külpolitikát folytatna, ha továbbra is elzárkózik a nemzetközi szervezetektől, kilép egyes multilaterális egyezményekből, miközben Kína nyit a globális közösség felé, azzal utad engedhet egy új, Kína-központú rendszer születésének.⁶⁵ Ha Trump nem támogatja a katonai intervenciókat, a demokrácia-exportot és az emberi jogok védelmét (így elhatárolódik az igazságos háború elméletétől), könnyen elveszítheti befolyását a világ számos régiójában, feladva a harcot az autoriter eszmék terjedése ellen.

A tanulmány írásának pillanatában Trump nem részletezte hivatalos dokumentumban külpolitikai elképzeléseit, de számos nyilatkozatából következtethetünk a fő irányvonalra, valamint arra, hogy a Pekinggel szembeni fellépés továbbra is prominens része lesz politikájának. Folytatódik a magas büntetővámok kivetése, nemcsak Kínára, de a teljes BRICS-közösségre, amennyiben megpróbálják „aláásni” a dolláralapú nemzetközi kereskedelmet.⁶⁶ Trump továbbá szigorú fellépésről beszélt a kínai termékekkel szemben: négyéves tervet ígért, amelynek célja „a Kínától való függés teljes megszüntetése”, a kínai áruk importjának folyamatos csökkentése, „az elektronikától az acélon át a gyógyszerekig”.⁶⁷

Az amerikai elnök nem csak kereskedelmi kérdésekben fogalmazott meg komoly kritikát Kínával szemben. Trump azt állította, hogy a Panama-csatornánál kínai katonák teljesítenek illegális szolgálatot (a hírt azóta cáfolták), ezzel egyértelműen arra utalva,

⁶² BIDEN 2022: 8.

⁶³ BIDEN 2022: 9.

⁶⁴ DELREAL 2016; OLSEN 2021.

⁶⁵ BALKENENDE–BUIJS 2024.

⁶⁶ VAZQUEZ–VYNCK–LYNCH 2024; IYER 2024.

⁶⁷ TRUMP 2023.

hogyan fogja tolerálni a kínai jelenlétet amerikai érdekerületeken.⁶⁸ Ugyanezen logika alapján Grönlandot is az USA-hoz csatolná legutóbbi nyilatkozatai szerint, ami nagy port kavart a világsajtóban.⁶⁹ A Pekinget különösen érzékenyen érintő Tajvan-kérdéssel kapcsolatban viszonylag keveset hallhattunk eddig. Trump egyelőre arról nyilatkozott, hogy Tajvannak „többet kell fizetnie” az amerikai védelemért cserébe, valamint úgy látja, hogy a szigetország „elvette a teljes félvezetőipart” az Egyesült Államoktól.⁷⁰ Amennyiben Trump szigorítana Tajvan védelmének feltételein (ezzel is bizonyítva, hogy nem minden áron hajlandó beavatkozni külső konfliktusokba), Peking magabiztosabb pozícióba kerülhetne az újraegyesítési törekvések tekintetében.

A szigorú kritikák és vészjósló nyilatkozatok ellenére úgy tűnik, Hszi Csin-ping felkészült a második Trump-adminisztrációra, és egyelőre pozitív diplomáciai lépéseket tett egymás irányába a két vezető. A választások után a KKP főtitkára gratulált Trump győzelméhez, és megjegyezte, hogy ahhoz, hogy a – sokszor hangoztatott – kölcsönös előnyökön alapuló együttműködések megvalósulhassanak és egy új, békés időszak következzen a világ számára, kettejüknek „ki kell jönniük egymással”.⁷¹ Trump hasonlóan pozitív hangvételben nyilatkozott Hszi Csin-pingről, akivel már közvetítőként keresztül beszéltek is, valamint meghívta a beiktatási ceremóniájára is.⁷²

Egyelőre Trump ígéretei alapján nem világos, hogy milyen válaszokat kíván adni az átalakuló világrend kihívására, és milyen megoldást fog nyújtani arra az alternatív modellre és intézményrendszerre (a büntetővámokon és más gazdasági lépéseken kívül), amelyet Kína a globális dél országaival karöltve igyekszik kiépíteni. Nehéz megállapítani, hogy milyen hosszú távú következményekkel járhat a külföldi beavatkozásoktól, demokráciaexporttól való részleges vagy akár teljes elfordulás. Azt azonban biztosan kijelenthetjük, hogy Trump irányítása alatt – az America First politikát követve – egy befelé forduló Egyesült Államok utat enged Kína vízióinak. Az amerikai elnök csak szelektíven tűnik érdekeltnek a hegemon státusz fenntartásában: gazdasági, illetve katonai szempontból (utóbbiban is csak akkor, ha a szövetségesek megfelelő árat fizetnek). Az ideológiai harcokban egyelőre úgy tűnik, nem kíván részt venni – legalábbis olyanban nem, amelyben más államok demokratikus berendezkedését lenne hivatott megvédeni.

Lehetséges jövőképek – Konklúzió

A különböző világrend-elképzelések áttekintése alapján belátható, hogy nem lehet a klasszikus kategóriák szerint meghatározni az elkövetkezendő években kialakuló erőviszonyok rendszerét. Elmondhatjuk, hogy az Egyesült Államok és Kína világrend-elképzelései valójában igen hasonlóak, hiszen mindkettő vezető szerepet vizionál saját maga részére. Mégis kevés esély van arra, hogy egyetlen hegemon szereplő legyen, akár a megerősödött és befolyását visszanyerő USA, akár a feltörekvő Kína személyében,

⁶⁸ SWANSON 2025.

⁶⁹ GOZZI–GREENALL 2025.

⁷⁰ DAVIDSON 2024.

⁷¹ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2024.

⁷² JACOBS 2024; Reuters 2025.

hiszen a különböző interdependenciáknak köszönhetően egyik szereplőnek sem állhat érdekében a másik fél megsemmisítése (sem katonai, sem gazdasági szempontból). Fennáll azonban az a lehetőség, hogy több táborra szakadhat a globális közösség – habár, ahogyan más szerzők is felismerték, ez vélhetően nem a hidegháborús időszakhoz hasonlítható felállás lesz. A 20. század vége óta ugyanis egy jóval komplexebb viszonyrendszer alakult ki, részben a nyugati intézményeknek köszönhetően, amelyek idővel egyre több államot integráltak (például a NATO, ENSZ vagy a WTO).

A Tianxia hagyományait követő kínai stratégia alapján sem kizárható valójában egyik hagyományos modell sem. Ha úgy tekintünk a CSFM-kezdeményezésre, mint a nyugati modell alternatívájaként működő rendszer létrehozására, akkor ez a vízió valóban egy két táborra szakadó világot vetít előre. Ellenben hiányzik belőle a felszólítás nyílt szembenállásra az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel, hiszen egy békésebb, be nem avatkozás elvén alapuló politikát ír le, ahová bárki csatlakozhat, így elviekben hiányzik a konfliktusosság vagy a kényszerítés eleme. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a gyakorlatban ne alkalmazhatna Peking kényszerítő erőt, csupán azt, hogy magából az ideológiából nem vezethető le közvetlen módon egy ilyen típusú szembenállás. A másik oldalon Trump politikája ráadásul nem kezeli prioritásként a szövetségesei pozíciójának megtartását és védelmét, így a NATO sem tekinthető olyan szoros egységnek, amely akár katonai erővel fellépne Kínával szemben, ha az Egyesült Államok érdekei úgy kívánnák.

A legtöbb idézett szerző többpólusú rendszer eljövételét jósolja. Mindezek ellenére, ha visszagondolunk, hogyan működött legutóbb egy ilyen rendszer a történelemben (a második világháború előtt), akkor az egyáltalán nem összeegyeztethető a 21. század globalizálódott világával. Napjainkban a két legnagyobb hatalom túlságosan kiemelkedik a többi közül ahhoz, hogy egy klasszikus multipoláris rendszerről beszélhessünk.

Kritikusan szemlélve mind az amerikai, mind a kínai világképet, elmondható, hogy egyértelműen a hatalmi befolyás növelése a cél. Kína elsősorban saját népe felemelkedését célozza meg, a követőtábor kiterjesztése ehhez csupán eszköz. Trump elnöksége alatt előreláthatólag az eddigieknél is jobban fókuszál az amerikai érdekekre, a szövetségeseik ügyeit kevésbé szem előtt tartva. Ebből a nézőpontból már egészen közel áll egymáshoz a két nagyhatalom elképzelése. A különbség az átadott értékekben rejlik, ami Hszi Csin-ping vízióiban teljesen egyértelműen jelenik meg, Trump nyilatkozataiban annál kevésbé – habár sejthető egy konzervatívabb, nacionalista, jobboldali fordulat. Ha ez valóban így történik, még közelebb kerülnek kettejük elképzelései és módszerei. Céljaik – saját magukra nézve – szinte azonosak, más ideológiával és módszerekkel, saját meggyőződésekkel alátámasztva.

Látva Kína erőfeszítéseit és sikereit – főként a globális délen – elmondható, hogy a nemzetközi kapcsolatok rendszere egyértelműen fragmentálódik. Habár Kína, az autoriter berendezkedésű ország egyre több hasonlóan gondolkodó szimpatizánst szerez, valamint egyre többen csatlakoznak a BRI-hez vagy GDI-hez, a hosszú ideje demokratikus berendezkedésű államok valószínűsíthetően nem fognak az autokrácia felé fordulni. Ezzel együtt fel kell ismernünk, hogy a (szélső)jobboldali politika előretérése például Európában azt mutatja, hogy az amerikai modell, a liberális demokráciák fenntartása már nem feltétlenül működik az elvárásoknak megfelelően.

Mindezek alapján elmondható, hogy mindhárom klasszikus modell megindokolható és megcáfolható is egyben. Valójában egy teljesen új kategória is létrejöhet, amely az eddigi elemzési kereteken kívül esik. Amit biztosan láthatunk, hogy Kína kezdeményezései egyre népszerűbbek a világ lakosságának túlnyomó részét képviselő fejlődő régiókban. Ha az Egyesült Államok elzárkózik, azzal előnyt ad Peking tervének, így előfordulhat, hogy két egymás mellett működő intézményrendszer jön létre. Az egyre szorosabb BRICS-együttműködés szintén ezt a jövőt vetíti előre. Ha azonban a politikai berendezkedés kérdéskörét félretesszük, gazdasági megfontolásokból még átfedések is lehetnek a két tábor között.

Kína egy vonzó közösség kiépítésén dolgozik, és folyamatosan igyekszik kiterjeszteni érdekszféráját, de mindezt saját népéért teszi, ahogyan azt explicit módon meg is fogalmazza. Abban a kérdésben, hogy merre tartunk, valószínűleg a feltörekvő országok lesznek a döntőbírók. Csupán az a kérdés marad megválaszolatlan, hogy képesek lesznek-e a kínai rendszer követői, a fejlődő országok olyan mértékű hatalomhoz juttatni Pekinget, hogy ezzel az Egyesült Államok régóta fennálló, de gyengülő befolyását és politikai erejét megtörjék. Trump győzelmével pedig nem lehetünk biztosak abban, hogy megfelelő válaszlelések fognak születni.

Felhasznált irodalom

- BALKENENDE, Jan Peter – BUIJS, Govert (2024): A New World Order is Emerging. In *Capitalism Reconnected. (Toward a Sustainable, Inclusive and Innovative Market Economy in Europe.)* Amsterdam University Press, 249–268. Online: <https://doi.org/10.2307/jj.8543489.16>
- BECKLEY, Michael – BRANDS, Hal (2021): *Into the Danger Zone: The Coming Crisis in US-China Relations.* American Enterprise Institute. Online: <https://www.jstor.org/stable/resrep27632>
- BIDEN, Joseph R. (2022): *National Security Strategy 2022.* Washington D.C. Online: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
- BODA Mihály (2019): Az igazságos háború elméletének újrafelfedezése a 20. század második felében: Paul Ramsey és Michael Walzer. In GÖCZE István (szerk.): *Keresztény teoretikusok, államférfiak és katonák háborúelméletei.* Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 63–78. Online: https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/KESZ_GI_20190902_JAV%C3%8DTOTT.pdf#page=64
- BODA Mihály (2020): Az igazságos háború hagyománya Európában és a Távol Keleten (Kínában). In POHL Árpád (szerk.): *Biztonság és honvédelem.* Budapest: Ludovika, 1689–1701. Online: <https://bit.ly/466NRSP>
- BODA Mihály (2024): A teremtésvédelem és az igazságos háború elmélete: az elmélet kortárs formája: Jeff McMahan revizionista elmélete. *Hadtudomány*, 33(4), 57–72. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.4.57>
- BOYLAN, Brandon M. – McBEATH, Jerry – WANG, Bo (2021): US–China Relations: Nationalism, the Trade War, and COVID-19. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 14(1), 23–40. Online: <https://doi.org/10.1007/s40647-020-00302-6>

- BRANDS, Hal – GADDIS, John Lewis (2021): The New Cold War: America, China, and the Echoes of History. *Foreign Affairs*, 2021. október 19. Online: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-10-19/new-cold-war>
- BRESLIN, Shaun (2021): *China Risen?: Studying Chinese Global Power*. Bristol: University Press. Online: <https://doi.org/10.1332/policypress/9781529215809.001.0001>
- BUTLER, Michael J. (2003): U.S. Military Intervention in Crisis, 1945–1994: An Empirical Inquiry of Just War Theory. *The Journal of Conflict Resolution*, 47(2), 226–248. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002702251031>
- CALLAHAN, William A. (2008): Chinese Visions of World Order: Post-Hegemonic or a New Hegemony? *International Studies Review*, 10(4), 749–761. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2008.00830.x>
- CALLAHAN, William A. (2014): China Dream. 1. *The Asan Forum*. Online: <https://theasanforum.org/what-can-the-china-dream-do-in-the-prc/>
- CAMPBELL, Lucy – CLINTON, Jane (2025): Trump and Saudi Crown Prince Sign Economic Partnership Agreement Covering Energy, Mining and Defense – Live. *The Guardian*, 2025. május 13. Online: <https://www.theguardian.com/us-news/live/2025/may/13/donald-trump-saudi-arabia-gulf-middle-east-latest-us-politics-news-live>
- Center for International Knowledge on Development (2022): Global Development Initiative: Philosophy, Principle, Path, and Progress (全球发展倡议：理念、原则、路径和进展) [Kivonat]. Interpret: China. Online: <https://interpret.csis.org/translations/global-development-initiative-philosophy-principle-path-and-progress/>
- CGTN (2023): Xi Proposes Global Civilization Initiative. Online: <https://news.cgtn.com/news/2023-03-15/Xi-proposes-Global-Civilization-Initiative-1icgxtDI3Go/index.html>
- CHRISTENSEN, Thomas J. (2020): *No New Cold War: Why US-China Strategic Competition will Not Be Like the US-Soviet Cold War*. ASAN Report. Online: <https://www.jstor.org/stable/resrep26078>
- CLARKE, Michael (2017): The Belt and Road Initiative: China's New Grand Strategy? *Asia Policy*, 24, 71–79. Online: <https://doi.org/10.1353/asp.2017.0023>
- COX, Michael – LYNCH, Timothy J. – BOUCHET, Nicolas (2013): *US Foreign Policy and Democracy Promotion: From Theodore Roosevelt to Barack Obama*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203550373>
- DAS, Samikshya (2023): Dissecting China's Global Security Initiative (GSI) and Global Development Initiative (GDI). *Cescube*, 2023. július 30. Online: <https://www.cescube.com/vp-dissecting-china-s-global-security-initiative-gsi-and-global-development-initiative-gdi>
- DAVIDSON, Helen (2024): Trump Says Taiwan Should Pay the US for Its Defence as 'It Doesn't Give Us Anything'. *The Guardian*, 2024. július 17. Online: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/jul/17/donald-trump-taiwan-pay-us-defence-china-national-convention>
- DELREAL, Jose A. (2016): Trump, Pivoting to the General Election, Hones 'America First' Foreign Policy Vision. *The Washington Post*, 2016. április 27. Online: <https://bit.ly/44rmAIO>

- DI LAN, Ngo (2024): The Long Game: Understanding US and China's Theories of Victory. *The Diplomat*, 2024. szeptember 21. Online: <https://thediplomat.com/2024/09/the-long-game-understanding-us-and-chinas-theories-of-victory/>
- DOSHI, Rush (2021): *The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order. (Bridging the Gap)*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197527917.001.0001>
- ELLIS, R. Evan (2023): The Trouble With China's Global Civilization Initiative. *The Diplomat*, 2023. június 1. Online: <https://thediplomat.com/2023/06/the-trouble-with-chinas-global-civilization-initiative/>
- ELSHTAIN, Jean Bethke (2001): Just War and Humanitarian Intervention. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 95, 1–12. Online: <https://www.jstor.org/stable/25659440>
- GOLDMAN, David (2024): Trump Ups the Ante on Tariffs, Vowing Massive Taxes on Goods from Mexico, Canada and China on Day 1. *CNN Politics*, 2024. november 25. Online: <https://www.cnn.com/2024/11/25/politics/trump-tariffs-mexico-canada-china/index.html> –
- GOZZI, Laura – GREENALL, Robert (2025): Trump Wants to Take Greenland: Four Ways this Saga Could Go. *BBC*, 2025. január 11. Online: <https://www.bbc.com/news/articles/cwy3y8l8nwlo>
- HILLMAN, Jonathan E. (2021): *The Digital Silk Road: China's Quest To Wire The World And Win The Future*. London: Profile Books Ltd.
- LYER, Kaanita (2024): Trump Threatens 100% Tariff on BRICS Countries If They Pursue Creating New Currency. *CNN*, 2024. november 30. Online: <https://www.cnn.com/2024/11/30/politics/trump-brics-currency-tariff/index.html>
- JACOBS, Jennifer (2024): Trump Invites China's Xi Jinping to Inauguration. *CBS News*, 2024. december 12. <https://www.cbsnews.com/news/trump-invites-china-xi-jinping-inauguration/>
- KAUFMAN, Alison (2009): The „Century of Humiliation,” Then and Now: Changing Chinese Perceptions Of the International Order. APSA 2009 Toronto Meeting Paper. Online: <https://papers.ssrn.com/abstract=1449346>
- KHAN, Uzma – WANG, Huili – ALI, Ishraq (2021): A Sustainable Community of Shared Future for Mankind: Origin, Evolution and Philosophical Foundation. *Sustainability*, 13(16). 9352. Online: <https://doi.org/10.3390/su13169352>
- LI, Junhua (2024): *PGA Remarks on High-level Meeting of the Group of Friends of the Global Development Initiative*. General Assembly of the United Nations. Online: <https://www.un.org/pga/78/2024/04/17/pga-remarks-on-high-level-meeting-of-the-group-of-friends-of-the-global-development-initiative/>
- LOH, Dylan M. H. (2021): The 'Chinese Dream' and the 'Belt and Road Initiative': Narratives, Practices, and Sub-state Actors. *International Relations of the Asia-Pacific*, 21(2), 167–199. Online: <https://doi.org/10.1093/irap/lcz018>
- LYNCH, Thomas F. (2024): The Future of Great Power Competition. In FONG, Brian C. H. – CHONG, Ja lan (szerk.): *The Routledge Handbook of Great Power Competition*. London: Routledge, 303–326. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003340997-29>
- MAHBUBANI, Kishore (2020): *Has China Won? The Chinese Challenge to American Primacy*. New York: Public Affairs.

- MCBRIDE, James – BERMAN, Noah – CHATZKY, Andrew (2023): *China's Massive Belt and Road Initiative*. Council on Foreign Relations. Online: <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
- MCFAUL, Michael (2004): Democracy Promotion as a World Value. *The Washington Quarterly*, 28(1), 147–163. Online: <https://doi.org/10.1162/0163660042518189>
- MEARSHEIMER, John J. – WALT, Stephen M. (2016): The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy. *Foreign Affairs*, 95(4), 70–83. Online: <https://www.jstor.org/stable/43946934>
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2023): *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*. Online: https://www.fmprc.gov.cn/eng/zy/gb/202405/t20240531_11367485.html
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2024): *President Xi Jinping Sends Congratulatory Message to President-elect of the United States Donald J. Trump*. Online: https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202411/t20241107_11522928.html
- Nemzetközi Valutaalap (2024): *World Economic Outlook Update*. Washington D.C. Online: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/01/30/world-economic-outlook-update-january-2024>
- OLSEN, Gorm Rye (2021): Donald Trump and "America first": The Road Ahead Is Open. *International Politics*, 58(1), 71–89. Online: <https://doi.org/10.1057/s41311-019-00203-w>
- OVERHOLT, William H. (2021): China and America: A New Game in a New Era. *PRISM*, 9(2), 34–45. Online: <https://www.jstor.org/stable/27008974>
- OWEN, John M. (2021): Two Emerging International Orders? China and the United States. *International Affairs*, 97(5), 1415–1431. Online: <https://doi.org/10.1093/ia/iab111>
- RANA, Pradumna Bickram (2021): G7's 'Build Back Better World' : Rival to China's BRI? *RSIS Commentaries*, 109–21. Online: <https://dr.ntu.edu.sg/handle/10356/152641>
- Reuters (2025): Trump Says He and China's Xi Have Been Talking Through Aides. *Reuters*, 2025. január 7. Online: <https://www.reuters.com/world/trump-says-he-chinas-xi-have-been-talking-through-aides-2025-01-06/>
- RIEFFER, Barbara Ann J. – MERCER, Kristan (2005): US Democracy Promotion: The Clinton and Bush Administrations. *Global Society*, 19(4), 385–408. Online: <https://doi.org/10.1080/13600820500242654>
- RUDOLF, Moritz (2023): Ambiguity: The Key Obstacle for China's Ambition to Reshape the Global Order. *China Observers in Central and Eastern Europe* § Articles, 2023. szeptember 28. Online: <https://chinaobservers.eu/ambiguity-the-key-obstacle-for-chinas-ambition-to-reshape-the-global-order/>
- SCHOENBAUM, Thomas J. (2023): The Biden Administration's Trade Policy: Promise and Reality. *German Law Journal*, 24(1), 102–124. Online: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.7>
- SCHUMAN, Michael – FULTON, Jonathan – GERING, Tuvia (2023): *How Beijing's Newest Global Initiatives Seek to Remake the World Order*. Atlantic Council. Online: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/how-beijings-newest-global-initiatives-seek-to-remake-the-world-order/>

- SHIH, Chih-yu (2024): Writing "Revisionist China": The Political Thought Dimension of the China Threat. *China Review*, 24(1), 139–163. Online: <https://www.jstor.org/stable/48765663>
- SHIU, Sin Por (2020): Tianxia: China's Concept of International Order. *Global Asia*, 15(2). Online: https://www.globalasia.org/v15no2/cover/tianxia-chinas-concept-of-international-order_shiu-sin-por
- STRANGIO, Sebastian (2025): Philippines Protests Fresh Chinese Deployments at Disputed Shoal. *The Diplomat*, 2025. január 15. Online: <https://thediplomat.com/2025/01/philippines-protests-fresh-chinese-deployments-at-disputed-shoal/>
- SWANSON, Ana (2025): Trump's Falsehoods Aside, China's Influence Over Global Ports Raises Concerns. *The New York Times*, 2025. január 2. Online: <https://www.nytimes.com/2025/01/02/us/politics/trump-panama-canal-china.html>
- TÁLAS Péter (2021): A poszthegeμονiális hatalmi rend „hegemonjáról”. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 14(4), 2–3. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/6462>
- The State Council of the People's Republic of China (2015): *Implementation Stressed for Manufacturing Vision*. Online: https://english.www.gov.cn/policies/latest_releases/2015/05/19/content_281475110703534.htm
- TOBIN, Daniel (2020): *How Xi Jinping's "New Era" Should Have Ended U.S. Debate on Beijing's Ambitions*. CSIS. Online: <https://www.jstor.org/stable/resrep24771>
- TRUMP, Donald (2023): *Agenda47: President Trump's New Trade Plan to Protect American Workers*. Donald J. Trump For President 2024. donaldjtrump.com. Online: <https://www.donaldjtrump.com/agenda47/agenda47-president-trumps-new-trade-plan-to-protect-american-workers>
- VAZQUEZ, Maegan – VYNCK, Gerrit De – LYNCH, David J. (2024): Trump Threatens Tariffs on BRICS Nations, Demanding They Use Dollar. *The Washington Post*, 2024. november 29. Online: <https://www.washingtonpost.com/politics/2024/11/29/trudeau-trump-tariffs/>
- XI JINPING (2024): *Combining the Great Strength of the Global South to Build Together a Community with a Shared Future for Mankind*. 2024. október 24. Online: https://www.mfa.gov.cn/eng/xw/zyxw/202410/t20241024_11515589.html
- XI JINPING (2022): *Rising to Challenges and Building a Bright Future Through Cooperation*. Boao Forum for Asia Annual Conference, Beijing. Online: <https://news.cgtn.com/news/2022-04-21/Full-text-Xi-Jinping-s-speech-at-2022-Boao-Forum-for-Asia-19ppial90Eo/index.html>
- Xinhua (2017): *China Focus: Xi Unveils Plan to Make China "Great Modern Socialist Country" by mid-21st Century*. Online: http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/18/c_136688933.htm
- Xinhua (2023): *Global Civilization Initiative Injects Fresh Energy Into Human Development*. Online: http://english.scio.gov.cn/topnews/2023-03/19/content_85177312.htm

Tartalom

BALÁZSI BOGLÁRKA: <i>Hibrid háború a gazdaság területén</i>	5
DIKÁCS CSABA: <i>Az igazságos háború elmélete és a koszovói konfliktus</i>	23
M. TAKÁCS PÉTER: <i>A háború metamorfózisa: A premodern és modern hadviselés határán</i>	43
OLLÁRI VIKTOR: <i>A technológiai szingularitás és a tömegpusztító fegyverek egyes hasonlóságai és különbségei</i>	57
BALOGH ZSOLT: <i>Generációváltás a toborzásban: A háború természetének hatása a toborzásra</i>	77
BARBARA FÁBRI: <i>The War That Went Viral: The Russian–Ukrainian War on Social Media</i>	91
MUKHWINDER KAUR: <i>Ethnic Recruitment in the Armed Forces and the Contribution of Indian Soldiers to World War I: A Qualitative Study</i>	107
ATTILA BECK: <i>Warfare of the Gepid Kingdom</i>	125
HAJLING DÓRA: <i>Az európai és az amerikai védelmi ipari stratégia irányvonalának összehasonlítása</i>	141
SZÖLLŐSI ANNAMÁRIA: <i>A reziliencia a biztonság kontextusában</i>	161
TUJNER VIKTÓRIA: <i>Kína szerepe a formálódó világrendben</i>	179